

TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE GÖÇ ARAŞTIRMALARI

Derleyenler:

Kristen Biehl ve Didem Danış

Katkıda Bulunanlar:

Selin Altunkaynak Vodina • Meriç Çağlar Chesley
Saniye Dedeoğlu • Çișel Ekiz Gökmen
Seda Gönül • Mert Koçak • Hilal Sevlü
Hasret Saygı • Canan Uçar

Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları

Derleyenler:

Kristen Biehl ve Didem Danış

Katkıda Bulunanlar:

Selin Altunkaynak Vodina • Meriç Çağlar Chesley
Saniye Dedeoğlu • Çisel Ekiz Gökmen
Seda Gönül • Mert Koçak • Hilal Sevlü
Hasret Saygı • Canan Uçar

Tasarım:

Gökçen Taner

Bu kitap, Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları
Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender) ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR)
ortak yayınıdır.

ISBN 1: 978-605-80592-1-4

ISBN 2: 978-605-2095-56-0

İstanbul, Mart 2020

Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender): 2010 yılında Gender Forum adıyla kurulan ve 2015 yılında bir araştırma merkezi olarak yeniden yapılandırılan SU Gender, toplumsal cinsiyet ve kadın araştırmaları alanlarında araştırma, eğitim ve farkındalık çalışmaları düzenlemekte; özellikle akademiye toplumsal cinsiyet eşitliği, eğitim, edebiyat, hafıza, şehir, cinsellik, beden, sağlık, göç ve cinsel şiddet konularına odaklanmaktadır. Merkezin amacı her türlü ayrımcılığın ortadan kalkması; çoğulculuğu, yaratıcılığı, eşitliği ve dayanışmayı destekleyen tartışma ve paylaşım ortamlarının yaratılması; akademik bilginin herkese açık kılınması; akademi, sivil toplum, sanat, siyaset ve gündelik hayat arasındaki bilgi akışının ve etkileşimin güçlendirilmesidir. SU Gender bu doğrultuda Mor Sertifika, Cinsiyet Eşitliği, Cins Adımlar ve Dönüştürücü Aktivizm gibi ana programlarına ek olarak, Dicle Koğacıoğlu Makale ve Şirin Tekeli Araştırma Ödülleri gibi faaliyetleriyle de alandaki birikimin taşıyıcılığını üstlenmekte, birçok alana dokunan uluslararası konferans, panel, söyleşi, yetişkin eğitimi gibi etkinliklerle de toplumda bu alanda ihtiyaç duyulan dönüşüme destek olmaktadır. <https://sugender.sabanciuniv.edu/tr>

Göç Araştırmaları Derneği (GAR) göç alanında çalışmalar yapmak, bu alanda farklı disiplinler tarafından yapılan çalışmaların içinde yer almak, göç araştırma ve araştırmacılarını desteklemek, çalışmalarda üretilen bilgilerin yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmak, göçe ilişkin konularda çalışanlar arasında mesleki dayanışma, iletişim, işbirliği ve etkileşimi sağlamak, göç araştırmacılarının karşılaştıkları bilimsel, kurumsal ve etik sorunlara çözüm üretmek, kağıtlı/kağıtsız göçmenlerin, sığınmacı ve mültecilerin farklı alanlarda karşılaştıkları mağduriyetleri kamuoyuyla paylaşarak farkındalık oluşturmak amacı ile 2017’de kurulmuş bir dernektir. Göç ve göçmenler konusu çevresinde yapılan çok çeşitli çalışmalarla akademi ve toplum arasında bir bağ kurma çabası içindedir. <https://www.gocarastirmalaridernegi.org/tr/gar/hakkimizda>

*Türkiye’de göç ve toplumsal cinsiyet araştırmalarının sessiz kahramanı
canımız hocamız Ferhunde Özbay’a*

İÇİNDEKİLER

Yazarlar Hakkında	4
Giriş: Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları..... <i>Kristen Biehl ve Didem Danış</i>	8
Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri..... <i>Saniye Dedeoğlu ve Çisnel Ekiz Gökmen</i>	18
Gaziantep Parça Başı Emek Piyasasının Suriyeli Kadınları:..... Emek, Zorunlu Göç ve Şiddet <i>Canan Uçar</i>	38
Gündelik Direniş Deneyimleri: Gaziantep’te Suriyeli Kadınlar..... <i>Hilal Sevlü</i>	56
Zorunlu Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Suriyeli Kadınların Evlilik Deneyimleri ..... <i>Seda Gönül</i>	80
Dilbilimsel Etnografik Açıdan Anadolu’da Kadınlığın..... Müzakeresi ve İnşası <i>Hasret Saygı</i>	101
Toplumsal Cinsiyet ve Göç Araştırmalarında Araştırmacının..... Konumsallığı: ‘Patriarkal Pazarlık’ Kıskacında ‘Kız Başına’ Araştırma Yapmak <i>Selin Altunkaynak Vodina</i>	122
Mülteci Hakederliği ve Toplumsal Cinsiyet Temelli..... Kırılganlık Arasındaki İlişkiyi Anlamak: Uluslararası Koruma Altındaki Mülteciler İçin Sosyal Yardımlar Örneği <i>Meriç Çağlar Chesley</i>	143
Türkiye’ye Göç Eden Kimlikler: ..... Yerel ve Ulusal Dinamiklerin Kesişiminde LGBT Mülteciliğin İnşası <i>Mert Koçak</i>	164

Yazarlar Hakkında

Selin Altunkaynak Vodina Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümünden mezun olduktan sonra, göç alanında akademik ve profesyonel olarak çalışmaya başladı. Lisans mezuniyetinin hemen ardından, Universitat Rovira i Virgili ve Universitat Pompeu Fabra ortaklığında hazırlanmış Avrupa-Akdeniz İlişkileri/Göç Yönetimi programında yüksek lisans derecesini aldı. Şu anda da, aynı üniversitenin Beşeri Bilimler Doktora Programı kapsamında göç ve toplumsal cinsiyet konulu tezinin çalışmalarına devam etmektedir. Suriyeli ve Türkiyeli kadınlar arasında kurulan ilişkilerin dinamiklerini toplumsal cinsiyet perspektifiyle incelediği doktora tezi kapsamında, Hatay ilinde yerleşik ve mülteci kadınlarla birlikte saha çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Akademik çalışmalarının yanı sıra, çeşitli sivil toplum örgütlerinin idari ve saha pozisyonlarında görev almış olup, Göç Araştırmaları Derneği’nin de üyeleri arasındadır.

Kristen Biehl Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesinde öğretim üyesi ve Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezinde araştırmacı olarak çalışmaktadır. Doktorasını 2018 yılında Sosyal Antropoloji alanında Oxford Üniversite’sinde tamamladı. Lisans eğitimini Sosyal Antropoloji ve Kalkınma Çalışmaları alanında SOAS Londra Üniversite’sinden, yüksek lisansını Sosyoloji alanında Boğaziçi Üniversitesi’nden aldı. 2006’dan beri hem akademik hem profesyonel olarak Türkiye’ye göçleri konu edinen çeşitli araştırmalar yapmaktadır. Başlıca ilgi alanları arasında göçlerden kaynaklı kentsel değişimlerin ve bir arada yaşama süreçlerinin etnografik incelemesi, ayrıca iltica ve sosyal uyum politika ve programlarının yönetim açısından analizi yer almaktadır. Araştırmaları Ethnic and Racial Studies ve Social Analysis gibi uluslararası hakemli dergilerde, göç ve kent çalışmaları alanlarına odaklanan çeşitli derleme kitaplarda yayınlandı.

Meriç Çağlar Chesley Orta Avrupa Üniversitesi (Macaristan/Avusturya) Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları bölümünde doktora adayıdır. Üzerinde çalışmakta olduğu ‘Hakederlik

Hiyerarşisinin Mağduriyet Üzerinden Oluşturulması: Türkiye’de Uluslararası Koruma Altındaki Mülteci Kadınlar’ doktora tezi, mülteci hakederliği ve toplumsal cinsiyet temelli kırılabilirlik arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiğini konu almaktadır. Yüksek lisans eğitimini Rovira i Virgili ve Pompeu Fabra (İspanya) Üniversitelerinde Göç Yönetimi bölümünde tamamlayan Çağlar Chesley, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi (MiReKoc), Sussex Üniversitesi Kalkınma Çalışmaları Enstitüsü ve Bielefeld Üniversitesi Sosyoloji Fakültesinde araştırmacı olarak çalışmıştır. Öncelikli çalışma alanları, Türkiye’de zorunlu ve düzensiz göç, Sahara-altı Afrika ülkelerinden göç, toplumsal cinsiyet ve mülteciliktir.

Didem Daniş, Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde öğretim üyesi olarak çalışmakta ve Göç Araştırmaları Derneği’nin kurucuları arasında yer almaktadır. Doktorasını 2008 yılında Fransa’da EHESS’te tamamladı. Siyaset bilimi ve sosyoloji lisans derecelerini Boğaziçi Üniversitesi’nden, sosyoloji yüksek lisans derecesini ODTÜ’den aldı. 2002-2003 yıllarında İsveç’teki Malmö Üniversitesinde misafir doktora öğrencisi olarak bulundu. Transit göç ve İstanbul’da Iraklı göçmen ağırları konulu doktora tezinde yeni göç güzergâhlarının kesişim noktasındaki İstanbul’da göç olgusunu sosyal ağlara odaklanarak inceledi ve bu göçün ulusötesi boyutlarını ele aldı. Başlıca araştırma konuları olan göç ve kentleşme alanında Türkiye’de ve Fransa’da çok sayıda üniversitede misafir öğretim üyesi olarak dersler verdi. Bu konularda yayınlanmış çeşitli makalelere ek olarak göç konulu üç kitabın ortak-editörlüğünü yaptı.

Saniye Dedeoğlu Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde Profesör doktor olarak görev yapmaktadır. 2005 yılında School of Oriental and African Studies (SOAS), Londra Üniversitesi’nden doktorasını almıştır. Kadın emeği, göçmenler ve sosyal politika alanlarında çeşitli araştırma makaleleri olan Saniye Dedeoğlu, *Women Workers in Turkey* (IB Tauris, 2008, 2012), *Göç ve Sosyal Dışlanma* (Efil, 2011) (Ç. Ekiz Gökmen ile birlikte) ve *Migrants, Work and Social Integration* (Palgrave, 2014) başlıklı kitapların yazarlığını ve *Kalkınma ve Küreselleşme* (Bağlam, 2004), *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği* (SAV, 2010) ve *Gender and Society in Turkey* (IB Tauris, 2012) adlı kitapların editörlüğünü yapmıştır.

Çisel Ekiz Gökmen Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat bölümünden 2003 yılında mezun oldu. 2006 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda yüksek lisans öğrenimini tamamlayarak 2013 yılında aynı Anabilim Dalı’ndan doktorasını almıştır. 2013 yılından itibaren Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Kadın yoksulluğu ve uluslararası göç ile ilgili çeşitli makaleleri bulunan Gökmen, Saniye Dedeoğlu’ya birlikte *Göç ve Sosyal Dışlanma: Türkiye’de Yabancı Göçmen Kadınlar* (Efil, 2011) başlıklı kitabın yazarıdır.

Seda Gönül İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümünden 2007’de mezun olduktan sonra Marmara Üniversitesi Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme yüksek lisans programına başladı. 2013 yılında ‘Toplumsal Hareket Tartışmaları Bağlamında Dünya Sosyal Forumu’ başlıklı yüksek lisans tezini tamamladı. 2017 yılında Düzce Üniversitesi Göç Çalışmaları doktora programına başladı. Suriyeli kadınların zorunlu göç sonrası Türkiye’de evlilik ve göç deneyimlerine odaklandığı doktora tez çalışması hala devam etmektedir. Ağırlıklı olarak toplumsal hareketler, toplumsal cinsiyet, göç çalışmaları, evlilik göçü, gündelik hayat konularında çalışmaktadır.

Mert Koçak Central European University (CEU) Sosyoloji ve Sosyal Antropoloji Bölümü’nde doktora adayı ve New Europe College’da araştırma görevlisidir. Aynı zamanda CEU podcast kütüphanesinde yayımlanan “Türkiye’de Cinsellik ve Toplumsal Cinsiyet” (Sexuality and Gender in Turkey) podcast serisinin editörlüğünü yapmaktadır. Koçak, lisansını Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde tamamladıktan sonra, London School of Economics and Political Science’ta insan hakları üzerine yüksek lisans yapmıştır. Sonrasında CEU’da toplumsal cinsiyet üzerine ikinci yüksek lisansını bitirmiştir. Koçak’ın akademik çalışma alanları uluslararası göç çalışmaları, mültecilik çalışmaları, göç endüstrileri, göçün STK’laşması, yasa, bürokrasi ve sosyal politika antropolojisi, kuir göç çalışmaları ve toplumsal cinsiyetin yasallaşması ve bürokratikleşmesidir.

Hasret Saygı İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yabancı Diller Eğitimi bölümünde doktor öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Eğitimi bölümünde, yüksek lisansını ise King’s College London Uygulamalı Dilbilim bölümünde tamamlamıştır. Yüksek lisans tezinde, İngiltere’de yaşayan Türk göçmen işçilerin müşterileriyle olan etkileşimlerini iş yeri gözlemleri yaparak incelemiştir. Doktorasını, Boğaziçi Üniversitesi Yabancı Diller Eğitimi bölümünden kazanan Saygı, doktora tezinde Türkiye’nin orta ölçekli bir şehrinde yaşayan mülteci ve yerel kadınlar arasındaki günlük etkileşimi incelemiştir. Saygı’nın uzmanlığı toplumdilbilim ve dilbilimsel etnografi olup göç konusuna olan akademik ilgisinin dışında, sivil toplum kuruluşlarınca mültecilere yönelik yürütülen hak temelli kampanyalarda yer almış, Suriyeli çocukları yerel okullara kaydetmeyi ve entegre etmeyi amaçlayan projelerde rol almıştır.

Hilal Sevlü 2013’de Gaziantep Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde yüksek lisans eğitimine başladı. Yüksek lisans tez çalışmasında göçü kadın kimliğiyle yaşayan bireylerin bu süreçten nasıl etkilendikleri sorusuna yanıt aradı ve göçten çok göçün gündelikliği üzerine yoğunlaşarak Suriyeli kadınların gündelik direniş deneyimlerini gözler önüne sermeye çalıştı. 2017’de Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalında doktora eğitimine başladı. Doktora tezinde Gaziantep’te Suriyeli

kadınlar ve yerel kadınlar arası iktidar ve güçlenme pratikleri konusu üzerine eğilmektedir. Gaziantep’te göç üzerine yapılan Tübitak projelerinde doktora bursiyeri olarak yer almıştır. Uluslararası göç, toplumsal cinsiyet ve göç, görsel sosyoloji, kent sosyolojisi ve gündelik hayat sosyoloji temel ilgi alanlarıdır. Ayrıca Gaziantep’te bağımsız bir araştırma ve belgesel ekibiyle birlikte kentin çeperlerinde görsel arşiv kayıtları oluşturmaktadır.

Canan Uçar 2003-2008 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde lisans eğitimi almıştır. 2009- 2015 yılları arasında ise KA Araştırma Şirketine Proje Yöneticisi olarak görev yapmıştır. Bu süreçte, daha çok nicel olmak üzere, çeşitli kamuoyu ve medya araştırmalarında çalışmıştır. 2015 yılından itibaren ise yine aynı işinde proje-bazlı olarak evden çalışmaktadır. Eğitim hayatına 2016 yılında Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Modern Türkiye Tarihi’nde yüksek lisans yaparak devam etmiştir. Yüksek lisans bitirme tezi “Antep’te Yaşayan Suriyeli Kadınlar: Emek, Zorunlu Göç ve Şiddet” başlığını taşımaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları

Kristen Biehl ve Didem Danış

Ulus devletler ve sınırlar var olduğundan beri önemli bir mesele haline dönüşen göç, bir yandan yaşanan savaşlar, çatışmalar, ekonomik ve çevresel sorunlar, diğer yandan da ulaşım ve iletişim kanallarının yaygınlaşması ve hızlanması ile birlikte giderek daha fazla insanın hayatını etkiler hale geldi (Castles vd. 2013). Bu gelişmelere paralel olarak son yirmi yılda göç çalışmaları da önemli bir araştırma alanı olarak gelişti. Fakat göç çalışmalarında uzun yıllar boyunca odaktaki ana aktör erkekler oldu. Örneğin 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’ya giden klasik işçi göçünde, bekar erkeklerin baskın olması hem araştırmacılar hem de politika yapıcılar tarafından göçün erkek bir olgu olarak görülmesine yol açtı ve kadınları uzun süre görünmez kıldı.

Göç alanında toplumsal cinsiyet odaklı çalışmaların gerek konu, gerek analiz perspektifi olarak görülmesi oldukça yenidir. Bu anlamda Morokvasic’in (1984) “göçmen kuşlar aynı zamanda kadındır” başlıklı makalesi önemli bir çalışmadır. Son otuz yılda emek piyasasındaki dönüşümler, hizmet ve özellikle bakım sektöründe göçmen kadın emeğinin artan rolü, mülteciler arasında kadınların artan sayısı ile beraber, göçün kadınlaşması hız kazandı ve kadınlar göç çalışmalarında önemli başlıklardan biri oldu (Indra, 1999; Pessar ve Mahler, 2003; Mahler ve Pessar, 2006). Kadın göçmenlerin deneyimlerine odaklanarak gelişen bu alan, son yıllarda göç sürecinde toplumsal cinsiyete bağlı deneyimlerle beraber, değişen erkeklik rolleri ve LGBTİ+’ların deneyimleri gibi konuları da kapsamaya başladı. Bugün ise uluslararası literatürde göç nedenleri, koşulları ve deneyimleri ile göç eden bireylerin cinsiyetleri, cinsel yönelimleri ve benimsedikleri ya da onlara atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri arasında yakın, karşılıklı ve dinamik bir etkileşim olduğu fikri yaygın olarak kabul görmüş durumda (Donato vd. 2006; Amelina ve Lutz, 2018). Çeşitli araştırmaların da gösterdiği üzere, kişiler toplumsal cinsiyetten kaynaklı kısıtlamalar ve baskılar yoluyla yaşadıkları yerden göç edebilmekte

ya da geldikleri yerde toplumsal cinsiyet rolleri ve performansları farklılaşabilmektedir (Brettel, 2016; Nawyn, 2019).

Toplumsal cinsiyet konusu, Türkiye’deki göç çalışmaları alanında da görece yenidir (Akis, 2012; Dedeoğlu ve Gökmen, 2011; Coşkun ve Eski, 2020; Karakılıç vd. 2019; Kaşka, 2020; Özbay, 2015). Uluslararası literatürde olduğu gibi, Türkiye’de de toplumsal cinsiyet açısından göç çalışmalarında ilk olarak kadın göçmenlerin deneyimlerini odağa alan çalışmalar ortaya çıktı. Örneğin 1990’lı yıllar itibariyle iç göç ve kentleşme, ya da zorunlu göç ve yerinden edilme bağlamında kadınların konumunu ele alan ve de eski Sovyet ülkelerinden ticaret yapmak ya da farklı sektörlerde çalışmak amacıyla Türkiye’ye gelen kadın göçmenler üzerine pek çok araştırma yapıldı (Yükseker, 2003; Erder ve Kaşka, 2003; Akalın, 2007; Buz, 2009; Çağlayan vd. 2011; Toksöz ve Ulutaş, 2012; Coşkun, 2014). 2011 sonrası Suriye kaynaklı zorunlu göçle birlikte konunun toplumsal cinsiyet perspektifinden çalışılması önem kazandı çünkü göç etmek zorunda kalan nüfusun neredeyse yarısı kadın ve kız çocuklarından oluşmaktaydı. Bununla orantılı olarak Suriyeli kadınları merkeze alan çalışmalar da giderek artmaya başladı (Barın, 2015; Kıvılcım ve Özgür-Baklacioğlu, 2015; Freedman vd. 2017; Akbaş ve Ünlütürk-Ulutaş, 2018). Ayrıca son yıllarda özellikle uluslararası eğilimlere paralel olarak Türkiye’ye yönelen göçler konusunu LGBTİ+’lar ve erkeklik rolleri açısından ele alan araştırmalar da yapılmaya başlandı (Göçmen ve Yılmaz, 2017; Bozok, 2019). Ancak göç araştırmalarında ‘konu’ odaklı çalışmalar hakimiyetini korurken, toplumsal cinsiyet perspektifi ile eleştirel bakan çalışmalar hâlâ kısıtlı sayıdadır.

Bu bağlamdan yola çıkarak 2019’un bahar aylarında *Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender)* ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR)*** olarak İstanbul’da ‘Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları’ isimli bir atölye düzenlemeye karar verdik. Nihayetinde bir konferans büyüklüğüne ulaşan bu toplantı, Türkiye’de göç ve toplumsal cinsiyet alanında yapılan araştırmaları dinlemeyi, birbirleriyle ilişkilendirmeyi ve bu alanın hem bir araştırma gündemi olarak hem de kamusal duyarlılığa etkilerinin geliştirilmesi için ihtiyaç ve önceliklerin tartışılacağı bir platform sağlamayı amaçladı. Atölye çağrısına cevaben gelen 50’ye yakın başvuru konuya olan ilginin beklentimizin çok üzerinde olduğunu gösterdi. Bildirileri seçerken dış göçlere odaklanmaya ve saha araştırmalarına dayanan çalışmalara öncelik vermeye karar verdik. Konuyu daralttığımız için dışarıda tutmuş olsak da, iç göçlere toplumsal cinsiyet açısından bakan ya da edebiyat ve film incelemeleri gibi alt-alanlarda yapılmış çalışmaların da dikkat çekici nitelikte olduğunu belirtmek gerekir. Başvuruların yoğun olarak yüksek lisans ve doktora tez aşamasında olan ya da bitirmiş kişilerden oluşması dolayısıyla toplantıda genç araştırmacılara öncelik vermeyi tercih ettik. Nihayet 3 Mayıs 2019’da İstanbul’da Cezayir toplantı salonunda atölyeyi düzenledik ve oldukça geniş bir katılımcı kitlesinin ilgisiyle karşılaştık.

Bu atölye sırasında karşılaştığımız bu ilgi, bu çalışmayı bir derleme kitap şekline sokma konusunda bizi teşvik etti. Sunum yapanlardan bazıları programlarının yoğunluğundan dolayı kitap çalışmasına katılamazken, daha sonra 7-8 Eylül 2019’da Gaziantep Kırkayak Kültür Merkezi’nde düzenlediğimiz “göç ve toplumsal cinsiyet” atölyesine katılan Saniye Dedeoğlu, Çisel Ekiz Gökmen ve Selin Altunkaynak Vodina kitaba eklendiler.

I. Kitap Hakkında

Kitaptaki makaleler pek çok noktada birbirinden farklı ve özgün içeriktedir. Örneğin: göç ve toplumsal cinsiyet ekseninde merkeze aldıkları konular (hukuki statü, çalışma hayatı, aile ilişkileri, sosyal yardımlar, yerli toplum ile ilişkilenecekler, vb.); kuramsal yaklaşımlar (göç teorileri, gündelik direniş, patriarkal pazarlık, kesişimsellik, feminist yöntem, hakederlik ve kuir göç kavramı); araştırmaya dahil ettikleri kişiler (Suriyeli, Iraklı, İranlı ve benzeri farklı uyruklu mülteciler, yerli nüfuslar, sivil toplum örgütü ve uluslararası kurum çalışanları); saha çalışmalarının gerçekleştiği coğrafyalar (Ankara, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İstanbul, Kırşehir, Yalova); ve araştırma esnasında kullanılan yöntemler (yarı yapılandırılmış mülakatlar, derinlemesine görüşmeler, dilbilimsel etnografi, katılımcı gözlem, sözlü tarih çalışmaları) açısından çok zengin bir tablo sergilemektedirler.

Diğer taraftan yazıların birçok ortak konuya vurgu yaparak benzerlik taşıdıklarını ve birbirlerini tamamladıklarını da söylemek mümkün. Ortaklaşan konular arasında en baskın ve ağır olanı, bugün bilhassa da Suriyelilere karşı körüklenen toplumsal damgalama, ötekileştirme ve ırkçılık. Bu dışlayıcı tutumlarda hiyerarşik kadınlık temsillerinin, kadın bedeni üzerinden tanımlanan ahlaki değerlerin ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin rolü oldukça önemli. Diğer bir deyişle göç karşıtlığı ataerkil düzenden beslenmekte, ondan kaynaklı eşitsizliklerin ve güvencesizliklerin yeniden üretimine destek olmaktadır. Fakat feminist bir yaklaşımla ele alınan bu yazılarda toplumsal cinsiyet odaklı göç çalışmalarının üretimine katkıda bulunduğu kırılma ve mağduriyet dili de açıkça sorgulanmakta, hem göçmenlik konumu hem de toplumsal cinsiyete dayalı yaşanan zorluk ve şiddete karşı kişilerin direnme yöntemleri, dönüşümleri ve güçlenmeleri üzerinde de durulmaktadır.

Hukuki düzen ve yasal statünün toplumsal cinsiyet kimlikleri, rolleri ve eşitsizlikleri üzerindeki etkileri makalelerdeki ortak noktalardan bir diğeri olarak öne çıkmakta. Göçmenlere yönelik ötekileştirme söylem ve dinamikleri, daha önce iç göçlerde de sık gözlenen bir durum olsa da, uluslararası göç bağlamında yasallık konusu ile beraber ayrı bir önem kazanmaktadır. Kalıcılık ve geçicilik geriliminde sıkışan göçmenler için hukuki statülerin ve bürokratik süreçlerin dayattığı kısıtlılıklar toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini de dönüştürmekte.

Yazıların ortaklaştığı diğer bir nokta da konumsallıklara ve kesişimlere gösterilen hassasiyet. Göç edilen ve göçten sonra varılan yer kadar, dil, eğitim, tabiiyet, etnisite, sınıf, cinsiyet, cinsel yönelim ve benzeri pek çok husus hem topluluk içi hem topluluklar arası ilişkilerde önemli rol oynamakta. Bu anlamda kitaptaki çalışmalar toplumsal cinsiyetin verili ve durağan değil, tam aksine dinamik, ilişkisel ve performatif bir olgu olduğunu göstermektedir. Bunun kadar önemli diğer bir husus da kitaba katkıda bulunan çoğu yazarın, araştırmacı olarak kendi konumsallıkları ve kimlikliklerinin araştırma sürecine etkilerini fark etmeleri ve bu süreçte karşılaştıkları zorlukları, etik ve ahlaki sorgulamalar ile bunlara karşı geliştirdikleri yöntemleri tüm samimiyetleriyle paylaşmalarınıdır.

Türkiye’de göç araştırmalarını toplumsal cinsiyet perspektifinden ele almayı amaçlayan bu kitabın şüphesiz pek çok kısıtlılığı da bulunmaktadır. Öncelikle yazıların neredeyse tamamı başka ülkelerden Türkiye’ye zorunlu göç etmek zorunda kalmış olan topluluklara odaklanıyor. Halbuki bilindiği üzere Türkiye sadece savaştan ve zulümden kaçanların değil ekonomik olarak daha iyi hayat imkanlarına erişmek için göç etmiş kişiler için bir geçiş ve/ya varış noktası özelliği taşımaktadır. Ayrıca yukarıda değinildiği üzere, Türkiye’nin yakın tarihine damgasını vuran (zorunlu) iç göç olgusunun demografik, sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel anlamda etkilerini bugün hala pek çok anlamda hissetmek mümkün. Bu yüzden gerek hareketlerin yönü gerek toplumsal dinamikler bakımından ülke dışı ve ülke içi göçler arasındaki ilişkileri göz ardı etmemek gerekir. Örneğin en basitinden uluslararası göçmenler Türkiye’ye vardıktan sonra durağan olarak kalmamakta, benzer nedenlerle ülke içi göç akımlarına katılabilmektedir.

İkinci bir kısıt olarak, kitaptaki yazıların yine neredeyse tamamı göç bağlamında kadınların deneyimlerini ele almakta, LGBTİ+ kimliklerin ve erkekliğin göç ile ilişkisi ancak sınırlı bir şekilde konu edilmektedir. Son olarak da, yukarıda ifade edildiği gibi metinlerin çoğu göç sonucu karşılaşılan zorluklar, olumsuz dışlayıcı söylemler ve buna karşı geliştirilen bireysel taktikleri toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile mercek altına almakta. Halbuki göçlerden kaynaklı karşılaşmalar ötekileştirmeyi ve şiddeti tetiklediği kadar karşılıklı paylaşımlara ve dönüşümlere de yer açar, barış içinde bir arada yaşama pratiği ve azmini de beraberinde getirir. Dolayısıyla nasıl ki mağduriyetler kadar direniş ve güçlenme alanlarına bakmak önemliyse, artan ırkçılık kadar dayanışma örneklerine bakmak, burada toplumsal cinsiyetin rolünü anlamak ve sadece bireysel olana değil kolektif olana da yer vermek göç toplumlarında herkes için daha iyi bir yaşamın inşasına katkıda bulunmak açısından oldukça önemlidir.

II. Makaleler hakkında

Kitabın ilk makalesi, burada da girişte aktarılan uluslararası göç araştırmaları yazınında kadınların artan görünürlüğü konusunu ele alıyor. *Saniye Dedeoğlu ve Çisel*

Ekiz Gökmen, “Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri” isimli çalışmalarında uluslararası göçün nedenleri, göçmen emek piyasalarının oluşumu ve entegrasyon süreçlerine dair yapılan farklı teorik tartışmalarda kadın göçmenlerin yerini bu alanda yapılan pek çok önemli çalışmaya atıfta bulunarak ve tarihsel bir perspektifle incelemekteler. Yazarlar, başlarda kadınların bu yazında bütünüyle görünmez olduklarını ya da eşleri ile hareket eden birer aile bireyi olarak görüldüklerini, son yıllarda hem göç süreçlerine hem de dönüşen işgücü piyasalarına artan katılımları ile göç çalışmalarında da önemli aktörler olarak görünürlük kazandıklarını belirtiyorlar. Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, ayrıca göç ve çokkültürlülük tartışmaları ve siyaseti ekseninde kadınların konumlanışını ele alıyor ve bu konuya dair feminist eleştirel yaklaşımları aktarıyorlar.

Göç, emek ve toplumsal cinsiyet ilişkisi **Canan Uçar’ın** “Gaziantep Parça Başı Emek Piyasasının Suriyeli Kadınları: Emek, Zorunlu Göç ve Şiddet” adlı makalesinin de temelini oluşturuyor. Uçar, Gaziantep’te yaşayan Suriyeli kadınların ev içi parça başı emek piyasasına eklemlenme süreç ve deneyimlerini çok çeşitli ve iç içe geçen boyutlarını inceleyerek kesişimsel bir yaklaşım ile ele alıyor. İlk olarak bağlamın kendisine vurgu yaparak bir göç ve sanayii şehri olan Gaziantep’te kayıt dışı kadın emeğinin tarihsel olarak önemini gösteriyor. Sonrasında da, Suriyeli mülteci kadınların kendilerini eve ve mahalleye iten bu piyasaya girmelerine neden olan zorunlu göç bağlamı, yabancı düşmanlığı, toplumsal cinsiyete dayalı roller ve şiddet gibi farklı dinamiklerin etkilerini inceliyor. Fakat tüm bu zorluk ve kısıtlamalara rağmen, Uçar makalesinde Suriyeli kadınların ev içinde parça başı iş yapmayı kendi öznellikleri ve kadınlıklarıyla nasıl ilişkilendirdikleri ve bu işi yaparak görünmez kalmayı neden tercih ettiklerini göstererek hanelerinin hayatta kalma mücadelesinde kadınların aldıkları önemli role vurgu yapıyor.

Aynı coğrafi bağlamda yürütülen fakat farklı bir odak ve kuramsal çerçeve sunan **Hilal Sevlü’nün** “Gündelik Direniş Deneyimleri: Gaziantep’te Suriyeli Kadınlar” isimli çalışması, göçmen kadınların yaşadıkları katmanlı sosyal dışlanma deneyimlerini ve bunları hafifletmek ve/ya karşı çıkmak için geliştirdikleri tutum ve davranışları gündelik direniş teknikleri kavramı çerçevesinde ele alıyor. İncelediği örnekler arasında, yerel halkın dışlayıcı söylemlerini onaylamak veya bunlara rıza göstermek, hangi milliyetten olduklarının fark edilmemesi için başörtülerini ve kıyafetlerini yerel adetlere göre değiştirmek, yerel kadınlara kıyasla Suriyeli kadınlar olarak kendi öznelliklerini yüceltmek ve sağlık alanında resmi kurumlar yerine Suriyeli sağlıkçılarla geliştirdikleri ağlar üzerinden tedaviye başvurmak bulunuyor. Sevlü’ye göre Suriyeli kadınlar tarafından zorunlu göç bağlamında hayatta kalmak ve ötekileştirmeye karşı onurlarını korumak için geliştirilen bu direniş stratejileri, ağırlıklı olarak hakim olan milliyetçi ve ataerkil dil ve düzen içerisinde şekillenmekte, dolayısıyla da bu dil ve düzenin yeniden üretimlerinde de rol almaktadır. Bu taktikler bu anlamda sınırlı bir direniş biçimi olarak gözükse de, açığa çıkabilecek olası toplumsal gerilimlere karşı dengeyi ve uzlaşmayı

sağlama yönünden oldukça önemlidir.

Hem zorunlu göçün hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı güçlükler ve bu güçlükler karşısında direnme stratejileri konusunu *Seda Gönül* “Zorunlu Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Suriyeli Kadınların Evlilik Deneyimleri” isimli makalesinde evlilik göçü kuramı ve zorunlu göç sonrası Suriyeli kadınların Türkiyeli erkeklerle yaptıkları evlilikler çerçevesinde ele alıyor. İstanbul, İzmir ve Bursa’da yaşayan Suriyeli kadınlar ile yaptığı görüşmelere dayanan bu çalışma öncelikle bu evliliklerin yerinden edilme, ekonomik ve hukuki statü kaybı ve toplumsal cinsiyet rolleri dahil çok boyutlu kısıtlamalar çerçevesinde gerçekleştikleri, ve bazısı için artan kırılabilirlik ve güvencesizlik, bazısı için de özgürleşme ve ekonomik rahatlama anlamına geldiğini gösteriyor. Bu evliliklerin Suriyeli kadınların hayatına etki eden toplumsal içerilme-dışlanma süreçlerine etkisini de inceleyen Gönül, evliliğe rağmen kadınların toplumsal damgalanmaya maruz kaldıklarını, diğer yandan annelikle birlikte direnme biçimlerinin yeni boyutlar kazandığını anlatıyor. Ayrıca, birçok evliliğin resmi olmamasından dolayı vatandaşlık gibi yasal haklara erişim noktasında da farklı güvencesizliklere zemin sağladığını aktaran Gönül, göçle birlikte toplumsal cinsiyet, ekonomi, din ve hukuk temelinde tahakküm ve eşitsizliklerin nasıl yeniden üretildiğini gösteriyor.

Hasret Saygı’nın “Dilbilimsel Etnografik Açısından Anadolu’da Kadınlığın Müzakeresi ve İnşası” adlı çalışması göçmen kadınların deneyim ve taktiklerine odaklanan önceki yazılardan farklı olarak göç bağlamında yaşayan yerel kadınları mercek altına alıyor ve bu farklı topluluklar arası karşılaşmaları söylemsel açıdan ele alıyor. Saygı dilbilimsel etnografik yöntem kullanarak önceki makalelerde de değinilen ve yerel gruplar tarafından sıklıkla telaffuz edilen pek çok ötekileştirici söylemin kurgulanma biçimlerini derinlemesine gösteriyor. Son yıllarda farklı mülteci gruplarının yerleştiği Kırşehir’de yürütülen bu çalışma, hem yerel kadınlar arasında dolaşımda olan ve öznesi mülteci kadın olan hikayeleri, hem de araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen yerel ve mülteci kadınlar arası buluşmalarda seyreden diyalogları irdeliyor. Saygı’nın gösterdiği üzere, ev sahibi - misafir, ev bakımı - öz bakım gibi tezatlıklar üzerine inşa edilen, milliyetçi ve dindar söylemlerden de beslenen bu anlatılarda yerel kadınlar öznelliklerini ve aidiyet bağlarını öteki olarak mülteci kadına karşı inşa ediyorlar. Bu yönüyle yazar, yerel kadınların kendilerine bir hegemonya alanı yaratmak için hem mülteci karşıtlığını, hem de cinsiyetlendirilmiş ve kadın bedeni üzerinden tanımlanan ilişki ve rolleri nasıl araçsallaştırdıklarını gösteriyor.

Bu makaleyi, göçmen ve yerel topluluklar arası karşılaşmalarda araştırmacının kendisini merkeze alan bir çalışma olan *Selin Altunkaynak Vodina’nın* “Toplumsal Cinsiyet ve Göç Araştırmalarında Araştırmacının Konumsallığı: ‘Patriarkal Pazarlık’ Kıskaçında ‘Kız Başına’ Araştırma Yapmak” isimli makalesi takip ediyor. Hatay’da

Suriyeli ve Türkiyeli kadınlar ile birlikte gerçekleştirdiği saha çalışması sürecini antropolojik ve feminist çalışmalarda öne çıkan öz-düşünümsellik ve konumsallık tartışmaları çerçevesinde değerlendiren Altunkaynak Vodina, öncelikle Türkiyeli olma, Hatay’lı olmama, sosyo-ekonomik durum, aracı kullanma durumu, etik kaygılar gibi unsurlarla şekillenen ve müzakere edilen içeriden ya da dışarıdan olma algısını ve bu algının görüşmelerin seyri ve güven ilişkisinin tesiri bakımından taşıdığı anlamı inceliyor. İkinci olarak da kadın bir araştırmacı olarak bilinçli ya da bilinçsiz olarak benimsediği ve ona atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri algısının ve kadınlık müzakerelerinin araştırmaya etkisini mercek altına alıyor. Araştırılan kadar araştırmacıların da bu kitapta farklı yazılarda değinilen ‘patriarkal pazarlıklara’ - görüştükları kadınlar ve erkekler, araştırmacının kendi ailesi ve yakın çevresi ve kendi kişisel değerleri ile müzakere etme anlamında - girdiklerini tüm samimiyetiyle gösteriyor.

Buraya kadarki çalışmalarda göç ve toplumsal cinsiyet konusu toplumsal ilişkiler boyutu ile alındı. Son iki makalede ise hukuki ve idari boyutları ile mülteci rejimi ve kurumsal karşılaşmalar toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alınmaktadır.

Mert Koçak “Türkiye’ye Göç Eden Kimlikler: Yerel ve Ulusaşırı Dinamiklerin Kesişiminde LGBT Mülteciliğın İnşası” isimli makalesinde mültecilere yönelik uluslararası koruma rejiminin cinsiyetlendirilmiş yapısını ‘kuir’ teorisini kullanarak eleştiriyor. Göç alanı uzun yıllar boyunca her göçmeni erkek saydığı gibi, her göçmenin heteroseksüel olduğu varsayımı üzerine kurulmuştur. Son yıllarda ise gerek devletlerin göç politikaları gerekse akademik araştırmalar nezdinde farklı cinsel yönelim ve cinsel kimlikler (CYCK) ile göç nedenleri ve deneyimleri arasındaki ilişkinin kabulü yaygınlaşmıştır. Koçak bu yeni düzenin yarattığı ve dayattığı yeni temsilleri ‘LGBT mültecilik’ ve ‘kuir mültecilik’ kavramlarını ayrıştırarak inceliyor. Türkiye’de mülteci statüsü belirleme sürecinde önemli bir rol ve yetkiye sahip Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği’nin pratikleri üzerinden incelediği LGBT mültecilik kavramını statik, homonormatif ve performe edilmesi gereken bir temsil olarak gören Koçak, Eskişehir ve Yalova’da yaptığı araştırmaya dayanarak kuir mültecilik kavramı çerçevesinde CYCK tanımlamalarının farklı zaman ve mekanlarda değişkenliğini göstererek bu göz ardı edilen varoluş biçimlerine vurgu yapıyor.

Benzer bir yaklaşımdan hareketle **Meriç Çağlar Chesley**, “Mülteci Hakederliği ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Kırılgnalık Arasındaki İlişkiyi Anlamak: Uluslararası Koruma Altındaki Mülteciler İçin Sosyal Yardımlar Örneği” başlıklı yazısında Türkiye’de mültecilere yönelik uluslararası koruma ve insani yardım sistemlerinin cinsiyetlendirilmiş yapısını ‘hakederlik’ kavramı ve toplumun yerel ahlak ekonomisi çerçevelerinden ele alıyor. Eskişehir’de Suriyeli olmayan mülteciler ve sivil toplum kuruluşları ile gerçekleştirdiği etnografik saha araştırmasına dayanan bu çalışma, bir

- Amelina, A. ve Lutz, H. (2018) *Gender and Migration: Transnational and Intersectional Prospects*, Routledge.
- Barın, H. (2015) “Türkiye’deki Suriyeli kadınların toplumsal bağlamda yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, (2), 10-56.
- Bozok, M. (2019) “Göç sonucu yaşanan erkeklik krizlerinin bir yüzü olarak erkekliğin kaybı”, *Journal of Economy Culture and Society*, 60(1).
- Brettell, C. B. (2016) *Gender and Migration*, John Wiley & Sons.
- Buz, S. (2009) “Göç ve Kentleşme Sürecinde Kadınların Görünürlüğü”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(17), 40-50.
- Castles, S., De Haas, H. ve Miller, M. J. (2013) *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Macmillan International Higher Education.
- Coşkun, E. ve Eski, B. (2020) “Gender in the Turkish Asylum Process” Williams, L., Coşkun, E. ve Kaşka, S. (der.) *Women, Migration and Asylum in Turkey* içinde, Palgrave Macmillan, Cham, 103-122.
- Coşkun, E. (2014) “Türkiye’de Göçmen Kadınlar ve Seks Ticareti”, *Çalışma ve Toplum*, 42(3).
- Çağlayan, H., Özar, Ş. ve Doğan, A. T. (2011) “Ne değişti?”, *Kürt Kadınlarının Zorunlu Göç Deneyimi*, Ayizi, İstanbul.
- Dedeoğlu, S. ve Gökmen, Ç. E. (2011) *Göç ve sosyal dışlanma*, Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık.
- Donato, K. M., Gabaccia, D., Holdaway, J., Manalansan IV, M. ve Pessar, P. R. (2006) “A glass half full? Gender in migration studies”, *International Migration Review*, 40(1), 3-26.
- Erder, S. ve Kaska, S. (2003) *Irregular Migration and Trafficking in Women: the Case of Turkey*, International Organization for Migration.
- Freedman, J., Kivilcim, Z. ve Baklacioğlu, N. Ö. der. (2017) *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*, Taylor & Francis.
- Göçmen, İ. ve Yılmaz, V. (2017) “Exploring perceived discrimination among LGBT individuals in Turkey in education, employment, and health care: Results of an online survey”, *Journal of Homosexuality*, 64(8), 1052-1068.
- Indra, D. M. der. (1999). *Engendering Forced Migration: Theory and Practice* (Vol. 5), Berghahn Books.

Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri

Saniye Dedeoğlu ve Çisel Ekiz Gökmen

Giriş

Uluslararası göç hareketlerine ilişkin çalışmalarda kadının yeri ve toplumsal cinsiyet uzun bir süre görünmez bir konu olarak kalmıştır. Oysa kadınlar uluslararası göçün hep merkezinde yer almalarına rağmen, bu alandaki çalışmalarda yakın tarihlere kadar yer bulamamışlardır. Erkekler aile içinde karar verici ve ailenin geçimini üstlenen kişi olarak kabul edildiğinden aile içinde göç edecek kişinin erkek olduğu varsayılmıştır. Bu nedenle göç teorilerinde erkekler göçün asıl aktörleri ve prototip göçmen olarak kabul edilmiştir.

Günümüzde çok yönlü bir özellik gösteren göç çalışmalarında, göçün kökeni, göç hareketlerinin yönü ve sürekliliği; göçmen emeğinin kullanımı ve göçmenlerin sosyo-kültürel adaptasyonu olmak üzere genellikle göçün dört farklı boyutu üzerinde duruldu. Son yıllarda feminist araştırmacılar göçe ilişkin bütün süreçlerde kadınların ve toplumsal cinsiyetin önemine ve işleyişine işaret eden çalışmalar ile göçün feminizasyonu gibi bir olgu ile karşı karşıya olup olmadığını tartışmaktadır. Bu çalışma ise kadınları merkeze alarak uluslararası göçün söz konusu boyutlarına toplumsal cinsiyet ekseninde bakmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda çalışma kapsamında öncelikle göç teorileri ve göç teorilerinde kadının yeri çeşitli yaklaşımlar çerçevesinde incelenecektir, ardından uluslararası emek göçünün önemli unsurlarından olan göçmen kadın emeğine ve en son göçmen kadınların sosyal entegrasyonuna değinilecektir. Ele alınan konular kadınların ve toplumsal cinsiyetin göç araştırmalarında merkezi analitik kategoriler olduğunu göstermektedir.

I. Göç Teorileri

Göç konusunda ilk kapsamlı teorik çalışma, Ravenstein’in göç yasaları (The Laws of Migration, 1885, 1889) adlı ampirik çalışmalarıdır ¹ Ravenstein kendisinden sonraki göç teorilerine öncülük eden söz konusu çalışmalarında göçü etkileyen temel unsurların ekonomik nedenler ve mesafe olduğunu belirtmiştir. Ravenstein’a göre göçün; ağır vergiler, kötü iklim koşulları, baskıcı çevre ve uygulamalar (köle ticareti) gibi çeşitli nedenleri olmakla birlikte, göçü etkileyen temel unsur ekonomik açıdan daha iyi olma arzusu (1889: 286) ile sanayi ve ticaret merkezlerinin ücretli emek talebidir (1885:198). Göç akımları genellikle kısa mesafelere -kırsal alandan kentlere- doğru gerçekleşirken, uzun mesafelere göç edenler genellikle büyük ticaret ve sanayi merkezlerini tercih etmektedir (1885:198-199). Ravenstein’in öncü niteliğindeki çalışmalarından ilkinde, kadınların erkeklere kıyasla daha fazla göç ettikleri (1885: 199); ikincisindeyse kadınların kısa mesafelerde erkeklerden daha fazla göç ettikleri, erkeklerin ise uluslararası göçte çoğunlukta olduğu belirtilmiştir (1889: 288). Ravenstein’in söz konusu çalışmalarının ardından göç teorisinde kadınlar neredeyse yüz yıl boyunca göz ardı edilmiştir. King’e göre, Ravenstein’in örtük bir biçimde bireysel rasyonel seçim teorisini kırsal-kentsel ve gelişimsel eşitsizlik yapılarıyla birleştiren söz konusu yasalarının kökeni en çok itme çekme yaklaşımında bulunmaktadır (2012: 12).

İtme-Çekme Kuramı

İtme çekme (push-pull) kuramının uluslararası göç hareketlerini açıklamak için en sık kullanılan teorik çerçeve olduğu söylenebilir (Dedeoğlu, 2016: 41). Neoliberal teorinin merkezinde yer alan göçe neden olan itme ve çekme faktörlerine dayalı göç teorisi, göç etme kararını yapısal faktörlerden ayırarak, onu bireysel ve rasyonel kararlar etrafında açıklamaya çalışmıştır. İtme çekme yaklaşımına göre göç, menşe ülke veya bölgedeki bir dizi itici faktör ile hedef ülke veya bölgedeki çekici faktörler tarafından yönlendirilmektedir (King, 2012: 12-13). İtici faktörler hızlı nüfus artışını, ekonomik fırsat yoksunluğunu, düşük yaşam standartlarını, siyasal baskıları ve düşük sosyal statüyü içerirken, çekici faktörler ise emeğe olan talebi, daha iyi gelir, iş ve eğitim olanakları, daha iyi çevre ve yaşam koşulları ve siyasal özgürlükleri ifade etmektedir. Söz konusu kuram; göçün nüfusun yoğun olduğu yerlerden seyrek olduğu yerlere, gelir düzeyinin düşük olduğu yerlerden yüksek olduğu yerlere doğru gerçekleştiğini vurgulamaktadır (Dedeoğlu, 2016: 42).

¹ Ravenstein’in aynı adı taşıyan makalelerinin ilki (1885) 1871 ve 1881 İngiliz nüfus sayımlarından elde ettiği hesaplamalara dayanmakta ve sadece İngiltere ile sınırlı kalmakta iken, Ravenstein ikinci çalışmasında (1889) araştırmasını kıta Avrupası’nın belli başlı ülkelerine ve Kuzey Amerika’ya doğru genişletmiştir.

Neo-klasik Göç Yaklaşımı

Çağdaş göç teorilerinin başlangıcı olarak görülen neo-klasik yaklaşımın merkezinde de itme-çekme yaklaşımı yer almaktadır. Neo-klasik yaklaşımda göç mikro ve makro düzeyde açıklanmıştır. Makro düzeyde göç, üretim faktörlerinin ülkeler arası dağılımındaki eşitsizlikten kaynaklanmakta ve göç hareketleri emeğin bol ve dolayısıyla ücretlerin düşük olduğu ülkelere emeğin kıt ve ücretlerin yüksek olduğu ülkelere doğru gerçekleşmektedir (King, 2012: 13). Söz konusu yaklaşım, uluslararası göçün ülkeler arasındaki ücret farklılığından kaynaklandığını ve bu farklılıkların olmadığı yerlerde göç hareketlerinin de olmayacağını vurgulamaktadır (İçduygu, 2009). Kuramın işaret ettiği sonuç; emeğin geleneksel sektörden modern sektördeki daha iyi ücretli işlere göç ettiği ve göç hareketlerinin sermaye ve emeğin eşitsiz dağılımından kaynaklandığıdır (Dedeoğlu, 2016: 42). Mikro düzeyde ise göç, göç etme ve etmemenin avantaj ve dezavantajlarına ilişkin tam bilgiye sahip rasyonel bireyler tarafından verilen kararlarının sonucu gerçekleşmektedir (King, 2012: 14). Söz konusu yaklaşımda göçmenlerin rasyonel bireyler oldukları varsayılmış ve bireylerin doğduğu yerdeki sınırlı fırsatlarla başka yerlere göç ederlerken bunun fayda ve maliyet analizini yaptıkları düşünülmüştür. Böylece birey, yaptığı analiz sonunda, daha yüksek ücret ve yaşam şartları beklentilerine ulaşmak amacıyla göç kararını almaktadır. Başka bir ifadeyle, bireylerin gidecekleri ülkede sahip olmayı umdukları yüksek ücret ve yaşam standartları göç esnasında maruz kalacakları maliyetten (taşınma ve yolculuk maliyetleri, yeni bir dil öğrenme, uyum ve psikolojik sıkıntılar gibi) daha yüksek ise göç etme kararı gerçekleşmektedir (İçduygu, 2009). Neo-klasik kuramda bu kararlar insan sermayesine yapılan bir çeşit yatırım olarak değerlendirilir ve dolayısıyla göçün insan sermayesini arttırdığı vurgulanır (Dedeoğlu, 2016: 42). Özetle fayda maksimizasyonu, rasyonel seçim, bölge ve ülkeler arası faktör-fiyat farklılıkları ve işgücü hareketliliği ilkelerine dayanan neo-klasik ekonomi paradigmasını yansıtan itme-çekme modellerine göre, göçün başlıca nedeni ekonomiktir.

Söz konusu teorik çerçevede erkeklerin göç nedenleri kadınlar için de kullanılmış, kadınların, göçü yaratan faktörler karşısındaki durumları ve bu yapıların kadınları erkeklerden farklı biçimde etkileyip etkilemediği dikkate alınmamıştır. Oysa kadınların sömürücü ve baskıcı yapılar karşısındaki konumları göç için önemli bir neden oluşturmaktadır (Jordan ve Düvell, 2002). İç tutarlılığa sahip yalın bir yaklaşım sunan neo-klasik göç teorisi 19. yüzyılın ortalarından 1960'lara kadar göç teorisine hâkim olmakla birlikte kişisel, ailevi ve sosyo-kültürel faktörleri göz önünde bulundurmaması ve uluslararası göç hareketinin önündeki çoklu engellerin politik gerçekliğini kabul etmemesi dolayısıyla eleştirilere maruz kalmıştır (King, 2012: 14). Neo-klasik göç teorisinin söz konusu eksiklikleri göçe ilişkin yeni teorik yaklaşım arayışlarını teşvik etmiştir. Bunlardan birisi Zelinsky'nin hareketlilik geçişi hipotezidir.

Marksist Politik Ekonomi

1970’lerde göç teorisi, Marksist politik ekonominin açılımı olan ikili işgücü piyasası, bağımlılık okulu ve dünya sistemi teorisinin etkisinde değişime uğramıştır. Bu teoriler uluslararası göçün nedenlerinin tarihsel olarak oluşturulmuş yapısal güçlerde yattığını düşünmekte ve dünya düzeyinde eşitsiz olarak dağılan ekonomik ve politik gücün doğal olarak sömürücü ve dengesizleştirici doğasına vurgu yaparken göçün sermaye için ucuz emek hareketliliği anlamına geldiğini tartışmaktadır (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2011: 21).

King’e göre ikili işgücü piyasası yaklaşımında, gelişmiş ülkelerdeki ikili işgücü piyasasının varlığı uluslararası işgücü göçü için çekici bir yapısal güç oluşturmaktadır. Birincil işgücü piyasası, yerli işçiler için güvenli, iyi ücretli işlerin olduğu piyasayı temsil ederken, yerli işçilerin çalışmak istemedikleri, düşük beceri gerektiren düşük ücretli ve güvencesiz işlerin olduğu ikincil işgücü piyasasında genellikle göçmen işçiler istihdam edilmektedir. Pazarlık gücüne sahip olmayan özellikle kayıt dışı göçmen işçiler yerli işçiler tarafından doldurulmayan kötü çalışma koşullarına sahip söz konusu işleri ülkelerinde kendilerini bekleyen yoksulluk ve işsizliğe tercih etmektedirler. Böylece ikili işgücü piyasası niteliksiz işçilerin gelişmiş merkez ülkelere göçünü açıklamaktadır (2012: 16).

Neo-Marksist bağımlılık teorisi, neo-klasik yaklaşımın uluslararası göçün ücret oranlarını eşitleyinceye kadar devam eden ve ücret oranları eşitlendiğinde ortadan kalkarak yeni bir dengeye yol açan bir süreç olduğu görüşüne tamamen karşı çıkmakta ve göçün eşitsizliği yeniden ürettiğini ve kendini sürdürdüğünü savunmaktadır. Bağımlılık teorisi, uluslararası göçü, küresel coğrafi iş bölümünün ve az gelişmiş ekonomilerin büyük kapitalist ekonomilere katılmasıyla ilgili tarihsel sürecin bir parçası olarak görmektedir. Bu süreçte yoksul ülkelerdeki milyonlarca insan ya kendi ülkelerindeki kentsel alanlara göç etmekte ya da hayatta kalma yolları aramak için uluslararası göç hareketine katılmaktadırlar (Morawska 2012’den aktaran King, 2012: 18).

Marksist bakış açısının hâkim olduğu dünya sistemleri yaklaşımında göç, Wallerstein (1974)’ın küresel piyasa ekonomisindeki konumlarına göre ülkeleri sınıflandırdığı merkez-çevre ilişkileri çerçevesinde açıklanmaktadır. Wallerstein (1974)’a göre Kuzey Amerika, Avrupa, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi egemen kapitalist güçler merkez ülkeleri, yoksul ülkeler ise çevre ülkeleri oluşturmaktadır (aktaran King, 2012: 18). Dünya sistemleri yaklaşımında işgücü göçü, kapitalist merkez ülkeleri ile az gelişmiş çevre ülkeleri arasındaki eşitsizlik ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Merkez ülkelerin ucuz işgücü ve hammadde gereksinimi çevre ülkelerin ise kapitalist gelişimlerini tamamlama ve ekonomik refah düzeylerini artırma ihtiyaçları dolayısıyla çeşitli göç akımları ortaya çıkmaktadır. Merkez ülkelerin üretim maliyetlerini düşürmek için, çevre ülkelerin

işgücü piyasasına yönelik talebi genellikle fabrika bazında istihdam edilecek olan kadın işgücüne yönelik gerçekleşmektedir (Ela Özcan, 2016). Bu teorik çerçevede kadınların göçü emek göçü şeklinde görünür kılınmış, ekonomik nedenler dışında kadın göçünün nedenleri üzerine bir açıklamada bulunulmamıştır. Bunun haricinde küreselleşmenin gelişmesiyle birlikte son yıllarda gözlenen olgu, ucuz işgücünün merkez ülkelere yönelmesi değil, merkez ülkelerdeki sermayenin işgücü ve girdi maliyetlerinin düşük olduğu çevre ülkelere doğru yönelmekte olduğudur (Çağlayan, 2006).

Özetle Marksist açıklamalar göçmenleri kapitalizmin eşitsiz gelişiminin sonuçlarını sırtlanmış proleterler olarak incelemektedir. Sistemik eşitsizliklerin sonucu olarak çevre ülkelerden merkez ülkelere göç eden göçmenler ya ikincil işgücü piyasalarına katılmakta ya da yedek işgücü ordusunun mensubu haline gelmektedir. Bu teorik hat, göçmenleri sermayenin gücü altında yönetilen ve istendiği zaman işgücüne çekilen ya da çıkarılan rezerv işgücü ordusu olarak görmektedir (Anthias ve Cederberg, 2006). Castles ve Kosack (1985) göçün, zengin ülkelerden daha yoksul ülkelere bir tür kalkınma yardımı olduğunu ileri sürmektedir. Böyle bir ortamda, bireylerin küresel şartlar, ekonomik ve politik güçler karşısında bir özgür seçim şansları olduğunu varsaymak gerçek dışıdır. Bireysel karar ve durumların kadın göçünün anlaşılması için teorik analizlere eklenmesi gerekmektedir. Ancak birçok teoride kadınların sadece erkekleri takip ettikleri varsayılmıştır. Bu teoriler sınıf ve ekonomik analizlere hapsediği için toplumsal cinsiyeti ve diğer toplumsal ayrımları göçü etkileyen faktörler olarak analize dahil etmemişlerdir.

Göç Sistemleri Yaklaşımı ve Göçmen Ağı Teoremi

Göç sistemleri yaklaşımı ve göçmen ağı teoremi göçü, göçmenlerin bireysel çalışması olmaktan çıkarmış, göç alan ve göç veren ülkelerdeki göçmenlerin ilişkilerine ve ilişki ağlarına dayandırmıştır (Dedeoğlu, 2016: 42-43). Göç sistemleri teorisine göre, ülkeler kendi aralarında karşılıklı göçmen değişiminde bulunarak bir göç sistemi oluşturmaktadır (Ela Özcan, 2016: 201). Teori, bir sistem etrafında bulunan ülkeler arasında sömürgecilik, ticaret, yatırım, siyasal etkileşim veya kültürel bağlara dayanan ve önceden mevcut bağlantıları olduğuna (Dedeoğlu, 2016: 42-43) ve göç hareketlerinin, göçten önce mevcut olan ilişkiler ekseninde ortaya çıktığına işaret etmektedir (Çağlayan, 2006). Fawcett ve Arnold (1987) söz konusu bağlantıları, devletlerarası ilişkiler, kitle kültürü, toplumsal ve aile ağları ile göçmen acentelerinin faaliyetleri şeklinde sınıflandırmaktadır. Kritiz vd. (1992) ise kültürel, tarihsel, kolonyal ve teknolojik bağlantıları göçü şekillendiren unsurlar olarak belirtmişler, bunların göç alan ve veren ülkelerin siyasal, sosyal, ekonomik ve demografik düzleminde farklı etkileri olduğunu ifade etmişlerdir. Sistem yaklaşımı uluslararası göç hareketlerinin ülkeler arasındaki politik ve ekonomik ilişkilerden kaynaklandığını ve özellikle sömürgeci devletler ile söz konusu devletlerin geçmişteki sömürgeleleri arasında ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu

anlamda göç hareketleri üzerinde coğrafi yakınlık önem taşımamaktadır (Toksöz, 2006). Sistem yaklaşımı pozitivist doğası ve göçün kişisel ve insani boyutlarını ihmal etmesi dolayısıyla eleştirilmiştir (King, 2012: 21). Bu eleştiriye ise göçmen ağları teorisi ile yanıt aranmıştır.

Göçmen ağları teorisi, benzer şekilde göçün, göçmenler arasında ilişkiler sonucu gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır. Göçmen ağları kavramı göç alan ve veren ülkelerdeki göçmenleri, eski göçmenleri ve göçmen olmayanları akrabalık, dostluk ve ortak menşee ağlarında birleştiren kişilerarası bağlar olarak tanımlanabilir (Massey, 1990; Taylor, 1986; Tilly, 1990 aktaran Dedeoğlu, 2016: 43). Göçmen ağları bilgi ve irtibatlar sağlayarak göçmenleri, konaklama, iş bulma, finansal yardım ve diğer tür desteklerle ilgili belirli yerlere yönlendirme şeklinde olumlu işlevlere sahiptir. Bu nedenle göçmen ağları, göçün maliyetlerini ve risklerini azaltan bilgiler sağlayarak uluslararası göç hareketliğini kolaylaştıran bir tür sosyal sermaye olarak düşünülebilir (King, 2012: 22). Söz konusu ilişki ağları formel ve enformel düzeyde gerçekleşmektedir. İş bulma kurumları veya seyahat acenteleri gibi formel ilişki ağları göçmenlerin devlet kurumlarıyla olan ilişkisine aracılık etmektedir. Enformel ağlar ise göçmenlerin geride kalan aileleri, arkadaşları, hemşerileriyle kurdukları ilişkileri, cemaat bağlarını, yardımlaşmaları kapsamakta ve göçmenlerin ihtiyaçları halinde yardım alma veya iş bulma gibi konularda başvuracakları sosyal bir sermaye sağlamaktadır (Massey, 1990; Taylor, 1986 aktaran Dedeoğlu, 2016: 43). Göçmen ağları giden göçmenlerin ailelerini yanına alma ya da yeni ailelerin kurulma sürecini hızlandırmaktadır. Böylelikle göçmenler kendi yaşam biçimlerini gittikleri ülkede de sürdürebilmektedir (Dedeoğlu, 2016: 44). Boyd ve Nowak (2012) çalışmalarında kadınların kişisel ağların geliştirilmesinde ve sürdürülmesinde aktif rol oynadıklarını vurgulamaktadır (aktaran King, 2012: 22). Kadın göçüne ilişkin özel bir açıklamada bulunmayan veya kadınları erkeklerin peşinden göç sürecine katılanlar olarak değerlendiren diğer yaklaşımların aksine göçmen ağı teorisi -erkeklerle kıyaslandığında sosyal ilişkileri daha kuvvetli olan- kadınların geliştirdikleri kişisel ve sosyal ağlar sayesinde göçün maliyet ve riskini azaltarak uluslararası göç hareketliğinin kolaylaştırıcıları olduğuna örtük olarak dikkat çekmektedir.

İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisi

1980'lerden bu yana göç teorisi üzerinde büyük bir etki yaratan işgücü göçünün yeni ekonomisi teorisi göç etmeye ilişkin kararların aile içinde alındığı düşüncesi ile neoklasik düşünceyi birleştirmektedir. King'in bu yaklaşıma ilişkin özetine göre, kimin, nereye, ne kadar süreyle göç edeceğine ilişkin göç kararları bireysel kararlar değil, hanehalkı ortamında ve hanenin farklı üyeleri tarafından alınan ortak kararlardır. Söz konusu yaklaşım ayrıca göçe ilişkin verilecek rasyonel kararın sadece ücret ve gelir maksimizasyonu ile ilgili değil, aynı zamanda gelir çeşitlendirmesi ve riskten kaçınma

ile ilgili olduğunu kabul etmektedir. Hanehalkları ekonomik refahlarına yönelik riskleri, farklı hane üyelerini farklı görevlere yönlendirerek azaltabilir -örneğin bazı hane üyeleri memleketlerinde çiftçilikle uğraşırken, bir diğeri iç göç, diğeri ise uluslararası göç hareketlerine katılabilirler. Yaklaşımın eksikliği, işgücü göçünün sadece arz boyutuna odaklanması, talep boyutunu ihmal etmesidir. Ayrıca hane içi ilişkilerin uyumlu olduğunu ve oy birliğiyle kolektif karar vermeyi sağladığını varsaymaktadır. Başka bir deyişle bu yaklaşımda hane, gerilimlerin veya çatışmaların olmadığı bir kara kutu ve homojen bir birim olarak kabul edilmektedir. Son olarak, bu teorinin tüm hane halkının göç ettiği (aile göçü) durum için geçerli olmadığını söylemek gerekir (2012: 22-23).

Ulusötesi Göç Teorisi

Günümüzde göç çalışmalarına hâkim olan yeni görüş, uluslararası göçün ulus aşırı/ötesi bir süreç olarak ifade edilmesidir. Portes çalışmasında ulusötesi faaliyetleri, ulusal sınırlar arasında gerek ulusal hükümetlerin ve çokuluslu şirketlerin temsilcileri gibi nispeten güçlü aktörler tarafından, gerek göçmenler tarafından sürekli olarak gerçekleştirilen faaliyetler olarak tanımlamaktadır. Bu faaliyetler sadece ekonomik faaliyetleri değil, aynı zamanda politik, kültürel ve dini faaliyetleri de içermektedir (1999: 464). King’e göre ulusötesi yaklaşım, doğrusal ve itme-çekme modelini sorgulaması dolayısıyla göç teorisini yeniden biçimlendirmede katkı sunmaktadır. Ayrıca göçmen ağırları fikri üzerine kuruludur. Ulusötesi yaklaşımın bir diğer katkısı göçmenlerin ev sahibi ülkelere entegrasyonu/asimilasyonu ile ilgili literatür üzerine büyük bir soru işareti koymasıdır (2012: 25).

Çalışmanın buraya kadar olan kısmında, Ravenstein’in göç yasaları ile ulus aşırı göç teorisi arasındaki yüz yılı aşan sürede uluslararası göç teorileri incelenmiştir. Birçoğu cinsiyet körü olan söz konusu göç teorilerinde, cinsiyetin konumu “erkeklerin göç ettiği ve kadınların geride kaldığı” şeklindeki varsayımına pekiştirilmektedir. Ravenstein’in erkekler ve kadınların göç eğilimindeki farklılıklara dikkat çekmesinden yüz yıl sonra Mirjana Morokvasic (1984), “göçmen kuşların kadın da” olduğunu vurguladığı çalışmasında kadınların göç hareketlerindeki görünmezliği noktasındaki mevcut eğilimi gözler önüne sermiştir. Geçtiğimiz otuz yıl boyunca yapılan çok sayıda araştırma, cinsiyet ilişkilerinin -özellikle ataerkil aile yapılarının- göç ve bunun arkasındaki karar verme sürecini çeşitli şekillerde etkilediğini ortaya koymuştur (Bakınız Pessar ve Mahler, 2003; Silvey, 2006). Gunilla Bjerén’a göre (1997: 226) tam tersi de geçerli olmak üzere kadınların göçü ile ilişkili olduğu görülmediği sürece erkeklerin göçü yanlış ve eksik anlaşılacaktır. Erkekler ve kadınlar temelde farklı nedenlerle ve farklı koşullar altında göç ederken, göçün kendisinin cinsiyet ilişkilerini ne ölçüde yeniden şekillendirdiğini anlamak da önem arz etmektedir. Göç, içinde buldukları şartlara bağlı olarak kadınların güçlenmesine de yol açabilmektedir (aktaran King, 2012: 27).

II. Göç Teorilerinde Kadın ve Yeni Eğilimler

Göç teorileri genel olarak göç etmeye ilişkin kararların hem aile içinde hem de sosyal ağlar içinde ne şekilde alındığı ve hem göçmenlerin ayrıldıkları hem de ev sahibi ülkeler içinde var olan sosyal aktörlerin farklı sosyal mekânlarda var olan işlere ve fırsatlara ilişkin bilgi ve iletişim ile nasıl harekete geçirildiği konularını göz ardı etmektedir (Anthias ve Cederberg, 2006: 4). Küreselleşme ve ulusötesi hareketlerin artmasıyla birlikte ortaya çıkan göç hareketleri daha eskiden öncelikli olarak ekonomik nedenlerle göç eden erkeklere ve reisinin erkek olduğu ailelere odaklanan göç paradigmatları ile açıklanamaz hale gelmiştir. Yeni göç akımlarında göçmen profilleri özellikle vasıflı ve yüksek eğitilmiş bireyleri de içine alarak giderek çeşitlenmiştir. Mevcut göç akımlarıyla ilgili diğer yenilikler ise, kadın göçmenlerin giderek görünür olması, kadınların göç hareketlerine artık bir aile bireyi olarak değil, tek başına hareket eden göçmenler olarak katılmaları ve sınırlar ötesine hareket etmeleridir. Sonuç olarak göç hareketleri artık sadece çevre ve merkez ülkeler arasında gerçekleşmediği gibi göçmenler de sadece ekonomik motivasyonlarla göç eden erkek göçmenler olmaktan çıkmıştır. Kadınların göç süreçlerinin önemli aktörleri haline gelmesi hem göçün feminizasyonu hem de buna paralel olarak meydana gelen işgücü piyasasının feminizasyonu ile birlikte ortaya çıkmıştır. Göçmen profillerindeki çeşitliliğin yanı sıra göçmenlerin göç etme nedenlerinde de bir çeşitlenmenin (örneğin aile birleşimi amacıyla, iş bulma amacıyla ve sığınma amacıyla) ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Koser, 1998).

Feminist teorisyenlerin çalışmaları göç çalışmalarında kadının yeri ve göçün toplumsal cinsiyet temelli sonuçlarının anlaşılmasına katkıda bulunarak, kadınların toplumsal aktör olarak göçü etkileme gücüne vurgu yapmaktadırlar. Bu açıdan kadınların kendileri ve aileleri için seçim ve planlar yapan bireyler olduklarına ve göç sürecinde sadece eşlerini takip eden pasif bireyler olmadıklarına ilişkin vurgu artmıştır. Kadınlar da aktif bireyler olarak hem kendi hem de ailelerinin ekonomik ve sosyal konumlarını iyileştirmek amacı ile göç edebildikleri gibi aynı zamanda arkada bıraktıkları aile üyelerinin sağlık ve güvenliklerini de düşünerek hareket etmektedirler (Anthias ve Cederberg, 2006). Bu yaklaşımın gelişmesi ile beraber, kadınların göç deneyimleri göç analizine dahil edilebilmiştir. Örneğin, kadınlar karşılaştıkları fiziksel şiddet ve baskıcı ilişkilerden ve daha da önemlisi toplumsal cinsiyet normlarından ve içinde yaşadıkları toplulukların normatif beklentilerinden kaçmak için göç ederken, birçok kadın göçü güçlendirici ve özgürleştirici bir araç olarak görmektedir (Kofman vd. 2000).

Kadınların önemli göç aktörleri olarak analiz edilmeye başlanması, göç analizinin merkezinde bulunan rasyonel bireyden uzaklaşılmasına ve hane temelli analizlerin önem kazanmasına yol açmıştır (Anthias ve Cederberg, 2006). Bu durum ailenin artık sorunsuz ve homojen bir birim olarak görülmekten uzaklaşılması anlamına gelmektedir. Böylece,

hanehalkı artık farklı çıkarların ve pozisyonların bir arada barındığı toplumsal ideoloji ve rollerinin de dahil olduğu farklı güç çekişmelerinin ve mücadelelerin alanı olarak görülmeye başlanmıştır (Kofman vd. 2000). Bireysel açıdan ise hanehalkı kararlarının da ötesine geçen, sosyal ağların göç sürecindeki rolünü ve etkinliğini inceleyen ve giderek büyüyen bir literatür ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu literatürün bir ayağını da etnik ağlar ve göçmenlerin yaşamında önemli bir yer tutan etnik ekonomiler oluşturmaktadır (Dedeoğlu, 2014).

Bu gelişen yazının bir diğer ayağı ise göçmen kadınların yeniden üretim faaliyetlerindeki rolü üzerinden hem etnik kimlik hem de ulusal değerleri nasıl yeniden ürettiğine işaret etmektedir (Anthias ve Yuval Davis, 1989; Charles ve Hintjens, 1998; Wilford ve Miller, 1998). Anthias ve Yuval Davis (1989) cinsiyete dayalı ayrımcılığın etnik ve ırksal ayrışmalara işaret etmesi açısından önemine vurgu yaparken, kadınların sadece biyolojik yeniden üretimde çocuk doğurmanın yanı sıra çocukların yetiştirilmesinde üstlendikleri roller nedeni ile mensubu oldukları toplulukların ideolojik yeniden üretimini de gerçekleştirdiklerine işaret etmektedir. Kadınlar hem etnik kültürün devamlılığı hem de çocukların sosyalizasyonu yolu ile etnik ve ulusal kimliğin sembolik taşıyıcıları olarak görüldüklerinden, onların bu rolü nasıl taşıdıkları topluluk tarafından kontrol altında tutulduğu gibi erkek egemenliğinin destekçisi ve besleyicisi olarak da görülmektedir. Bu tartışmanın önemi, göç araştırmalarında kadınların artık göç eden aktif bireyler olarak görülmelerinin yanı sıra göç sonrasında ortaya çıkan değişimin taşıyıcıları olmaları ve göçmen topluluklar içindeki rollerinin daha kapsamlı analiz edilmesi olmuştur.

Anthias ve Cederberg (2006) göç araştırmalarında toplumsal cinsiyetin rolünün ne olduğuna ilişkin temel bir ayrıştırmanın yapıldığını belirtmektedir. Bu ayrışmanın bir yanında toplumsal cinsiyeti belli bir sistemde güç ilişkilerini yöneten bir etken olarak analiz birimi yapan araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalarda ataerkillik kavramı güç ilişkilerine dayanan toplumsal eşitsizlikleri açıklamak için temel analiz birimi olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet, toplumsal kaynakların kadın ve erkek arasında nasıl dağıldığına işaret etmektedir. Ayrışmanın diğer yanında ise toplumsal cinsiyeti genel ekonomik sistemlerin bir fonksiyonu olarak kabul eden araştırmalar bulunmaktadır.

Özetle göç araştırmalarında kadının yerini inceleyen çalışmalarda kadının pozisyonu tarihsel süreç içinde ciddi bir dönüşüm geçirmiştir. Kadın odaklı çalışmaların sayısının artması ve aynı zamanda göç süreçlerine kadınların daha aktif katılımı ile göç çalışmalarında kadın daha görünür hale gelmiştir. Bu dönüşüm aynı zamanda kadınların işgücü piyasasındaki görünürlüğünün artması ile paralel olarak ortaya çıkmıştır.

III. Göçmen Kadın Emeği ve İşgücü Piyasaları

Batı’da meydana gelen sosyo-ekonomik yeniden yapılanma süreci, kadınların ücretli istihdamının istikrarlı bir şekilde artmasına, erkeklerin tam zamanlı istihdamının ise düzenli bir biçimde düşüşüne neden olmuştur. İşgücünün feminizasyonu olarak adlandırılan bu durum, yalnızca ücretli istihdamdaki kadın sayısındaki artışı ifade etmemektedir. Aynı zamanda istihdam koşullarının kötüleşmesini, sosyal koruma ve istihdam güvencelerinin azalmasına paralel olarak bu koşullarda çalışmayı kabul eden kadınların sayısının artmasını da beraberinde getirmektedir. Bu süreç, göçmen kadınların hizmet sektöründeki esnek ya da a-tipik çalışma olarak bilinen işlerde yoğun olarak çalışmaya başladıklarına ilişkin süreçle örtüşmektedir. Göçmen kadın emeğini ve istihdamını ele alan araştırmalar, kadınların ev içi hizmetlerde, bakım işlerinde, seks işçiliği ve etnik işletmeler gibi bir dizi ekonomik faaliyette bulunduğunu göstermektedir. “Beceri eksikliği” ve “dil yetersizlikleri” gibi dezavantajlara sahip olmalarına ve düzensiz yasal statülerine rağmen etnik azınlıkta yer alan kadınların, kayıt dışı ve güvencesiz mesleklerde de olsa, ekonomik faaliyetlerde yer aldıkları görülmektedir.

Göçmen kadınların ev içi ve bakım hizmetlerinde ağırlıklı olarak çalışmaları, hizmet sektöründe yaratılan işlerin önemli bir kısmının kadınların ilgi alanına girmesi ile genel olarak kadın emeği, özel olarak ise göçmen kadın emeği dünyada görünürlük kazanmıştır. Ev içi hizmetler, göçmen kadınlar için en yoğun emek talebi yaratan sektör olmasının yanı sıra, bu işlerin çok önemli bir kısmı enformel olarak gerçekleşmektedir. Ev içi hizmetlerin ücret karşılığı gerçekleşmeye başlaması yüksek kayıt dışılık ve görünmezlikle yaşanmıştır. Ev içi hizmetlere odaklanan çalışmalar bu tür çalışmanın hem kamusal alan ve özel alan ayırımını, hem de piyasa ve piyasa dışı ayırımını yok ettiğini vurgulamaktadır (Anderson, 2006). Ev içi hizmetler olarak yapılan işler, farklı çalışma düzenlemelerini içerebilir, örneğin bu işler çocuklar veya yaşlılar için tam zamanlı bakımdan saatlik ücretli temizlik işlerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsayabilir. Ayrıca, bu işleri yapan göçmen kadınların çalışması da ev içinde tam zamanlı veya saatlik ücret biçiminde olabilmektedir. Diğer yandan bakım hizmetlerinde göçmen kadınların ağırlıklı olarak çalıştıkları yerler yine yaşlılar için özel bakım evleri olabileceği gibi bazı durumlarda bakım hizmeti yaşlının kendi evinde gerçekleştirilmektedir.

Ev içi hizmetlerde daha çok göçmen kadınların çalışıyor olması bu işlerin sadece ne kadar cinsiyetlenmiş işler olduğunu göstermekle kalmayıp, aynı zamanda ne kadar ırkçı bir nitelik taşıdığını da göstermektedir (Anderson, 2000; Ehrenreich ve Hochschild, 2003). Eviçi hizmetlerin hanelerde yapılıyor olması, sınır dışı edilmekten korkan ve kamuya açık işyerlerinde tespit edilme riski daha yüksek olan belgesiz göçmenler için “sığınak” olabilirken, bir dizi karmaşık ilişkiler ve çok sık yaşanan sömürü ve istismar vakalarına da yol açmaktadır. Ev işleri, göçmen azınlık gruplara mensup kadınlara

sosyal yardım ödeneğine erişimi kaybetmeden çalışma ve bir nakit gelir kazanma fırsatı da sunmaktadır. Bu nedenle birçok göçmen kadın için popüler bir iş seçeneği olarak ortaya çıkmaktadır.

Göçmen kadınlar sadece niteliksiz bakım işlerinde değil, aynı zamanda nitelikli bakım gibi profesyonel işlerde de çalışmaktadır. Batı'da özellikle bakım hizmetlerinin özelleştirilmesi ve yaşlanan nüfusun etkisiyle, bakım çalışanlarına olan talep artmakta, artan bu talep hemşireler ve doktorlar da dahil olmak üzere denizaşırı işgücü ile karşılanmaktadır. Göçmen bakım ve sağlık çalışanlarının yaşam ve çalışma koşulları üzerine yapılan araştırmalar, ağır iş yükü ve uzun çalışma saatleri gibi yüksek düzeyde sömürünün olduğuna işaret etmektedir (Buchan vd. 2006). Niteliksizleşme göçmen işçilerin ortak bir sorunu olsa da buna ilaveten, vasıflı personelden sadece vasıflı işler yapması değil; aynı zamanda temizlik gibi düşük nitelikli işleri yapması da beklenmektedir.

Bakım hizmetlerine ilaveten hizmet sektöründeki temizlik, otel işleri ve yiyecek içecek hizmetleri gibi güvencesiz, esnek ve düzensiz istihdam koşullarına sahip işler, göçmenlerin istihdam edildiği diğer ana alanlardır. Anthias ve Cederberg'e göre hizmet sektörü çoğunlukla, işveren tarafından istenildiği zaman istihdama giren ve çıkan esnek bir işgücü ile ilişkilendirilmekte ve göçmen kadınların işgücü olarak bu sektörde yoğunlaştığı görülmektedir (2006: 12). Kadın temizlik işçileri genellikle ofislerin temizliği gibi işlerde çalışmaktadır. Genel olarak, temizlik işi, faaliyetin niteliği ve çalışılan saatler açısından özellikle yalıtılmış bir meslek olarak kabul edilmektedir (Anderson ve Rogaly, 2005).

Göçmen kadınlar çoğunlukla beceri kazanma veya terfi alma ihtimali çok az olan esnek, düşük ücretli ve enformel işlerde çalışmaktadır. Zorlu ve kötü çalışma koşulları, kadınlara daha fazla kişisel ve finansal özerklik için kısıtlı imkânlar sunmaktadır. Bu durum, evde ve işgücü piyasasında ciddi ekonomik ihtiyaç ve kırılabilirliğe dönüşmektedir. Göçmen kadınların ücretli çalışmasının toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından olumlu bir değişiklik yaratıp yaratmadığını sorgulayan çalışmaların çoğu, göçmen kadınların işgücü piyasasında yaşadığı olumsuz koşullara ve katlanmak zorunda oldukları ağır sömürü koşullarına işaret etmektedir.

IV. Göçmen Kadınlar ve Entegrasyon Politikaları

Entegrasyon kavramı, genel olarak göçmenlerin ev sahibi toplumların bir parçası haline geldiği süreci ifade etmektedir. Göçmenlerin sosyal entegrasyonu konusundaki tartışmaların ana eksenini göçmenlerin asimilasyonu² ya da ev sahibi topluma uyumunu kolaylaştıran temel sosyal politika hedefleri oluşturmaktadır. Sosyal içerme³ ve entegrasyon kavramları göçmenlerin ev sahibi topluma uyumunu içerirken, çok kültürlülük göçmenlerin etnik kimliklerini kabul ederek, hakların, etnik grupların ev sahibi topluma üye olabilmesi için uyarlanmasını içermektedir. Başka bir deyişle çokkültürlülük, asimilasyonun aksine, etnik gruplar arasındaki kültürel farklılığın devam ettiğini ve entegrasyon süreci içinde göçmenlerin kendi kültürel değerlerini yeniden biçimlendirdiğini fakat hiçbir zaman ortadan kalkmadığını vurgulamaktadır. Böylelikle göçmenler asimilasyon güçlerinin önünde pasif özneler olmaktan ziyade kendi kimliklerini aktif olarak biçimlendirmektedir. Son yıllarda, çokkültürlülük entegrasyonu engellediği ve kültürel farklılığı teşvik ederek göçmenleri ev sahibi topluluklardan ayrı tuttuğu iddiasıyla eleştirilmektedir. Yine göç nedeniyle ortaya çıktığı iddia edilen politik gerginlik, kültürel çeşitlilik, terörizm, ırkçı ayaklanmalar, etnik çeteler ve gettolar nedeniyle çok kültürlülük söylemi göç politikalarının güvenlik eksenine kayması ile etkisini yitirmiştir (Dedeoğlu, 2014: 31-37). Söylemdeki bu değişim göçmen kadınların sosyal politika alanında nasıl algılandığını da köklü olarak değiştirmiştir. Çalışmanın bu aşamasında göçmen kadınların sosyal entegrasyonu ile ilgili söylemlere geçmeden önce, Avrupa’daki göçmenlerin yaşadıkları ülkelere entegrasyonunu açıklayan modeller kısaca özetlenecektir.

Göçmen Entegrasyon Modelleri

Avrupa’daki göçmenlerin yaşadıkları ülkelere entegrasyonu konusunda tarihi deneyimlerden hareketle Castles ve Miller (1998) dört farklı model geliştirmişlerdir⁴. Her bir model göçmenlerin yaşadıkları toplumun bireyi haline gelmeleri yoluyla kültürel bir kimlik elde etme ve göçmen organizasyonları yoluyla kendilerini temsil etme güçleri üzerine kurulmuştur.

Birinci model imparatorluk modelidir. Fransa ve Britanya’nın örnek olarak verildiği imparatorluk modelinde amaç, imparatorluğun etnik ve ırk olarak farklı uyruklarını

² Asimilasyon göçmenlerin, özellikle kamusal alanda, tek taraflı bir değişim sürecinden geçmeleri, gelecek kuşakların kendi kültürlerinden uzaklaşması ve etnik grupların ayırt edici özelliklerini kaybetmesi anlamına gelmektedir (Dedeoğlu, 2014: 33).

³ Sosyal içerme, bireyleri veya toplulukları etkileyen ve içinde yaşadıkları toplumun ekonomik, sosyal ve politik yaşamına tam katılımını engelleyen sosyal dışlanmanın giderilmesini ifade etmektedir (Spencer ve Rudiger, 2003).

⁴ Entegrasyon modelleri genel olarak Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen 2011’den özetlenmiştir.

bir araya getirmektir. Önceleri imparatorluk dönemindeki uyruklara vatandaşlık yasaklanmıştı. Ancak 1914’de Britanya’da, kolonilerde yaşayanlar ile Britanya’da yaşayanlar arasındaki fark kaldırılmıştır. 1948 yılında Vatandaşlık Kanunu ile kolonilerde yaşayanlara ülkede yerleşme hakkı verilmiştir. Fakat bu kanun göçmen kadınlara Britanya vatandaşları ile evlilik yoluyla vatandaşlık hakkı kazandırmamıştır. Koloniler bağımsızlıklarını kazandıkça, göçmenlerin ülkeye girişleri sınırlandırılmaya başlanmış, 1962 yılına gelindiğinde ise bu modelin uygulanması kaldırılmıştır.

İkinci model, etnik modeldir. Bu modelde ulusal kimlik, etnik bir kimlikle bağlanmıştır. Etnik kimlik üzerinden vatandaşlık elde edilirken yeni azınlıklar bu haklardan mahrum bırakılmıştır. Bu sistemde vatandaşlık elde edebilmek için göç edilen ülkede uzun yıllar oturma, belli bir derecede asimile olma ve iyi derecede dil bilgisi aranmaktadır. Etnik modele klasik örnek Almanya’dır. Doğu Avrupa’da yaşayan binlerce etnik Alman 1980 yılı sonrası, Almanya’ya yerleşerek otomatik olarak vatandaşlık elde etmişlerdir. 1998 yılında ise, üçüncü ülke vatandaşlarına ilişkin yeni göç yasaları uygulamaya konulmuş ve özellikle Türk göçmenleri yakından ilgilendiren bu yasa ile 8 yıldır ülkede yaşayanlara vatandaşlık hakkı tanınmıştır. Fakat göçmen çocukları 23 yaşına geldiklerinde iki vatandaşlıktan birini seçmeye zorlanmıştır. Bu durum Türk vatandaşları için Alman vatandaşlığına geçmeyi caydırıcı bir etki yaratmıştır. Tüm bunlara ilaveten, Almanya’da aile birleşimleri yoluyla oturma hakkı elde etmek oldukça zordur. Çiftlerin birbirinden bağımsız hale gelmeleri ve oturma hakkı kazanmaları için uzun yıllar beklemeleri gerekmektedir. Bu uygulamalar göçmen kadınların işgücü piyasasına girişini engellediği gibi kadınları ev içinde erkeğe bağımlı hale getirmektedir.

Üçüncü göçmen entegrasyon modeli Cumhuriyetçi modeldir. Bu modelde göçmenlerin kendi politik ve kültürel hakları tanınmamakta, göçmenler, ulusal kültürü ve politik normları kabul ettikleri, başka bir deyişle asimile oldukları ölçüde vatandaşlığa hak kazanmaktadırlar. Cumhuriyetçi modelin klasik örneği Fransa’dır. Fransa’da uygulanan kültürel asimilasyon modeli çok eleştirilmiş ve belli bir zaman sonra kültürel olarak homojen bir grup yaratmanın imkânsızlığı ortaya çıkmış ve etnik farklılıklar kabul görmüştür. Birinci kuşak göçmenlerin vatandaşlık hakkı kazanmaları için uzun bir süre beklemeleri gerekmiştir. Fransa’da uygulanan asimilasyon ve entegrasyon politikaları kadınları da yakından etkilemiştir. Modernlik ve geleneksellik arasında kalan kadınlar, hükümetlerin gündemine göçmenlerin topluma entegrasyonunu sağlayacak aktörler olarak girmişlerdir. Kadınlar, yeni gelen göçmenlerin adaptasyonu ve eğitimindeki rollerini beslemek adına refah devleti organlarının ve eğitim sistemine katılımlarını destekleyen politikaların hedefi olmuşlardır.

Dördüncü model çokkültürlülük esasına dayalıdır. Bu model, göçmenlerin yaşadıkları ülkenin politik normlarına bağlı kaldığı sürece, ulus devletin çoğunluk ve azınlıkların

kendi kültürlerini koruyacağı fikrine dayanmaktadır. Çokkültürlülük, kültürel çeşitliliğin kabulü ve farklı etnik grupların farklı ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması olarak düşünülmüştür. Bu aynı zamanda göçmenler ve toplumun diğer kesimleri arasında eşitliğin sağlanması ve var olan ayrımcılıkların yok edilmesi için ayrımcılığı önleyici yasaların çıkarılmasıdır. Birçok ülkede ayrımcılığa ve ırkçılığa karşı yasaklayıcı önlemler alınmıştır.

Sosyal Entegrasyon Politikalarında Kadının Yeri

Avrupa Birliği, Avrupa kökenli olmayan toplulukların entegrasyon sürecine ilişkin dinamik ve çift taraflı bir resmi çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve göçmenlerin ve üye devlet vatandaşlarının karşılıklı olarak birbirlerine uyum sürecine dayanmaktadır. Bu bağlamda, AB Komisyonu hem göçmenlerin kendi entegrasyon çabalarını hem de ev sahibi toplumlardaki sosyal politikaları ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle sosyal entegrasyon, kaynaklara erişim, katılım ve aidiyet olarak anlaşılabilir. Göç ve entegrasyon politikalarının yarattığı ortam ve koşullar göçmenlerin hayatta kalma stratejilerini, toplumsal katılımlarını ve aidiyet duygusu geliştirmelerini geniş ölçüde etkilemektedir (Kontos, 2009).

Avrupa Birliği göç ve entegrasyon politikaları sosyal entegrasyonun hangi tür temel prensipler üzerine inşa edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu temel prensipler genel olarak istihdam, ev sahibi ülkenin dili, tarihi, kurumları ile eğitim sistemi, işgücü piyasası gibi AB’nin temel değerleri ile bütünleşmek olabileceği gibi; göçmenlerin kendilerine sunulan kamu veya özel sektör hizmetlerine nasıl eriştiği, ev sahibi vatandaşlar ve göçmenler arasındaki iletişim, farklı kültür ve dinlerin nasıl kendini ifade ettiği ve politik katılımdır. Bunların yanı sıra, Avrupa Birliği’nde göçmen kadınların işgücü piyasasına katılımları çok düşük gerçekleşmektedir ve bunun artırılması için Avrupa Birliği, üye ülkelere kadın göçmenlerin işgücü piyasasına daha iyi entegre edilmelerine yönelik tavsiyelerde bulunmaktadır (Dedeoğlu, 2014: 38).

Teorik tartışmalara bakıldığında sosyal entegrasyonun daha çok toplumsal cinsiyet körü olduğu görülmektedir. Toplumsal cinsiyet ve kadınların toplumsal entegrasyonu daha çok çokkültürlülük yaklaşımının başarısızlığı ekseninde 1990’ların ortalarından itibaren tartışılmaya başlamıştır. Daha önce de belirtildiği üzere, çokkültürlülük politikaları ekonomik ve sosyal entegrasyonun başarısızlığından sorumlu tutulmuştur. Halbuki bu başarısızlığı etnik gruplar arasındaki farklı eğitim fırsatları, farklı istihdam oranları, suç oranları ve devam eden yüksek mekânsal ayrışmalar üzerinden okumak da mümkündür.

Çokkültürlülük politikalarının göçmen kadınlara ilişkin taşıdığı risk ve tehditler ve bu politikaların erkek egemen yapılar tarafından nasıl kullanıldığı akademik yazında

sadece feminist yazarlar tarafından dile getirilmiştir (bakınız Bottomley vd. 1991; Sahgal ve Yuval Davis, 1992). Feminist yazarlar, erkeklerin liderliğini ve geleneksel değerlerin sürekliliğini destekleyen çokkültürlü politikaların ataerkil doğasını eleştirmişlerdir (Martin, 1991; Yuval Davis 1997). Feminist çalışmalarda çokkültürlülüğün her zaman pozitif bir yaklaşımı içermeyebileceği dile getirilmiştir. Göçmenlere ilişkin mevcut özgüllüklerin korunması ve yapılaşdırılması anlamını da taşıyan çokkültürlülük yaklaşımı, feministler tarafından ataerkil pratikleri güçlendirdiği, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ve baskılayıcı uygulamalara neden olduğu için eleştirilmiştir. Çokkültürlülük yaklaşımına göre, altında ev sahibi ülkeler ve kurumları, göçmenlerin kendi ülkelerinden getirmiş oldukları gelenek ve uygulamaları olduğu gibi kabul edebilmektedir. Bu tutum hiçbir değişim öngörmeden var olan geleneksel ataerkil ilişkiler içinde kadınları yabancı oldukları toplumlarda birçok riske açık bırakabilmektedir. Örneğin kadınların kamusal ve özel alandaki rolü, aile içi şiddet, çok eşlilik gibi pratikler başkalarının gelenek ve adetlerine müdahale etmeme gerekçesiyle mevcut yapı içerisinde kabul görebilmektedir (Yuval Davis, 1997). Yine feminist araştırmacılar, göçmen topluluklarını temsil eden organizasyon ve derneklerin erkeklerin tekelinde olmasını, muhafazakâr politikaların bu kurumlar aracılığı ile yayılmasını ve kadınların sadece biyolojik, kültürel ve etnik kimliklerin yeniden üretilmesinden sorumlu görülmesine ilişkin sorunları dile getirmişlerdir (Dedeoğlu, 2014: 38). Ayrıca çalışmalarında kültürel normları yorumlama ve empoze etme konusunda kimin yetkilendirildiğini sorgulamışlardır.

Kofman vd. (2013: 80-81) çalışmalarında hükümetlerin göç ve entegrasyon politikalarına ideolojik bir yenilik sağlayan azınlık ve çoğunluk nüfusları arasındaki kültürel farklılıklar etrafında inşa edilmiş üç farklı tartışma yürütmektedir. İlk tartışma, göçmenlerin marjinalleşmeleri ve etnik bir alt sınıf oluşturmaları nedeniyle entegrasyonun başarısız olduğuna dayanmaktadır. Bu kısır döngü, yeni nesillerin başarısında veya başarısızlığında büyük rol oynayan, iyi eğitim almamış anneler tarafından yeniden üretilmektedir. Bu nedenle, göçmen kabul politikaları, düşük eğitimli kadın göçmenlerin evlilik yoluyla ülkeye girişini engellemek için tasarlanmaktadır. İkinci tartışmada toplumsal cinsiyet ve cinsiyet farklılıkları, entegrasyonun temel unsurları olarak görülmektedir. Örneğin Müslüman kadınların istek ve uygulamalarının liberal yaşam biçimleriyle bağdaşmadığı düşünüldüğü için, Müslüman kadınlar Batılı “liberal” ve “açık” toplumlar için ana tehdit olarak görülmektedir. Bu anlamda özellikle, geleneksel uygulamaların aktarımını kırmak için ulus aşırı evliliklere, özellikle de zorla yapılanlara gözetim ve müdahale gerekmektedir. Tartışmanın üçüncü boyutu ise ülkeye giriş öncesi testlerin ve entegrasyon testlerinin özellikle göçmen kadınların refahı için faydalı olduğu üzerinedir. Hükümetler, modern liberal Avrupa toplumunda toplumsal cinsiyet eşitliğini uygulanan bir kural haline getirememektedir. Bu bağlamda eğer herhangi bir adım

atılmaz ise göçmen kadınların refahından endişe duyulacağını belirtmektedirler.

Kısaca özetlemek gerekirse, tartışmanın odak noktası entegrasyon başarısızlığı olduğunda, politika yapıcılar sosyal entegrasyonu sağlamak için göçmenlerin ev sahibi toplumun dil ve kültürüne ilişkin bilgi düzeyini ölçen giriş öncesi testlere acil ihtiyaç olduğunu savunmaktadır. Aile birleşimi yoluyla eşlerine katılan, genellikle ev sahibi toplumların dil ve yaşam tarzı gibi temel değerlerine tam olarak uyum sağlayamayan göçmen kadınlar, kendi topluluklarının ev sahibi ülkeye entegrasyonunun önündeki bir engel ve aynı zamanda sosyal dışlanmalarının nedeni olarak görülmektedir. Çocuk yetiştirmedeki ve sahip oldukları değerleri gelecek kuşaklara aktarmadaki rolleri nedeniyle, göçmen kadınların etnik toplulukların marjinalleşmesine ve sosyal dışlanmasına neden oldukları iddia edilmektedir. Bu bakış açısı göçmen kadınları etnik toplulukların ev sahibi topluma entegrasyon sağlayamamasının günah keçisi olarak görmektedir (Dedeoğlu, 2014: 32).

Sonuç

Uluslararası göç teorilerinde kadının yeri ve toplumsal cinsiyet uzun bir süre görünmez bir konu olarak kalmıştır. Ancak küreselleşme ile birlikte artan göç akımları, değişen, çeşitlenen göçmen profilleri ve kadınların küresel işgücü piyasasındaki görünürlüğünün artması ile paralel olarak uluslararası göçü açıklamaya yönelik teorilerde, göç süreçlerinde kadının yeri ve konumu ciddi bir dönüşüm geçirmiştir.

19. yüzyılın ortalarından 1960'lara kadar göç teorisine hâkim olan neo-klasik göç teorisinde kadınların göç sürecinde erkekleri takip ettikleri varsayılmış ve erkeklerin genellikle ekonomik amaçlı olan göç nedenleri kadınlar için de kullanılmıştır. Ancak küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni uluslararası göç akımları öncelikli olarak ekonomik nedenlerle göç eden erkeklere ve reisinin erkek olduğu hanelere odaklanan göç teorileri ile açıklanamaz hale gelmiştir. Yeni göç akımlarında göçmen profilleri vasıflı ve yüksek eğitilmiş bireyleri de içine alacak şekilde giderek çeşitlenirken, kadınlar göç hareketlerine artık bir aile bireyi olarak değil, tek başına hareket eden göçmenler olarak katılmışlar ve uluslararası göç hareketlerinde giderek görünür hale gelmiştir. Başka bir deyişle göç hareketleri artık sadece çevre ve merkez ülkeler arasında gerçekleşmediği gibi göçmenler de sadece ekonomik motivasyonlarla göç eden erkek göçmenler olmaktan çıkmıştır.

Göçün toplumsal cinsiyet temelli sonuçlarının anlaşılmasına katkıda bulunan feminist araştırmacılar çalışmalarında, kadınların göç sürecinde erkekleri takip eden pasif bireyler olmadıklarına hem kendi hem de ailelerinin sosyo-ekonomik konumlarını iyileştirmek amacı ile göç eden aktif bireyler olduklarına vurgu yapmaktadırlar. Feminist yaklaşımın gelişmesi ile birlikte, kadınların göç deneyimlerinin göç analizine dahil edilmesi ve

kadınların göç süreçlerinin önemli aktörleri haline gelmesi hem göçün feminizasyonu hem de buna paralel olarak meydana gelen işgücü piyasasının feminizasyonu ile birlikte ortaya çıkmıştır.

İşgücü piyasasında güçlü bir pazarlık gücüne sahip olmayan göçmen kadınlar, genellikle hizmet sektöründe yerli işçilerin çalışmak istemedikleri, düşük beceri gerektiren, düşük ücretli ve güvencesiz işlerin olduğu ikincil işgücü piyasasında istihdam edilmektedir. Yine çevre ülkelerin emek-yoğun sektörlerde istihdam edilmek üzere kadın işgücüne yönelik artan talepleri, göçmen kadınlara istihdam olanağı sağlamaktadır. Kadınların uluslararası işgücü piyasasına artan katılımları, göç teorilerinde de kadınlara görünürlük kazandırmıştır. Başka bir deyişle Marksist politik ekonominin ikili işgücü piyasası ve dünya sistemleri yaklaşımı çerçevesinde kadınların göçü, emek göçü şeklinde görünür kılınmıştır.

Kadınların uluslararası göç hareketlerine ve uluslararası işgücü piyasasına katılımlarının artmasıyla birlikte, göçmen kadınların sosyal entegrasyonu da son yıllarda giderek daha çok ilgi çeken bir konu haline gelmiştir. Göçmen kadınların ev sahibi topluma entegrasyonunu inceleyen çalışmalarda aile birleşimi yoluyla eşlerine katılan, genellikle ev sahibi toplumların dil ve “liberal” yaşam tarzı gibi temel değerlerine tam olarak uyum sağlayamadığı iddia edilen göçmen kadınlar, çocuk yetiştirmedeki ve sahip oldukları değerleri gelecek kuşaklara aktarmadaki rolleri nedeniyle, kendi topluluklarının ev sahibi ülkeye entegrasyonun önündeki bir engel olarak görülmekte ve sosyal entegrasyonun başarısızlığından sorumlu tutulmaktadır. Bu nedenle, düşük eğitilmiş kadın göçmenlerin evlilik yoluyla ülkeye girişini engellemek için bir dizi politika tasarlanmıştır. Oysa özellikle hizmetler sektöründe yerli işçilerin yapmayı istemedikleri niteliksiz işlerde, güvencesiz ve düşük ücretli çalışan göçmen kadınlar, ev sahibi ülke ekonomisine önemli katkılar sunmaktadır. Bu anlamda göçmen kadınların ülkeye girişini kısıtlayıcı önlemlerden ziyade, ev sahibi ülkenin dili, tarihi, kurumları, eğitim sistemi ve işgücü piyasası ile bütünleşmesini sağlamaya yönelik politikalar göçmenlerin sosyal entegrasyonlarının sağlanabilmesi adına önem arz etmektedir.

Göçmen kuşların aynı zamanda kadın olduğu önermesi (Morokvasic, 1984) ile başlayan tartışma, göç süreçlerine kadınların katılıp katılmadığından son yıllarda göçmen toplulukların ev sahibi topluma entegrasyonunda kadınların rolüne kadar uzun bir yol kat etmiştir. Günümüzde yaşamın her alanının metalaşması ve feminizasyonu arasında ortaya çıkan güçlü ilişki, kadınlara göç araştırmalarında ve göç politikalarında merkezi konum vermiştir. Böylelikle, kadın körü araştırma ve politikardan kadını analiz birimi olarak alan çalışmalara oradan ise toplumsal cinsiyet temelli araştırmalara doğru hızlı bir dönüşüm yaşanmıştır.

Kaynakça

- Anderson, B. (2006) *A Very Private Business: Migration and Domestic Work*, COMPAS Working Paper No. 28. University of Oxford, Oxford http://www.compas.ox.ac.uk/fileadmin/files/Publications/working_papers/WP_2006/WP0628_Anderson.pdf adresinden erişilmiştir.
- Anderson, B. (2000) *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*, Zed Books, Londra ve New York.
- Anderson, B. ve Rogaly, B. (2005) *Forced Labour and Migration to the UK*, COMPAS and TUC. <http://www.compas.ox.ac.uk/fileadmin/files/Publications/Reports/Forced%20Labour%20TUC%20Report.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Anthias, F. ve Cederberg, M. (2006) *State of the Art Theoretical Perspectives and Debates in the UK*, Integration of Female Immigrants in Labour Market and Society, Policy Assessment and Policy Recommendations, WP4. http://www.femipol.uni-frankfurt.de/docs/working_papers/state_of_the_art/UK.pdf adresinden erişilmiştir.
- Anthias, F. ve Yuval Davis, N. (1989) “Introduction” Yuval Davis, N. ve Anthias, F. (der.) *Woman, Nation, State* içinde, Macmillan, Basingstoke, 1–15.
- Bottomley, G., de Lepervanche, M. ve Martin, J. der. (1991) *Intersexions: Gender, Class, Culture, Ethnicity*, Allen ve Unwin, Sydney.
- Buchan, J., Jobanputra, R., Gough, P. ve Hutt, R. (2006) “Internationally recruited nurses in London: A survey of career paths and plans”, *Human Resources for Health*, 4(14):1-10.
- Castles, S. ve Miller, M. (1998) *The Age of Migration*, 2nd edition, Macmillan, Londra.
- Castles, S. ve Kosack, G. (1985) *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, 2nd edition, Oxford University Press, Oxford.
- Charles, N. ve Hintjens, H. (1998) *Gender, Ethnicity and Political Ideologies*, Routledge, Londra.
- Çağlayan, S. (2006) “Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, (17): 67-91.
- Dedeoğlu, S. (2016) *Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler, Mevcut Durum Raporu: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine*, Kalkınma Atölyesi, Altan Matbaası, Ankara.

- Dedeoğlu, S. (2014) *Migrants, Work and Social Integration, Women’s Labour in the Turkish Ethnic Economy*, Migration, Diasporas and Citizenship Series, Palgrave Macmillan, Amerika Birleşik Devletleri.
- Dedeoğlu, S. ve Ekiz Gökmen, Ç. (2011) *Göç ve Sosyal Dışlanma: Türkiye’de Yabancı Göçmen Kadınlar*, Efil, Ankara.
- Ehrenreich, B. ve Hochschild, A. (2003) *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*, Metropolitan Books, New York.
- Ela Özcan, E. D. (2016) “Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme”, *İş ve Hayat*, 2(4): 183-215.
- Fawcett, J. T. ve Arnold, F. (1987) “The Role of surveys in the study of international migration: An appraisal”, *International Migration Review*, 21(4): 1523-1540.
- İçduygu, A. (2009) “Bir siyaset ve siyasa alanı olarak uluslararası göç: Son yüzyılda Dünya ve Türkiye” İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, F. (der.) *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus devlet Oluşumundan Ulus-ötesi Dönüşümlere* içinde, TÜBİTAK 106K291 Proje Raporu.
- Jordan, B. ve Düvell, F. (2002) *Irregular Migration: The Dilemmas of Transnational Mobility*, Edwards Elgar, Cheltenham and Northampton.
- King, R. (2012) “Theories and typologies of migration: An overview and a primer”, *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations* 3/12., https://www.researchgate.net/publication/260096281_Theories_and_Typologies_of_Migration_An_Overview_and_A_Primer adresinden erişilmiştir.
- Kofman, E., Saharso, S. ve Vacchelli, E. (2013) “Gendered perspectives on integration discourses and measures”, *International Migration*, 53(4): 77-89.
- Kofman, E., Phizacklea, A., Raghuram, P. ve Sales, R. (2000) *Gender and International Migration in Europe: Employment, Welfare and Politics*, Routledge, Londra ve New York.
- Kontos, M. (2009) “Executive summary” Kontos, M. (der.), *Integration of Female Immigrants in Labour Market and Society: A Comparative Analysis: Summary, Results and Recommendations* içinde, EU-Project: Integration of Female Immigrants in Labour Market and Society. Policy Assessment and Policy Recommendations (FeMiPol), 28–34. http://www.femipol.uni-frankfurt.de/docs/femipol_finalreport.pdf adresinden erişilmiştir.

- Koser, K. (1998) “Out of the frying pan in to the fire: A case study of illegality among asylumseekers” Koser, K. ve Lutz, H. (der.) *The New Migration in Europe: Social Constructions and Social Realities* içinde, Macmillan, Basingstoke, 185–198.
- Kritz, M. M., Lim, L. L. ve Zlotnik, H. der. (1992) *International Migration Systems: A Global Approach*, Clarendon, Oxford.
- Martin, J. (1991) “Multiculturalism and feminism” Bottomley, G., de Lepervanche, M. ve Martin, J. (der.) *Intersexions: Gender, Class, Culture, Ethnicity* içinde, Allen ve Unwin, Sydney, 110–131.
- Morokvasic, M. (1984) “Birds of passage are also women...”, *The International Migration Review*, 18 (4): 886-907.
- Pessar, P. R. ve Mahler, S. J. (2003) “Transnational migration: Bringing gender in”, *International Migration Review*, 37(3): 812-846.
- Portes, A. (1999) “Conclusion: Towards a new World - the origins and effects of transnational activities”, *Ethnic and Racial Studies*, 22(2): 463-477.
- Ravenstein, E. G. (1885) “The laws of migration”, *Journal of the Statistical Society of London*, 48 (2): 167-235. <https://www.jstor.org/stable/2979181> adresinden erişilmiştir.
- Ravenstein, E. G. (1889) “The laws of migration”, *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2): 241-305. <https://www.jstor.org/stable/2979333> adresinden erişilmiştir.
- Sahgal, G. ve Yuval Davis, N. (1992) *Refusing Holy Orders. Women and Fundamentalism in Britain*, Virago, Londra.
- Silvey, R. (2006) “Geographies of gender and migration: Spatializing social difference”, *International Migration Review*, 40(1): 64-81.
- Spencer, S. ve Rudiger, A. (2003) *Social Integration of Immigrants and Ethnic Minorities, Policies to Combat Discrimination*, OECD and European Commission. <http://www.oecd.org/els/mig/15516956.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Toksöz, G. (2006) *Uluslararası Emek Göçü*, Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Wilford, R. ve Miller, R. der. (1998) *Women, Ethnicity and Nationalism*, Routledge, Londra.
- Yuval Davis, N. (1997) *Gender and Nation*, Sage, Londra.

Gaziantep Parça Baş Emek Piyasasının Suriyeli Kadınları: Emek, Zorunlu Göç ve Şiddet¹

Canan Uçar

Giriş

Suriyelilerin 2011 yılı ile başlayan Türkiye’ye zorunlu göçünün hem göçmen toplum hem de ev sahibi toplum açısından çok boyutlu dönüşümlere yol açtığı su götürmez bir gerçektir. Bu göç Türkiye’nin iç ve dış politikalarına sirayet ettiği gibi, devlet ve toplum ilişkilerini de dönüştürmüştür. Ayrıca, bu zorunlu göçün etkileri Türkiye emek piyasasında, özellikle kayıt dışı emek piyasasında da görülmektedir. Bu çalışma, Suriyeli mülteci² kadınların failliğini araştırmanın merkezine koyarak bu kadınların kayıt dışı emek piyasasına eklenme süreçlerini anlamaya çalışırken, Türkiye’deki emek, göç ve toplumsal cinsiyet rejimlerine dair de bir söz söyleme amacındadır.

Türkiye’de göç ve toplumsal cinsiyete dair mevcut araştırmaları incelediğimizde, bazı çalışmalarda (Freedman vd., 2017; Herwing, 2017; Kıvılcım, 2016; Özudoğru, 2018) Suriyeli kadınların toplumsal hayatını etkileyen ve hatta şekillendiren en büyük etmenlerden biri olarak (toplumsal, yasal ya da sembolik) şiddet karşımıza çıkmaktadır. Buna ek olarak, kadınların yasal haklarına ve sağlık, eğitim gibi hizmetlere erişimde karşılaştıkları sosyal ve politik zorlukları ya da bu kadınların Türkiye’deki hayata bakış açılarını incelemiş araştırmalar (Barın, 2015; Özden ve Ramadan, 2019) mevcuttur. Ancak, Türkiye’de yaşayan Suriyeli mülteci emeği üzerine yapılmış mevcut araştırmalarda toplumsal cinsiyet nadiren analitik bir araç olarak kullanılmıştır. Suriyeli kadınlar ya göçmen emeği başlığı altında bir alt tema olarak değerlendirilmektedir ya da

¹ Bu çalışma, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü için 2019’da tamamlanmış yüksek lisans bitirme tezime dayanarak yazılmıştır.

² Türkiye’de yaşayan Suriyeliler, Türkiye’nin Cenevre Sözleşmesine koyduğu coğrafi kısıtlamadan dolayı yasal olarak mülteci statüsünde sayılmamaktadır. Ancak bu Suriyelilerin deneyim ve koşul olarak mülteci olmadıkları anlamına gelmemektedir. Bu yüzden, bu yazıda mevcut yasal statüleriyle ilgili bilgiye yer verildiği gibi, Suriyeli göçmenlerden, bu özel durumlarının hatırımızdan çıkmaması adına, “mülteci” olarak bahsedilmiştir.

mülteci emeğine toplumsal cinsiyet körü yöntemlerle yaklaşılmaktadır. Mültecileri veya göçmenleri konu alan toplumsal cinsiyet körü çalışmalar, kadınların kadınlıklarından kaynaklanan deneyim ve farklılıklarını görmezden gelerek, onları erkeklerden farklı olmayan bireylermiş gibi ele almaktadır.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet perspektifini benimseyen ve kırsal ve kentsel üretimde Suriyeli kadın emeğine yoğunlaşan sadece birkaç çalışma bulunmaktadır. Bunlardan biri Dedeoğlu ve Bayraktar’ın (2018) “Tarımsal Üretimde Suriyeli Göçmen Kadın Emeği: Bereketli Topraklarda Zehir Gibi Yaşamlar” adlı çalışması iken, diğeri Ünlütürk Ulutaş ve Akbaş’ın (2018) “Ötekilerin Ötekisi: Denizli İşgücü Piyasasında Suriyeli Kadınlar” adlı makalesidir. Her iki çalışma da Suriyeli kadınların emeğinin hem ataerkil hem de kapitalist ilişkiler tarafından şekillendiğini iddia etmekte ve bu süreçte yeniden üretilen ve güçlendirilen sosyal dışlanmayı ortaya koymaktadır. Suriyeli kadınların toplumsal cinsiyet, etnisite ve sınıf hiyerarşisine dayanan tahakküm ilişkilerini sadece istihdam sürecinde değil aynı zamanda komşuluk ve sosyal hizmet ilişkilerinde de yaşadıkları gösterilmektedir (Ünlütürk Ulutaş ve Akbaş, 2018: 305). Her iki çalışma da kadın emeğini kadınlığın “doğal-olması gereken” bir parçası olarak değil kadınların içinde bulunduğu toplumsal koşulları, eşitsizlikleri ve güç ilişkilerini de ele alarak incelemiş oldukları için klasik emek çalışmalarından ayrılmaktadır. Bu hem Suriyeli kadın emeğini görünür kılmaya hem de toplumsal, ekonomik ve politik dinamikleri dikkate alan göçmen kadın emeği literatürünü genişletmeye çalışmıştır.

Ben de bu çalışmam ile ev eksenli üretim faaliyetlerine odaklanarak mevcut literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktayım. Ev içi parça başı emek piyasasına eklemlenen Suriyeli mülteci kadınlar için ev, kadınların hem ücretli üretim yaptıkları çalışma alanı hem de kendilerini dışarıdan korumak için bir kalkan olarak tahayyül ettikleri bir yer halini almıştır. Suriyeliler üzerine şimdiye kadar yapılan emek çalışmalarında ev, bir üretim yeri ve kayıt dışı emek piyasasının bir parçası olarak ele alınmamıştır. Oysaki, ev eksenli çalışma, üretim süreçlerinde önemli bir rol oynamakta ve aynı zamanda kadınların emeğini daha da görünmez hale getirerek değersizleştirmektedir (Boris, 1994; Boris ve Prügl, 1996; White, 1994). Bu nedenle, bu araştırma da, evi bir üretim yeri olarak ele alan yaklaşımı benimseyerek Suriyeli mülteci kadın emeğini anlamayı ve görünür kılmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, şu ana soruları anlamak ve cevaplamaktır: Toplumsal cinsiyet, emek, zorunlu göç, şiddet ve ırkçılık nasıl ilişkililiyor, kesişiyor ve dönüşüyor? Tüm bu dinamikler, mülteci kadınların öznelliklerini inşa etme süreçlerini nasıl etkiliyor ve dönüştürüyor? Mülteci kadınların içinde buldukları toplumsal, politik, kültürel, sınıfsal ve sosyoekonomik yapılara karşı geliştirdikleri stratejiler nelerdir? Bu soruları cevaplamak ve meselenin toplumsal boyutunu daha iyi anlamlandırabilmek

için, ev sahibi toplum ile Suriyeli kadınlar arasındaki ilişkileri, emek süreçlerini etkilediği ölçüde dikkate almaya çalıştım. Çünkü bu iki toplum arasındaki ilişkiler, emek ilişkilerinin düzenlendiği ağları ve süreçleri kolayca etkileyebilmekte ve hatta şekillendirebilmektedir. Hem ev sahibi ülkede hem de kayıt dışı emek piyasasında sosyal ağlar ve enformel ilişkiler giderek daha önemli hale gelmektedir. Bu çalışma boyunca, yerel halk ve Suriyeliler arasındaki çoklu ilişki biçimlerini tekil bir ilişki biçimine indirgeyen bir anlayışın önüne geçebilmek adına hem bu toplumların kendi içindeki hem de bu iki topluluk arasındaki ilişkilere konumsallık üzerinden yaklaşılmıştır. Grupların ya da bireylerin toplumsal cinsiyet, sınıf veya ırk açısından konumlanışı, “başkalarına göre iktidar sahibi olmasıyla veya olmamasıyla” belirlenir (Cockburn, 2009: 25-26). Bu bağlamda, sadece konumsallık kavramıyla gruplar ya da birey arasındaki iktidar ilişkileri görünür hale gelir.

Bu meselelere odaklanmak üzere saha araştırmamı Gaziantep’te gerçekleştirdim. Gaziantep, bir sanayi şehri olarak çok sayıda yerli ve Suriyeli işçiye ev sahipliği yapmaktadır. Gaziantep’in Suriye sınırında yer alan bir şehir olmasının yanı sıra, 2015 yılına kadar uygulanan açık sınır politikası, Suriyelilerin Gaziantep’e serbestçe girip çıkmalarında önemli bir rol oynamıştır (Özden ve Ramadan, 2019: 34). Gaziantep ve Halep’in tarihi ve ticari bağları, iki şehrin benzerliği, Suriye halkının Gaziantep’e göç etmesinin duygusal sebeplerini de oluşturmaktadır. Suriye ile ilişkilendirme bakımından da diğer sınır ve bölge şehirlerine göre ekonomik, coğrafi ve tarihsel açıdan belirgin farklılıkları olan Gaziantep’in, Suriyeli kadınların günlük emek süreçlerini anlamak açısından zengin bir içerik sunacağı inancı ile araştırma sahamı bu şehirde yapmaya karar verdim.

Çalışmada yöntem olarak, niteliksel araştırma yöntemlerinden biri olan, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Saha çalışması, kartopu örnekleme ile ulaşılan, Gaziantep’in kenar mahallelerinden olan Düztepe ve Tepebaşı mahallerinde yaşayan ve ev içinde parça başı iş yapan 13 Arap, 5 Türkmen, 3 Kürt olmak üzere toplamda 21 Suriyeli kadın ile yüz-yüze derinlemesine mülakat³ yapılarak, 2018 Kasım ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bu kadınlara, Gaziantep’te faaliyet gösteren sivil toplum örgütü Kırkayak Kültür’ün dayanışma içinde olduğu Suriyeli kadınlar aracılığıyla ulaşma fırsatı buldum ve sonraki süreçte komşuluk ilişkilerinden yararlanarak kartopu yöntemiyle diğer tüm kadınlarla tanışma ve mülakat yapma şansı yakaladım. Dışarıdan gelen bir “yabancı” olmam bazı kadınlar tarafından yadırgansa da ziyaret ve görüşmelere beraber gittiğim çevirmen arkadaşımın Gaziantep’te yaşayan Halepli genç bir kadın olması bu yabancılık hissiyatını törpüledi. Görüşme yaptığım kadınların çoğunluğu

³ Arapça’dan Türkçe’ye çeviri içermeyen alıntılar, kadınların ifade ettikleri gibi metne birebir aktarılmıştır.

Halep merkeze yakın kenar mahallelerden olmak üzere, Halep’in diğer ilçeleri ve kırsalından göç etmek zorunda kalarak Türkiye’ye sığınmış kadınlardır. Çoğu evli ve çocuklu olmak üzere yaşları 22 ila 64 arasında değişmektedir. Genel olarak kocaları, erkek akraba ya da diğer aile üyeleri eşliğinde Türkiye’ye göç etmişlerdir. Görüşmeleri gerçekleştirdiğim dönemde, Türkiye’ye göç edişleri üzerinden geçen süre 3 ila 7 sene arasında değişmekteydi.

Yukarıda araştırma konum, sorularım ve metodolojimden bahsettim. İlerleyen bölümlerde ise, bu çalışma için kullanmış olduğum teorik ve kavramsal çerçeveden kısaca bahsettikten sonra Gaziantep’in toplumsal yapısı ve göçmen emeğiyle ilişkisine değineceğim. Daha sonra kentin kenar mahallelerinde yaşayan alt sınıf Suriyeli kadınların günlük emek süreçlerini anlatarak söz konusu çalışma pratiklerini ve deneyimlerini etkileyen ve şekillendiren süreçleri ana hatlarıyla görünür kılmaya çalışacağım. İçinde buldukları koşullar ile iş deneyimlerini kadınlıklarına nasıl atfettiklerine ve kadınların kendilerini ve ailelerini korumak adına hayatta kalma stratejisi olarak nasıl bir yol izlediklerine yer vereceğim.

I. Kesişimsel Bir Yaklaşım

Kesişimsellik teorisi mülteci kadın emeğine yaklaşımında ana teorik çerçeveyi oluşturmaktadır; çünkü halihazırda sosyal bilimlerde de göç çalışmalarında da süregelen teorik tartışmalarda çok boyutluluk önemli bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır. Göç, toplumsal gerçekliğin ve toplumsal dönüşümün tüm diğer dinamikleri ve özellikleriyle bağlantılı olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle de bir bütünün ayrılmaz bir parçası olarak kavramsallaştırılmalıdır (Castles vd. 2016: 10). Toplumsal cinsiyet, göç, emek ve şiddet gibi temel dinamikleri anlamakta en zengin ve sağlıklı perspektifi kazandıracak olan yaklaşımın kesişimsellik teorisi olduğunu düşünmekteyim. Hem kadın emeğini, kadınlar arasındaki farklılıkları görünür kılması ve her bir göçün biricikliğini ortaya koyması; hem de ortaklıkların daha geniş bir perspektiften görülmesini sağlaması açısından kesişimsellik önemli bir analitik araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kökenini siyah feminizmden alan ve kadınlar üzerinde kurulan iç içe geçmiş tahakküm sistemlerini açıklamak için başvurulan kesişimsellik (Carastathis, 2014: 304-305), feminist teoride yaygınlaşmaya başlayan bir kavramdır. Feminist literatürde, toplumsal cinsiyet, sınıf, etnisite ve ırkın kadın öznelliklerine ne şekilde dahil edildiğinin tartışıldığı çalışmalar mevcuttur. Weldon (2008: 192) kesişimselliği “... toplumsal karmaşıklığın önemli bir boyutunu karşılayan bir kavram” ve “ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet gibi toplumsal yapılar arasındaki etkileşim” olarak tanımlar. Collins’e göre de kesişimsellik, “[ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet] bu sistemlerin karşılıklı olarak birbirlerini nasıl kurduğunu anlamaya çalışır” (1998: 63). Bu yapılar ve sistemler (ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet) arasındaki karşılıklı ilişkiler her zaman dikkate alınması

gereken dinamiklerdendir. Bora (2017), kesişimsellik teorisinin ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet gibi sömürü sistemlerini bir “kimlikler yığını” (parag. 10) olarak ele almakta olduğunu iddia eder ve bu sebeple teoriyi eleştirir. Kesişimselliğin mevcut kimlikleri kuran iktidar yapılarını ve toplumsal gerçekliği görünmez kıldığını söyler. Bu durum da Bora’ya göre (2017), kimlikleri inşa eden tahakküm sistemlerinin nasıl işlediğinin göz ardı edilerek tüm bu sömürü düzeninin sadece ayrımcılık ile açıklanmasına yol açar. Bu bağlamda, bu çalışmada kimlikler sabit formlar olarak ele alınmamakta; ilişkiselliklere ve süreçlere odaklanılmaktadır. Göçmen kadın emeğine; toplumsal cinsiyet, zorunlu göç, esnek emek, kadınların yaşadıkları toplumda maruz kaldıkları ırkçılık, şiddet korkusu gibi dinamik süreçlerin kesişimselliğinde yaklaşılmaktadır. Böylece bu çalışma, mülteci ya da göçmen kadınların günlük emek pratiklerine bakarak, tüm bu dinamik süreçlerin nasıl olduğunu, birbirlerini nasıl beslediğini anlamayı amaçlamaktadır.

II. Göçmen Şehri Gaziantep ve Kadın Emeği

İstanbul, Urfa ve Hatay’dan sonra, Gaziantep, 444 bin 724 Suriyeli (ülke genelinde yaşayan Suriyelilerin %2,2’si) nüfusuyla en çok sayıda Suriyeli mültecinin yaşadığı dördüncü şehirdir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019). Gaziantep’in toplam nüfusu 2018 yılı itibarıyla 2 milyon 28 bin 563’tür (TÜİK, 2019). Tüm bu veriler ışığında, kent nüfusunun altıda birinin Suriyelerden oluştuğu görülmektedir. Gaziantep tarihsel olarak, Türkiye’nin önemli ticaret ve sanayi merkezlerinden biri olagelmıştır. Bununla birlikte, Gaziantep’in şu andaki sosyoekonomik dinamiklerini anlamak için altını çizmek gereken bir başka husus, kentin tarihsel olarak bir göçmen şehri olmasıdır. Türkiye’nin şehirleşme tarihinin bir parçası olarak Gaziantep’te de, 1950’lerde başlayan, 1970’lerde de kademeli olarak yükselen iç göç süreçleri yaşanmıştır. Bununla birlikte, diğer önemli bir iç göç dalgası 1980’lerde yaşanmıştır (Geniş, 2011: 365). Liberalleşme ve küreselleşmeye dayanan yeni ekonomik politikalar sonucunda kentleşme hareketleri bu dönemde hızlanmıştır. İlerleyen yıllarda bölgedeki çatışmalar ve ekonomik zorluklar, Maraş, Kilis, Urfa, Siirt, Adıyaman gibi civar şehirlerden ve Gaziantep’in kırsal bölgelerinden şehir merkezine doğru yeni bir göç dalgasına neden olmuştur (Geniş, 2011: 367). Bu nedenle, 1990’lı yıllar boyunca çok sayıda Kürt ve Alevi nüfusu, memleketinden göç etmek zorunda kalarak Gaziantep’e yerleşmiştir. Kısacası, bölgenin ekonomik ve kültürel merkezi olan bu kent, her zaman insan hareketliliğine şahit olmuştur. Gaziantep toplumunun deneyimlediği son insan hareketliliği, 2011 Suriye iç savaşıyla başlayan Suriyelilerin zorunlu göçü oldu. Gaziantep’in demografik yapısı büyük ölçüde 1980’lerden sonra şekillendi ve Suriyeli mültecilerin 2011’de başlayan zorunlu göçüyle beraber ikinci bir toplumsal dönüşüme uğradı.

Gaziantep, özellikle 1990’lı yıllarda ve sonraki dönemde yaşanan endüstriyel kalkınma çerçevesinde bir başarı öyküsü olarak görülmüştür; halbuki Gaziantep

ekonomisi ağırlıklı olarak ara mal üretmektedir ve bu nedenle, ucuz emek gücüne dayanarak yükselen bir ekonomi olmuştur (Hoşgör, 2011: 491). Ayrıca Gaziantep’teki kayıt dışı sektör de büyümüş ve bu sektöre dezavantajlı grupların eklenmesi kolaylaşmıştır. Kadınlar açısından bu ekonomik süreçlere bakıldığında, 1980 yılından sonra, sınırlı sayıda yüksek eğitilmiş kadın kayıtlı ekonomide istihdam edilirken, kayıt dışı ekonomide istihdam edilen kadın sayısı erkek istihdamından daha yüksek olmuştur. Başka bir deyişle, kadınlar kalkınma süreci ile birlikte marjinalleştirilmişlerdir. İlkokul terk ya da sadece ilköğretimi tamamlayan alt sınıf Gaziantep’li kadınların kayıtlı ekonomiye katılımı sınırlı olmuş, değişen sınıf koşullarına bağlı olarak, kadınlar Antep fıstığı çıtalama, örgü, nakış, dantel gibi ev içi parça başı işlerin yanı sıra ev işçiliği, bebek bakıcılığı gibi işlerde çalışmaya başlamışlardır (Gültekin ve Kuzu, 2011: 522; Hoşgör, 2011: 502). Yani genel olarak ev eksenli kayıt dışı emek piyasasına güvencesiz bir şekilde ucuz emek gücü olarak eklenmişlerdir.

Bu bağlamda, Gaziantep’te “yoksulluğun kadınlaşması” (Pearce, 1978) kolaylıkla gözlemlenmektedir. Yapısal işsizlik yüzünden emek piyasasından dışlanma, esnek ve düzensiz çalışma ile zayıflayan bağlar çalışan yoksulluğunu karakterize etmektedir. Özellikle kadınlar, dahil oldukları yeniden üretim süreçlerinin bir sonucu olarak, çalışan yoksulluğunun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Kadınların çalışma hayatına katılım oranının yüksek olmasına rağmen, bu katılımın kadınların ekonomik durumlarında hiçbir değişikliğe neden olmaması gibi tezat bir durum ortaya çıkmakta ve bu durum yoksulluğun kadınlaşması olarak tanımlanmaktadır. Cinsiyete dayalı iş bölümü, kadın emeğinin görünmezliği, kadınların istihdama katılımının farklı biçimleri, kaynaklara ve fırsatlara eşit olmayan şartlarda erişim, kadın yoksulluğunu sürdüren temel faktörlerdir (Gültekin ve Kuzu, 2011: 528). Neoliberal şehirlerin zenginleşmesi -bugün Suriyeli mülteci kadınların da maruz kaldığı- yoksulluk ve artan sosyal dışlanmayı da beraberinde getiren bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Yüksel, 2011: 379).

III. Gaziantep’in Halepli Kadınları ve Parça Başı Emek Piyasası

Mülakat yaptığım Suriyeli kadınların çoğunluğu Halep’in merkezine yakın kenar mahallelerden olmak üzere Halep şehrinde göç etmiş kadınlardı. Aralarında hiç okula gitmemiş kadınlar olduğu gibi ilkököl terk ve ilkököl eğitimini tamamlamış kadınlar çoğunluğu oluşturmaktaydı. Yani bu alt-sınıfa mensup kadınlar Suriye’deki eğitim fırsatlarından pek de yararlanamamış bir grup olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Savaş öncesi Halep’teki hayatlarına dair, güzel evlere sahip olduklarını; elektrik, su gibi temel giderlerin neredeyse bedava diyebileceğimiz ucuzlukta olduğunu belirtmişlerdir. Yaşam standartları açısından Halep’teki durumlarını her zaman buradaki durumlarına göre çok daha olumlu değerlendirmişlerdir. Ancak, Türkiye’deki koşulları ve deneyimlerini daha çok savaş sonrası Suriye içindeki yerinden edilme sürecinde yaşadıklarıyla kıyaslama

eğilimindeydiler. Bu karşılaştırmada da bazı kadınlar, Türkiye’deki yaşantılarını çok daha iyi olarak tanımlamışlardır.

Görüşüğüm kadınlar, Gaziantep’in kenar mahallelerinden olan Düztepe ve Tepebaşı mahallelerinde yaşamaktadırlar. Düztepe, genel olarak Türkiyeli Kürtler, Aleviler ve Kürt Aleviler tarafından iskân edilirken, Tepebaşı çoğunlukla, belirgin bir etno-dini kimliğe değil de çeşitli gruplardan alt sınıf Gaziantep’li ailelere-bireylere ev sahipliği yapmaktadır. Düztepe’de yaşayan Kürt Alevi ailelerin çoğu, 1970’lerin sonunda, Alevilere yönelik şiddetli saldırıların ardından komşu şehir olan Maraş’tan bu mahalleye zorunlu göç ile gelmişler. Ancak, 2011 yılında başlayan Suriyelilerin Gaziantep’e zorunlu göçüyle beraber, mahalle sakinlerinin daha iyi bir mahalleye taşınmaları ve evlerini Suriyeli mültecilere kiralamaları sonucunda mahallenin demografik yapısı dönüşmeye başlamıştır. Günümüzde ise mahalle kentsel dönüşüm ihtimaliyle karşı karşıya kaldığı için hali hazırda orada yaşayan yerli ve Suriyeli sakinler de yer değiştirme eğilimindedirler.

Bu mahallelerde yaşayan Suriyeli kadınlar kayıt dışı emek piyasasına eklenmektedir. Görüşüğüm kadınlar, fıstık çıtılama, fıstık-ceviz-badem kırma-seçme, ayakkabı süsleme-temizleme-kutulama, bulaşık teli paketleme, tişört, kazak işleme gibi parça başı diyebileceğimiz çeşitli işlerde en az bir kez çalışmışlar ya da hala çalışmaktadırlar. Bu işleri “mecburiyetten” yaptıklarını söylerken, yaptıkları işi, ek gelir, eve-erkeğe-erkeklere destek ya da yardım olarak tanımlamaktadırlar. Kadınlar parça başı işlere mahalle, komşu, ya da eş-erkek çocuklarının çalıştığı atölye ya da fabrika üzerinden ulaşmaktalar. Parça başı iş mahallede ise (örneğin fıstık, ceviz ve badem gibi ürünler genellikle mahalle içinde küçük dükkanlarda bulunuyor) kadınlar mahalledeki bu küçük dükkanlardan parça başı işi kendileri temin edebiliyorlar. Ayakkabı süsleme-temizleme-kutulama, bulaşık teli paketleme gibi parça başı işler içinse, genel olarak eş ya da erkek çocukları tarafından çalıştıkları iş yerinden kadınların işlemesi-yapması için parça başı iş eve getiriliyor. Bazı kadınlar da eve iş getiren Suriyeli erkek komşularından parça başı iş alabiliyorlar. Kısacası, parça başı iş mahalle içinden temin edilebiliyorsa ürünleri gidip alan ve sonrasında teslim eden kadınlar olabiliyorken, parça başı ürünler mahalleden temin edilemiyorsa bunu tedarik eden erkekler oluyor.

Kayıt dışı parça başı emek piyasasına kadınların eklenmesi biçimlerinin en belirgin özelliği düzensizlik olarak karşımıza çıkıyor. Düzensizliğin başlıca belirleyicileri arasında mevcut neoliberal üretim süreçlerinin ve emek piyasasının esnek karakteri olduğu gibi, mevcut göç ve emek rejiminde Suriyelilerin statüsünün ve kadın emeğinin belirsizlikten daha fazla bir şey vadetmemesi de sayılabilir. Suriyeli kadınların bu piyasaya giriş, çıkış ya da ara verme süreçlerini etkileyen ve dönüştüren dinamik etmenlerden ilerleyen sayfalarda bahsediyor olacağım. Görüşme yaptığım kadınların hepsi bu emek piyasasına

zorunlu göç ve yaşadıkları sosyoekonomik düşüş deneyimi dolayısıyla dahil olduklarını paylaştılar. Bu sosyoekonomik düşüş ve görece düzelmeye süreçlerine göre de (diğer etmenler ilerleyen sayfalarda daha açık bir şekilde belirtilecektir) bu piyasaya girip çıktıklarını ya da ara verdiklerini anlattılar. Parça başı işten kazanılan ücretlerle ilgili, bazı kadınlar, az miktarda para kazandıklarını ifade ettiler. Bu kazandıkları parayı da genel olarak çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmaktadırlar.

Kadınlar, kadınlıklarını daha çok annelik ve ev kadınlığı üzerinden tanımlamaya eğilimliydi. Kendilerini çocuklarının rızkı ve evin düzeni konusunda en sorumlu kişi olarak algıladıkları için kazandıkları parayı çoğunlukla çocuklarının ve evlerinin temel ihtiyaçlarını karşılamak için harcadıklarını belirttiler. Ayrıca -normal şartlarda erkeğin gereksiz olarak addedeceği- eve ait, ev için gerekli, kadının ev içindeki iş yükünü azaltabilecek şeylere (örneğin süpürge, mutfak eşyası gibi) ya da evi daha yaşanır hale getirebilecek şeylere harcadıklarını ifade ettiler. Ancak, eşleri ya da evin erkekleri uzun süreler işsiz kalmış olan kadınlar için durum biraz daha farklı olabiliyor. Onlar kazandıkları parayı özel bir yere harcamadıklarını ancak karınlarını doyurabildiklerini ve zorlukla geçinebildiklerini söylüyorlar. Bu yüzden de bu kadınlar, parça başı işe ulaşabildikleri ölçüde ve diğer etmenler engel teşkil etmediği müddetçe, hanenin ihtiyacına göre yoğun çalışarak, bazen evin erkeğinin işsiz kaldığı dönemler de dahil, neredeyse tüm haneyi geçindirecek derecede çalışıp para kazanmaktalar.

Kayıt dışı emek piyasasındaki ayrımcılık ve sömürü içeren en belirgin uygulama ve pratiklere gelirse; Suriyeli kadınlar görüşmelerde önce yerli kadınlarla ücret farklılıkları olduğunu bilmediklerini söylemiş, ancak görüşme ilerledikçe yerli kadınların kendilerinden daha fazla aldıklarını bildiklerini ifade etmişlerdir. Suriyeli kadınlar arasında da bir ücret farklılaşması olabildiğini, örneğin, göç etme zamanına göre, yeni gelene daha az ücret verme gibi bir durum olduğunu dile getirmişlerdir. Bazen de fıstık satıcılarının yerli ve Suriyeli kadınlara aynı ücreti verip Suriyeli kadınlara çıtlamaları için çuvala 10 kilo daha fazla fıstık koyma gibi taktikleri olduğundan bahsettiler. Ancak tüm bu ayrımcı uygulama ve pratiklere karşın, kadınların pazarlık gücünün neredeyse yok denecek kadar az olması sebebiyle kadınlar daha çok mevcut işleyişe ayak uydurarak hayatlarını idame ettirme yolunu seçmişlerdir.

IV. Emek Süreçleri: Eve Giden Yol

Suriyeli kadınların ev içi parça başı emek piyasasına eklemlenmesinde etkili olan ve bu ev içinde çalışma pratiğini şekillendiren ve besleyen çeşitli süreç ve dinamikler bulunmaktadır. Bunları en genel hatlarıyla, zorunlu göç, ataerkil pazarlık, mevcut kayıt dışı emek piyasasının genişliği ve esnekliği, mülteci deneyimine sahip olup yasal olarak geçici koruma statüsünde tanımlanma, ırkçılık ve şiddet korkusu, ev içi emek, çocuk-yaşlı-engelli bakımı olarak sıralayabilirim. Tüm bu süreçlerin birbirleriyle nasıl

ilişkilendiğini bu bölümde anlatacağım.

Suriyeli kadınların ev içi parça başı emek piyasasına entegrasyonunda etkili olan en önemli dinamiklerden biri zorunlu göç deneyimiyle yaşanan sosyoekonomik düşüştür. Yasal statülerinin onlara sağladığı tek yardım gelirin Kızılay kart olduğunu belirttiler. Bu gelirin de ancak elektrik, su ve kirayı karşıladığını söyleyenler olduğu gibi bu giderleri dahi karşılayamadığını söyleyen kadınlar da oldu. Böylece bu sosyoekonomik düşüş Suriyeli aileleri kadının ücretli emeğine ihtiyaç duyar hale getirmiştir. Erkek ya da erkeklerin mesleki olarak aşağı gitme deneyimleri sebebiyle hane reisi olarak haneyi geçindiremiyor olması aslında sadece kadının ücretli emeğini değil bazı durumlarda çocuk emeğini de kayıt dışı emek piyasasına neredeyse koşulsuz teslim olma noktasına getirmektedir.

Bu kadınlar genel olarak klasik ataerkil aile yapısı içerisinden gelmektedir. Neredeyse hepsi, “bizim toplumumuzda kadın çalışmaz” dediler. “Ama burada mecburuz” diyerek Gaziantep’te neden çalışıyor olmalarını açıkladılar. Dul ve altı çocuklu Farida bu durumu şu sözlerle anlatmaktadır:

Suriye’de kadınlar zaten çalışmazlar, ev hanımlığı yaparlar. Çalışsalar bile öğretmen olurlardı ya da eğitimine devam edip çalışmazlardı. Evde hiç çalışmadım Suriye’de. Eşim istemezdi, sorumluluğu o almıştı zaten, o istemezdi. Bir tane arabası vardı buzdolabı gibi şeyleri alıp fabrikadan bayilere, mağazalara taşıyorlardı. İşin ne olduğunu bilmezdim, orada hiç çalışmadım çünkü, burada mecbur kaldığım için. Ev kirası, yaşam, mecbur kaldık, yoksa yetmezdi bu pahalılıkta (Farida, 48, dul).

Görüşmeler derinleştikçe aslında çoğu kadının- özellikle Halep merkezindeki kenar mahallelerden gelenlerin Halep’te de ev içinde parça başı işlerde çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Ancak oradaki çalışma ile Gaziantep’teki arasında hem pratik hem de anlam bakımından bir ayrım yapmışlardır. Halep’te daha çok boş zaman değerlendirme amacıyla ve daha çok beceriye dayanan, işleme gibi işler yaptıklarını söylemişlerdir. En çok da, emeklerinin karşılığını alma açısından buradaki koşulların karşılaştırılmaz derecede daha kötü olduğunu vurgulamışlardır.

Kandiyoti (1988: 274), ataerkil pazarlık kavramını kadınların somut kısıtlamalar içinde geliştirdikleri stratejiler olarak ortaya koymuş ve açıklamıştır. Klasik ataerkil bir yapıdan gelen bu kadınların, her ne kadar Halep’te çalışmış olsalar da ısrarla vurguladıkları “bizde kadın çalışmaz” ifadesi onları “ataerkil pazarlık” ile Gaziantep’te ev içinde parça başı kayıt dışı emek piyasasında çalışır duruma dönüştürüyor. Kadının çalışması ancak ataerkil pazarlıklarla mümkün olabiliyor. Çünkü normalde çalışmayan, çalışması kabul görülmeyen kadın ancak ev içinde olması şartı ile esnek emek piyasasının bir mensubu

haline geliyor. Bu sınır hem evi hem de- parça başı ürünlere erişim imkanına bağlı olarak- mahalleyi kapsayabiliyor.

Yok bizim bu sokaklarda olursa bir şey demez ama çarşı gibi, böyle Ünaldu gibi yerler kesinlikle izin vermez... geri kapıya. Biz kendimiz gitmeyiz zaten, hiçbiri kabul etmezler, tek abim değil, eşim, ailem kimse kabul etmez (Zainab, 32, evli).

Suriyeli kadınlar için dışarıda çalışma bize göre değil. Zor, bunu yapması zor, ama eşime destek olmalıyım, yoksa yetişmez. Hem kıyafet, hem okul masrafları, fatura masrafları yetişmez yani. Türkiye’de yaşam çok zor. Bir de sadece tek eşim çalışıyor, ailede başka çalışan yok. 7 kişiye bakıyor. Ben evde çalışıp ona yardım etmeyi tercih ederim, birbirimize yardım ederiz. Bunu kabul etmiyor, zoruna gidiyor ama mecburen bunu yapacağız, elimizden başka bir şey gelmiyor. Kızılay kartı bize destek veriyordu ama durdurdular o kartı, Maraş’tayken çalışıyordu buraya geldiğimizden beri çalışmıyor (Nesrin, 32, evli).

Suriyeli kadınların ev içi parça başı emek piyasasına eklenmesinde etkili olan ve bu ev içinde çalışma pratiğini besleyen bir diğer dinamik, kadınların kolayca eklenilebileceği mevcut kayıt dışı emek piyasasının genişliği ve esnekliğidir. Çoğunlukla, Suriyeli kadınlar bu piyasaya ya başka Suriyeli ya da yerli komşusunun kefil olmasıyla dahil olabiliyor. Bu bağlamda komşuluk ilişkisi, bir taraftan bir dayanışma örneği olarak karşımıza çıksa da bir taraftan da bu ilişkinin kayıt dışı parça başı iş piyasasının sürekliliğini sağlayan bir işlev üstlendiğini de söylemek mümkün.

Bir başka etmen, Suriyelilerin mülteci deneyimine sahip olup, yani mülteci durumunda olup, yasal olarak geçici koruma altında tanımlanıyor olmalarıdır. Suriyelilerin tabi oldukları yasal çerçevenin içeriği 2014 yılında Geçici Koruma Yönetmeliği ile ortaya konmuştur. Bu yasal statü ile Suriyelilere belirli hizmetlere erişim hakkı verilmiştir. Ancak, yasal tanınma süreci ile beraber, hakların ve hizmetlerin kısıtları sebebiyle, geçicilik hem yasallaştırılmış hem de sağlaştırılmıştır. 2015 sonrası dönemde, bu geçicilik durumu kalıcı hale geldikçe hem devlet politikaları değişmiş hem de toplumsal düzlemde tepkiler artmıştır. Çalışma izni ve Suriyeliler için vatandaşlık hakkı devlet tarafından sağlanmıştır, ancak, bu hakları alanların sayısı hala çok düşük olarak seyretmektedir. Çünkü, tanınan haklar, çok sayıda Suriyeli için kullanımı neredeyse imkânsız kılan çeşitli kriterlerle kısıtlandırılmıştır. Dahası, devlet henüz Türkiye’deki Suriyeliler için geniş kapsamlı bir entegrasyon politikası geliştirmemiştir. Bu nedenle, bugün Suriyeliler, yasal statülerindeki kısıtlamalar nedeniyle “kalıcı geçicilik” (Karakılıç vd. 2019: 1) içinde yaşamaktadırlar.

Bu “kalıcı geçicilik” durumunun da onları hem sosyal hayatlarında hem de emek süreçlerinde sömürüye daha açık bir hale getirmesi söz konusudur. 15 Ocak 2016 tarihinde, Geçici Koruma Altında Yabancıların Çalışma İzni Yönetmeliği, birtakım sınırlamalar eşliğinde yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 2016). Yönetmeliğe göre, çalışma izni başvurusu işveren tarafından veya serbest meslek sahibi yararlanıcı tarafından yapılabilmektedir. Düzenleme, yabancı işçilere en az asgari ücret ödenmesini zorunlu kılmaktadır. Hiçbir iş yerinin; işveren bu işi yapabilecek bir Türk vatandaşının bulunmadığını kanıtlanmadığı müddetçe, toplam çalışan sayısının %10’undan fazla yabancı çalışan istihdam etme hakkı yoktur. Yararlanıcılar, yalnızca geçici koruma için kaydoldukları şehirlerde çalışabilmektedirler. Ayrıca, en temel sınırlama başvuru süresi ile ilgilidir. Çalışma iznine başvuruda bulunacakların en az 6 ay öncesinde geçici koruma kaydını yaptırmış olması gerekmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016). 2016 yılının sonundan bu yana çalışma izni verilen Suriyeli nüfusu Mart 2019 itibarıyla 31 bin 185’tir (Mülteciler Derneği, 2019). Türkiye’de yaşayan kayıtlı çok sayıda Suriyeli (3 milyon 634 bin 378) (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019) olduğu düşünülürse, çoğunlukla işverenlere geniş bir hareket alanı sağlayan yönetmelik, kısıtlamaları ve prosedürleriyle Suriyelilerin kayıt dışı emek piyasasına eklenmelerinde büyük bir itici güce sahiptir. Kayıt dışı emek piyasasının kendi kural ve düzenlemeleri de eklenen grupların toplumsal, sosyo-ekonomik, yasal ve sınıfsal olarak içinde buldukları süreçlerden bağımsız işlemez.

Kadınlar, “kalıcı geçicilik” durumunun tedirginliğini sadece yasal olarak değil gündelik hayatlarında, hatta komşuluk ilişkilerinde de yaşayabiliyorlar. Görüştüğüm kadınlardan Zainab’ın Türkiyeli bir komşusunun ona “[Suriyelilerin] ev sahiplerine soracaklar, eğer kiracısından memnunsanız, [Suriyeliler] kalacaklar, ev sahibi memnun değilse, o aileyi gönderecekler [sınır dışı edecekler]” demesi Zainab üzerinde kurmaya çalıştığı tahakküm ve korkuyu göstermektedir. Bu korku ve tedirginlik her daim o kadar taze tutulmaktaydı ki, kadınlarla yaptığım görüşmelerin sonunda bana sormak istedikleri bir şey olup olmadığını sorduğumda birçok kadından “[b]izi geri gönderecekler mi?” sorusunu işittim. Bu bağlamda, Suriyeli mültecilerin geri gönderilme mevzusunun sadece siyasi merciler tarafından değil yerel halk tarafından da nasıl araçsallaştırıldığını görmekteyiz.

Suriyeli kadınların emek süreçlerini etkileyen ve şekillendiren en önemli dinamiklerden bir diğeri de bu kadınların karşılaştıkları ırkçılık, nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı yüzünden yaşadıkları toplumdan gelebilecek şiddete karşı korku içinde yaşıyor olmalarıdır. Üç çocuk sahibi, Halep’in kenar mahallelerinden göç etmek durumunda kalmış olan Salise, Antep’teki yaşantısında nasıl hissettiğini şu cümlelerle dile getirmiştir:

Her göç eden insan zorluk çeker. Burası gurbet ve vatanımız olmadığı için hiçbir hakkımız olmadığını biliyorum burada kendimin. Ezildiğimizi hissediyorum burada. Hem psikolojik hem de ekonomik olarak hissediyorum. Usta Türk olup birinde çalıştığında, iyi bir insan değilse ezik hissettiriyor çalışanlarını. Ev sahibi Türk olduğu zaman onda da ezilme hissediyoruz. Beğenmiyorsanız bu evden çıkın diyor. Bakışlarından anlıyoruz, bakışları “siz eziksiniz” gibi (Salise, 22, evli).

Şiddet korkusu, Suriyeli kadınları aynı emek süreçlerinde yer alan diğer Gaziantep’li kadınlardan ayıran en önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkıyor. Bununla birlikte, genel anlamda kadın olarak da toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz bırakılmaktalar. Görüştüğüm genç kadınlardan biri olan Dana uğradığı tacizi ve etkisini şu şekilde anlatıyor bana:

Dışarı çıkmıştım, biri peşime düştü, içki içmişti galiba, edepsiz bir şekilde davrandı. Eve geldim, eşime dedim böyle böyle. Bir tek bunla karşılaştım. Dışarı çıkmaya cesaret edemiyorum. Şimdi yeni yeni güvende hissetmeye başladım. İlk 10 gün hiç çıkmadım. İlk defa öyle bir şeyle karşılaştım, şaşırdım (Dana, 26, evli).

Kadınlar için, her daim hazır bulunan, namus üzerinden gelebilecek baskı ve tahakküm de söz konusudur. Namus üzerinden işleyen bu tahakküm, Suriyeli kadınların da rahatsız olduğu fakat toplumda kabul görmüş ve içselleştirilmiş bir “Suriyeli kadın imajı” inşa etmektedir. Selma kendisinin de rahatsız olduğunu belirttiği bir komşusunun Suriyelilerle ilgili Selma’ya yönelttiği bir şikayetini şöyle anlatıyor:

Demişler Türk kadınları bokum gibin, Türk erkekleri lokum gibin. [Suriyeli] kadınlar söylemişler, Ümran abla bana konuşuydu. Dedi ‘Selma, sen Suriyeli misin?’ dedim ‘he’. Dedi ‘Suriyeliler bize neyçe çıkarmışlar?’, dedim ‘abla...’, dedi ‘Suriyeli kadınlar bize konuşuydu, diydiler ‘Türk kadınları bokum gibin, Türk erkekleri lokum gibin’. Dedim ‘Ümran abla eğer bunları kim konuşmuşsa orospu gibi olanlar konuşurlar’, dedim ‘bizim gibi olanlar konuşmazlar’. Dedim ‘her kim konuşmuşsa Suriyelilerden, o kadınlar eğer orospu değilse böyle konuşmazlar (Selma, 29, evli).

Yerli kadınlar arasında “Suriyeli kadınlar kocalarımızı elimizden alacak” korkusu ve telaşıyla kaynayan bir durum mevcuttur. Tam da bu imaj üzerinden Suriyeli kadınlar tacize, cinsel saldırıya daha açık hale gelmektedirler. Çünkü yerel erkeklerin de Suriyeli kadına bakış açısı ve yaklaşımları bu imaj inşası üzerinden şekillenmektedir. Bu da Suriyeli kadınların emek süreçlerini, davranışlarını ve tercihlerini belirlemede-kendilerini dış tehditlere karşı koruma adımı- etkili olmaktadır.

Mülteci karşıtı ırkçılık, ev sahibi toplum ile Gaziantep’in Suriyeli mülteci kadınları arasındaki ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Bu ırkçılığın iki ana süreci bulunmaktadır. Biri sosyal dışlanmadır ve bu süreçte mülteciler dışlanır ve görünmez hale getirilir. Diğeri ise, Suriyelilerin görünürlüğü arttığında ya da karşılaşma süreçlerinde meydana gelebilecek şiddettir. Her iki süreç de ırkçı saldırı ihtimalini içermektedir. Bu nedenle, dışlanma ve şiddetin gerçekleştiği alanlara ve bunların iş süreçleriyle nasıl kesiştiğine bakmak önemlidir. Mülteci karşıtı ırkçı ortamda, kadınların yaşamlarını sürdürme stratejisi olarak hareket alanlarını evleriyle ve mahalleleriyle sınırlayarak görece görünmez olmayı nasıl tercih ettiklerini anlamak meselenin oldukça önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu nedenle, mülteci kadınlar evlerinde çalışmayı tercih ederek ücretli emek süreçlerini mahalleyle sınırlarlar.

Bu kadınların üzerinde ev içi emek, çocuk, yaşlı, engelli bakımı gibi gittikçe artan bir emek yükü de söz konusudur. Kadınları eve bağlayan en önemli etkenlerden biri olarak çocuk bakımı karşımıza çıkmaktadır. Küçük çocuğu, bebeği olan ya da hamile kalan kadınların neredeyse hepsi işlerine ara vermişler ya da işi bırakmışlardır. Hem mevcut toplumsal cinsiyet rejimi tarafından kadınlara atfedilen- çocukların bakımından birinci derece sorumlu olan- anneliğin kutsallaştırılması, hem de çocukların emanet edilebileceği kurumların veya sosyal ağların olmayışı kadınları çocuk bakımında tek sorumlu haline getirmiştir. Bu noktada, yine duygusal emekten de söz etmek mümkündür. Görüşmelerde kadınlar, özellikle çocuklarına çok üzüldüklerini dile getirdiler. Küçük yaşta çalışmak durumunda kalan erkek çocukları olan anneler “bir deri bir kemik kalan” çocuklarına üzülmekten hasta olduklarını söylediler.

Kadınların ortak olarak bahsettikleri bir diğer konu, özellikle ilk geldiklerinde, herhangi bir yeri ev haline getirme çabaları hakkındaydı. Anonim olarak “[b]ir üstümüzle geldik” şeklinde ülkelerinden kaçışlarını ifade eden kadınlar başlarını sokabilecekleri çok çeşitli mekanları- dükkân, bodrum, depo gibi- büyük bir emek ile “ev” haline getirmeye çalıştıklarını anlattılar. Çöpten topladıkları eşyalarla üzerinde oturmak için döşek yapan kadınlar olduğu gibi, komşularından gelen eşyalarla kendilerine bir hayat inşa etmeye çalışmış ve hatta hala çalışmakta olan kadınlar da mevcuttur. Eşleri hasta ya da sabahdan akşama kadar çalışmak durumunda olan kadınlara zorunlu göç öncesi günlük hayatlarında pek de yapmadıkları bazı dışarı işleri kalmıştır. Fatura yatırma, alışveriş, market, pazar, çocukları okula götürme-getirme, hastane ziyareti gibi işler bu alt-sınıf kadınların şehrin belirli alanlarında daha çok görünür olmasına sebep olurken, yukarıda belirtilen toplumsal dinamik ve süreçlerin kadınları, eve-mahalleye itiyor olması sebebiyle, kadınların kendi mahalle ve semt dışı bazı kamusal alanlarda görünmez olmaları söz konusudur.

V. Kadınlık Halleri

Tüm bu süreçler işlerken, ev içinde parça başı işte çalışmayı kadınlar kendi öznellikleri ve kadınlıklarıyla nasıl ilişkilendirmektedir? Bazı kadınlar ev içi parça başı çalışmayla emek süreçlerine dahil olmalarını, kendilerini “başkalarına el açmak”tan kurtaran bir şey olarak görüyorlar. “El açma” ifadesi anonim olarak çok fazla kullanılıyor. “Başkasına el açmadan çalışmak iyi, çocukların da ihtiyacını gördükten kere güzel” “1, 1 buçuk sene fıstıktan alnımızı kaldıramadım. Kimseye muhtaç olmayalım diye” ya da “Ne yapayım? Başkasına el mi açayım?” gibi Firdevs (38) ve Huda’nın (35) ifadeleriyle kendilerine biçilmekte olan kurban rolünü reddediyorlar diyebiliriz. Bir taraftan da bu durum bize destek ağlarının güçsüzlüğünü hatta çöktüğünü de göstermektedir. Artık aile, akraba, eş-dost arasında destek ya da dayanışmadan ziyade ortak olarak paylaşılan şey yoksulluk-yoksunluk olmuştur. Görüşmecilerimden Malika’nın (38) “kız kardeşlerim ve erkek kardeşim beni kışın aramıyorlar, çünkü yardıma ihtiyacım olduğunu biliyorlar, kömür isterim onlardan diye” sözleri, kendisi gibi zorunlu göç mağduru olan aile ve akrabalar arasındaki ağların veya dayanışmanın nasıl zayıflayabildiğini hatta çökebildiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu durum, yoksulluk nedeniyle insanların, komşuları veya akrabalarıyla benzer zor koşulları ve kırılğanlıkları aynı zamanda deneyimlemesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim, birbirlerini desteklemek için paylaşabilecekleri bir kaynak havuzuna artık erişmeleri pek de mümkün olmamaktadır (Bora, 2007: 102).

Bazı kadınlar da ev içi parça başı iş ile hanenin bekasını sağlamada kocalarına yardım ettikleri düşüncesi ile bu durumu içselleştirmektedirler. Salise’nin (22) de ifade ettiği gibi “Eve ve kocama destek olduğum için kendimi rahat hissediyorum, bir yabancıya borçlu kalmayacağım için” şeklinde açıklama eğilimindedirler. Para kazanmanın kendilerini erkeklere karşı biraz da olsa daha güçlü hissetmelerini sağlayan bir tarafı da olduğunu söyleyen kadınlar oldu. Örneğin, kazandığı parasıyla kendine ve çocuklarına aldığı üst başın borcunu ödemeye giderken Firdevs durumu şu şekilde ifade etmiştir:

Daima [erkeğe] el açma olmiyi, para isteyince [kocasının yüzünü nasıl buruşturduğunu taklit ederek] böle yapıyi. Hep erkeğin eline bakmayla olmuyor (Firdevs, 38, evli).

Suriyeli mülteci kadınlar, Gaziantep’te bedensel ve mekânsal görünmezlikle kendilerine iffet atfetmekte. Bu kadınlar, Suriyeli kadınlara dair kötü temsil ve genellemeler sebebiyle ev sahibi toplumun sahip olabileceği yanlış izlenimlerden endişe duyduklarını belirtmişlerdir. Seks işçiliği yapan, yoğun makyaj yapan, dar pantolon giyen kadınlar gibi “kötü” Suriyeli kadınların olduğunu söylemekteydiler. Ancak, Türkiye toplumunun gözündeki imajlarından, genellemelerden ve “kötü” olarak temsil edilmelerinden şikâyet etmişlerdir. Bu durumu yine Selma’nın ifadelerinde görebiliriz:

Bazı Suriyeliler var, kocaları mesela işe gidiyiler kendileri makyaj koyuyorlar, sakız koyuyorlar ağızlarına, dışarda oturiyiler, böyle dar giyiyorlar mesela, pencerede duriyorlar, kapının önünde duriyorlar. Ben çok Suriyeli görürüm, kocası gelmek üzere, hemen içeri girirler, yemeği yaparlar, [kocası] sorar ‘nere geldin’, [Suriyeli kadın] ‘valla evde oturdum bir şey yapmadım’ [der]. Ben hiç makyaj koymam yüzüme. Sadece Cumartesi Pazar makyaj yaparım, eşim erken çıkar, sadece bu iki gün ben makyaj yaparım. Dışarda hiç hayatımda hatırlamam ne Suriye’de ne de Türkiye’de. Kocam benlen beraber delken ben yüzüme makyaj koymam, hatta anam beraber kaynam beraber kimseyle beraber koymam. Sadece eşimle beraber (Selma, 29, evli).

Kendilerini ev içindeki bu üretim süreçlerinde yer almayan kadınlardan doğrudan farklılaşmalar dahi, zaman zaman bazı yakın kadın akrabaları için Aisha’nın (42) da dediği gibi “denedi ama yapamadı” ifadesiyle kendilerine beceriklilik atfetmişlerdir. Evlenmeden önce çok çalışmış olanlar o yaşlardaki becerilerini vurgulamışlardır. “Her şeyi yaparım” demeleri hayatta kalmak için her şeyi yapmaya hazır olduklarını gösterdiği gibi, aynı zamanda kendilerine becerikli olma atfında bulduklarını da göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Gaziantep’in kenar mahallelerinde yaşayan bir grup Suriyeli kadın ile yapılan anket ve saha araştırması sonuçlarına dayanarak, kadınların ev içi parça başı emek piyasasındaki deneyimlerini ve koşullarını zorunlu göç ve şiddet temelinde ele almıştır. Bu bağlamda, mülteci karşıtı şiddet, mevcut toplumsal cinsiyetçi iş rejimi, ataerkil ilişkiler ve Türkiye’deki devlet-toplum ilişkileri gibi dinamiklerin ilişkiselliğini anlamaya çalıştım. Bu yolla, bu çalışma, emek süreçleri ile birbirinden bağımsız gibi görünen ancak iç içe geçmiş faktörler arasındaki ilişkilere ve bağlamlara vurgu yaparak mevcut literatüre katkıda bulunmaya çalışmıştır.

Tüm bu dinamikleri anlamak için önce, göç ve sanayi şehri olan Gaziantep’in toplumsal yapısına değinerek kayıt dışılığı ve kadın emeğine dayanan tarihselliğini vurguladım. Böylelikle, Suriyeli kadınların hangi yapılar ve süreçlere dahil olduğunu ortaya koymaya çalıştım. Diğer taraftan, Suriyeli kadınların özelinde cereyan eden ev içi parça başı emek piyasasına eklenmeyi şekillendiren dinamiklere yer verdim.

Çok katmanlı ırkçılık ve karşılaştıkları sosyal dışlanma, Suriyeli mülteci “sorununu” anlamak için ana kavramlar haline gelmiştir. Topluma ve emek piyasasına entegrasyon süreçleri bu noktada araştırılması gereken birbirleriyle ilişkili önemli alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayıştan hareketle, Suriyeli kadın mülteciler özelinde, kayıt dışı emek piyasasına eklenme biçimlerini daha iyi inceleyebilmek amacıyla

analizime ırkçılık ve şiddet gibi toplumsal dinamikleri dahil ettim. Çünkü Gaziantep’in kenar mahallelerinde yaşayan bir Suriyeli mülteci kadın olmanın toplumsal karşılığını anlamak açısından en önemli dinamik olarak karşımıza ırkçılık ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet çıkmıştır.

Bu çalışmanın bir diğer önemli amacı, Suriyeli kadınların hem toplumdaki hem de kayıt dışı emek piyasasındaki “kırılgan” konumlarını sorunsallaştırmak ve kadınları daha edilgen olarak ele alan genel eğilime karşı, Suriyeli mülteci kadınların hayatta kalma stratejilerini ve anlatılarını vurgulamaktır. Bu çalışmada gösterildiği üzere, zorunlu göç ile yaşanan düşüşe karşı hem haneyi ayakta tutmak hem de kendilerini dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı korumak için Gaziantep’te bulunan Suriyeli kadınlar, gerekli durumlar dışında, eve ve görece mahalleye kapanarak görünmez olmayı tercih etmekte. Bu nedenle, kayıt dışı emek piyasasına dahil olmaları da bu tercih üzerinden şekillenmekte ve sınırlanmaktadır. Diğer bir deyişle, ev içinde çalışmak, görünmez olmak, Suriyeli mülteci kadınlar için hem hayatta kalma hem de güçlenme stratejileri olarak ortaya çıkmaktadır. Güçlenme, doğrusal bir süreç olarak değil, iniş ve çıkışları, süreklilik ve kırılmalarıyla dinamik olarak ele alınmalıdır. Çünkü hem erkeklik hem de toplumsal cinsiyetlendirilmiş göç ve emek rejimleri kadınların güçlenmesine karşı dönüşür, yeniden üretilir ve kadınları daha önce hiç olmadığı kadar çok tahakküm ve baskı altına almaya çalışarak daha şiddetli bir hal alabilir.

Fakat, bu çalışmada, tüm zorluk ve koşullara rağmen, hanenin hayatta kalma mücadelesinde, Suriyeli mülteci kadınlar önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette ki, bir taraftan, bu yukarıda bahsedilen tüm dinamiklerin kadınları, emek süreçleri de olmak üzere, eve itme gücü mevcuttur. Ancak, bir taraftan da bu eve-mahalleye kapanma durumu, yani görünmezlik, Suriyeli kadınların mülteci karşıtı ırkçılık ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ile temellendirilmiş toplumsal ortama karşı hayatta kalma taktiklerinden en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Barın, H. (2015) “Türkiye’deki Suriyeli kadınların toplumsal bağlamda yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 10-56.
- Bora, A. (2007) “Kadınlar ve Hane: “Olmayanın nesini idare edeceksin?”, Erdoğan, N. (der.) *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* içinde, İletişim, İstanbul, 97-132.
- Bora, A. (2017) “Kesişimsellik”, *Birikim Dergisi*, 27 Mart 2017, <<http://www.birikimdergisi.com/haftalik/8225/kesisimsellik#.XH7H8ogzbiW>>

- Boris, E. (1994) *Home to Work: Motherhood and the politics of industrial homework in the United States*, New York, Cambridge University Press.
- Boris, E. ve Prügl, E. (1996) *Homeworkers in Global Perspective: invisible no more*, New York, Routledge.
- Carastathis, A. (2014) “The concept of intersectionality in feminist theory”, *Philosophy Compass*, 9(5): 304-314.
- Castles, S., Özkul, D. ve Cubas, M. A. (2016) *Social Transformation and Migration: National and local experiences in South Korea, Turkey, Mexico and Australia*, New York, Palgrave Macmillan.
- Cockburn, C. (2009) *Buradan Baktığımızda: Kadınların Militarizme Karşı Mücadelesi*, İstanbul, Metis Yayınları.
- Collins, P. H. (1998) “It’s all in the family: Intersections of gender, race, and nation”, *Hypatia*, 13(3): 62-82.
- Dedeoğlu, S. ve Bayraktar, S. S. (2018) “Tarımsal üretimde Suriyeli göçmen kadın emeği: Bereketli topraklarda zehir gibi yaşamlar” Ulutaş, Ç. Ü. (der.) *Feminist Sosyal Politika: Bakım, Emek, Göç* içinde, NotaBene, İstanbul, 247-280.
- Freedman, J., Kıvılcım, Z. ve Özgür Baklacioğlu, N. (2017) *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*. London, Routledge, Taylor & Francis Group.
- Geniş, Ş. (2011) “Gaziantep’e göçmen hane profilleri ve kentle bütünleşme dinamikleri” Gültekin, M. N. (der.) “*Ta Ezelden Taşkıdır...*” Antep içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 335-369.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2016) “2016 Türkiye göç raporu”, 1 Haziran 2016, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf>
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2019) “Türkiye’de geçici koruma”, 15 Temmuz 2019, <<https://www.goc.gov.tr/turkiye-de-gecici-koruma>>
- Gültekin, M. N., ve Kuzu, Ş. L. (2011) “Yoksulluğun öteki yüzü: Antep varoşlarında kadınlar” Gültekin, M. N. (der.) “*Ta Ezelden Taşkıdır...*” Antep içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 513-532.
- Herwig, R. (2017) “Strategies of resistance of Syrian female refugees in Şanlıurfa”, *Movements, Journal for Critical Migration and Border Regime Studies*, 3(2): 179–194.
- Hoşgör, A. G. (2011) “Kadın istihdamı üzerinden marka şehir Gaziantep’i okumak” Gültekin, M. N. (der.) “*Ta Ezelden Taşkıdır...*” Antep içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 491-512.

- Kandiyoti, D. (1988) “Bargaining with patriarchy”, *Gender and Society*, 2(3): 274-290.
- Karakılıç, İ. Z., Körükmez, L., & Soykan, C. (2019) ”Türkiye’de göç bağlamında dayanıklılık, çalışma ve toplumsal cinsiyet literatür taraması”, Göç Araştırmaları Derneği, Mart 2019, <<https://www.gocarastirmalaridernegi.org/tr/calismalar/arastirmalar/turkiye-de-goc-baglaminda-dayaniklilik-calisma-ve-toplumsal-cinsiyet/64-turkiye-de-goc-baglaminda-dayaniklilik-calisma-ve-toplumsal-cinsiyet-literatur-taramasi>>
- Kivilecim, Z. (2016) “Legal violence against Syrian female refugees”, *Feminist Legal Studies*, 24(2): 193-214.
- Mülteciler Derneği. (2019) “Türkiye’deki Suriyeli sayısı”, 31 Mart 2019, <<https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>> adresinden erişilmiştir.
- Özden, Ş. ve Ramadan, O. (2019) *Syrian Women’s Perspectives on Life in Turkey: Rights, Relations and Civil Society*, İstanbul, Badael.
- Özgür Baklacioğlu, N., & Kıvılcım, Z. (2015) *Sürgünde Toplumsal Cinsiyet: İstanbul’da Suriyeli Kadın ve LGBTİ Mülteciler*, İstanbul, Derin Yayınları.
- Özüdoğru, B. (2018) “Yalnız yaşayan Suriyeli kadınlar: Adana örneği”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15):1132-1162.
- Pearce, D. (1978) “The feminization of poverty: women, work and welfare”, *Urban & Social Change Review*, 28-36.
- Resmi Gazete. (2016) “Geçici koruma sağlanan yabancıların çalışma izinlerine dair yönetmelik”, 11 Ocak 2016, <<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/01/20160115-23.pdf>>
- TÜİK. (2019) ”Temel istatistikler”, Nisan 2019, <<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>>
- Ünlütürk Ulutaş, Ç., & Akbaş, S. (2018) “Ötekilerin ötekisi: Denizli işgücü piyasasında Suriyeli kadınlar”, Ünlütürk Ulutaş, Ç. (der.) *Feminist Sosyal Politika: Bakım, Emek, Göç içinde*, Notabene, İstanbul, 281-308.
- Weldon, S. L. (2008) “Intersectionality” Goertz, G. Ve Mazur, A. G. (der.) *Politics, gender and concepts: theory and methodology* içinde, Cambridge, Cambridge University Press.
- White, J. (1994) *Money Makes Us Relatives: Women’s Labor in Urban Turkey*, Texas, University of Texas Press.
- Yüksel, A. S. (2011) “Bir şehir efsanesi, göç ve değişen Antep”, Gültekin, M. N. (der.) *“Ta Ezelden Taşkındır...” Antep içinde*, İletişim Yayınları, İstanbul, 371-392.

Gündelik Direniş Deneyimleri: Gaziantep’te Suriyeli Kadınlar¹

Hilal Sevlü

Giriş

Son yıllarda uluslararası göç sürecinde yaşanan artış çeşitli araştırma alanlarının göçü ve göç deneyimini incelerken yapısal koşulların dikkate alınmasını beraberinde getirmiştir. Çoğu kez de kentlerde açığa çıkan gündelik etkileşimlere yoğunlaşan bir literatür kümesi ortaya çıkmıştır. Bu araştırma ise kentte yaşanan gündelik etkileşimlere odaklanarak göçü toplumsal cinsiyet perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır. Göç sürecini konu alan ana akım göç çalışmaları uzun bir süre göç eden kadınların deneyimlerini görmezden gelirken esas göç eden olarak erkeklerin deneyimlerini konu almıştır (Anthias, 2012; Espin, 2013; Harding, 1995; Kofman vd., 2000; Martin, 2007; Morokvasic, 1983). Göç sürecinde kadını görünür kılma gayreti ile karşımıza çıkan ilk isim olan Morokvasic (1983: 13) kadınların ana akım göç çalışmalarına “göç eden erkeğin karısı ve kızı” sıfatıyla konu olabildiğini aktarmıştır. 1970’li yılların ortalarına dek görmezden gelinen bu olgu ilerleyen yıllarda feminist araştırmacılar tarafından “kadın göçünün görünür kılınması” bağlamında önemli girişimlere kaynaklık etmiştir (Buz, 2009; Erder ve Köksal, 2006; Harding, 1995; İkkaracan ve İkkaracan, 1998; Kofman, 1999; Kofman vd., 2000; Morokvasic, 1983; Yeoh ve Khoo, 1998).

Ana akım göç araştırmalarında kadın göçünün görünmez oluşuna gösterilen tepkiler, 1980’ler ve sonrasında küreselleşmenin yarattığı etki ve kadın göçünün artışı ile yeni araştırma meselelerini gündeme getirmiştir. Özellikle göçe dair kuramlar ve mevzuatlarda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin göz önünde bulundurulmayışı eleştirilmiştir (Akis, 2012; Anthias, 2012; Buz, 2006; Cheng, 1998; Dedeoğlu ve Gökmen, 2011; İkkaracan ve İkkaracan, 1998; Kofman, 2003; Kofman vd., 2000; Morokvasic, 1983; Orloff,

¹ Bu makale Gaziantep Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde 2017 yılında gerçekleştirilen yüksek lisans tezinin bir bölümünden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

1993). Ardından küreselleşmenin göçmen kadın emeği üzerine olan çok boyutlu etkileri tartışılmıştır (Kofman, 2003: 4; Kofman vd. 2000; Sharpe, 2001; Sassen, 2002). Türkiye’de küreselleşme ve kadın göçü üzerine açığa çıkan literatür göçmen kadınların bakım hizmetleri (yaşlı ve çocuk bakımı), ev işleri, temizlik, seks işçiliği, eğlence ve turizm sektöründe karşılaştıkları dezavantajlı konumu tartışmıştır (Danış, 2007; Dedeoğlu ve Gökmen, 2011; Erder-Köksal, 2006; Kaşka, 2006; Rittersberger-Tılıç vd., 2012; Ulutaş ve Kalfa, 2009; Ünlütürk-Ulutaş, 2009).

Üzerinde uzlaşıya varılan en temel mesele ise uluslararası göç ve toplumsal cinsiyet üzerine yapılan çalışmaların birçoğunda vurgulandığı gibi kadınların gündelik hayatlarında toplumsal cinsiyetlerinden ötürü göç sürecini diğer toplumsal gruplara oranla daha olumsuz deneyimledikleri mevzudur. Özellikle sosyal dışlanma ve göç üzerine gelişen literatür kadınların toplumsal cinsiyetleri, milliyetleri ve göçmenlik konumları nedeniyle yerleştikleri yeni mevkide üçlü bir dışlanmayı deneyimlediklerini aktarır (Anthias, 2012: 107; Balibar, 2013: 67-68; Kofman, 2003: 3). Yerel halkın ve çok çeşitli ekonomi-politik süreçlerin etki ettiği sosyal dışlanma statik ve değişmez bir olgu olmaksızın göçmenlerin çeşitli politik ve gündelik tepkilerine yön verir. Böylece göçmenler için sosyal dışlanma tek başına iş gücü piyasalarından, kurumsal hizmetlerden ve sosyal çevreden dışlanmış olmak anlamına gelmez. Sosyal dışlanma da böylece bir kerede olup biten bir şey olmazla kalmaz. Göçmenlerin sosyal dışlanma karşısında yapabilecekleri bir şeylerinin olmadığını düşünmek gündelik hayatlarında kentte var olmak için geliştirmiş oldukları tutum ve davranışlarını görmemizi imkânsızlaştırır.

Bu çalışma, Gaziantep’teki Suriyeli göçmen kadınların ötekilik hissini milliyetleri, göçmenlik konumları ve toplumsal cinsiyetleri dolayısıyla üçlü bir dışlanma şeklinde deneyimlediklerini ileri sürmektedir (Sevlü, 2017). Suriyeli kadınlar söz konusu üçlü dışlanma karşısında kolektif bir direnişin aksine zayıf direniş taktikleri geliştirmişlerdir. Bu zayıf direniş taktikleri ise Lefebvre (2007) ve de Certeau’nun da belirttiği gibi (2009), bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerine derinlemesine bir bakışla açığa çıkarılabilir. Nitekim bu çalışmada da, Suriyeli göçmen kadınların gündelik hayat deneyimleri ve bu deneyimler sonucunda öznellikleri nasıl tarif ettikleri gündelik hayat teorilerinden yola çıkılarak irdelenmiştir.

Lefebvre gündelik yaşamı, toplumsal ilişkilerin yeniden ve yeniden üretildiği bir alan olarak görmektedir. Lefebvre (2007: 44) bu alanı insanın kendi hayatını ürettiği, “bir denge yeri, aynı zamanda tehdit edici dengesizliklerin ortaya çıktığı bir yer” olarak tanımlar (age: 44). Bu tehdit edici dengesizlikler ise gündelik hayatın değiştirici ve dönüştürücü gücünü anlamamıza imkan verir. Bireyler gündelik yaşamlarında meydana gelen tahribatı en aza indirmek ve dengeyi yeniden kurmak için yeni bir takım tutum, davranış ve eylemlere yönelirler. Gündelik hayatın örtük serimlerine dikkatli bir bakış

ise yeni bir iddiayı temellendirir; Yılmaz ve Tuna’nın aktardığı üzere “iktidarın ve erkin alanında olan birey dışsal zorlamalara karşı, iktidara direk karşı gelmemekte ve yeni direniş biçimleri geliştirebilmektedir” (2013: 318). Suriyeli göçmen kadınlar ise yerli toplumun tepkilerini kendi açılarından azaltarak birden fazla mücadele biçimine yön vermektedirler. Böylece kadınlar kendilerine kent içerisinde yeni bir hareketlilik alanı yaratabilmekte ve toplumsal uzlaşa noktasında yeni bir konum elde etmeye çalışmaktadırlar.

Adler vd., gündelik hayat sosyolojisine ilişkin tespitlerinde şunu belirtirler: “Toplumsal hayatı anlayabilmek için etkileşimlerin doğal ve yalın halinin incelenmesinin altını çizen gündelik hayat sosyolojisi, sosyal düzen ve sosyal yapının sosyal etkileşimlerle olan karşılıklı ilişkilerinden kaynaklı olarak düşünömsel (reflexive) olarak üretildiğini iddia etmektedir” (1987: 219’dan aktaran Yılmaz ve Tuna, 2013: 316). Buna göre bireyler gündelik yaşamda tutum ve davranışlarını gerçekleştirirken kendi varoluş koşulları içerisinde en doğru olanı sağlayabilecek eylemleri seçmektedirler. Failerin “en iyi eylemler seçiyor” oluşu ise eylemlerin akılcı kararlarla verildiğini göstermektedir. Bu türden bir bakış bireylerin eylemlerinin hem sosyal yapıların zorlaması hem de bireylerin bu yapılar karşısında aktif bir fail olmaları gibi bir ön kabule dayanır. Certeau (2009), Goffman (2009) ve Scott’ın (2014) açtığı bu hattı izlemek Suriyeli göçmen kadınların sosyal dışlanma karşısında geliştirmiş oldukları mücadele biçimlerinin anlaşılmasını sağlayacaktır. Daha da önemlisi bu teorilere yaslanış, ana akım göç çalışmalarında kadınlara biçilen mağdur sıfatını aşmak için yol gösterecektir.

Özellikle Suriyeli kadınlar karşılaşmış oldukları zorluklara karşı yerli olanın gündelik yaşantısına paralel yeni bir gündelik hayat inşa etmeye çalışmaktadırlar. Suriyeli kadınların gündelik yaşantılarını nasıl yeniden ürettiklerine ilişkin sorulacak birkaç soru toplumsal dışlanma karşısında geliştirmiş oldukları tutum ve davranışların anlaşılması adına önemlidir. Suriyeli kadınlar gündelik yaşantılarındaki tutum ve davranışlarını yerli halka nasıl sunmaktadırlar? Kendileri hakkında yerli toplum tarafından oluşturulan izlenimi nasıl yönlendirmektedirler? Son olarak yerli toplum tarafından hissettirilen toplumsal dışlanmayı hafifletmek için ne tür yollar denemektedirler? Bu sorular eşliğinde gündelik hayat kuramlarından faydalanarak Suriyeli kadınların gündelik hayatlarında geliştirmiş oldukları mücadele yöntemlerini anlamak bu çalışmanın başlıca amaçlarındandır.

I. Gaziantep’te Sahayı Deneyimlemek

Alan araştırmasına dayanan bu çalışmada, Gaziantep’in Şahinbey ilçesine bağlı dört farklı mahallede (Yeditepe, Yazıcık, Akdere ve Onat Kutlar) farklı etnisite, sınıf, yaş vd. kategorilerinden 38 Suriyeli göçmen kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada Gaziantep’in seçilmesinin özel birtakım gerekçeleri bulunmaktadır.

Öncelikle, Gaziantep Suriyeli göçmenlerin yoğun yaşadıkları bölgelerin başında gelmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından verilen resmi rakamlara göre, Gaziantep, 27.11.2019 itibarıyla, geçici koruma kapsamı altında yaşayan 452.788 Suriyeli nüfusa ev sahipliği yapmakta ve Türkiye’de Suriyeli göçmen varlığının yoğunlaştığı ikinci kent olma özelliği göstermektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019). 2011 sonrasında Gaziantep Suriye’den oldukça yüksek oranlarda göç almıştır. Dahası Gaziantep farklı göç biçimlerini içermesi ve Suriye ile bir sınır kenti özelliği göstermesi açısından önemli bir konumdadır (Burhan, 2018). Gaziantep hali hazırda yakın çevresinden almış olduğu iç göç hareketleriyle kozmopolit bir kent olma özelliği gösterirken (Geniş, 2011) Suriye’den Gaziantep’e yönelen göç sonrasında da bu çeşitlilik katlanarak artmıştır.

Çeşitli medya organlarında yayınlanan haberlerde Gaziantep’te Suriyeli göçmenler ve yerel halk arasında çatışmaların görüldüğü kamuoyuna yansıtılmıştır (Mazlumder, 2014; Burun, 2014). Kentte ekonomik, toplumsal ve kültürel bağlamda açığa çıkan gerilimler her iki grubun birbirinin karşısında konumlanmasına neden olmuştur. 2014 yılında Gaziantep’in Ünalı mahallesinde meydana gelen bir olayda Suriyeli ve yerel halk arasında bir gerginlik olmuş, kentte toplanan bir grup yerel genç Suriyelileri istemiyoruz sloganları eşliğinde Akdere, Ünalı, Düztepe ve Cengiz Topel gibi mahallelerde yürüyüşler gerçekleştirmişlerdir (“Gaziantep’te tehlikeli gerginlik, Milliyet”, 2014). Bu tarihler kentte çatışmaların arttığı ve göçmenlerin kent ve kentte yaşayan yerli halkla kurdukları ilişkilerin geliştiği bir dönemdir. Bu çalışma ise yaşanan eylemlere yakın bir dönemde 2015 yılı Nisan ve Mayıs aylarında yürütülmüştür. Özellikle Akdere mahallesinde görüşülen Suriyeli kadınlar hafızalarında canlı olan bu tedirgin edici eylemlere ilişkin yorumlarda bulunmuşlardır. Bu olumsuz hadiseler Suriyeli kadınların kendilerini kılık kıyafet değişimi gibi yöntemlerle kamufle ettikleri bir sürece yön vermiştir. Suriyeli kadınların bu tutum ve davranışları makalenin analiz kısmında genişçe yer bulmaktadır.

Bu tarihlere ilişkin değinilmesi gereken diğer bir önemli mesele ise 2011 yılından 2015’e dek Suriyeli göçmenlerin bir kısmının belirli aralıklarla Türk hükümetinin sınır kapılarını kapatması ve bu süreçlerde kaçak yollardan sınırı aşmaları dolayısıyla geçici koruma kimliklerine erişimlerinin olmayışdır.

Suriyeli kadınların, söz konusu ilişki, tutum ve davranışlarını nasıl sergiledikleri nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak incelenmiştir. Derinlemesine görüşme tekniği Suriyeli kadınların gündelik hayatlarına yansıyan tutum, algı ve davranışlarının anlaşılması için önemli açılımlar getirmiştir. Kadınların öznel bakış açılarının anlaşılması için konunun yorumsayıcı bir perspektifle ele alınması gerekmektedir (Karataş, 2015: 63). Yıldırım ve Şimşek’in de (2008: 39) belirttiği üzere

nitel araştırma “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanabilir. Neuman (2013: 224) nitel araştırma yönteminin nesnellikten çok perspektifi öne çıkardığını ve böyle bir yaklaşımın olay ve olguların kendi ortamları içerisinde incelenmesi için derinlemesine bir kavrayışa soluk verdiğini vurgular. Bu çalışmada da Suriyeli kadınların göç sürecindeki gündelik hayat perspektiflerinin anlaşılması adına derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Dahası Akşit göç olgusunun nitel bir yöntemle incelenmesi gerektiğini ileri sürerken böylece göç sürecinde olayın dokusunun ve nüanslarının açığa çıkarılabileceğini vurgular (Akşit 1988: 68’den aktaran Buz, 2006: 43). Bu çalışma açısından da nitel yaklaşım, Suriyeli kadınların göç sürecindeki gündelik hayat deneyimini anlama ve görünür kılma bağlamında, derinlemesine bir kavrayışı mümkün hale getirdiği için kullanılmıştır. Ayrıca derinlemesine görüşme tekniğinin kullanımı, Suriyeli kadınların zorunlu göç sonrası yeniden inşa ettikleri gündelik yaşantılarının zenginliğini ön plana çıkarmak için önemli açılımlar getirmiştir. Suriyeli kadınlar derinlemesine görüşmeler sayesinde içinde buldukları durumu tüm yönleriyle anlatabilmiştir. Bu sayede kadınların göç sürecindeki gündelik tutum ve davranışlarını neden ve nasıl sergiledikleri açığa çıkarılmıştır.

Sahada geçirdiğim bir ay süren ilk gözlemlerin ardından ilk görüşmeler yapılmış, sonrasında kartopu tekniği kullanılarak katılımcılara ulaşılmıştır. Derinlemesine görüşme soruları, göçmen kadınların Gaziantep’teki gündelik hayatlarına yönelik sorulardan oluşmuştur. Kadınların mahremiyeti ve güvenlikleri göz önünde bulundurulduğundan bu makalede görüşülen kadınların gerçek ad ve soyadları verilmeyerek farklı adlar kullanılmıştır. Türkçe bilmeyen Suriyeli kadınlarla görüşmeler tercüman aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmeler katılımcıların izinleri doğrultusunda ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve görüşmeler ortalama bir, bir buçuk saat sürmüştür. Veri toplama süreci ön bağlantıların kurulmasıyla başlamış ve bu süre bir ayda tamamlanmıştır. Ardından derinlemesine görüşmeler 15 Mayıs 2015’de başlamış 20 Temmuz 2015’e kadar toplam iki ay sürmüştür. Araştırmada karşılaşılan en önemli sınırlılık yaşanan dil problemi olmuştur. Tercüman kullanılmasının zorunlu olması soruların eksik ya da yanlış anlaşılabilmesi gibi olumsuzluklara gebe olsa da anlama ve kavrama bağlamında açığa çıkan bu sorun çalışmada feminist araştırma yönteminin kullanılıyor olmasıyla aşılmaya çalışılmıştır. Suriyeli kadınların soruları yanlış anlamalarından ya da sorular karşısında sessiz kalışlarından kaynaklanan sınırlılıklar gündelik yaşamlarındaki öznelliklerine ve dışlanmalarına ayrıntılı bir bakışla çözülmeye çalışılmıştır. Böylece soruları olası yanlış anlamaları ve sessizlikleri göz ardı edilmeyerek araştırılabilmiştir. Araştırmanın diğer bir sınırlılığı ise kadınların kendileriyle maddi yardım amaçlı görüşüldüğünü düşünmeleri olmuştur. Araştırmanın amacı katılımcılara açıklandığında

görüşmeyi reddedenler olmuştur. Bu sınırlılıklar ise sahada geçirdiğim süreyi uzatmış ancak bu durum Suriyeli kadınlarla olan etkileşimimi artırmıştır. Son olarak bilinmesi gereken bir başka şey, Gaziantep özelinde yürütülen bu çalışmanın Türkiye’nin hepsi birbirinden farklı özellikleri ve dinamikleri olan birçok il ve ilçesine yerleşmiş tüm Suriyeli kadınlara genellenemeyecek olmasıdır.

II. Sosyal Dışlanmayı Doğallaştırmak ve Rıza Göstermek

Wallerstein (2013: 48), cinsiyetçiliğe dair anlattıklarında bunun ırkçılıktan hiç de aşağı kalır yanı olmayan bir yabancı düşmanlığı olduğunu dile getirmiştir. Irkçılık ve cinsiyetçiliğin birbirine sıkı bir şekilde bağlı olduğunu aktaran Dedeoğlu ve Gökmen de (2011: 124) etnik kökene dayalı ayrımcılığın, kadınlara yönelik ayrımcılıkla bir araya gelince, göçmen kadınlar üzerindeki etkilerinin katlanarak arttığını belirtirler. Bahsi geçen bu durum görüşme yapılan kadınların çoğu tarafından anlatılmıştır. Gaziantep’in Yazıcık mahallesinde görüştüğüm Selva bir yardım kuruluşunun önünde bedava dağıtılan ekmekleri almayı bekliyordu. Akdere mahallesinden Yazıcık mahallesine hafta içi her gün yarım saat süren yolu yürüyerek buraya vardığını söyleyen Selva yoksul oluşlarına gönderme yaparak kadınların yardım kuruluşlarına başvurmak zorunda kaldığını anlatıyordu. Yaklaşık altı ay bir lokantada garson olarak çalıştığını anlatan Selva işyerinde karşılaştığı tacizden sonra işi bırakmak zorunda kalmış. Selva kadınların göç sürecinden nasıl ve ne oranda etkilendiklerini hem kendi deneyimleri hem de gözlemleri üzerinden şöyle dile getirmiştir: “Ne yaşadıklarını duysanız kadınların, aklınız hayaliniz durur. Geçen sene Türk gençleri, 15-20 yaş arasında gençler, burada kadınların başında kötü söz söylüyorlardı, eşarplarını kafalarından çekip götürüyorlar, “siz fahişesiniz, orospusunuz” diyorlardı.” (Selva, 40 yaşında, evli, 4 çocuk sahibi, İlkokul 3. sınıfa dek okumuş).

Yerel halkın Suriyelilere yönelik benimsediği olumsuz tutum Suriyeli kadınlar tarafından eleştirilse de bu eleştiri yüksek bir sesle dile getirilmemektedir. Dahası çoğu kez Suriyeli kadınlar olup bitenler karşısında sosyal dışlanmayı doğal bir süreç olarak yorumlayıp kabul etmektedirler. Bu tutumlar açıkçası sosyal dışlanmanın yoğunluğunun yarattığı rahatsızlık duygusunu ortadan kaldırmak ve gündelik hayatlarını sorunsuzca devam ettirmek isteyen kadınlar için mecburi bir onay olmaktadır. Örneğin Lefebvre gündelik hayata ilişkin yaptığı tespitlerinden birinde kadınların gündelik hayatın baskısını daha çok hissettiğini ancak bazen var olan durumu tersine çevirebildiklerini bazen de bu yükü taşımaya devam ettiklerini belirtir; “gündelik hayatın ağırlığı kadınların üzerindedir. Kadınlar var olan durumu tersine çevirerek gündelik hayattan bir çıkar sağlayabilirler; ancak her durumda bu yükü taşımaya devam ederler. Birçok kadın bu ağırlığın içinde tutsak kalır, kimileri için düşünmek kaçmak demektir, artık görmemektir, çamura battığını unutmaktır” (2007: 87).

Öte yandan derinlemesine görüşmeler aracılığıyla elde edilen bulgular Scott’un “direniş sanatı”nı anlatırken kullandığı tabirle “kamusal senaryo” ile uyuşmaktadır. Scott (2014: 30): “Tahakküm durumlarında hüküm süren zorunlulukların, tabii olanın hâkim olanın bakış açısına çok yakın bir kamusal senaryo ürettiğine” dikkat çeker. Kamusal senaryo hakim grupların elinde olan iktidarı doğallaştırmak, olumlamak, gizlemek ve örtmece bir takım sözlerle bulanıklaştırmak gibi tutumlara aracılık etmektedir (age: 49). Scott kamusal senaryoların birer stratejik unsur olarak öne çıktığını belirtir. Dahası bu kamusal senaryolar açığa çıkma ihtimali yüksek olan krizi önleyerek uzlaştırıcı bir işleve soluk verir (age: 30). Scott şöyle yazmaktadır:

“Sonuçta tabii olan gruplar, bu tabiiyet koşullarını onaylayarak bu tabiiyet durumuna gönüllü olarak eşlik ederler. Zorlamalar karşısında kendilerini öne çıkarmazlar, yerlerini bilip orada kalırlar ve kendilerine bu zorlamalar karşısında daha iyi hissedebilecekleri bir alan ararlar. Tabii olanlar hürmetkâr görünürler, baş eğer ve reverans yaparlar, hoş görünürler, yerlerini bilir ve orada kalır gibi görünürler, böylelikle kendilerinden üstün olanların da yerlerini bildiklerini ve kabul ettiklerini belirtirler.” (age: 69).

Örneğin derinlemesine görüşme sırasında yerel halk tarafından sevilmediklerini anlatan Kevser sosyal dışlanmanın varlığına gönderme yapmaktadır. Çalıştığı turizm firmasında görüşme yaptığım Kevser kendisinin ve eşinin ekonometri bölümünden mezun olduklarını ve Gaziantep’te hemşerilerinin yardımıyla iş bulduklarını anlatmıştır. Çalıştıkları kurumlardan almış oldukları aylık gelirin toplam 2.600 TL olduğunu belirten Kevser yaşadıkları geçim zorluğundan ve iş yerinde karşılaştığı dışlanmadan sıkça bahsetmiştir. Kevser ev kiralının artışı gerekçesiyle yerel halk tarafından sorumlu tutulmaları karşısında başta zorunluluktan kaynaklanan bir onaylama ile sosyal dışlanmanın üzerini şu sözleriyle örtmektedir:

“Biz burada Türkler tarafından pek sevilmedik. Zaten biz de hatalarımızı biliyoruz. Biz geldik, ev kiralı pahalı oldu, bu çok zor oldu onlar için. Mesela Türkler bile kendi evlerinde ev bulamazken, biz de bulamadık. Bunları sıkıntı yaptılar o yüzden dışladılar.” (Kevser, 21 yaşında, evli, üniversite mezunu).

Bu anlatı ile Kevser yerel halk tarafından dışlanmalarının haklı nedenleri olduğunu ifade ederken bu durumu çoğunlukla ev kiralının artması ile ilişkilendirerek sosyal dışlanmanın olumsuz etkilerini kendi adına hafifletmektedir.

Nehle ise Kevser’in sosyal dışlanmaya dair anlattıklarını tekrar etmekte ve de Suriye’den gelenler arasında “çakal insanlar” da olduğunu söyleyerek Türklerin tepkisine hak verdiğini söylemektedir. Sosyal dışlanmayı büyük bir sorun olarak görmediğini

belirten Nehle, dışlanmalarının sebebinin “başkaları” olduğunu söyleyerek rahatsızlık duygusu yaşamadığını ifade etmektedir:

“Ben yine Türklere de hak veririm. Onlara yük olduk. Bizimle beraber biraz çakal insanlar da geldi. Onların yüzünden Türk insanı bize iyi davranmıyor. Bu yüzden onlara bir şey demeye hakkımız yok. Haklılar sonuçta, bu yüzden çok sorun yapmıyorsun, böylelikle kendimi kötü hissetmiyorum.” (Nehle, 35 yaşında, evli, 8 çocuk sahibi, okuryazar değil).

Ayrıca Nehle eşinin işsiz olduğunu, bir işte çalışmak için istekli olmadığını ve kendisine şiddet uyguladığını anlatırken, Suriye’deyken de kadınların bu durumlarla sıkça karşılaştığını ve buna alışkın olduklarını ekleyerek şiddet durumunu yumuşatmıştır. Nehle’nin her iki durumun da üzerini örterek kaçınması bu vakalar karşısında yapıp edebileceği şeylerin az oluşunu düşünmemizi gerektirir. Örneğin Hoggart için (1954: 77-78’den aktaran Scott, 2014: 126) “insanlar durumlarının ana öğeleri karşısında çok fazla bir şey yapamayacaklarını hissettiklerinde, bunu ille de umutsuzluk, düş kırıklığı ya da içerleme duyarak değil; yalnızca hayatın bir olgusu olarak yaşadıklarında, bu durum karşısında onun getirdiği baskı duygusunu sürekli olarak hissetmeden yaşamaya değer bir hayatı mümkün kılan tutumları benimserler”. Kevser ve Nehle’nin bu tutumları, gündelik hayatlarını sorunsuz bir şekilde devam ettirebilmeleri için stratejik bir öneme sahiptir. Belirtilen bu stratejik önem ise basit bir şekilde bir “kabul hali” ya da “kadercilik” olarak anlatılamaz. Suriyeli kadınların geliştirmiş oldukları bu tutumlar bir zorunluluk durumunu anlatır. Sonuçta sosyal dışlanmaya rıza gösterme kararı bu “zor” koşullar altında verilir. Örneğin Bourdieu rızanın aslında bir erdem göstergesi olarak açığa çıktığını ileri sürer. Bourdieu zorunluluk ve kısıtlılık gibi durumlarda gösterilen stratejik tepkilerin içselleştirilen yatkınlıklar kümesinden doğduğunu açıklar (Bourdieu, 1977’den aktaran Swartz; 2011: 143).

“...Tahakküme tabi olanlar, beklentilerini olanaklarına göre ayarlayarak; kendilerini, kurulu düzenin tanımladığı gibi tanımlayarak... Kendilerini zaten nasipleri olana mahkûm ederek, olmaları gereken şeye, ‘mütevazı’, ‘alçakgönüllü’ ve ‘gösterişsiz’ olmaya rıza göstererek, bölüşümün kendilerine atfettiğini kendilerine atfetme, kendilerine verilmeyeni reddetme eğilimindedirler.” (Bourdieu, 1984: 471’den aktaran Scott, 2014: 128).

Katılımcılardan Lina ile Suriye Geçici Sağlık Bakanlığı adı altında işlev gören bir kurumda tanıştık. Suriye’deyken devlet okulunda matematik öğretmenliği yaptığını aktaran Lina hemşehrileri aracılığıyla bu kurumla tanışmış ve çalışmaya başlamış. Eşinin avukat olduğundan söz eden Lina eşinin iş bulamadığını ve haneyi kendisinin geçindirdiğini anlatmıştır. Aylık 1.600 TL karşılığında bu kurumda çalışan Lina yerli halkın ev kiralari üzerine olan uygulamalarını eleştirirse de bu durumu mütevazı ve

alçakgönüllü bir tavırla karşılaşmaktadır:

“Kira farkı var. Türklere ayrı kira, Suriyelilerden ayrı. Hep Suriyelilerden daha fazlasını alıyorlar. Biz ne kadar olsa misafiriz, kendiler ev sahibi. Biz de çok yük olduk aslında onun için ses çıkartmıyoruz biz.” (Lina, 32 yaşında, evli, 2 çocuk sahibi, üniversite mezunu).

Lina’nın anlattıkları yerel halkın egemen konumunu tanıyan ve boyun eğen bir tutuma işaret etmektedir. Bourdieu’ye göre “boyun eğenler, onları boyunduruğu altında tutana tahakkümün ürünü olan şemaları uyguladıklarında, başka bir deyişle, düşünce ve algıları bizatihi onlara dayatılan tahakküm ilişkilerinin yapılarıyla uyumlu bir şekilde yapılandığında, tanıma edimleri kaçınılmaz olarak minnet veya itaat edimleri olur” (Bourdieu, 1984’den aktaran Swartz, 2015: 26).

Görüldüğü üzere Suriyeli göçmen kadınların ifadeleri sosyal dışlanmanın nasıl kamufle edildiğini bizlere göstermektedir. Kamu karşısında dışlanan kadınlar kamusal bir senaryo geliştirerek sosyal dışlanmanın açığa çıkaracak olduğu bir dizi krizin önüne geçebilmektedirler. Suriyeli kadınların sosyal dışlanmayı onaylayarak rıza göstermeleri kendilerini iyi hissedebilmek adına bu türden bir yöntemle başvurduklarını gösterirken, bu durum pasif bir direniş şeklinde gerçekleşmektedir.

III. Gizli Bir Senaryo Olarak Kılık Değiştirmiş Direniş

Özellikle baş bağlama ve kılık kıyafet biçimleri yerli kadınlardan farklılaşan Suriyeli kadınlar kent yerlileri tarafından kolaylıkla fark edilmektedirler. Fark edildiklerinde ise sosyal dışlanmayı kadın olma sıfatıyla diğer göçmen gruplardan daha farklı deneyimlemektedirler. Görüşmecilerden Fevziye haneye gelir getiren bir işte çalışmayı istese de eşinin buna izin vermediğini ve vaktinin çoğunu evde çocukları ve ev işleriyle ilgilenerken geçirdiğini dile getirmiştir. Fevziye kamusal alanı deneyimlediğinde ise yerli halkın kendilerini nasıl fark ettiklerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Biz yabancı olduğumuz için bize çok yüz vermezler, çok konuşmazlar bizle. Nereye gitsen daima farkımız var, kıyafetlerimizden fark ediyorlar. Bize “siz kötü kadınsınız” diyorlar ”(Fevziye, 30 yaşında, evli, 5 çocuk sahibi, ilkokul mezunu).

Böylece kılık kıyafetleri yerli kadınların örtünüş ve giyiniş şekillerinden farklılaşan Suriyeli kadınlar hangi milliyete mensup olduklarının kolaylıkla bilenebilir olduğunun farkındadırlar. Bu farkında oluş kadınların sosyal dışlamayla nasıl başa çıkabileceklerinin anlaşılması için önemlidir. Suriyeli kadınlar dışlanmaya neden olan Suriyeli kimliklerini görünmez kılmaya çalışmaktadırlar. Öyle ki Suriyeli kadınlar hangi milliyetten olduklarının fark edilmemesi için başörtülerini ve kıyafetlerini değiştirdiklerini, yerli

kadınlar gibi giyinmeye başladıklarını anlatmışlardır. Fatima Suriyeli olduğunun fark edilmemesi adına gösterdiği gayreti açık bir dille anlatmaktadır:

“Suriyeli bilmesinler, kötü tepki görmeyelim diye eşarp bağlama şeklimizi, kıyafetlerimizi değiştirdik. Her kadın yapmadı ama genelde yapıyorlar.” (Fatima, 26 yaşında, evli, 2 çocuk sahibi, okuryazar değil).

Yerli halkın olumsuz tutumlarından rahatsız olan Fatima yine de tüm Suriyeli kadınların bu şekilde kamufle olma yoluna gitmediklerini aktarmıştır. Ancak katılımcıların çoğu kılık kıyafetlerini yerli kadınlar gibi giydiklerini anlatmışlardır. Örneğin Behiye bunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Şimdi Türk kadınlar gibi bağlıyor Suriyelilerin hepsi. Ben de Türk kadınlar gibi bağlıyorum. Ne yapalım? Bir tanesi bir şey der namusumuz bu bizim korkuyoruz.” (Behiye, 46 yaşında, evli, 4 çocuk sahibi, okuryazar değil).

Görüşmecilerden Aliye kılık kıyafetlerinde yaptıkları değişikliğin sebebini anlatırken, bu eylemin kendilerine kent içerisinde rahat hareket edebilme imkanı sağladığını belirtiyor:

“Şu Suriyeli adamı öldürdüler, ondan sonra korktum. Kadınlar da korkudan giyimini kuşamını değiştirdi. Türk kadınları gibi giyinmeye, eşarp bağlamaya başladılar. Suriyeli gibi görünmeyelim de bize bir şey yapmasınlar diye. Kızım da Türkler gibi bağlıyor. ‘Anne Türkler gibi bağlayalım da kimse bize seslenmesin’ diyor. Kimse de seslenmiyor. İki seneden beri benim kızım çalışıyor, kimse kendisine nereye gidiyorsun demiyor” (Aliye, 45 yaşında, evli, 11 çocuk sahibi, okuryazar değil).

Aliye kocasının Suriye iç savaşında öldüğünü ve Gaziantep’e çocuklarıyla birlikte akrabalarının yardımıyla geldiklerini anlatmıştır. Kızının bir tekstil atölyesinde çalıştığını ekleyen Aliye Suriyeli olduklarının anlaşılmasında ve kendilerine yöneltilecek olan olumsuz tepkileri duymamak için kılık kıyafetlerinde yaptıkları değişimlerden söz etmiştir. Açığa çıkan bu tutum ve davranış işe Goffman’ın ileri sürdüğü “izlenim yönetimi” kavramıyla değerlendirilebilir. Goffman; “kişinin aklındaki amaç ve bu amaca sahip olma nedeni ne olursa olsun, diğer insanların kendilerine tepkilerini, özellikle kendilerine nasıl davranacaklarının denetimini elinde tutmanın, kendi çıkarına olacağına” gönderme yapar (2009: 17). Aliye ve kızı ise açığa çıkabilecek olası tehditlerden sakınmak ve kent içerisinde kendilerine hareket edebilecekleri bir alan açmak için yerli halkın izlenimlerini kendi çıkarlarına paralel olarak yönetmeye çalışmışlardır. Bu durumu Goffman (age: 21) “rol yapma” kavramı ile açıklarken bu türden bir denetimin, iletişim sürecinin dengesini yeniden kurmak adına işlevsel olduğunu belirtir. Dahası Goffman açığa çıkan bu davranışı bir çeşit “istihbarat oyunu” olarak nitelendirir.

Bu istihbarat oyununu daha iyi anlamak için Scott’ın “alt politika” kavramına başvurabiliriz. Scott alt politika kavramıyla, hakim grupların etkisi altında olan tabii grupların, dikkat çekmemek adına geliştirmiş oldukları gizli senaryoları kasteder. Onun için “alt politika görünür bir mücadele türü değildir ama görünmez olması, farkındalıktan doğan taktik bir seçimdir” (Scott, 2014: 274). Kamunun görüş alanı içinde olan tabii gruplar açığa çıkan tahakkümün etkisiyle kimliklerini saklamak için “kılık değiştirme” politikasını yürürlüğe koyar. Yine Scott’a göre “bir alt politika olarak kılık değiştirmiş direniş, gürültülü bir kamusal direnişin aksine sessiz biçimde gerçekleşir. Bu alt politika öznelere kendilerini olası tehlikelerden korumak adına geliştirdikleri bir strateji biçimidir” (age: 297). Nitekim “gizli senaryo, tahakkümü asgariye indirmek için tasarlanmış, ayakları yere sağlam basan, dikkat çekmeyen bir hiledir” (age: 280).

Görüşmecilerden 57 yaşındaki Zekiye ise Gaziantep’e 2011 yılında 5 çocuğu ve eşiyle gelmiştir. Halep’te devlet kurumunda ziraat mühendisi olarak görev yapan Zekiye Gaziantep’te iş bulamamıştır. Zekiye de kılık kıyafetlerini Gaziantep’li kadınlar gibi giydiklerini anlatarak gizli bir senaryoyu davranışlarıyla nasıl ve ne biçimlerde geliştirdiğini aktarmaktadır. Bu davranış ise sosyal çevrelerinin yarattığı huzursuzluğu aza indirmek adına bir alt politikayı işlerliğe sokmaktadır: “Mesela bize bakıp, ‘sen Suriyelisin’ diyen çok oluyor. Türklerin hepsine kötü demek istemiyorum ama bizi istemiyorlar, hiç istemiyorlar. Laf atıyorlar hep. Bize demiyorlar artık çünkü biz Türkler gibi giyiyoruz, nerelisin deyip soruncaya ve ben gerçeği söyleyinceye kadar bir şey anlamıyorlar” (Zekiye, 57 yaşında, evli, 5 çocuk sahibi, üniversite mezunu).

Toparlayacak olursak Suriyeli kadınların sosyal dışlanmaya sürekli maruz kalacak olduklarını bilmeleri, geliştirmiş oldukları bu alt politikanın asli sebebidir. Bu alt politika ise gizli bir senaryonun ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Suriyeli kadınlar yerli halkın karşısında kendi kişisel varoluşlarını gerçekleştirebilmek ve kentte rahat hareket edebilmek için kılık kıyafetlerini değiştirmişlerdir. Açığa çıkan bu sonuç çeşitli araştırma ve raporlarda gözlenmiştir. Örneğin Ekinci (2016: 46) yapmış olduğu çalışmasında Suriyeli kadınların kılık kıyafetlerinde yapmış oldukları değişiklikleri “taktik” kavramıyla anlatmıştır. Gaziantep ve Kilis’te yapılan diğer bir çalışmada ise Hülür, Deniz ve Ekinci (2016: 1085-1086) “Göç, Strateji ve Taktik: Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayat Deneyimleri” adlı makalelerinde kılık kıyafeti “hâkim kimliğe uydurmanın”, kadınların kamusal alanda varlıklarını muhafaza edebilmeleri için geliştirdikleri bir çeşit taktik olduğunu yazmışlardır.

Özetle Suriyeli kadınlar hakim gruptan sakladıkları kimliklerini hesaplı bir şekilde kurarak, Scott’ın tanımladığı bağlamda da bir alt politika olarak gizli bir senaryo geliştirmişlerdir. Öyle ki Suriyeli kadınlar yerli halkın kendilerine yönelen olumsuz tutum ve davranışlarını denetlemek adına sosyal dışlanmaya karşı sessiz bir direniş

geliştirerek kendilerine açtıkları yeni alanda rahat hareket edebilmeye çalışmışlardır.

IV. Yerli Kadınla Düello: Kendi Kadınlığını Farklı Kılma

Maruz kaldıkları sosyal dışlanmanın üstesinden gelebilmek için Suriyeli kadınların geliştirdikleri bir diğer strateji “özsaygıyı koruma”dır (Scott, 2014: 309). Suriyeli kadınlar çoğunlukla yerli kadınlar tarafından çok bakımlı olmak ve bu nedenle de onların eşlerini ellerinden almakla suçlanmaktadır. Bu suçlamanın sonucunda göçmen oluşlarının yanı sıra cinsiyetleri yoluyla da dışlanan Suriyeli kadınlar bu durumla başa çıkabilmek için kendi kadınlıklarının detaylı bir tarifini yaparak bu kadınlığı ideal kadınlık olarak yorumlamaktadır. Çoğunlukla yerli kadınların kadınlığın bu ideal tanımından uzak olduğunu ifade eden göçmen kadınlar, girdikleri bu kadınlık mücadelesi aracılığıyla kendilerine olan özsaygıyı koruma hamlesinde bulunmaktadır. Bu noktada benliğin tanımının ancak bir öteki aracılığıyla yapılabileceğini belirten Bora bu süreci şöyle tarif etmektedir;

“Öznellik, kendini kendi içinde değil, muhakkak bir başkası üzerinden tarif eder. Kendini erkeğe göre, ama daha fazla kendine benzemeyen başka kadınlara göre, “o olmayan” olarak tarif eder; cahil/eğitilmiş, pis/temiz, yaşlı/genç, çirkin/güzel, yoksul/zengin gibi ikilikler içinde kavrar. (...) Kadınlık erkeklikten olduğu kadar, başka kadınlıklardan da farklılıkla çizilir. Kadınlar arası farklılıklar, tıpkı diğer farklılıklar gibi, eşitsizlik ve iktidar ilişkilerini barındırır, bunlara işaret eder. Yani hiçbir farklılık, bir iktidar dolayımından geçmeden var olamaz. Kadınlık sosyalleşmenin sonucunda tamamlanmış bir kimlik olarak elde edilemez; kadınlık birbirleriyle, erkeklerle, çevreleriyle ilişkileri içinde, sürekli deneyimlenerek kurulur, yeniden kurulur. Bu anlamda, “durum”dan çok “süreç” olarak kavranmalıdır. Bu süreç iktidar ilişkilerinden bağımsız olmadığı gibi, kadınların her biri de güçlenme-iktidar stratejileri kullanarak, kendi öznelliğinin inşasında aktif rol oynar.” (Bora, 2012: 22).

R.W. Connell (2016: 267)’e göre “ön plana çıkarılan kadınlığın” egemen erkeklik kodlarının talebine uygun biçimde düzenlenişi kadınlığın öznelliğini sönmülendirerek bu öznelliği sabit bir biçimde üsluplaştırır. Connell kadınlığın bu biçimlere bürünüşünü şu şekilde betimlemektedir: “Biçimlerden biri, bu tabii kılınmaya boyun eğiş etrafında tanımlanır ve erkeklerin çıkar ve arzularına hizmet etmeye yönlendirilir. Bunu ‘ön plana çıkarılmış kadınlık’ olarak adlandırıyorum” (age: 268). Bu kadınlık kurgusu doğru tanımı içerisine oturtularak dolaşıma sokulmaktadır. Ön plana çıkarılmış kadınlık kültürel bir ambalaj olarak erkek egemenliğinin meşrulaştırılmasına ve onaylanmasına yol açmaktadır (age: 274). Bu noktada Suriyeli kadınlar, yaşadıkları çevrede maruz kaldıkları sosyal dışlanmayla başa çıkabilmek için kendi kadınlıklarını inşa etme ve bu

inşayı ideal kadınlık tanımıyla birlikte yürütme stratejisini geliştirmektedir. Ancak bu yol, eril dilin evrensel düzeydeki hakimiyetiyle de birlikte yürüyerek var olan cinsiyetçi kodları yeniden üretmektedir.

Erkek egemen düzenin kadınlar tarafından evrensel düzeyde onaylanmış döngüsünü detaylı biçimde analiz eden Mary Wollstonecraft’a (2007) göre bu süreç, öncelikle kadınlık rollerinin erkeğin memnuniyet ölçüsüne göre düzenlenmesiyle başlamaktadır. Ona göre, eril taleplere göre biçimlenmiş olan dünyamızda kadınlara yüklenen temel amaçlar erkeğin mutluluğunu ve memnuniyetini sağlama ve bu mutluluğu ve memnuniyeti her koşulda sürdürmedir. Wollstonecraft, kadınlara toplum tarafından biçilen rolün erkeği memnun etmeleri ve erkeğe haz vermeleri üzerinden kurulduğunu söyler. Kadın bu görevi yerine getirebilmek için hazır beklemektedir:

“(…) çocukluğundan bu yana güzelliğin, kadının kudret asası olduğu öğretilmiştir; zihin kendini bedene göre biçimlendirir ve kadın yaldızlı kafesinin içinde gezinerek sadece hapisanesinde tapınmayı önemser. (...) Toplumun bugün geldiği haliyle, kadınların yaşamları boyunca sürdürdükleri iş haz alıp vermektir. Doğadan güzelliğe narinliğin bir arada bulunmasının verdiği büyülenmeyi örnek alarak, güç kazanabilmek için güzelliğin hâkimiyetinden başka bir şey tanımayan kadınlar, aklın zenginleştireceği doğuştan haklarından feragat eder ve eşitlikten kaynaklanan saygın hazlara ulaşmak için emek sarf etmek yerine, kısa ömürlü kraliçeler olarak yaşamayı seçerler. Erkeklerden aşağı olmalarıyla yücelerek sürekli olarak, kadın oldukları için saygı görmek isterler.” (age: 85-86).

Wollstonecraft’a göre, (age: 75) “yalnızca erkeklere haz vermeyi öğrenen bir kadın, mutluluğu yine erkeklere haz vermekte bulabilir pekâlâ”. Bu noktada kadınların güzelliğinin doğruluk ve erdem gibi kavramlarla ilişkilendirildiğini ve onlara bunun böyle öğretildiğini vurgulayan Wollstonecraft (age: 113) kadınların sahip olduklarını düşündükleri bu doğruluk ve erdemle oldukça çürük bir temel üzerine inşa edildiğini şu şekilde ifade etmektedir: “bu da sahte bir saygı göstererek onun düşüşünü hızlandırma yolunda kurnazca bir çabadan ibarettir”. Lefebvre’ye göre gündelik hayat içerisinde hem fail hem de kurban olan kadınlar bu döngü içerisinde çoklu kimlik karmaşasının içine düşmektedir. Lefebvre durumu şu şekilde ifade etmektedir; “dolayısıyla nesnedirler, ikamedirler (güzellik, dişilik, moda vs.); üstelik ikamelerin çoğalmaları kadınların aleyhinedir” (age: 87).

Yerli kadınlar tarafından maruz kaldıkları ötekileştirici tutumlara karşı bir hamle olarak kendi öznel kadınlıklarını inşa eden Suriyeli göçmen kadınlar, bu karşı hamle yoluyla yerli kadınlıkla mücadele etmeye çalışmaktadır. Ancak bu mücadele biçimi Connell’in ifade ettiği gibi kadının erkeğe tabiiyetini yeniden üretmektedir.

Wollsronecraft’ın da vurguladığı gibi kadınların kendi kimliklerini inşa ederken esas aldıkları erkek memnuniyeti, onları kurnazca işleyen bir mücadelenin ürünü haline getirmektedir. Bu noktada kendi ideal kadınlıklarını oluşturan göçmen kadınlar bu ideal kadınlıklarını ‘bakımını yapan, kendini geliştiren, temiz ve güzel kokan ve bu şekilde görünen kadınlar’ olarak yorumlarken yerli kadınları bu tanımların karşısında konumlandırmaktadır. Görüşme yapılan göçmenlerden birisi olan Süreyya bu durumu şu şekilde belirtmektedir:

“Burada bir öğretmen yine sordu, ben ‘aslımız buralı, Baraklı’ dedim. ‘Ama Suriye’den geliyorsun’ dedi. ‘Siz Suriye kadınları, neler neler yapıyorsunuz’ dedi. ‘Bizim erkeklerimizi alıyorsunuz elimizden’ dedi. ‘Hem gözleriniz daima bakımlı’ dedi. Aslında sizin cahil Antepli kadınlar kendine iyi bakmıyorlar. Banyo yapmazlar, parfüm sıkamazlar, bakımsızlar, pis kokuyorlar. Neden böyle? Ama bizim Suriyeli kadınlar kendileri böyle. Bak ne demişler. ‘Türk kadınları bokum, Türk erkekleri lokum gibi’ demiş bir Suriyeli kadın, bir Türk kadına demiş böyle. Türk erkekleri de demişler, ‘Suriye’nin kadınları bal gibi, Türk kadınlar mal gibi.’ Böyle diyorlarmış” (Süreyya, 36 yaşında, boşanmış, 1 çocuk sahibi, üniversite mezunu).

Kendisine karşı alınan dışlayıcı tavra karşılık kendi öznelliğini vurgulayan Süreyya bu öznellik üzerinden bir tepki geliştirmektedir. Ancak içerisinde eril ideolojiyi de barındıran bu tepki biçimi bir yandan Süreyya’nın kendisini ve kadınlığını ideal biçimde yorumlamasına aracılık ederken bir yandan da daha arka planda egemen erkekliğin kusursuz biçimde işlemeye devam etmesine yol açmaktadır. Bu görüşme notunda görüldüğü gibi göçmen kadınların kendilerini var kılma mücadeleleri kendi kadın kimliklerinin öznelliğini vurgulamaları yoluyla gerçekleşmektedir. Maruz kaldıkları küçümsemelere doğrudan yönelmedikleri karşılıkları bu tür yollarla ifade eden Suriyeli kadınlar böylelikle dolaylı biçimlerde de olsa özsayıgılarını yeniden kurmaya çalışmaktadır. Scott dolaylı bir biçimde işlediği için gizli bir senaryo olarak nitelendirdiği bu tutumu gizli senaryonun kamusal ilanı olarak nitelendirir. Ona göre bu kamusal ilan özsayıgıyı ve kişilik duygusunu yeniden canlandırarak bireyin karakterinin bir parçası olarak işler (Scott, 2014: 309). Buna göre:

“Bir özdenetim olarak kendini yüceltme, hiçbir şekilde hiddetlenip işi kavgaya dökmeden, tamamen söze dayalı düelloyu kazanmak üzere daha zekice hareketler tasarlayarak kazanılmış tutumlardır. Bu tür sözel tutumlar savunmasız grupların öfkelerini denetim altına almalarına değil; aynı zamanda kamusal senaryo içinde gizlenmiş bir onur ve kendini ortaya koyma söylemi yürütmelerine de olanak sağlar.” (age: 210-211).

Scott’ın sözünü ettiği kendini ortaya koyma amacıyla yürütülen bu ifade biçimi

Nehle’nin belirttiklerinde açık biçimde karşılığını bulmaktadır. 35 yaşında bir ev hanımı olan Nehle kendine bakım yaptığı için genç kaldığını ve eğer istiyorlarsa yerli kadınların da bu bakımı yaparak genç kalabileceğini belirttikten sonra ifadelerine şu şekilde devam etmektedir:

“Ben dün parka gittim. Dün bu olay oldu benle beraber. Parkta bir hanım tanırım. “Ne kadar senin yaştın?” dedi. “Ben de 35 yaşındayım” dedim. Şöyle baktı bana. Dedi “sen 35 yaşındasın, ben de 35 yaşındayım, sen benim kızım yerinde görünüyorsun”. Siz dedi, “benim kocam seni görürse 35 yaşında, beni de görürse 35 yaşında kafayı üşütür” dedi. O yüzden bizi kabul etmiyorlar işte. Bunu bana söyleyen Kürt bir kadın. “Sizin kızlarınızın mehiri az” dedi, “bizim gençlerin durumu kötü, Suriye kızı alıyor” dedi. O zaman benim kızım da duruyor. Ben de ona dedim ki, “sen sana iyi bak, beyine de iyi bak o zaman problem olmaz, gençleşirsin”. Kendilerine bakmıyorlar sonra da bize iftira atıyorlar, sevmiyorlar bizi” (Nehle, 35 yaşında, evli, 8 çocuk sahibi, okuryazar değil).

Kadınların kendileri için geliştirdikleri bu yeni yolu anlamak yönünde başvurabileceğimiz bir diğer önemli argüman Kandiyoti’nin (2011: 15) “ataerkil pazarlık” kavramıdır. Kandiyoti ataerkil pazarlığı var olan mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden tartışılabildiği veya bunlarla mücadele edilebildiği yeni alanlar açma olanağı olarak tarif etmektedir. Ona göre, kadınların kendilerini var etme imkanlarını oluşturmak ve bunların devamlılığını sağlamak amacıyla başvurdukları yollar erkek egemen düzenle çatışan yollar değildir. Aksine kadınlar bu noktada bu mücadeleyi en iyi şekilde geliştirebilmek için bu düzenle bir takım pazarlıklar içine girmektedir. Bu pazarlık sürecinde üst planda eril kurallar işlemesine rağmen yine de kadınlar pasif bir nesne konumunda değillerdir. Kandiyoti (1988: 285-286) bu pazarlığın erkek düzenini kabullenmek ve onu onarmak gibi sonuçlar doğurduğunu paylaşır. Bu kavramın en önemli yönü ise kadınların bu düzen içerisinde belirli manevra alanları buluyor olmasıdır. Bu noktada onun da vurguladığı gibi, kadınlar yaşam süreçleri boyunca koşullarının değişimine bağlı olarak yeni bir takım güzergahlar izlemekte ve bu güzergahların her birinde yeni kadınlık deneyimleri edinmektedirler. Ancak bu deneyimler yalnızca erkeğin kadın üzerindeki tahakkümü değil kadının da diğer kadın üzerindeki tahakkümü ile neticelenmektedir.

Suriyeli kadınlarla yaptığımız görüşmelerde de ortaya çıktığı gibi yerli kadınlar ile göçmen kadınlar arasında yaşanan bir düello bulunmaktadır. İdeal kadınlık üzerinden yürütülen bu rekabette Suriyeli kadınlar göçmen oluşlarından dolayı yerli kadınlar tarafından dışlanmalarına bu yolla karşılık vermektedir. Scott’ın (2014: 210) vurguladığı gibi yerli kadın ile göçmen kadın arasındaki bu karşıtlıklar bir düelloya neden

olmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak, göçmen kadınlar kendilerini yerli kadınların karşısında konumlandırarak görgülü ve bilgili, temiz ve düzenli, güzel ve bakımlı olarak tanımlamaktadır. Bu düellonun sonucunda ise Kandiyoti’nin ifade ettiği ataerkil pazarlık süreci devreye girmektedir. Göçmen kadınlar yaptıkları göçün bir sonucu olarak yerli kadınlar tarafından maruz kaldıkları ötekileşme ve dışlanmaya dolaylı yoldan tepki göstermektedir. Ancak bu tepki bir yandan göçmenlerin onurlarını yerlilere karşı koruma stratejisi olarak okunabilse de bir yandan da Connell’ın (2016: 268) ve Wollstonecraft’ın (2007: 86) vurguladıkları gibi var olan erkek egemen düzenin işleyişini sürdürmeye yardımcı olmaktadır.

V. Bir Taktik Olarak: Kaçak Avlanma²

Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmenler, bu süreçte hem resmi hem de toplumsal bazı hükümlerin neden olduğu sorunlara maruz kalmaktadır. Geçici koruma statüsünde olan göçmenler sağlık hizmetlerinden yasal bir takım engellerden ötürü yeterli düzeyde yararlanamıyorken birçok kez de tedavi görmek amacıyla gittikleri sağlık kurumlarında hem sağlık çalışanlarının hem de diğer yurttaşların ötekileştirici tepkileri, ifadeleri ve/veya imalarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu ve benzeri sorunlardan ötürü doğru biçimde tedavi göremeyen Suriyeli göçmenler bu sorunu aşabilmek için kendilerine yeni bir toplumsal alan açmaya çalışmaktadırlar. Bu alan, gayri resmi bir biçimde işleyen sağlık merkezleridir. Suriye’den gelmeden önce sağlık sektöründe çalışmış olan göçmenler oradaki mesleki becerileriyle burada merdiven altı klinikler açmıştır. Bu yolla, burada maruz kaldıkları toplumsal ve kurumsal dışlanmalara karşı bir kaçış yolu olarak bu kayıtdışı kliniklere başvuran göçmenler böylelikle yaşadıkları ciddi sağlık hizmeti sorununun üstesinden gelmeye çalışmaktadırlar (“Suriyeli doktorlar Türkiye’de 100’e yakın merdiven altı klinik açtı”, 2016).

Tedavi görmek için bu merkezleri kullanan bazı kadın göçmenlerle bu konuyla ilgili yaptığım derinlemesine görüşmelerde onlara öncelikle bu merkezleri neden tercih ettikleri sorusunu yönelttim. Bu kadınların bir kısmı hastanelerde onlara karşı takınılan dışlayıcı tutumları gerekçe gösterirken bir kısmı ise geçici koruma altında olduklarını belirten kimliklere sahip olmadıkları için bu klinikleri tercih ettiklerini belirttiler.

Görüşmecilerden 30 yaşındaki Fidan iki çocuğu, kocası ve kumasıyla birlikte kaçak yollarla sınırdan Türkiye’ye geçiş yapmıştır. Fidan, Türkiye’ye gelmeye karar verdikleri dönemde, sınır kapısının kapalı oluşu ve kayıt durumunun yapılmamasından dolayı,

² de Certeau (2009: 122-114) hakim grubun gözetimi ve denetimi altında olsa da tabii grupların belirli menavra alanları olduğunu vurgular. de Certeau bu manevraları kaçak avlanma olarak tabir eder. Kaçak avlanma hakim grubun mekanında açığa çıkan boşlukları tabii grupların fırsatını bulduklarında kendileri için kullanışlı hale getirdikleri durumları anlatır.

Gaziantep’e geldikten sonra sağlık hizmetlerinden faydalanamadıklarını anlatmıştır:

“Hastaneye gidemiyorum, kaydımız yok burada, kayıtlar da durmuş, yazdırmıyorlar. Küçük kızım hasta döşü ağrıyor, gittik kabul etmediler bizi, ne yapacağımızı bilmiyoruz” (Fidan, 30 yaşında, evli, 2 çocuk sahibi, İlkokul 3. sınıfa dek okumuş).

Bu dönemde sağlık hizmetlerinden yararlanamama ile ilgili en çok değinilen sorun geçici koruma belgesinin olmayışı yönündedir. Suriye göçüne ilişkin sağlık hizmeti sorunları üzerine yayınlanan makale ve raporlarda geçici koruma kimliğinin olmayışının açığa çıkardığı sorunlar tartışılmıştır (Mardin, 2017; TTB, 2014). Türk Tabipler Birliği tarafından yayınlanan “Suriyeli Sığınmacılar ve Sağlık Hizmeti” başlıklı raporda, iki temel soruna değinilmiştir. Bu sorunlardan ilki sağlık hizmeti çalışmalarının daha çok kamplarda yoğunlaşmış olması, ikincisi ise kayıtlı olmayan (geçici ikamet belgesi alamayan) sığınmacıların sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda yaşadıkları sıkıntılardır (TTB, 2014).

Göçmenler, bu sorunlardan dolayı resmi hastanelerde muayene olamadıklarını ve bu yüzden de tedavi olmak için daha önceden Suriye’de doktorluk, hemşirelik ya da eczacılık yapmış olan diğer Suriyeli göçmenlere başvurduklarını ifade etmişlerdir. Muayene süreçleri ise bazen hastanın sağlık yetkilisinin evine, bazen de sağlık yetkilisinin hastanın evine gitmesiyle gerçekleşmektedir. Görüldüğü gibi, göçmen kadınların yaşadıkları sağlık engellerini aşabilmek için kendilerine açtıkları bu yeni alanlar de Certeau’nun direniş stratejisi olarak yorumladığı taktik biçimidir.

Sözü edilen direniş stratejisini açıklamak için başvurabileceğimiz önemli bir kuram network (ağ) kuramıdır. Göç eden grupların kendi aralarındaki ilişki ağına dikkat çeken bu kurama göre, yabancı bir yere yapılan bir göçün ardından göçmenler orada karşılaştıkları tehlikeleri birbirleri arasında iletişim ağları kurarak atlatabilir ya da azaltabilirler. Göçmenler arasındaki ilişkilerin sürdürülmesini sağlayan bu ağ, böylelikle göç sürecinin zararsız bir şekilde işlemesi için yürüyen bir ilişkiler ağıdır ve işlek bir yöntemdir (Faist, 2003; Massey vd., 1993). Bu konuyla ilgili görüştüğüm Suriyeli göçmen bir kadın olan Behiye neden merdiven altı sağlık alanlarını kullandığını şu şekilde ifade etmektedir: “Suriyeli değil misin? Niye bu kadar çocuk ediyorsunuz?’ diyorlar. ‘Niye senede bir çocuk yapıyorsunuz, niye doktora geliyorsunuz?’ diye rezil ediyorlar. Bu Araplara çoğuna silleyi çekip yaşıyorlarmış, çok söyleyen oldu. Ağzını açan ‘Suriyeli doktora gidelim, Türk doktorlar bizi rezil ediyor’ diyor. Kaçak çalışıyor, 10 lira alıyor kale altının orda, Suriyeli doktor ben 3 kez gittim” (Behiye, 46 yaşında, 4 çocuk sahibi, okuryazar değil).

Hastanelerde hem yerliler hem de sağlık görevlileri tarafından maruz kaldıkları

sorunları anlatan Behiye, çözüm olarak tedavi görmeye buralara gitmediklerini onun yerine Suriyeli doktorlara gittiklerini anlatmaktadır. Bu noktada de Certeau’nun (2009: 114) tabii grupların yaşadıkları sorunlara ilişkin buldukları stratejilere değinmek yerinde olacaktır. Ona göre, mülkiyet sahibi olan erkin iktidarı altında gelişen bu süreçte, tabii gruplar kendilerine özgü yeni patikalar açarlar ve bu patikalarda son derece hassas ve özenli bir şekilde yol alırlar. Bu gizli patikalar göçmenlerin, onları içermeyen bir düzen içerisindeki yol alma, var kalma mücadelelerini oluşturmaktadır. Tamamen sürpriz biçimlerde ortaya çıkabilen bu patikalar göçmenlerin erk olan mekân sahiplerinin belirledikleri kısıtlı ana yollardan sapabilmeleri ve böylece hayatlarını pratik biçimde sürdürebilmeleri için onlara yeni olanaklar sunan güzergâhlarla çevrilidir. Bu güzergâhlardan konumuzla alakalı olanı ise Türkiye’deki geçici koruma statüsü altında bulunan göçmenlere ilişkin sağlık hizmetlerinin kısıtlılığı ve bu kısıtlılıklara karşılık Suriyeli göçmenlerin başvurduğu yeni yollardır. Resmi sağlık düzenindeki işleyişin yetersizliğine karşılık, kendilerine onları içeren yeni birtakım yollar açan göçmenler bunu kaçak yollarla Suriyeli olan doktor, hemşire ve eczacılar aracılığıyla yapmaya çalışmaktadır. Ancak yukarıda belirtildiği gibi göçmenlerin kendilerine bu yeni alanları açmaktaki amaçları yalnızca tedavi görmekle sınırlı değil. Onlar bu yolla, mevcut sağlık kurumlarında maruz kaldıkları dışlanmaya bir tepki olarak da dışlanmadıkları bir alan olarak kendi tedavi süreçlerini inşa etmektedirler.

Konuyla ilgili görüştüğüm bir diğer görüşmeci Fatma, mevcut sağlık kurumlarında muayene olamamasının nedenini geçici koruma kimliğinin olmamasıyla açıklayarak bu duruma karşılık tedavi olmak için Suriyeli eczacılara gittiğini şu şekilde anlatmaktadır:

“Kaydımız yok bizim. Muhtardan kâğıt aldık, sistem yokmuş şimdi. Hastane içinde çok zorluk var, kimlik olmadığı için bizi almıyorlar. Kimliğin olmazsa hastane seni almaz. Burada ben doktorum diyen Suriyeliye, çoğu eczacı onlara gidiyoruz. Ben Suriye’deyken doktordum diyor. İlacı veren biliyor mide ilacını, o muayene ediyor. Biz hasta olunca Suriyeli eczacı bizi muayene ediyor, biz gidiyoruz yanına. Cergibozanların kenarında hemen” (Fatma, evli, 31 yaşında, 2 çocuk sahibi, ilkokul mezunu).

Evinde görüşme yaptığım Cumene ise beş aylık hamileydi. Cumene’nin eşi savaşa katılmak için kendilerini Gaziantep’e getirip yerleştirdikten sonra Suriye’ye dönmüş. Kayınvalidesi ve kayınıyla birlikte Akdere mahallesinde bir dükkanda yaşayan Cumene Fatma’ya benzer bir sebepten dolayı hastanelerde tedavi göremediğini ifade etmiştir. 28 yaşında bir ev hanımı olan Cumene, beş aylık hamile olmasına rağmen kimliği olmadığı için muayene olamadığını belirterek, bu süreci Suriyeli bir hemşirenin evine gelerek onu muayene etmesiyle atlatmaya çalıştığını söylemektedir:

“Kimliğimiz yok, o yüzden doktora gidemiyorum, bakmıyorlar. Burada bir

hanım var, o doktor değil hemşire, Suriye’deyken hemşireymiş. O geldi ultrason cihazı var. Hanımlara gidiyor, 20 lira bakım parası alıyor. Bakım için 20 lira istedi benden. Onun beyinin ablası vardı, acıdı halime benden 10 lira aldı. 10 lira da borç bıraktı. Sonra öde diye. Şimdi sistem yok, nasıl gidicem hastaneye bilmiyorum. Bebeğim de 5 aylık karnımda. Bu kadına gideceğim en sonunda” (Cumene, 28 yaşında, evli, 1 çocuk sahibi, ilkokul mezunu).

Parmakları makinede kopmuş oğlu için Suriyeli bir doktora başvurabilen Zeynep ise 50 lira karşılığında çocuğunun parmağını bu doktora diktirmiştir:

“Geçen gün parmakları makinede kalmış oğlumun, ne olduğunu bilemedim ağlayarak geldi. Hastaneye götürdük, kaydımız yoktu bakmadılar, zaten kaydın olsa da bize bakmıyorlar. Geldik, Suriyeli bir doktora götürdüler bizim tanıdıklar. O dikti. 50 lira para verdim.” (Zeynep, 29 yaşında, eşi vefat etmiş, 3 çocuk sahibi, okuryazar değil).

Görüldüğü gibi göçmen kadınlar sağlık sektöründeki mevcut işleyişlerin sonuçlarından önemli ölçüde etkilenmektedir. Bazen geçici koruma kimlikleri olmadığı için hastanede tedavi olamayan göçmenler, bazen de bu alanlarda karşılaştıkları dışlayıcı tutumlardan kaçınmak için Suriyeli doktorlara, hemşirelere ya da eczacılara başvurmaktadır. Bu noktada, de Certeau’nun (2009) belirttiği gibi tedavi olmak için göçmenlerin başvurdukları bu yeni yol ve yöntemler zayıfın sanatı veya zayıfın direniş biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Pratik yaşamın sürdürülmesinde bu tür arayışların önemine dikkat çeken Scott ise bu direniş stratejilerini “güçsüzlerin silahı” olarak tanımlamaktadır (Scott 1985’den aktaran Vaghefi, 2014: 58).

Sonuç

Bu makale boyunca anlatıldığı üzere, Suriyeli kadınlar Gaziantep’te karşılaşmış oldukları ötekileştirme karşısında yerli halkın gündelik yaşam biçimlerine paralel olarak çeşitli direniş pratikleri geliştirmiş olsalar da, bu direniş sınırlı biçimlerde gerçekleşmektedir. Suriyeli kadınların çeşitli tutum ve davranışları, bu gerilimli alanda açığa çıkabilecek olası tehditlere karşı denge ve uzlaşmayı sağlamak yönünde bir girişimdir. Suriyeli kadınların ev sahibi topluma karşı sunmuş oldukları tutum ve eylemler, yerli halkın davranışlarını yönlendirici bir nitelik taşımaktadır. Söz konusu bu sınırlı direniş ise sosyal dışlanmayı en aza indirmek için geliştirilmiş görünmektedir. Suriyeli kadınlar yerli toplum tarafından ötekileştirilmeleri karşısında, gündelik yaşantılarında farklı yollara başvuruyorlardı. Bunlar arasında; sosyal dışlanmayı görmezden gelme, doğallaştırma ve buna rıza gösterme, kılık kıyafetlerini yerli kadınlar gibi giyme, kendi kadınlığını yerli kadın karşısında öne çıkararak yüceltme ve kurumsal hizmetlere başvurmada

yaşadığı güçlük nedeniyle “kaçak avlanarak” gayri resmi kanallara başvurma yolları öne çıkmaktadır. Sonuçta Suriyeli kadınlar sosyal dışlanmanın vermiş olduğu ağırlığı asgariye indirerek gündelik yaşamlarını sürdürmek için kendilerine yeni bir alan açmaya çalışmaktadır. Suriyeli kadınların geliştirdikleri bu direnişler ise hem kolektif hem de organize olmuş bir direnişten farklıdır. Açıkçası bu tutum ve davranışlar gündelik hayatı kısa süreli ve geçici olarak kolaylaştırmak adına sergilenmekte bu nedenle de sınırlı bir direniş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Akis, Y. (2012) “Uluslararası zorunlu göç literatüründe toplumsal cinsiyet, başlıca yaklaşımlar ve eleştiriler”. Ihlamur, Öner, S. G ve Şirin-Öner, N. A. (der.) *Küreselleşme Çağında Göç* içinde, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 379-398.
- Anthias, F. (2012) “Transnational mobilities migration research and intersectionality. towards a translocational frame.” *Nordic Journal of Migration Research*. 2 (2): 102-110.
- Balibar, E. (2013) “İrkçilik ve milliyetçilik” Balibar, E., ve Wallerstein, I. (der) *Irk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler* içinde, Ökten, N. (Çev.). Metis Yayınları, İstanbul, 51-86.
- Bora, A. (2012) *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emegi ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Burhan, E. (2018) *Göçün Etnografisi: Çok Mevkili Etnografi Yöntemiyle Göçü Anlamak*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Medya ve İletişim Sistemleri Bölümü, Gaziantep.
- Burun, E. (2014, Ağustos 12) “Gaziantep’te Suriyeli gerginliği!. Yaralılar var!,” *Doğan Haber Ajansı*, http://www.dha.com.tr/gaziantep-te-suriyeli-gerginligi-yaralilar-var_735934.html adresinden 12 Ocak 2015 tarihinde erişilmiştir.
- Buz, S. (2006) *Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Buz, S. (2009) “Göç ve kentleşme sürecinde kadınların “görünürlüğü”, *Aile ve Toplum*, 5 (17): 40-50.
- Cheng, S. J. A (1998) “Labor migration and international sexual division of labor: A feminist perspective”, Kelson, G. A ve Delaet, D. L. (der.) *Gender and Immigration* içinde. Macmillan Press LTD, İngiltere, 38- 58.
- Connell, R. W. (2016) *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. Soydemir, Cem (çev.) Ayrıntı

Yayımları, İstanbul.

- Danış D. (2007) “A Faith That Binds: Iraqi Christian Women on the Domestic Service Ladder of Istanbul”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 33(4): 601-615.
- de Certeau, M. (2009) *Gündelik Hayatın Keşfi I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. Arslan-Özcan, L. (Çev.). Dost Yayınları, Ankara.
- Dedeoğlu, S. (2004) “Sindrella’nın pazara yolculuğu” Balkan, N., Savran, S. (der.) *Neoliberalizm’in Tahribatı: 2000’li Yıllarda Türkiye içinde*, Metis Yayınları, İstanbul. 254-274.
- Dedeoğlu, S. ve Gökmen, Ç. E. (2011) *Göç ve Sosyal Dışlanma: Türkiye’de Yabancı Kadın Göçmenler*, Efil Yayınları, Ankara.
- Ekinci, Y. (2015) “Misafirlik dediğin üç gün olur!: Suriyeli sığınmacılar ve sosyal dışlanma”. *Birikim Dergisi*, (311): 48-54.
- Erder-Köksal, S. (2006) “Refah toplumunda getto ve Türkler” Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Espin, O. M. (2013) Making love in english: language in psychotherapy with immigrant women. *Woman And Therapy*, 36 (3-4): 198-218.
- Faist, T. (2003) *Uluslararası Göç ve Uluslararası Toplumsal Alanlar*. Gündoğan, A. Z., ve Nacar, C. (çev.), Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Gaziantep’te Tehlikeli Gerginlik. (2014, Temmuz 20) *Milliyet.com.tr*; <http://www.milliyet.com.tr/gaziantep-te-tehlikeli-gerginlik-gundem-1914609/> adresinden 25 Ekim 2019 tarihinde erişilmiştir.
- Geniş, Ş. (2011). “Gaziantep’te göçmen hane profilleri ve kentle bütünleşme dinamikleri”. Gültekin, M.N. (der.). *Ta Ezelden Taşkıdır Antep* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 335-370.
- Goffman, E. (2009) *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. Cezar, B. (çev.). Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019) Geçici Koruma <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden 30 Ekim 2019 tarihinde erişilmiştir.
- Harding, S. (1995). “Feminist yöntem diye bir şey var mı?”. Çakır, S., ve Akgökçe, N. (der.) *Kadın Araştırmalarında Yöntem* içinde, Sel Yayıncılık, İstanbul, 37-47.
- Hülür, A. B., Deniz, Ç., ve Ekinci, Y. (2016) “Göç, strateji ve taktik: Suriyeli sığınmacıların

gündelik hayat deneyimleri” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42): 1077-1087.

İlkkaracan, İ., İlkkaracan, P., (1998) “1990’lar Türkiye’inde kadın ve göç”, *Bilanço 98: 75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 305-322.

Kandiyoti, D. (2011) *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar; Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. Metis Yayıncılık, İstanbul.

Kandiyoti, D. (1988) “Bargaining with patriarchy”, *Gender and Society*, 2 (3): 274-290.

Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*. 1 (1): 62-80.

Kaşka, S. (2006) *The New International Migration and Migrant Women in Turkey: The Case of Moldovan Domestic Workers* http://portal.ku.edu.tr/~mirekoc/reports/2005_2006_selmin_kaska.pdf adresinden erişilmiştir.

Kofman, E. (1999) “Female ‘birds of passage’ a decade later: Gender and immigration in the European Union” *International Migration Review*, 33(3): 269-299.

Kofman, E., Phizacklea, A., Raghuram, P. Ve Sales, R. (2000). *Gender and International Migration in Europe*. Routledge, London.

Lefebvre, H. (2007) *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. Gürbüz, I. (Çev.) Metis Yayıncılık, İstanbul.

Mardin, F. D. (2017) “Right to health and access to health services for Syrian refugees in Turkey”. *Istanbul: Koç University, MiReKoc Policy Brief Series*, 1.

Martin, S. (2007) “Women, migration and development”, *Transatlantic Perspectives on Migration*, Georgetown University, Washington DC, 1–12.

Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, E. J. (1993) “Theories of international migration: Review and appraisal”, *Population and Development Review*, 19(3): 54-77.

Mazlumder, (2014), “Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu” [https://mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DI%20C5%9EINDA%20YA%20C5%9EAYAN%20KADIN%20SI%20C4%9EINMACILAR%20RAPORU\(9\).pdf](https://mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DI%20C5%9EINDA%20YA%20C5%9EAYAN%20KADIN%20SI%20C4%9EINMACILAR%20RAPORU(9).pdf) adresinden 25 Ekim 2019 tarihinde erişilmiştir.

Morokvasic, M. (1983). “Women in migration: Beyond the reductionist outlook”, Phizacklea, A. (der.) *One Way Ticket: Migration and Female Labour* içinde, Routledge and Kegan Paul, London, 13-31.

Neuman, W. L. (2013) *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II*.

Cilt. İnce, S. (çev.) Yayın Odası Yayınları, İstanbul.

- Orloff, A. S. (1993) “Gender and the social rights of citizenship: The comparative analysis of gender relations and welfare states”, *American Sociological Review*, 58(3): 303-328 <http://www.people.fas.harvard.edu/~iversen/PDFfiles/Orloff1993.pdf> adresinden 07 Ağustos 2015 tarihinde erişilmiştir.
- Rittersberger-Tılıç, H., Özen, Y., ve Çelik K. (2012) “Geriye göçün dinamikleri: Almanya’dan ‘ev’e dönüş”, Ihlamur-Öner, G., ve Öner, N.A.Ş. (der.) *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul. 287-307.
- Sassen, S. (2002) “Global networks, linked cities”. Sassen, S. Routledge, London, New York.
- Scott, J, C. (2014) *Tahakküm ve Direniş Sanatları Gizli Senaryolar*, Türker, A. (çev.) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sevlü, H.(2017). Suriyeli Göçmen Kadınların Gündelik Hayat Deneyimleri ve Kentte Var Kalma Mücadeleleri. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Gaziantep.
- Sharpe, P. (2001) “Introduction: Gender and the experience of migration”. Pamela, A. (der.) *Women, Gender, Labour Migration and Global Perspectives* içinde, Routledge, London. 1-14.
- Suriyeli Doktorlar Türkiye’de 100’e Yakın Merdiven Altı Klinik Açtı. (2016, Haziran 21) T24, *Bağımsız İnternet Gazetesi*. <http://t24.com.tr/haber/suriyeli-doktorlar-turkiyede-100e-yakin-merdiven-alti-klinik-acti,346290> adresinden 25 Ekim 2019 tarihinde erişilmiştir.
- Swartz, D. (2011) *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu’nun Sosyolojisi*. Gen, E. (çev.) İletişim Yayınları, İstanbul.
- Swartz, D. L (2015) “Bourdieu’cü perspektiften sosyolojik analiz için meta-ilkeler” Akkaya, Ö. (çev.), Gorkski, S. P. (der.) *Bourdieu ve Tarihsel Analiz* içinde, Heretik Basın Yayın, Ankara. 43-64.
- TTB (2014) *Suriyeli Sığınmacılar ve Sağlık hizmetleri Raporu*. Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara.
- Ulutaş, Ç. ve Kalfa, A., (2009) “Göçün kadınlaşması ve göçmen kadınların örgütlenme deneyimleri”, *Fe Dergi Feminist Eleştiri*, 1(2): 13-28.
- Vaghefi, S. (2014). “Devlet ve diaspora çıkmazında feminizm: Türkiye’deki İranlı

sığınmacı kadınların toplumsal dışlanma ve gündelik direniş deneyimleri”, *Fe Dergi Feminist Eleştiri*, 6(2): 51-59.

- Wallerstein, I. (2013) “Kapitalizmin ideolojik gerilimleri: Irkçılık ve cinsiyetçilik karşısında evrenselcilik”, *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, Balibar, E., ve Wallerstein, I. (der.), Ökten, N. (çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 39- 49.
- Wollstonecraft, M. (2007). *Kadın Haklarının Gerekçelenendirilmesi*. Hakyemez, D. (çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yeoh, B. S. A. ve Khoo, L. (1998) “Home, work and community: Skilled international migration and expatriate women in Singapore”, *International Migration*, 36(2): 159-186.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz G. G., ve Tuna, M. (2013). “Gündelik hayatta sıradan bireyin yaratıcı taktikleri: İktidara karşı yeni üretim biçimleri ve direniş”. Tuna, M. (der.) Uluslararası Katılımlı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi, *Yeni Toplumsal Yapılanmalar; Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar Bildiri Kitabı I. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*. 315- 325.

Zorunlu Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Suriyeli Kadınların Evlilik Deneyimleri¹

Seda Gönül

Giriş

Günümüz dünyasında yaşanan bölgesel savaşlar küresel göç hareketine ivme kazandıran en önemli faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Son yıllarda Türkiye’nin sınır ülkelerinde yaşanan savaş ve çatışma ortamı Türkiye’nin göç alan ülke konumunu güçlendirmiştir. Türkiye ile sınır komşusu Suriye’de 2011 yılında başlayan iç savaşla birlikte bölgeden kitlesel bir göç hareketi başlamış, savaş milyonlarca insanın yerinden olmasına neden olmuştur. Zorunlu göç, var olan eşitsizlikleri derinleştirirken aynı zamanda yeni çaresizlikler ve zorluklar yaratmaktadır. Evin kaybı ve savaşın yarattığı travmaların yanı sıra göç edilen yerdeki koşulların yetersizliği öncelikle ortak yaşam alanları olan kamplarda ve kamp dışında güvensizlik durumunu arttırmıştır. Ortak mekanların güvensiz oluşu, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten ötürü kadınları daha çok etkilemektedir. Kadınlar yaşam koşullarının maddi zorluğunun yanı sıra cinsiyete yönelik şiddetten kaçınmak ve güvenliklerini sağlayabilmek için farklı yollar denemektedir. Geleneksel ve dini normlara göre inşa edilmiş toplum ve aile yapısının bir uzantısı olan evlilikler kadınların ‘korunması’ için sıklıkla başvurulan bir yol olarak görülmektedir. Diğer yandan zorlu göç koşullarından kurtulmanın yolu olan evlilikler de farklı zorluklar yaratabilmektedir. Zira temel insan hakkı olan güvenlik ve koruma herkes için eşit olması gerekirken kadınlar bunu eşitsiz bir şekilde deneyimlemektedir. Dolayısıyla evlilikler kadınların rızaları olsun veya olmasın kabul etmek zorunda bırakıldıkları savaş/zorunlu göç koşulunun bir sonucu olarak gerçekleşebilmektedir. Göç sonrası, özellikle çocuk yaşta evliliklerin ve çok eşli evliliklerin yaygınlaşması toplumların gelenek ve dini yapısıyla bağlantılı olması bir yana, bu evliliklerin birincil nedeni toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin güvenlik ve koruma mekanizmasını zayıflatmasıdır.

¹ Bu makalede Düzce Üniversitesi Göç Çalışmaları Doktora Programı kapsamında devam eden doktora tez çalışmasının ilk verilerinden faydalanılmıştır. Makale, tez saha çalışmasının bir kısmı olan üç şehirdeki görüşmelere dayanarak yazılmıştır.

Bu koşulları göz önüne alarak evlilikleri anlamaya çalıştığımızda; gelinen toplum yapısı, gidilen toplum yapısı, evliliği gerçekleştiren eşler ve aileleri, ekonomik koşullar gibi karşımıza farklı belirleyici etkenler çıkmaktadır. Bunlar göz önüne alındığında, evliliklerin kadınlar açısından nedenlerini, koşullarını, etkilerini analiz etmek için toplumsal cinsiyet perspektifi benimsenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadınların zorunlu göçü daha farklı deneyimlemesine, karşılaştıkları güçlüklerin artmasına sebep olmaktadır. Akis’in de ifade ettiği üzere, toplumsal cinsiyet, zorunlu göç alanının bir kısmına sıkıştırılabilecek bir konu değil, alanın tamamına dâhil olması gereken bir bakış açısıdır (2015: 383-384). Bu koşulların sonuçlarını ve buna karşı direnme biçimlerini görmek, sesi duyulmayanların sesini duymak adına kadınların deneyimlerine odaklanmak önem taşımaktadır. Bu çalışmada, mağduriyetleri anlamaya çalışırken kadınları ‘mağdur’ kimliğine hapsedmeden, kendi yaşamlarının öznesi oluşları esas kabul edilerek kadınların sözüne başvurulmuş, ortaklaşan ve farklılaşan yönleriyle kadınların yaşam mücadelesi konu edilmiştir. Zorunlu göç sonrası Türkiyeli-Suriyeli evliliğini² anlamak için 2011 sonrası Türkiye’ye göç eden ve Türkiyeli bir erkekle (resmi veya dini nikah ile) evlilik yapmış, İstanbul, Bursa ve İzmir illerinde yaşayan Suriye vatandaşı 13 kadınla, 2019 Şubat-Nisan ayları arasında görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeci kadınlara ilk olarak komşu, akraba ve sivil toplum çalışanı ya da gönüllüsü olan arkadaşlar aracılığıyla ve daha sonra da kartopu yöntemiyle ulaşılmıştır. Yarı-yapılandırılmış mülakat formuna dayalı olan derinlemesine görüşmeler çoğunlukla kadınların kendi evlerinde, ya da kendi talepleri doğrultusunda seçtikleri park veya toplum merkezinde gerçekleşmiştir.

Evlilik göçü, evlenen eşlerden birinin veya ikisinin birden, evlilik öncesinde yaşadığı yerden başka bir yere taşınmasıdır (Özgür ve Aydın, 2010: 21). Aşağıda daha detaylı anlatılacağı gibi uluslararası bağlamda evlilik göçü, farklı ülkeler arasında evlilik aracılığıyla göç etmeyi veya farklı bir ülkeye göç ettikten sonra evlenmeyi ifade eder. Evlilik göçünde, aile birleşimi ve aile oluşumu sebeplerinin yanı sıra, daha iyi ekonomik olanaklara ulaşma ve yasal engelleri aşma motivasyonunun hakim olduğu görülmektedir (Piper, 1999; Constable, 2005; Williams, 2010; Kofman vd. 2011). Zorunlu göç sonrası gidilen toplum üyeleriyle yapılan evlilikler de bu saiklerle yapılmış olabilir ancak yerinden edilmenin yarattığı koşullar bakımından farklılıkları bulunmaktadır. Suriyeli kadınların Türkiye’deki evliliklerini diğer göçmen evliliklerinden ayıran önemli faktörlerden biri göçün tercihe değil savaş koşullarına dayalı olmasıdır. Zorunlu göç sonrası evlilikler, diğer göç biçimleriyle deneyimlenen evliliklerden savaş koşulları bakımından farklıdır. Diğer yandan göç edilen ülkede yasal haklara ve vatandaşlık haklarına erişimin yolunu açan evlilik, Türkiye’de Suriyelilere tanınan geçici koruma

² Türkiye ve Suriye yasaları aynı cinsiyetten evliliklere yer vermediği için, makale boyunca evliliklerde eşler kadın ve erkek olarak iki cinsiyetin evliliği ifade edilmektedir.

statüsünün sınırları, birçok evliliğin resmi olmaması, kuma evliliği ve çocuk yaşta evlilik gibi yasal olmayan durumlardan ötürü de farklıdır. Resmi olmayan evlilikler, yasal haklardan ziyade güvenlik ihtiyacına ve güvenliğin de hem ekonomik hem de toplumsal cinsiyet boyutuna işaret etmektedir.

Türkiye’ye mülteci olarak gelmiş olan Suriyeli kadınların Türkiyeli³ erkeklerle yaptıkları evlilikleri incelemenin birkaç zorluğu bulunmaktadır. Bunlardan ilki görüşmecilere ulaşmanın güçlüğü ki bu da aslında bu çalışmanın sorunsalını teşkil etmektedir. Kadınların sosyal sistemin dışına itilmiş ve eve kapanmış olmaları onlara ulaşmayı da güçleştirmektedir. Kadınlara ulaşabilmek ve onlarla evlilikleri konuşmanın önündeki engellerden biri de, toplumda aile ve evlilik konusunu konuşmanın ayıp karşılanmasıdır. Suriye ve Türkiye toplum yapısında aile ve ailede olanlar konuşulmayan, tabu ve mahrem konular sayılmaktadır. Öte yandan erkek eşlerin görüşmeye izin vermemesi ya da kadınların eşlerinin tepkisinden korkup görüşmeyi kabul etmemesi araştırma boyunca sıkça yaşanan bir durumdur. Yine de kadın araştırmacı olduğum, görüşmelere güven duydukları kişi(ler) aracılığıyla gittiğim, ikiliği yeniden yaratmayan bir iletişim dili ile karşılıklı paylaşımaya dayalı mülakatlar yapmaya çalıştığım için, mahrem kabul edilen bir konu konuşulabilir oldu.

Araştırmanın sınırlılıkları arasında yerli/yabancı kimliği ve konuşulan dil farklılığı önemli bir yerde durmaktadır. Kadın araştırmacı olduğum için, kadınlarla çalışmanın araştırmaya katkı/kolaylık sağlayacağı ve araştırmanın seyrini olumlu yönde etkileyeceği düşünülebilir. Ancak araştıran ile araştırılan arasındaki hiyerarşik konumlanma yalnızca cinsiyet temelli değildir. Bu çalışma açısından bakıldığında benim araştırmacı olarak ‘yerli’ konumum ve araştırma konusunun öznesi olan kadınların ‘yabancı’ konumu arasındaki fark saha süresince ön planda oldu. Bu araştırmanın kimliği, yani benim ‘yerli’ olmamın anlamı, görüşme yaptığım kadınlara yönelik damgayı yaratan topluluğun mensubu olmam demektir. Dolayısıyla bu kimliğim beni birçok görüşmede kadınlar için hem bir tehdit hem de kabul edilmeyi bekledikleri topluluğun üyesi konumunda tuttu. Bu konumlanmaların etkisi, yani tehdit olarak algılama ve kabul edilme beklentisi, görüşmelerde, toplum içinde Suriyeli kadınlara özelde Türkiyelilerle evlenmiş Suriyeli kadınlara yönelik sürdürülen olumsuz sözlere ve algıya karşı savunma mekanizmasıyla kendini gösterdi. İktidarın öznesi konumumun kadın kimliğimin önüne geçtiği bu durum dışında çoğunlukla aynı dilde iletişim kuramamak ve tercüman aracılığıyla görüşmek aramızdaki yerli-yabancı ikiliğini yeniden yaratan bir sınırlılıktır.

Bahsi geçen sınırlılıklarla birlikte gerçekleşen derinlemesine görüşmelere dayanan bu makalede, 2011 sonrası Türkiye’ye göç eden Suriyeli kadınların Türkiye’deki evlilik

³ Türkiyeli kelimesi, Türkiye’de yaşayan tüm etnik kimlikleri kapsamı bakımından tercih edilmiştir. Ayrıca, Türkiye’de doğmuş büyümüş kökleri bir şekilde burada olan kişiler kastedilmektedir.

deneyimleri üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda resmi ve resmi olmayan evliliklerin, zorunlu göç koşullarının, ekonomik koşulların ve topluma uyum sağlama olanaklarının evlilikler üzerinden nasıl deneyimlendiği sorusuyla hareket edilmiştir. Araştırma kapsamında görüşmeciler kadınların deneyimleri özgül nitelikte olmakla birlikte bazı noktalarda ortaklıklar söz konusudur. Bu ortaklıklar resmi-resmi olmayan evliliklerin nedenleri, vatandaşlık ve/veya yasal süreçler, toplumsal damga ve bu toplumsal konumlanışa karşı direniş ve kabulleniş biçimleri konularında ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve şiddetine bağlı olarak yaşadıkları etiketleme, ayrımcı dil ve dışlanmayı nasıl deneyimledikleri ve bu bağlamın evlilik yaşamlarını ve kararlarını nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır.

I. Göç Çalışmalarında Kadınlar

Kadınların göç deneyimlerini çalışmak hem kadınların göç çalışmalarında varlığını göstermek açısından hem de toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yarattığı farklı göç deneyimlerini görünür kılmak açısından önemlidir. Göç literatürüne tarihsel olarak bakıldığında kadınlar uzunca bir süre görünmez olmuş veya pasif olarak konumlandırılmıştır (Hondagneu-Stelo, 2000; Kofman vd., 2000; İlkaracan ve İlkaracan, 1999). 1960-1970’li yıllardaki çalışmalar ‘göçmen aile’ ve ‘göçmen ve ailesi’ tanımlamaları ile göç edeni ‘erkek’ olarak literatüre yerleştirmiştir (Özgür-Baklacioğlu, 2017: 16). Toplumsal işleyişin cinsiyetçi boyutu, erkeği eve para getiren kadını ise ev, çocuk ve yaşlı bakımı sorumluluğunda konumlandırmaktadır. Göçmen kadın ve göçmen erkeğin aynı imkanlara sahip olamadığını söyleyen Morokvasic’e göre, hareketliliğin kadınlar için ayrı bir anlamı vardır. Tarihsel olarak hareketsizlik ve pasiflikle tanımlanan kadınlar, uzun süre ‘göçmen’ olarak değil görünmez olarak ya da göç eden erkeklerle eşlik eden, bir nevi ‘bağımlı’ yabancılar olarak tanımlanmışlardır (2008 akt. Özer, 2012: 42). Bu yaklaşım, kadınların göç deneyimlerini önemsiz görme ve dolayısıyla çalışmalarda yer verilmeme sonucunu yaratmıştır.

1990’larda kadınların göç sürecine aileden veya eşlerden bağımsız katılımının artmasıyla göç literatüründe kadının görünürlüğü artmıştır. Bunda, feminist çalışmaların göçmen kadını pasifleştiren, emeğini ve varlığını görünmez kılan yaklaşıma karşı eleştirileri etkili olmuştur. Castles ve Miller (2008), küreselleşme sürecinin bir parçası olan ucuz emek gücüne olan talebin artmasıyla ilişkili olarak, bu dönemin özelliğini ‘göçün kadınlaşması’ kavramıyla açıklar. Özellikle eski Sovyet ülkeleri ve Asya ülkelerinden aile ve çocuk geçimini üstlenen kadınların kurdukları göç ağları, literatürde hem kavramsal hem de tarihsel olarak yeni bir dönemi başlatmıştır. Toplumsal cinsiyet perspektifinin göç çalışmalarında benimsenmesiyle birlikte, emek göçü sadece erkeğe atfedilmekten çıkmış; kadının göç sürecine katılımıyla özellikle cinsiyetlendirilmiş iş kolları kadının emek göçü kapsamında incelenmiştir (Roberts, 2004; Sassen, 2003;

Lazaridis, 2007; Toksöz ve Ünlütürk, 2011). Morokvasic’e (1984) göre, kadınların göçe karar verme süreçleri ve göç sonrası deneyimleri hem ev içindeki hem de iş piyasasındaki cinsiyetlendirilmiş eşitsizlik düzeniyle doğrudan ilişkilidir. Göçmen kadınların, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı işlerde (hizmet, eğlence, seks endüstrisi) istihdamı, göçmen emeğinin cinsiyetçi boyutunu göstermektedir (Ehrenreich ve Hochschild, 2003).

Göçe karar verme ve tek başına göç etme süreçlerinde kadınlar söz sahibi olduklarında, göçün özgürleştirici yanı ortaya çıkmaktadır. Yine, kadınların göç ettikten sonra işgücüne katılımı ile ekonomik bağımsızlık kazanmaları onları güçlendirmektedir. Göç çalışmalarında kadınların görünmez kılınması azalsa da göçmen kadınlara belli durumlarda atfedilen ‘mağdur’ kimliği ile pasif tanımlama sürmektedir. Mağduriyet durumu en çok zorunlu göçlerde karşımıza çıkmaktadır. Savaş ve doğal afet gibi olağanüstü durumlarda zorunlu olarak gerçekleşmiş göçlerde mülteciler genel olarak hem savaşın hem de sığınma durumunun olumsuzluklarından etkilenirler (Freedman, 2015). Mülteci kadınlar ise özel olarak toplumsal cinsiyete bağlı şiddetten ötürü zorunlu göç sürecinden erkeklerden daha fazla olumsuz etkilenmektedirler (Akkaya, 2002; Buz, 2006). Mağduriyetleri ‘mağdur’ kimliğine hapsedmeden anlatabilmek ve bilgi üretmek kadının toplumdaki eşitsiz konumunu pekiştirmemek ve öznelliğini korumak açısından önemlidir.

II. Göçmen Kadın Evlilikleri/Evlilik Göçü

Kadınların göç deneyimleri geldikleri ve gittikleri ülkelerdeki ekonomik ve yasal boyutların yanında toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümüyle doğrudan ilişkilidir. Göç yollarından biri olan evlilik bazen göç etmenin aracı bazen de amacı olmaktadır. Daha iyi koşullarda yaşam, iş bulma talepleri kadınların göç etmek istedikleri yerde evlilik yapmaları şeklinde karar almalarına sebep olabilir (Cheng and Choo, 2015; Constable, 2005; Freeman, 2011; Lan, 2006; Piper, 1999). Bazen de ülke içinde ailedeki ve kadın-erkek iş bölümündeki dönüşümler, kadınların işgücüne katılımı, doğurganlığın azalması, evlilik masrafları gibi sebepler yerli erkeklerin göçmen kadınlarla evlenme talebini oluşturmaya sebep olabilir. Özellikle Asya ülkelerinde ‘siparişle gelin (mail order bride)’ adı verilen göç ağırları buna örnektir (Chun, 1996; Kelly, 2001; Lloyd, 2000; Lee, 1998; Kawaguchi ve Lee, 2012).

Göçmen evliliği, literatürde farklı deneyimleri ifade etmesi bakımından kavramsal açıdan oldukça geniş kapsamlıdır.⁴ Evlilik göçüne dair ortak noktalardan biri, uluslararası evlilikte bulunan göçmenlerin çoğunu kadınların oluşturmasıdır. Ulus-aşırı evlilikler,

⁴ Bu kavramlardan bazıları: aile göçü (*family migration*); sınır aşırı evlilik göçü (*cross border marriage migration*); aile kaynaklı göç (*family-related migration*), aile oluşturma göçü (*family forming migration*); ulus-aşırı evlilik (*transnational marriage*); metalaştırılmış evlilik (*commodified marriage*); karışık evlilik (*mixed marriage*); uluslararası evlilik (*international marriage*); eş göçü (*spouse migration*) (Williams, 2010: 8-9).

erkeklere göre daha az ekonomik seçeneği olan kadınların göç etme kararlarında önemli bir faktördür. Evlilik, yasal statü ve hakları elde etmenin yollarına erişimi olmayan, politik ve ekonomik baskılardan kaçmak için göç etmek isteyen kadınlar için bir çıkış yolu olarak görülmektedir (Fan ve Huang, 1998 akt. Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2011: 142). Bu göçmen kadınlar büyük oranda yoksul ülkelerden görece zengin ülkelere doğru bir göç akışını takip etmektedir (Deniz ve Özgür, 2013; Schrover ve Moloney, 2013).

Sınır ötesi evlilik veya evlilik göçü temelde iki biçimde görülmektedir: İlki birbiriyle sık temas eden toplumlar, yani coğrafi yakınlık, benzer etnik köken ve akrabalık gibi bağların olduğu toplumlar arasında; ikincisi ise vatandaşlık statüsü ve yasal olarak güvende hissetme ihtiyacından dolayı gerçekleşen, birbirinden farklı etnik kökenden ve kültürlerden olan toplumlar arasında yapılan evliliklerdir. Bu evlilikler için ekonomik koşulları daha iyi olan ülkeye doğru bir akış söz konusudur. Evlilikle göç, göç tarihinde yeni olmasa da küreselleşmeyle birlikte artan ve çoğu yerde kurumsallaşan bir durumdur. Yine çoğu evlilik göçü örneğinde öne çıkan durum, kadının toplumsal cinsiyet rollerine paralel olarak göçü deneyimlemesi; hem göçmen, hem eş, hem de ev işi ve çocuk bakımı rollerini üstlendiği sistemin tekrarlanmasıdır. Diğer yanıyla ülkelerin hukukuna göre değişen sürelerde, evlilik yoluyla vatandaşlığa veya oturma iznine ulaşan kadınların güvencesi arttıkça karşılaştıkları güçlüklerle baş etme yolları da artmaktadır. Bunu Türkiye’deki göçmen evli kadınların deneyimlerinde (Deniz, 2018; Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2011) veya Türkiye’den Avrupa ülkelerine evlilik yoluyla göç etmiş kadın göçmenlerin deneyimlerinde (Özcan, 2010; Erten, 2017; Kartal; 2004; Akpınar, 2007; Timmerman, 2006) farklı yönleriyle görmek mümkündür.

III. Suriye’den Zorunlu Göç ve Evlilik

Suriye’de 2011 yılında şiddetlenen iç savaş koşulları 6 milyondan fazla insanın yerinden olmasına⁵ ve Türkiye, Lübnan, Ürdün gibi sınır ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkeye sığınmalarına sebep olmuştur. Türkiye’ye sığınan 3.5 milyon Suriyelinin %52’si 18 yaşın altında, %47’si de kadınlardan oluşmaktadır (Göç ve Uyum Raporu, 2018). Suriyeli göçmenlerin yerleşimleri Türkiye’nin sınır illerinde daha yoğun olmakla birlikte ülkenin geneline yayılmıştır. Türkiye ve Suriye vatandaşlarının zorunlu göç ile farklılaşan ilişkileri, kültürel, sosyal ve ekonomik yönlerden çok boyutludur. Zorunlu göç, ülke içinde yaşanan birçok toplumsal sorunun dışında iki halkın arasında yeni bağlar kurmuştur. Aile ve akrabalık ilişkileri yeni olmasa da güçlenen bağlardan biridir.

Türkiye ve Suriye vatandaşları arasında gerçekleşen evlilikleri ele aldığımızda karşımıza hem tarihsel olarak sınır illerindeki ilişkiler hem de dinsel ve kültürel

⁵ BMMYK 2018 Global Trends raporuna göre toplam 13 milyon Suriyelinin 6,654,000’i ülke dışında 6,184,000’i ülke içinde yerinden edilmiştir.

ortaklıklar çıkmaktadır. Suriye ile Türkiye’nin sınır illerinde uzun yıllardır süregelen iş ve ticarete dayalı ilişkiler, dinsel ve dilsel ortaklıklar, akrabalıklar gibi tarihsel ilişkilerden dolayı iki toplum arasında evlilikler yeni bir olgu değildir.⁶ 2011 sonrasında Türkiye’ye gelen Suriyeli göçmen kadınların Türkiyeli erkeklerle yaptıkları evlilikleri⁷, bu tarihsel ilişkinin uzantısı olan evliliklerden farklılaştıran nokta, yeni evliliklerin savaş ve zor yaşam koşullarına karşı bir çözüm olarak düşünülmesidir. Hem genel olarak savaşın şiddetinden hem de savaşlarda süregelen cinsel şiddetin bir silah gibi kullanılmasından mustarip olan kadınların, güvenlik ve ekonomik nedenler başta olmak üzere, sığınmak için evlilik yolunu seçmeleri söz konusudur (Buz, 2006).

Türkiye’ye Suriye’den göç başladığında, özellikle sınır illerinde oluşturulan kamplar üzerine hazırlanan raporlarda ve medyada çıkan haberlerde⁸, Suriyeli kadınların Türkiyeli erkeklerle evlilikleri sıklıkla gündeme gelmekte, ‘evlilik pazarı’ oluştuğu ifade edilmekteydi. Türkiye’de yasal olmayan ama Suriye’de yasal olan çok eşlilik doğrultusunda, erkeğin ikinci eşi olarak evlenen Suriyeli kadınların gittikleri evlerde de başka türlü şiddete maruz kaldığı çeşitli çalışmalarda yer aldı (Ağcadağ-Çelik ve Vural, 2018; Kaya, 2017; MAZLUMDER, 2014). Evlilikler söz konusu olduğunda, Suriyeli kadınlardan mağduriyet öznesi olarak ya da yerelde toplum yapısını bozan bireyler olarak bahsedilmektedir. Suriye göçüyle birlikte yerli erkekler çok eşli evliliğe yönelerek ikinci eş olarak Suriyeli kadınlarla evlenmeyi seçebiliyor ya da yerli eşlerinden boşanıp Suriyeli kadınlarla evlenebiliyor. Bu çok eşli evlilikler, birinci eş/yerli eşlerin rızaları dışında gerçekleştiğinde, onlar da olumsuz etkilenmektedir. Bu durum, Suriyeli kadınların hem toplumsal algıda aileyi dağıtan hem de yerli eşleri mağdur eden özne olarak konumlandırılmalarına sebep olmaktadır (Kaya, 2017). Toplumda göçmenlere yönelik artan dışlayıcı tutumun genel olarak Suriyelilere dönük olmasının yanı sıra, kadınlar bu dışlama ve olumsuz etiketlenmenin cinsiyetçi boyutunu göç süreci başladığından beri deneyimlemektedirler.

⁶ Nusaybin ve Kamışlı arasında süregelen evliliklerle ilgili tarihsel ve antropolojik bir çalışma için bkz: Yıldırım, 2015.

⁷ TÜİK verilerine göre Türkiye’deki evliliklerde yabancı gelinler arasında Suriye vatandaşı kadınlar 2011’de 1483 kişi ile 3. sıradayken sonraki yıllarda Suriyeli kadınlar yabancı gelinler arasında 1. sırada yer almıştır. 2016 yılı, Suriyeli kadınların yabancı gelinler arasında 6495 kişi ile en yüksek sayıya ulaştığı yıl olmuştur. (2015’te 3569 kişi, 2017’de 4074 kişi, 2018’de 3565 kişi) (TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri).

⁸ Çıkan haberlerden örnekler:

Suriyeli ikinci eş yuva yıkıyor, Milliyet, 16 Eylül 2015. <http://www.milliyet.com.tr/suriyeli-ikinci-es-yuva-yikiyor-gundem-2118372/> adresinden erişildi.

Suriyeli kızlar yaşamak için evlendiriliyor, 27 Ocak 2014 <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-kizlar-yasamak-icin-evlendiriliyor> adresinden erişildi.

Özellikle yerli erkeklerin artan bir şekilde çok eşli evliliğe yönelmesi⁹ ve dini nikah ile gerçekleşen evliliklerin Suriye göçüyle gündeme daha fazla gelmesi, genel anlamda Türkiye’de kadınları istismarın ve cinsel şiddetin hedefi haline getirmektedir. Çok eşli evlilikler, çoğunlukla, yerli ve göçmen tüm kadınları yaşamsal olarak tehdit altında bırakarak gerilim yaratan, damgalama ve çatışmayı arttıran sonuçlar yaratmaktadır (Kaya, 2017: 123). Bu durum kadınları gerilimli bir hatta tutup kazanım ve kaybın, değer ve değersizliğin ikilemine sokarak kadın erkek arasındaki eşitsizliği yeniden üretmektedir.

IV. Evlilik: Özgürlük mü yoksa seçeneksizlik mi?

Haktan mahrum insanlar birçok kişi tarafından garanti altında olan iki temel özelliklerini kaybederler; “ev [kayıbı] ve hükümet koruması [kayıbı]” (Arendt’ten akt. Küçükürca, 2016: 30).

Göçmen kadınların gittikleri ülkede yasal engelleri aşmak ve/veya daha güvenli bir yaşam sürdürebilmek için evliliği tercih etmeleri yaygın olarak görülmektedir. Ülkelerin değişen göç politikalarına bağlı olarak, oturma izni ve vatandaşlık elde etme prosedürleri zorlayıcı olmaktadır. Aile kurumu, eşlerin bir arada kalmasına olanak sağlarken göçmen kadınların göç ettikleri ülkede bulunmalarına yasal dayanak olmaktadır. Evlilik aynı zamanda, yasal ve toplumsal kabulün yolunu açarak güvenlik ihtiyacını karşılayan bir özelliğe sahiptir. Sebepler, farklı göç deneyimlerinde benzer olabileceği gibi, zorunlu göçle birlikte yapılan evlilikler gidilecek başka bir yerin (evin) olmaması gerçeğinden dolayı yasal, toplumsal ve duygusal boyutları bakımından farklılaşır. Suriye’deki savaş ile başlayan zorunlu göç sonrası Suriye vatandaşı kadınların yaptıkları evliliklerde, evliliğin hangi koşullarda gerçekleştiği, nedenleri, toplumsal ve yasal statüler açısından kazanımları gibi boyutlar birçok yönüyle değişmektedir.

Evlilik tercihleri hem evliliğin bazı durumlarda mecburiyet olmasından hem de evlenilecek kişilerin azalması (savaş zamanlarında erkeklerin sayılarının azalması) ve/veya evliliğe talip olanlar arasında seçim yapma şansının olmaması, hanedeki ekonomik yükü hafifletme baskısı gibi çok boyutlu bir seçeneksizliği tarif eder. Seçeneksizlik durumunda yapılan tercihler de belli noktalarıyla karşılıklı kabule dayanmaktadır. Burada Kandiyoti’nin (2015) ‘ataerkil pazarlık’ kavramı açıklayıcı görünmektedir. Ataerkil pazarlık, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde kadının ataerkil sistemde verdiği ödünlere karşılık aldıklarını ifade eder. Kandiyoti’ye göre “Bu ataerkil pazarlıklar, hem

⁹ Çok eşli evlilikler din ve geleneklerin etkisinde olan aile yapısında var olan bir olgudur. Modern aile ve yaşam biçiminin daha çok benimsenmesi ve çok eşliliğin yasal olmaması Türkiye’de çok eşlilikleri azaltan etkiye neden oldu. Burada, yeni bir olgu olmasa da genel kabul görmeyen bir olgunun, çok eşliliğin, tekrar popülerleşmesi ve kabul görmeye başlaması söz konusudur.

kadınların öznelliklerini hem de farklı bağlamlarda toplumsal cinsiyet ideolojisinin niteliğini saptamakta güçlü bir etki yaparlar.” (2015:126). Bu karşılıklı alışverişte taraflar elbette eşit değildir. Bu eşitsizlik birçok mağduriyetin sürdürülmesine sebep olurken yenilerini de yaratabilir ve en önemlisi kadının güçlenmesi önündeki en büyük engellerden birini oluşturabilir. Diğer yandan evlilik yoluyla kadınların, toplum içinde statü artışı ve güçlenmeye yarayan bazı kazanımlar (örneğin erkek çocuk dünyaya getirme) elde ettiği görülür¹⁰. Ataerkil pazarlık, aile ve evlilik konularında, özellikle Suriyeli kadınların evliliği konusunda açıklayıcı olduğu kadar, kadını pasif konumdan çıkarması bakımından da önemlidir. Zira toplumsal cinsiyet ilişkileri Kandiyoti’nin de ifade ettiği gibi sabit değil değişkendirler (2015: 126).

Çoklu mağduriyetlerin sonucu olumsuz şartlardan daha iyisine geçiş yani hayatta kalma stratejisi olarak yapılan evliliklerde, evliliğin kadınlar için tercih mi zorunluluk mu olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Özer’in (2012: 151) seks işçisi göçmen kadınlar üzerine yaptığı çalışmada tercih ve gönüllük üzerine tespiti önemlidir: “bir kadın, ülkesindeki seçeneksizliğine karşı burada fuhuş içinde kalmayı ‘tercih’ edebilir ancak tercih, gönüllü ve isteyerek yapıldığı anlamına gelmemeli.” Zorlu koşullarda yapılan evlilik tercihleri, normal koşullarda yapılan tercihlerden farklıdır.

Suriye ve Türkiye açısından toplumsal cinsiyet ilişkileri iki erkek egemen sistem olan din (İslamiyet) ve ataerkillik ile inşa olmakta ve bu sistemler kadınların stratejilerini, gücünü, mücadele ve direnme biçimlerini belirlemektedir (Kandiyoti, 2015: 143). Bu nedenle toplumsal cinsiyet sistemini, gelinen ve gidilen toplum ile savaş durumunda farklılaşan boyutlarıyla analiz etmek önem taşımaktadır. Kadının geldiği toplumdaki yasal hakları ve toplumsal konumu, ülke ve ev kaybının yanı sıra savaş sırasında cinsiyete yönelik şiddetin öznesi olmaları sonucu sarsılmıştır. Geldikleri ülkede, Türkiye’de, bu sarsılan konumlarının yerine başka konumlar yine dini ve ataerkil toplum yapısına bağlı inşa olmaktadır. Yerli erkeklerin göçmen kadınlarla evlilik amaçlarında toplumda kadına atfedilen ev içi rolleri ‘sorunsuz’ yerine getireceği düşüncesi hakim olabilmektedir. Dedeoğlu ve Ekiz’in (2011) çalışmasında aktardıkları gibi, erkekler göçmen kadınlarla evlenmeyi altın, takı gibi masrafları ödemeyi gerektirmediği, dolayısıyla bu evlilikleri ‘ucuz’ gördükleri için tercih etmektedir. Diğer yandan erkekler için bir yabancıyla evlenmek, eşin yalnızca kocaya bağımlı olmasını sağlayarak kocanın denetimini arttırdığı için de tercih edilmektedir (Wikan 1982’den akt. Kandiyoti, 2015: 133).

Suriye ve Türkiye’deki dini ve ataerkil toplum yapısının benzerliği göç sonrası

---

¹⁰ Kandiyoti’nin (2015) çalışmasında geçen, kadınların hem kendi aileleri hem de evlendikleri kişinin ailesiyle ‘pazarlıkları’, kazanımları, ilişkilerdeki, kabul/boyun eğme ve mücadele boyutları, örneğin kayınvalide ile olan ilişkiler, bu çalışmada önemli yer teşkil etmektedir. Ancak tüm bu aile ilişkilerinin toplumsal cinsiyet yönünden analizi bu makalenin boyutlarını aşacağından yer verilmemiştir.

yapılan evliliklerin yaygınlaşmasının bir diğer nedenidir. İslamiyet sisteminin kadının farklı dinden bir erkekle evliliğine izin vermeyen özelliği, kadınların aynı dini paylaştıkları Türkiyeli erkeklerle evlenmelerini cazip kılabilmektedir. Yine aynı dini referanslara dayanarak Türkiyeli erkeklerin, zorlu koşullarda yaşayan Suriyeli göçmen kadınlarla dinen iyi (sevap) olduğu için evlendiği ya da insani yardım adı altında evliliğe yönelerek (Kaya, 2017:84), özellikle çok eşli evlilikler, çocuk yaşta evliliklerde daha görünür olan, istismar ve suistimalin meşrulaştığı görülmektedir.

Göçmen kadınlar için göç her zaman olumsuz nitelikte olmamaktadır. Sınırları aşmak kadınlar için güçlendirici olabilir ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüştürücü etki yapabilir. Ancak göç yeni bağımlılıklara ve sömürülere neden olup var olan eşitsizlikleri ve hiyerarşileri de pekiştirebilir (Morokvasic, 2008 akt. Özer, 2012: 42). Göçün Suriyeli kadınlar üzerindeki hareket özgürlüğüne etkisini anlamaya çalışırken, kadınların göç öncesi ve sonrası yanıtları değişmektedir. Suriye’de baskıcı bir ortamda yaşadığını ifade eden Rana (41) için Türkiye’deki hayatı ve evliliği onun için özgürleştirici niteliktedir:

Türkiye’ye gelince ilk defa hayatımda kendimi insan hissettim. Ben evimde hürüm, kendi hayatımda hürüm. Her şeyi kendi irademle yapıyorum. Daha önce her şey, herkes bana hükmederdi. Benim hakkımda çok konuşuyorlardı ne yaptı ne etti kim var yanında ne yapıyor ne ediyor her şeyimle ilgili benle ilgili konuşuyorlardı çok şükür ben buraya gelip hayatımın son evresindeymiş gibi hayat kuracağımı, kendimi güvende hissedeceğimi bilmezdim. Ben hayatımın hiçbir döneminde bu kadar güvende hissetmedim kendimi. Eşim her türlü davranışın özgürlüğünü bana vermiş durumda. (Rana, 41, İzmir).

Özgürlük anlayışları göç sonrası buldukları koşullarla değişmekle birlikte bazen aynı yaşam biçimi tekrarlanabilir. Suriye’deki eşi ile boşandıktan sonra 2 çocukla Türkiye’de kadın olarak yaşamının zorluğundan bahseden Lena (48, İzmir), bekar halinin özgürlüğünü sevse de evlenmek istediğini ifade ediyor. Türkiyeli 2. eşi ile evliliğini ‘iyi’ olarak tanımlıyor ve bu evlilik ile hayatında önemli bir değişiklik olmadığını söylüyor. Lena için, sahip olduğu yaşamsal özgürlüklerin ve ekonomik koşulların sürdürülmesi önemli faktörlerdir. Evlilik de bu koşulların devamlılığını sağlaması bakımından Lena’nın ödediği bir bedel gibi görünüyor.

Özgürlük, serbestlik, kendi kararını verme, hesap vermeme gibi konular üzerine, bulunduğu koşullardan kaynaklı tahayyülü olmayan kadınlar için evlilik ve göçün anlamı değişmektedir. 15 yaşında evlenen Hacer (20, İzmir), evden bazen ayda bir kere dışarı çıktığını söylüyor. Evlenmeden önce de evde geçen bir hayatı olduğu için evlendikten sonra da aynı gündelik hayat örüntüsü devam ediyor. Evliliğin ekonomik zorluklar açısından birçok olumsuz anlamı bulunuyor onun için ve evi “hapis” ve “sıkılmak” olarak tanımlıyor.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı durumlardan biri olarak kadınların eve kapanması, saha görüşmelerindeki ortak noktalardan biriydi. UN Women’in 2018 yılında Türkiye’de yaşayan Suriyeli kadın ve kız çocukları üzerine yaptığı araştırmada Suriyeli kadınların %39.8’i haftada bir veya daha az dışarı çıktığı belirtiliyor (2018: 7). Göç edilen ülke insanlarıyla temasın azlığı, dil bilmemek, din ve geleneğin dayattığı ahlak anlayışları, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı ev ve çocuk bakımının kadına atfedilmesi gibi sebepler kadınların mekânsal hareketliliğini belirlemektedir. Ataerkil kültürün sınırlamalarıyla birleşen yoksulluk, sosyalleşme ve boş zaman etkinliklerini ev içi alanda tutmaktadır (Şenol-Cantek vd., 2017: 123). Diğer yandan, özellikle kendi aile ve akrabaları aynı şehirde/ülkede bulunmayan kadınlar için sosyal olarak içe kapanma yoğunlaşmaktadır. Ailenin uzakta olması, yalnızlık hissinin yanı sıra çocuk bakımı gibi işlerde aile desteğinin olmaması anlamına gelmektedir. Aile bakım desteğinin ve bakım hizmetlerini satın alacak maddi imkanların yokluğu kadınların dışarı çıkamamasının başlıca nedenlerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla göç ve evlilik deneyimi tek bir alanda, ev mekânında deneyimleniyor. Ayrıca, eş, aile ve akrabaları, komşular ve yerli çevreye karşı çekince ve dışlanmaya dönük tedirginlik, Suriyeli kadınlar için evi yaşamın tek mekanı haline getiriyor.

Kadınların direnme stratejilerinden biri geçmiş anlatılarında görülmektedir. Geçmişe özlem/nostalji; yaşamın belirsizlikleri, zorlukları ve hayal kırıklıklarından bir kaçış olarak karşımıza çıkabilir (Young’dan akt. Küçükırca, 2018:34). Bu aynı zamanda, kadınların buldukları koşulların güçlükleriyle baş etmeye çalışırken mutlu anları hatırlayarak mutluluk yaratmalarının yani güçlüklerle dayanabilmelerinin de bir yolu olabiliyor. Evlenerek Türkiye’ye göç eden Raha (43, İzmir), mutsuz yaşamından kurtulmak, gitmek istese de özel bakım gerektiren 4 yaşındaki çocuğu için buradaki hayatının olumsuzluklarına katlandığını söylüyor.

Türkiye’ye gelmeden önce her şey benimdi, her şeyi kendim yapardım, evli değildim hiçbir mesuliyetim yoktu. Hiçbir şeyin, ne kiranın ne elektrik faturasının mesuliyetini taşımazdım. En fazla aileme yemek pişirirdim, o da keyfime göre. Orada işe giderdim, arkadaşlarım vardı. Bizim mesaimiz 1’de biterdi, eve dönerdim dinlenirdim. Arkadaşlarımla sohbet ederdim. Evde özel ders verirdim. Sonra çıkardım arkadaşlarımla yanına nargile kahve gezmeye. Her şeyi kendi başıma yapardım. Param cebimde olurdu kimseden para istemezdim. Hayat çok çok güzeldi, çok rahattı. Sürekli bir eğlence, gülme, yeme içme, gezme... Ben hayatım boyunca hiç tahayyül bile etmedim bu kadar uzakta bir hayat. Hatta beni Haseke’den biri istemişti. Ben derdim ki taa Haseke’ye gidilir mi? (evimize 1 saat uzaklıktaydı). Hayatım yukarıdan aşağı indi. Burada gurbetlik var, teksin, yoksulsun, hastalık var. Hayatım ters düz oldu. (Raha 43, İzmir).

Göç edilen yerdeki yaşamdan mutsuzluk, geçmiş yaşama tutunmaya sebep olurken zaman geçtikçe kötülükleri/olumsuzlukları törpülenmiş toz pembe bir geçmiş ve göç öncesi yaşam kurgulanabilmektedir. Nitekim bu özlem ve nostalji, hatırlama eyleminden ziyade, karşılaşılan olumsuzluklara karşı bir sığınak anlamına gelmektedir. Akhtar’ın (2018:40) ifade ettiği gibi, nostalji göçmen için ‘tümüyle iyi’ bir dünyadan geldiğine ve bir gün ona geri döneceğine inanış ile var olur.

Sınıfsal açıdan bakıldığında evliliklerin çoğunlukla benzer sosyo-ekonomik düzeyde olan kişilerle gerçekleştiği görülmektedir. Diğer yandan savaş koşulları ve yerinden edilme birçok insan için mülk kaybı yaşattığından Suriyeli göçmenler için göçle birlikte yeni sınıfsallıklar oluşmaktadır. Görüştüğüm kadınların çoğunun göç öncesi durumu ekonomik olarak iyi değildi ve göç sonrası evlilik yaşamlarındaki ekonomik durumlarıyla benzerlik gösteriyordu. Kadınların Türk vatandaşı eşleri, genelde güvencesiz veya asgari ücretle çalışıyordu. Bir yanı sıra kadınların eşleri de kendileri gibi güvencesiz, sistem tarafından ezilen konumundalar. Dolayısıyla kadınlar ve eşleri arasında örtüşen bir ezilen olma durumu söz konusu. Ekonomik açıdan güvencesizlik ile evlilik konusunda seçeneksizlik arasında bir paralellik bulunuyor. Örneğin yerli erkekler için seçeneksizliği yaratan evlilik masrafları ve zorlu ekonomik koşullar, göçmen kadınla evlilik söz konusu olduğunda azalmaktadır (düşün talep etmeme ve/veya düşün koşulları olmama/ailenin yokluğu).

Görüştüğüm kadınların bazılarının eğitim seviyesi eşlerinden daha yüksekti. Zorunlu göçle birlikte oluşan ‘başını sokacak bir yuva’ ihtiyacı eğitim ve kültür farklarını göz ardı etme sonucu yaratabilmektedir. Nitelik yönünden bir kayıp veya fark gibi görünen bu durum, zorunlu göçle birlikte önceliklerin farklılaşmasıyla ilgilidir. Ayrıca meslek sahibi eğitilmiş kadınların, evlilik sebebiyle mesleğini yapamamaları/çalışmamaları durumu da yaygındır. İyi bir Türkçesi olan Sena (35/Bursa) Şam’da 6 yıl, Türkiye’de de 2 yıl öğretmenlik yapmış. Ailesi başka bir şehirde yaşayan Sena yeniden öğretmenlik yapmak istiyor ama 2 çocuk ve ev bakımı sorumluluklarından dolayı bunu gerçekleştiremiyor. Ataerkil toplum ve iş piyasasının eşitsiz yapısının yanı sıra kadınların ev ve çocuk bakımını aktaracağı kimselerinin olmaması, bu hizmeti almaya ekonomik koşulların izin vermemesi ev dışında çalışamama sebepleri arasındadır.

V. Toplumsal Damga, Dışlanma ve İçerilme

‘Evlilik kendi başına göç etmekten ziyade göç edilen yerde ‘dışarıdakiler’ olmanın dezavantajının üstesinden gelmek için kadınlara bir araç sağlamaktadır (Fan ve Huang, 1998 akt. Dedeoğlu ve Ekiz, 2011: 144).’

Suriyeli kadınların Türkiye toplumu içinde hissettiği niteliksizleşme ve değersizlik

duygusu, yani toplumsal damganın -istekli, kolay ve ucuz olma vb.¹¹- etkisi, görüşmeler sırasında kendilerini eğitim, bilgi ve değer yönünden gösterme çabasına soktu. Araştırmanın sınırlılıklarından biri olan araştırmacının yerli kimliğinin, kadınlarda tedirginlik yaratması, görüşmelerde yerli-yabancı ikiliğinin ön plana geçmesi, toplumda var olan dışlamanın etkilerinden biridir. Görüşmelerde bu dışlanma-içerilme mekanizması, olumsuz nitelermelere karşı cevap verme ve savunma olarak ortaya çıktı. Genel olarak göçmen kadının Türkiye toplumundaki statüsüne Suriyeli kimliği eklendiğinde farklı anlamlar içerdiği anlaşılmaktadır. Bunun yarattığı baskı ve olumsuz duygular da kaçınılmaz olarak iletişim ve ilişki biçimlerini yönlendirmektedir.

Farklı biçimlerde yapılan evlilikler -örneğin eşler arası büyük yaş farkı, para karşılığı evlenme, çok eşli evlilikler, yerli erkeklerin evlenmek için yerli eşleriyle boşanmaları vb.- toplum içinde Suriyeli kadınlara dönük damganın yaratılmasında etkili olmuştur. Damga, yerli kadınlar için aile bütünlüğüne tehdidin karşılığı olarak; Suriyeli kadınlar açısından değersiz hissetme, niteliksizleştirilme ve hor görülme olarak kendini gösterirken, erkekler açısından ise Suriyeli kadınlara yönelik taciz ve istismarın meşrulaştırılması anlamına gelmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, özellikle çok eşli evliliklerde hem göçmen kadınların hem de yerli kadınların istemedikleri durumlara rıza göstermelerini dayatabilmektedir.

Suriyeli kadınların toplum içinde karşılaştıkları bu durum, toplumdaki göçmen kadın algısıyla da doğrudan ilişkilidir. Toplumun olumsuz algısını değiştirmenin, toplumsal uyum ve içerilmenin etkili yollarından biri olan evliliğe rağmen kadınlar toplumsal damganın etkisini her alanda yaşamaktadır. Safiye (50, İzmir), bir kurumda kendisine Suriyeli olduğu için ve dil bilmediği için haksızlık yapıldığını ve ona kötü davranan görevliye “bana böyle konuşamazsın, benim eşim Türk, ben buralıyım” dediğinde görevlinin bunu önemsemediğini ve hatta daha da kötü davrandığını anlattı. Bu olayı göçmen karşıtlığı/Suriyeli karşıtlığı çerçevesinde açıklamak da mümkündür. Ancak Safiye, bir kadın olarak bu muameleyi görmüştür ve yerli biriyle evlenmesine rağmen kabul görmemesinden şikayetçidir.

Göçmen kadınların yaşadığı sosyal dışlanma, yalnızlık hissini büyütebilmektedir. Yalnızlık çoğunlukla hem ailenin farklı şehir/ülkede olması hem de dil bilmemek anlamına gelmektedir. Hem dışarıda hem de evde eşyle dil ortaklığı olmadığı için iletişim kurmak zorlaştığında yalnızlık hissi artmaktadır. Evden hiç çıkmadığını, bunu eşyle birlikte aldıkları bir karar ve dil bilmemesinin sonucu olduğunu söyleyen Cemile (36), 5 yıldır Türkiye’de yaşıyor ve şimdiye dek, eşi dışında neredeyse hiçbir Türkiyeliyle sohbet

¹¹ Suriyeli kadınlara yönelik en çok kullanılan yerel ifadeler hevesli ve süslü (bakımlı) oldukları, çok eşli evliliklere razı gelmeleri ve evlilik/düğün ritüeli açısından ‘ucuz’ olmalarıdır.

etmemiş. Cemile, eşiyle, eşinin uzun mesailerinden arta kalan kısıtlı vakitlerde akıllı telefonundaki online çeviri programı ile iletişim kuruyor. Dil bilmemesi ve öğrenme imkanının olmaması yaşama karşı tedirginlik ve güvensizliğini güçlendiriyor.

Aile bireyleri Türkiye’de olan, Türkçe bilen ve eğitim seviyesi yüksek olan kadın görüşmeciler, diğerlerine kıyasla kendilerini daha güvende tarif ettiler. Yine vatandaşlığa sahip olan sınırlı sayıda kadın kendilerini daha çok buraya ait olarak tanımladı. Bu aitlik etnik bir kimlikten ziyade güvende hissetmeye işaret eden bir olguydu. Hem maddi olanaklara hem de yasal kalıcı statüye erişememiş kadınlar için güvenlik, toplumsal cinsiyete dönük toplumsal normların tanımladığı güvenliğe işaret eder. Evlilik “namuslu olma/namuslu kalma”nın yegâne yolu olarak gösterilmektedir.

Toplumsal damganın uzantısı olan sözlü tacizler sadece cinsel bağlamı değil ırkçılık ve göçmenlere dönük nefret söylemiyle de ilişkilidir. Suriyeli göçmenlere karşı yükselen nefret söyleminin yanı sıra Suriyeli kadınlara yönelik ayrımcı ve damgalayıcı yaklaşımlar kadınların hayatını oldukça kısıtlamakta; kadınların, imkanları olsa da sosyalleşmekten ve yerli bireylerle ilişki kurmaktan kaçınmalarına sebep olmaktadır.

VI. Evliliğin Yasal Güvencesi(zliği)

Yukarıda da anlatıldığı üzere, gidilen ülke vatandaşıyla evlilik, göçmenler için yasal güvencenin ve sığınmanın önemli bir aracı olabilmektedir. Türkiye’nin sığınma rejimi Suriye’den savaş dolayısıyla gelen göçmenlere mülteci hakkı tanımamakta, bunun yerine geçici koruma statüsü vermektedir. Geçici koruma statüsüyle Suriyeli göçmenlerin vatandaşlığa başvurma veya kalıcı kimliğe erişme imkanı olmadığı gibi kayıtlı oldukları illerde yaşama zorunluluğu bulunmaktadır. Hem savaş hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliği kaynaklı güvenli yaşam hakkı kaybını evlilikleri üzerinden telafi etmeye çalışan kadınlar için evlilik yoluyla vatandaşlığın önünde çeşitli engeller bulunabilmektedir.

Öncelikle Suriye’de çok eşliliğe izin veren ve dini nikahın resmi evlilik sayıldığı yasal sistemden Türkiye’ye gelen kadınlar, evlenmeden önce Türkiye’de dini nikahın resmi olmadığını bilgisine sahip olmayabiliyor. Bu durum, yerli erkeklerin evlilik üzerinden kadının güvencesizliğini suistimal etmesine sebebiyet verebiliyor. Bu hem evlilik içinde erkeğin baskısını arttırabiliyor hem de evlilikle ilgili karar alma süreçlerinde tahakküm kurma kapasitelerini arttırıyor. Sevda (28, İstanbul), Suriye’den tanıdığı arkadaşının başına gelen bir olayı anlatıyor. Sevda tarafından aktarılan bu olay, Suriyeli kadınların yerli erkeklerle evliliklerinde korkulan bir durum olarak, alan çalışmasında birçok Suriyeli kadın tarafından da dile getirilmiştir. Erkekler dini nikahın güvencesizliğini keyfi bir evlilik-boşanma ritüeline çevirebiliyorlar. Bu durum kadınlar için; ekonomik güçsüzlük, ev içi emek ve bakım emeğinin yükü ve “dul” olarak yaşanan toplumsal baskı

anlamına gelmektedir.

Göçten sonra Antep’e gelen arkadaşım bir yerde çiftlikte çalışıyordu annesi ile. Oradaki komşunun eşi adam, yani adam eşini bırakmış, bizim kız da 20 yaşında. Annesine kızımı beğendim bu başlık parası bu altın işte gibisinden diyerek evlendi. 2 yıl sonra tabi ki çocuk getirdi ve adam kızı bıraktı. Devlet nikahı da yok tabi imam nikahı. Ben eşimi tekrar istiyorum kızınızı istemiyorum deyip ailesinin yanına bıraktı. Bir erkek çocuğu olmuştu. Kızla birlikte çocuğunu da yolladı. (Sevda, 28, İstanbul).

Eşler resmi nikah yapmak istediklerinde ise bu defa savaş içinde olan Suriye’den evlilik için gerekli olan bekar olduğuna dair resmi belgelerin gelmesi gecikebiliyor. Görüştüğüm kadınların tamamı resmi nikahı, evlendikten daha sonra 6 ay ile 2 yıl gibi süreler sonrası yapabilişti. Resmi nikah olana dek evlilik sadece dini nikahla sürdürülüyor. Bu durum kadınları yasal evlilikten mahrum ederek eşlerine karşı savunmasız bırakıyor.

Türkiye’nin şu an yürürlükte olan 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, evlilik yoluyla vatandaşlığın kazanılmasına dair olan madde, yabancı eşe resmi nikahtan 3 yıl sonra vatandaşlık işlemlerine başvurma hakkı tanıyor.¹² Geçici koruma statüsünde olan bir göçmene evlilik yoluyla vatandaşlığın verilmesine dair yasal/resmi bir engel olmadığı halde saha boyunca görüşme yaptığım kadınlar bu engelle karşı karşıyadırlar. Türk vatandaşı eşleriyle 3 yılı aşan evliliklerine, Türk vatandaşı çocuklara sahip olmalarına ve bazıları Türkçeyi iyi bilmelerine rağmen vatandaşlık alamamışlardı. Evlilik yoluyla Türkiye’de vatandaşlık alanlar konusunda kapsamlı araştırma olmadığı için, bu durumun Suriyelilere dönük uygulama farkı olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak bu durumun kadınların kalıcı yasal statüye erişmesine engel olduğu, bunun da evliliklerini ve hayatlarını olumsuz etkilediği açıktır.

Saha sürecince görüştüğüm kadınların olumsuz şartlara karşı direnmelerinin en büyük dayanağı çocuklarının varlığı ve onların sorumluluğunun kadınlarda olmasıydı. Kalıcı yasal statüyü elde edememek çocuklar olduğunda kadınları eşlerine ve evliliğe daha bağımlı hale getirebilmektedir. Çocuk bakım sorumluluğunun kadında olması, annelik, özellikle erkek eşin kadına karşı uyguladığı şiddet ve/veya kötü davranışlarda dahi evliliğin sürdürülmesinin nedeni olabilmektedir. Raha (41, İzmir), eşinin kötü muamelesine rağmen hem küçük çocuğunu bırakamadığı, hem de Türkiye’de gidecek

¹² 5901 sayılı 29/5/2009 tarihli kanununun 16. Maddesi olan Türk Vatandaşlığının Evlenme Yoluyla Kazanılması için şartlar şöyle belirlenmiştir: Türk vatandaşı ile en az üç yıldan beri evli olan ve evliliği devam eden yabancılar Türk vatandaşlığını kazanmak üzere başvuruda bulunabilir. Başvuru sahiplerinde; a) Aile birliği içinde yaşama, b) Evlilik birliği ile bağdaşmayacak bir faaliyette bulunmama, c) Millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmama, şartları aranır.

başka yeri olmadığı için evliliğine katlandığını dile getirdi. Raha’nın hala geçici koruma kimliğinde olması hareket özgürlüğünü kısıtlıyor, maddi manevi olumsuzluklarla baş edebilmesinin yollarını azaltıyor ve eşine bağımlı hale getiriyor. Bu örnekteki gibi durumlarda, güvenlik arayışı ve kurulu bir düzen ihtiyacına tekabül eden evlilikleri içinde kendini güvende hissetmeyen göçmen kadınların eşlerine artan bağımlılığının yeni mağduriyetler yarattığı görülüyor.

Evlilik yoluyla vatandaşlık süreçlerinden biri olan aile ikametine geçiş işlemleri de hem vakit hem de maddi olarak zorlayıcı olabilmektedir. Aile ikameti için gerekli olan Suriye pasaportunu almak hem vakit hem de maddi açıdan oldukça masraflıdır. Belgeler (özellikle pasaport) yenilenmediğinde veya alınmadığında aile ikametine başvuru gerçekleşmiyor ve yine evliliğin Türkiye’de kalıcı statü sağlamaması sonucu yaşanıyor.

Dil bilmeyen ve evden çıkmayan, ev dışındaki alanlarda tamamen eşlerine bağımlı olan Suriyeli kadınlar için vatandaşlık işlemlerini takip etmek daha da zor olabiliyor. Sürecin takibi kocalara kaldığı zaman, eğer eşler bu konuyu önemsemiyor ve ilgilenecek vakit bulamıyorsa kadınların vatandaşlık süreci aksıyor, gecikiyor veya tamamlanmadan sonlanıyor.

Zorunlu göçle gelen kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayanan mağduriyetleri ile birlikte ekonomik ve yasal haklara erişimde zorlayıcı koşullar, kadınları evliliklerinde erkeklere ve erkeklerin kötü muamelelerine karşı daha kırılgan hale getirebilmektedir. Bu durum, Dedeoğlu ve Ekiz’in (2011:150) işaret ettiği üzere, sosyal dışlanmanın yaşandığı alanlardan biri olarak ele alınabilir. Görüşmelerde de ortaya çıktığı üzere, Türkiyeli biriyle evlenmek Suriyeli kadınlara yasal korumadan ziyade toplumsal cinsiyet normlarına yönelik bir koruma vaat etmiş görünüyor.

Sonuç

Suriye’den zorunlu göçle gelen kadınların Türkiyeli erkeklerle yaptıkları evlilikleri, kadınların hayatına etki eden toplumsal içerilme-dışlanma, toplumsal cinsiyete dönük güvenlik ve yasal güvence boyutlarıyla analiz etmeye çalıştığımızda birkaç genel kaniya varmak mümkün olmaktadır. Toplumsal cinsiyet perspektifi ile kadınları merkeze alarak yapılan bu çalışmanın önceliklerinden biri, yerinden edilmiş göçmen kadınları mağdur, kurban ve/veya olumsuzlukların öznesi konumuna sokmadan ve bu konumları yeniden üretmeden göç ve evlilik deneyimlerini anlatmaktır. Zorunlu göç sonrası evlilik olgusu mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve erkek iktidarını güçlendiren ve meşrulaştıran bir mekanizma oluşturmaktadır. Türkiyeli erkeklerin ikinci eş veya çocuk yaşta eş tercihi bir çeşit zor durumdan faydalanma olarak tarif edilebilecek kadın istismarını yaratmakta ve bu istismar dini ifadelerle güçlendirilip normalleştirilmektedir. Diğer yandan toplumsal cinsiyet eşitsizliği, temel insani güvenlik ve korunma ihtiyaçlarını

sağlayan mekanizmaların yokluğu ve/veya yetersizliği, bilindik bir çare olarak kadınları evliliğe yönlendirmeye devam etmektedir.

Evlilik göçmenler için birçok durumda toplumsal kabul ve adaptasyon açısından kilit bir noktayı oluşturmaktadır. Ancak evlilikle birlikte göçmen topluluktan yerli topluluğa geçiş yapan kadınların sosyal hayatı kısıtlandığı gibi dil öğrenme imkanı da sınırlı olabilmektedir. Aynı zamanda göçmen kadınların, dışarıya bağlı olanaklardan -dil kursları, ücretli iş vb.- yararlanıp yararlanmamaları aile içindeki konumlarıyla doğrudan ilişkilidir. Kadınların kimi zaman eşlerinin dışarıya çıkmaya izin vermemesi, kimi zaman da ev ve çocuk bakımının paylaşılacağı aile dayanışmasından yoksun olmaları ve bunu ücretli karşılama noktasındaki maddi imkansızlıklar dil öğrenmelerinin önündeki engelleri oluşturmaktadır.

Bu çalışmada kadınların deneyimleri; toplumsal cinsiyet, din ve hukuk sistemlerinin göçmen kadınları güçlendiren, koruyan ve eşitlikçi nitelikte olmadığı noktasında ortaklaşmaktadır. Kadınlar gerek göç dinamiği gerekse göçün getirdiği sorunlar ve çözüm önerilerinde görünmez bir kitleyi oluşturmaktadır (İlkkaracan ve İlkkaracan, 1999:16). Burada bir kısmının hikayesini paylaştığım farklı sosyo-ekonomik geçmişlere sahip 13 Suriyeli kadının deneyimi; göçle birlikte toplumsal cinsiyet, ekonomi ve hukuk temelinde tahakküm ve eşitsizliklerin yeniden üretildiğini göstermektedir. Evlilik, bazı kadınlar için toplumda bekar/dul kadın olmanın baskısından ve/veya baskıcı ebeveynlerden/çevreden kurtulma anlamına gelen özgürlük demekken, bazıları için ev ve çocuk sorumluluklarından dışarıya çıkmaya fırsat tanımayan ‘hapis’, bazıları için de ekonomik rahatlık anlamına geliyordu. Evliliğin anlamları hepsi için değişmekle birlikte ortaklaştıkları nokta evliliğin güvenlik ihtiyacına karşılık gelmesidir. Yerinden edilmeye/evin kaybına, toplumsal cinsiyete dayalı şiddete, ekonomik güçlüklerle, geçici yasal statüye karşı ihtiyaçları olan güvenliğin sadece evlilik yoluyla elde edilmesi kadınları eşlerine karşı daha kırılğan ve savunmasız bırakmaktadır. Toplumsal damgalama ve dışlama mekanizması da kadınları toplum içinde birey olarak kırılğan ve güçsüz hissettirmektedir. Diğer yandan, kadınların annelikle ve çocuk bakımı sorumluluğuyla birlikte hayatta kalma/direnme biçimleri yeni boyutlar kazanmaktadır. Çocukla birlikte evlilik ve yerlilik farklı anlamlar taşımaktadır. Kadınların zorunlu göçle başlayan ve evlilikle farklı şekillerde devam eden zorlu hayat koşullarına karşı mücadelesi, güvencesiz durumlar karşısında güçsüzlükleri ile sorumluluklarla birlikte dirençlilikleri arasında çekişmeli bir hatta sürmektedir.

Kaynakça

- Ağcadağ-Çelik, İ. ve F. Vural (2018) “Suriyeli mülteci kadınların kuma dramı: Kilis ili örneği”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 341-382.
- Akhtar, S. (2018) “Coğrafi olarak yerinden olma travması”, Keskinöz Bilen, N. (der.) *Psikanaliz ve göç: gitmek mi kalmak mı* içinde, İthaki, İstanbul, 26-63.
- Akis, Y. (2015) “Uluslararası zorunlu göç literatüründe toplumsal cinsiyet: Başlıca yaklaşımlar”, Ihlamur-Öner, S. G. ve Şirin Öner, N. A. (der.) *Küreselleşme Çağında Göç*, içinde, İletişim, İstanbul, 379- 398.
- Akkaya, A. (2002) “Mülteci kadınlar ve sığınmacı kadınlar” *Toplum ve Hukuk Dergisi*, 2 (4), 75-83.
- Akpınar, A. (2007) “İsveç’te yaşayan Türk kadınlarının sosyal ilişki ağları, evlilik ve boşanma durumları”, Kaya, A. ve Şahin, B. (der.) *Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri* içinde, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 335-358.
- Buz, S. (2006) *Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Castles, S. ve Miller, M.J. (2008) *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Cheng, C.M.C. ve H. Y. Choo (2015) “Women’s migration for domestic work and cross-Border marriage in East and Southeast Asia: reproducing domesticity, contesting citizenship”, *Sociology Compass*, 9(8), 654-667.
- Chun, C.S.Y. (1996) “Mail-order bride industry: the perpetuation of transnational economic inequalities and stereotypes”, *University of Pennsylvania Journal of International Law*, 17, 1155-1208.
- Constable, N. (ed.). (2005) *Cross-Border Marriages Gender and Mobility in Transnational Asia*, University of Pennsylvania, Philadelphia.
- Dedeoğlu, S. ve Ekiz Gökmen Ç. (2011) *Göç ve Sosyal Dışlanma: Türkiye’de Yabancı Göçmen Kadınlar*, Efil, Ankara.
- Deniz, A. (2018) *Rusya-Türkiye Göç Sistemi: İstanbul’da Karma Evlilikler ve Ulusaşırı Pratikler*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deniz, A. ve Özgür, E. M. (2013) “Antalya’daki Rus gelinler: Göçten evliliğe, evlilikten göçe”, *Sosyoloji Dergisi*, 3(27), 2013/2, 151-175.

- Ehrenreich, B. ve Hoschchild A. R. (2003) *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*, Metropolitan, New York.
- Erten, E. (2017) *Almanya’ya Evlilik Yoluyla Göç Eden Kadınların Karşılaştıkları Güçlükler ve Güçlükleri Yenme Stratejileri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı.
- Freedman, J. (2015) *Gendering the International Asylum and Refugee Debate*, Palgrave Macmillan, London.
- Freeman, C. (2011) *Making and Faking Kinship: Marriage and Labor Migration Between China and South Korea*, Cornell University, Ithaca and London.
- Göç ve Uyum Raporu* (Mart 2018), Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu.
- Hondagneu-Stelo, P. (2000) “Feminism and migration”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 571, 107-120.
- İlkkaracan, P. ve İlkkaracan İ. (1999) “1990’lar Türkiye’inde kadın ve göç”, Baydar, O. (Ed.) *Bilanço 98: 75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde, Tarih Vakfı, İstanbul, 305-322,
- Kandiyoti, D. (2015) *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Bora, A., Sayılan, F., Tekeli, Ş., Tapınç, H. ve Özbay, F. (çev.), İletişim, İstanbul.
- Kartal, B. (2004) “Dış göç sürecinde Türk kadınların durumu: Almanya’daki Türk kadın göçmenler”, *Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma Birinci Cilt. 1-4 Mart 2004 Sempozyum Bildiri Metinleri*, Yeditepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, İstanbul.
- Kawaguchi, D. ve Lee, S. (2012) “Brides for sale: Cross-border marriages and female immigration”, Working Paper, 12-082, (13.3.2012).
- Kaya, M. (2017) *Türkiye’deki Suriyeliler: İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar*, Hiperyayın, İstanbul.
- Kelly, L. (2001) “Marriage for sale: the mail-order bride industry and the changing value of marriage”, *Journal of Gender, Race and Justice*, 5, 175-195.
- Kofman, E. vd. (2011) *Gender, Generations and The Family in International Migration*, Amsterdam University, Amsterdam.
- Kofman, E., vd. (2000) *Gender and International Migration in Europe*, Routledge, London.
- Küçükırca, İ.A. (2016) *Suriçi’ni Ev Mekanı Üzerinden Düşünmek*, Disa, İstanbul.

- Lan, P.C. (2006) *Global Cinderellas: Migrant Domestic and Newly Rich Employers in Taiwan*, Duke University, Durham.
- Lazaridis, G. (2007) “Irregular migration and trampoline effect: les infirmières exclusives, quasi-nurses, nannies, maids and sex workers in Greece”, Berggren, E., Likic-Brboric, B. Toksöz, G. , Trimiklioti, N. (ed.) *Irregular Migration, Informal Labour and Community: A Challenge for Europe* içinde, Shaker, Maastricht, 242-254.
- Lee, D. R. (1998) “Mail fantasy: Global sexual exploitation in the mail-order bride industry and proposed legal solutions”, *Asian American Law Journal*, 5, 139-179.
- Lloyd, K. A. (2000) “Wives for sale: The modern international mail-order bride industry”, *Northwestern Journal of International Law & Business*, 20, 341-367.
- MAZLUMDER (Mayıs 2014) *Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu*.
- Morokvasic, M. (1984) “Birds of passage are also women”, *International Migration Review*, Special Issue: Women in Migration, The Center for Migration Studies of New York, 18 (4), 886-907.
- Özer, E. (2012) *Kimse Duymaz Türkiye’de İnsan Ticareti Mağdurları Üzerine Bir Araştırma*. Ayizi Yayınları, Ankara.
- Özgür, M. ve Aydın, O. (2010) “Türkiye’de kadın evlilik göçü”, e-Journal of New World Sciences Academy Nature Sciences, 5(1), 18-31.
- Özgür-Baklacioğlu N. (2017) *Uluslararası Sınırların Gölgesinde Mülteci Kadınlar*, Der Yayınları, İstanbul.
- Öztan, E. (2010) “Unutulan bir göç ve yurttaşlık deneyimi: İlk kuşak göçmen kadınlar ve Hollanda Türkiyeli kadınlar birliği”, *Fe Dergi*, 2, 31-49.
- Piper, N. (1999) “Labor migration, trafficking and international marriage: Female cross-border movements into Japan”, *Asian Journal of Women’s Studies*, 5, 69-99.
- Roberts, S. M. (2004) “Gendered globalization”, Staeheli, L., Kofman, E. ve Peake, L. J. (ed) *Mapping Women, Making Politics Feminist Perspectives on Political Geography*, içinde, Routledge, London, 127-140.
- Sassen, S. (2003) “Global cities and survival circuits”, Ehrenreich, B. ve Hochschild, A.R. (ed), *Global Woman: Nannies, Maids And Sex Workers in The New Economy* içinde, Routledge, New York, 254-274.
- Schrover, M. ve Moloney D. M. (ed) (2013) *Gender, Migration and Categorisation: Making Distinctions between Migrants in Western Countries, 1945-2010*, Amsterdam University.

- Şenol-Cantek, F., Ünlütürk-Ulutaş, Ç. ve Çakmak, S. (2017) “Evin içindeki sokak, sokağın içindeki ev: Kamusal ile ‘özel’ arasında kalanlar”, Şenol-Cantek, F. (der.) *Kenarın Kitabı “Ara”da Kalmak, Çeperde Yaşamak* içinde, İletişim, İstanbul, 121-159.
- Timmerman, C. (2006) “Gender dynamics in the context of Turkish marriage migration: The case of Belgium”, *Turkish Studies*, 7(1), 125–143.
- Toksöz, G. ve Ünlütürk, Ç. (2011) “Göç kadınlaşıyor mu? Türkiye’ye yönelen düzensiz göçe ilişkin yazına toplumsal cinsiyet ve etnisite temelinde bakış”, Sancar, S. (Der.), *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*, Prof. Dr. Nermin Abadan-Unat’a Armağan içinde Cilt: I, Koç Üniversitesi, İstanbul, 157-179.
- TUİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2011. Türkiye İstatistik Kurumu & Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- TUİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2015. Haber Bülteni, Sayı: 21515 (02.03.2016)
- TUİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2016. Haber bülteni, sayı: 24642 (02.03.2017)
- TUİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2017. Haber bülteni, sayı: 27593 (02.03.2018)
- TUİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2018. Haber bülteni, sayı: 30698 (01.03.2019)
- UN Women (2018) *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocukların İhtiyaç Analizi*, Ankara.
- UNHCR 2018 Global Trends, *Forced Displacement* in 2018.
- Williams, L. (2010) *Global Marriage: Cross-Border Marriage Migration in Global Context*. Palgrave Macmillan, London.
- Yıldırım, A. (2015) “Sınır-ötesi evlilikler ve sınır çokkarınlılığı: ‘ithal kumalar’”, *Antropoloji*, (29), 131-162.
- Milliyet (16 Eylül 2015) “Suriyeli ikinci eş yuva yıkıyor”, 20 Mayıs 2018 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/suriyeli-ikinci-es-yuva-yikiyor-gundem-2118372/> adresinden erişilmiştir.
- Al Jazeera (27 Ocak 2014) “Suriyeli kızlar yaşamak için evlendiriliyor”. 20 Mayıs 2018 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-kizlar-yasamak-icin-evlendiriliyor> adresinden erişilmiştir.

Dilbilimsel Etnografik Açından Anadolu’da Kadınlığın Müzakeresi ve İnşası

Hasret Saygı

Giriş

Merkez nüfusu yaklaşık 150.000 olan Kırşehir’de, İl Göç İdaresi’nden sözlü olarak edinilen bilgiye göre, Eylül 2019 tarihi itibarıyla 13.957 mülteci¹ yaşamaktadır. Son yıllarda şehirde özellikle demografik olarak varlığını hissettiren, çoğunluğu sırasıyla Iraklı, Afgan, Suriyeli ve İranlı’nın oluşturduğu mülteci nüfusuyla, on seneyi aşkın bir süredir “uydu kent” uygulamasına dâhil şehirler arasında olan (Frantz, 2003) ve uluslararası koruma başvurusunda bulunanları kabul eden Kırşehir artık mahallelerinde farklı dil, din ve etnik grupların mensubu insanların oluşturduğu bir dokuya sahiptir. Yerel halkın gözünde genel olarak bütün mülteci gruplar “Suriyeli” olarak adlandırılrsa da şehir artık pek çok farklı katmandan insanı barındırmaktadır. Mülteci nüfusunun merkez nüfusuna oranla neredeyse %10 olduğu bu şehirde, yerel halkın mülteci gruplara karşı benimsediği baskın tek tipçi yaklaşımın süreç içerisinde nasıl bir dönüşüm göstereceği bilinmese de, onların farklı mülteci gruplarla karşılaşmalarının pek çok kimlik temelli meseleyi gün yüzüne çıkardığı, hatta körüklediği şimdiden söylenebilir.

Bu husustan hareketle, bu makale, bir Orta Anadolu kenti olan Kırşehir’de, aynı mahallede yaşayan mülteci kadınlar ile yerel kadınların ev içerisindeki buluşmalarındaki etkileşimlerini ve karşılıklı inşa ettikleri kimliklerinin müzakeresini inceler. Dilbilimsel etnografik bir açıdan, bu çalışma mülteci ve yerel kadınların hem birbirleri hakkında anlattıkları hikâyeleri hem de birbirleriyle kurdukları diyalogları detaylı ve mikro bir bakış açısı ile inceler. Bu araştırma, zorunlu göçte çoğu zaman ekstra kırılma yaşayan mülteci kadınların gündelik hayatlarını ve yerel kadınlarla ilişkilimlerini, kadınlık ve mültecilik eksenlerinde incelerken cinsiyetlendirilmiş ilişki ve rollerin diyaloglar

¹ Bu makalede ‘mülteci’ yasal bir tanımlamadan ziyade, zorunlu göç ile ülkeye sığınmış kişileri, geldikleri coğrafi bölgeye bakılmaksızın kapsayan sosyolojik bir tanımlama olarak kullanılmaktadır.

aracılığıyla nasıl inşa edildiğini de  z mler. Şimdiye kadar Türkiye’de mültecilerin ve yerel halkın günlük ilişkilenimlerini ve birbirleriyle olan öznel tecrübelerini inceleyen çalışmalar nispeten mevcut iken (bkz. Alptekin vd. 2018; Bakioğlu vd. 2018), mahalle düzeyinde, onların birbirleriyle yüz yüze kurdukları diyalogları katılımcı gözlem yoluyla ev i lerine girerek bire bir inceleyen bir çalışma ile nadiren karşılaşılmaktadır.

Bu makalede, ilk olarak, Ağustos 2016’dan Ocak 2018’e kadar devam eden bir buçuk sene boyunca sürdürülen etnografik çalışmanın metodolojik yöntemi okuyucuya aktarılacaktır. Sonrasında, çalışmanın yürütüldüğü, araştırmacı tarafından Kadife Mahallesi olarak adlandırılan mahalle tanıtılacak, mahalledeki yerel ve mülteci kadınların gündelik yaşamlarına ve ilişkilenimlerine dair araştırmacının gözlem ve bulguları aktarılacaktır. Bunların devamında ise Şehirde yaygın olarak dolaşımda olan yerel kadınların mülteci kadınlar hakkında anlattıkları kısa hik yelerin  z mlenmeleri yapılarak yerel bağlamda kadın ve mülteci kimliğinin inşası incelenecektir. Makalenin sonraki kısmında, yerel kadınlarla mülteci kadınların bir araya geldiği etkinliklerden alıntılanan diyaloglar söylem analizi yoluyla incelenecektir. Tartışma ve sonuç kısmında ise, sunulan söylemsel veriler üzerine eleştirel bir tartışma y r t l p yerel bağlamdaki kadınlık ve mültecilik daha makro ve eleştirel bir açıdan ele alınacaktır.

I. Dilbilimsel Etnografi

Bu araştırmadaki verilerin toplanması ve söylemlerin analiz edilmesi için metodolojik ve teorik yaklaşım olarak dilbilimsel etnografi benimsenmiştir. Rampton’a (2008) göre, dilbilimsel etnografinin iki temel ilkesi vardır. Birinci ilke, iletişimin kurulduğu bağlamın önemine işaret eder. Dilbilimsel etnografi öncelikle, her etkileşimin belli bir tarihsel ve ideolojik bağlam içine yerleştiği tezinden hareket eder. Bu sebeple de, konuşmanın gömülü olduğu sosyal bağlamın ve yapının derinlemesine anlamlandırılması ve öznel tarafından konuşmaya otomatik olarak getirilen tarihsel kaynakların anlaşılması gerekir. Rampton’a (2008) göre, belli bir  na ve mek na konumlanmış bir etkinliğin satır satır yapılacak dilbilimsel bir analizi etkileşim içerisinde neler olduğuna cevap verebilse de bunların çıkarımını nasıl yaptığımızın cevabını veremez. Sosyal bir pratiğin bütünsel olarak anlaşılabilmesi için sosyal bağlamın tarihselliğinin bilinmesi gerekir. Bu sebeple, Maybin ve Tusting’e (2001) göre, detaylı ve mikro bir dilbilimsel yaklaşımın daha bütüncül ve uzun vadeli bir etnografik yaklaşım ile tamamlanması gerekir. Dilbilimsel etnografinin birinci ilkesi hem tarihsel hem de anlık bağlamın önemini vurgularken, ikinci ilkesi ise bir konuşma etkinliğinin etkileşimsel verisinin iç yapısının dilbilimsel olarak detaylı analizinin gerekliliğini vurgular. Bu iki temel noktadan hareketle, bu çalışma katılımcılar arasındaki anlık etkileşimsel verileri ayrıntılı bir Şekilde söylemlerin analizi yoluyla incelerken, uzun vadede ilişkilerin nasıl bir süreğenlik gösterdiğini anlamak ve yorumlama kapasitesini artırmak için etnografik olarak edinilen bilgileri kullanmıştır.

Sahada sürdürülen altı aylık bir hazırlık sürecinin ardından bir sene süren etnografik veri toplama sürecinin ürünü olan bu araştırmanın gerçekleştirilmesi için, araştırmacı bir buçuk sene boyunca katılımcılarla aynı mahalleyi paylaşmış ve onların gündelik hayatlarına dâhil olmuştur. Araştırmacının da doğup büyüdüğü yer olan Kırşehir’in bir mahallesinde yürütülmüş olan bu araştırma kapsamında, araştırmacının önceden tanıdığı ve belli bir güven ilişkisinin hâlihazırda kurulu olduğu mahalledeki bir grup yerel kadının aralarında düzenledikleri etkinliklere araştırmacının sahada tanıştığı Iraklı Türkmen mülteci kadınların da dâhil edilmesi sağlanmıştır. On seneyi aşkın süredir düzenli olarak bir araya gelen yerel kadın grubunun organize ettiği sosyal etkinliklere mahallede yaşayan Iraklı Türkmen kadınların da dâhil olabilmesi hususu, araştırmacının annesinin de bir üyesi olduğu bu topluluktaki yakın bağlantılarını kullanması yoluyla mümkün olmuştur. Araştırmacı, mahallenin organik bir üyesi olması sebebiyle, mahallede varlığı sorgulanmamış ve uzun yıllara dayanan tanışıklığı olduğu yerel kadınlar tarafından bir araştırmacı olarak konumlandırılmamıştır. Bu durum, araştırmacıya yerel kadın grubunun düzenlediği etkinliklere katılması ve verileri doğal bir şekilde toplayabilmesi için bir fırsat sunmuştur. Yukarıda bahsi geçen altı aylık hazırlık sürecinde ise, mahalledeki Iraklı kadınlarla tanışılmış, düzenli ev ziyaretleri ve etkileşimlerle belli bir güven ilişkisinin kurulması sağlanmıştır. Sahada kurulan bu ilişkiler sayesinde, araştırmacı, mahallede yaşayan üç Iraklı Türkmen kadının on kişiden oluşan yerel kadın grubunun düzenlediği etkinliklere ayda bir kez dâhil edilmesini sağlamıştır. Neticede, bir buçuk sene süren bu etnografik çalışma kapsamında taraflar bir sene boyunca her ay düzenli olarak ev ortamında bir araya gelmiş ve sohbetlerinin ses kaydı alınmıştır. İncelenen temel veri grubunu; kadınların bir araya geldiklerinde kayıt altına alınmış doğal konuşma verileri, katılımcı gözlemler, ev ziyaretleri ve röportajlar oluşturmuştur.

II. Kadife Mahallesi’ne Genel Bakış

Kadife Mahallesi, çoğunluğunun Sünni Müslüman değerlere bağlı olduğu ve muhafazakâr bir yaşam sürdüğü Kırşehir ilinin bir mahallesidir. Kalaycıoğlu’nun (2007: 246) da Türkiye’deki muhafazakârlıkla ilintili olarak belirttiği gibi, ekonomik durumları geçmişe kıyasla iyileşmiş olsa da, özellikle 1980’lerden önce doğanların neredeyse hepsi köylü ailelerin çocuklarıdır ve “tarım toplumunun ahlaki düzenini” koruma eğilimindedirler. Kadife Mahallesi sakinleri arasında ailevi bağı olmayan bir kadın ve erkek arasındaki gündelik etkileşim oldukça kısıtlıdır. Kadınlar ve erkekler düğün, cenaze, bayram gibi belli toplumsal etkinliklerde bir araya geldiklerinde ise özellikle kadınların dikkat etmesi gereken belli toplumsal kurallar mevcuttur. Kadınların bu tür buluşmalarda giyim kuşam, duruş ve bakış gibi pek çok bedensel pratiğe özen göstermesi beklenir. Kadının toplumun meşru bir bireyi olarak kabul edilmesi için kadınlıkla ilintili pek çok geleneksel rolü yerine getirmesi beklenir. Bu sebeple de küçük yaşlardan itibaren Kadife Mahallesi’nin kadınları bedenlerini nasıl terbiye edeceklerini ve toplumsal olarak

kabul gören dindar ve muhafazakâr bir kadınlığı nasıl inşa edeceklerini öğrenirler. Bu, Mahmood’un (2005: 136) da dediği gibi, “kişinin karakterinde kalıcı bir iz bırakana kadar tekrarlanan pratiklerle” gerçekleşir. Bu süreç, Bourdieu’nun (1984) toplumsal yapıların ve kurumların içselleştirilmesi olarak tarif ettiği “habitus” kavramı ile de açıklanabilir. Örneğin, Kadife Mahallesi’nin genç kadınları nasıl mütevazı giyineceklerini, toplum içinde nasıl konuşabileceklerini, yabancı bir erkeğin yanında ne şekilde oturabileceklerini bilir. Evlendiklerinde, annelik ve eş rollerini nasıl uygulayacaklarını ve nasıl ahlaklı ve mütevazı bir imaj çizeceklerini bilir. Goffman’ın (1956) çerçevesinden, eğer bir kadın saygıdeğer bir imaj çizmek istiyorsa, dini, kültürel ve ahlaki normlara uyması gerekir. Eril bir sistemin hegemonyasında yazılan ve kadın üyeleri tarafından yeniden üretilen bu cinsiyetlendirilmiş değer yargılarını kadının oyun dışı kalmamak için sürdürmesi ve olağan dışı her bir hareketin toplumsal sonuçlarını hesaplaması gerekir.

III. Kadife Mahallesi’nin Kadınları: Genel İlişki Çerçevesi

Suriye de Irak da aynı yer, bunların hepsi Suriyeli!

İsminur’un (Türkiyeli, 55) evinde, 10 yerel ve 3 Iraklı kadının katılımıyla gerçekleşen buluşmadan alıntılanan diyalog:

- 1 Sincan (Türkiyeli, 58): siz nerelisiniz?
- 2 Ele (Iraklı, 47): Iraklı=
- 3 Sincan (Türkiyeli, 58): =Suriyeli
- 4 Ele (Iraklı, 47): Iraklı yok Iraklı
- 5 Sincan (Türkiyeli, 58): Suriye ile Irak aynı değil mi?
- 6 İsminur (Türkiyeli, 55): yok- Suriye ayrı Irak ayrı ama bunlar güzel Türkçe konuşuyo

Kadınlar Buluşması- Ocak 2017

Yukarıdaki diyalog, yerel kadınlarla mülteci kadınlar arasında gerçekleşen ilk buluşmadan alıntılanmıştır. Sunulan bu örnekte de görüldüğü gibi, Kadife Mahallesi’nde bütün mülteciler Suriyeli olarak konumlandırılmakta, Suriyelilik mültecilik ile, mültecilik ise genel olarak Suriyelilik ile eşleştirilmektedir. Yerel kadınlar mahalledeki Iraklı, Afgan ve Suriyeliler’e mültecilik bağlamı içinden bakmasına rağmen (örn. savaştan kaçmış, kimliği belirsiz), onlara hitap etmek için mülteci terimini kullanmamaktadırlar. Onun yerine, Sincan’ın örneğinde de görüldüğü gibi, onları büyük “mülteci kategorisi”ne dâhil ederlerken, henüz repertuarlarına yerleşmemiş “mülteci” kelimesi yerine ülkedeki rakamsal olarak en büyük mülteci grubu olan “Suriyeli” tanımlamasını kullanmaktadırlar. Nitekim bu alıntıda, Sincan’ın Iraklı olmayı Suriyeli olmakla eşdeğer kabul etmesi, bu iki ulusal kimliğin de “savaş” ve “zorunlu göç” gibi bağlamlarda yerel kadınların karşısına çıkmasından kaynaklanmaktadır. Iraklı kadın Ele her ne kadar Sincan’ın tanımlamasına karşı çıksa da (satır 4), Sincan onları Suriyeli olarak çağırılmaktan vazgeçmez. Bu alıntı,

Kadife Mahallesi’ndeki yerel kadınların mahalledeki mültecilere yönelik genel kimliksel tutumlarını aktarmak açısından önemli bir ipucu sunar.

Bu çalışmada yer alan bütün kadınlar aynı mahalleyi paylaşmaktadır. İsimleri değiştirilmiş bir şekilde bu makalede sunulan kadınların hepsi evli ev kadınları olup katılımcıların neredeyse bütün hayatları mahallelerinde geçmektedir. Mahalledeki baskın olan muhafazakâr yaşam tarzı sebebiyle, Kadife Mahallesi’nin kadınları, Türkiyeli, Iraklı ya da Afgan olsun, genel olarak kafe ve restoran gibi kamusal alanlarda pek sosyalleşmezler. Çoğu zaman, ev içinde eşleri isteyken bir araya gelen mahalleli kadınlar, bunun dışında, mahalledeki parklarda ve apartman önlerinde birbirleriyle sosyalleşirler. Eşleri esnafılık, zanaatkârlık yapan veya çeşitli mavi yakalı işlerde çalışan yerel kadınların neredeyse hepsi aileleri aracılığıyla 20 yaşlarını doldurmadan evlendirilmişlerdir. Çoğunluğunu Sünni Müslüman ve Türk kadınların oluşturduğu yerel kadınların Türkçe okuryazarlıklarının yanında yaygın olarak Kuran okuryazarlıkları da vardır. Yerel kadınların çoğu, İslam’ın temel şartlarını yerine getirmeye ve İslami usullere uygun olarak giyinmeye çalışırlar.

Iraklı kadınların mahalledeki gündelik yaşamları göz önüne alındığında, gündelik hayatlarının ve uğraşlarının yerel kadınlardan çok belirgin farklılıklar gösterdiği söylenemez. Yerel kadınlar gibi, ailenin ve ev içinin temel bakımından sorumlu Iraklı kadınlar kalabalık ailelerde yaşadıkları için iş yükleri sıradan bir yerel kadına göre daha çok olsa bile, Iraklı kadınlar Türkiye’ye göç ettikten sonra iş yüklerinin azaldığını belirtirler. Irak’ın Tel Afer şehrinde müstakil evlerde yaşamış olan Iraklı Türkmen kadınlar eve, bahçeye, tarlaya ve besledikleri hayvana bakma işinin şu anki şehir hayatına kıyasla çok daha yorucu olduğunu ifade ederler. Çalışmaya katılan bütün Iraklı kadınlar 13-15 yaş aralığında evlendirilmişlerdir. Yerel kadınlar gibi Sünni Müslüman olup onlar gibi pardösü ve başörtüsü kullansalar dahi giyim tarzları, başörtülerini bağlama şekilleri veya giysilerinin kumaşları gibi ufak detaylardan bile ilk bakışta yerel kadınlar tarafından ayırt edilebilmektedir. Yerel kadınlar, genel olarak, Iraklı kadınlara kıyasla şehir içinde daha fazla hareket özgürlüğüne sahiptirler. Örneğin, genç bir Iraklı kadının dışarı çıkması kocası, kaynanası ya da çocuklarının refakatinde mümkün olmaktadır. Bu kısıtlı sosyal yaşamlarına rağmen, çalışmaya katılan Iraklı Türkmen kadınlar, komşularıyla kurdukları karşılaşma anları ve izledikleri Türkçe televizyon kanalları sayesinde yerel Türkçe becerilerini geliştirmişlerdir.

Mahalledeki yerel kadınları bir araya getiren etkinlikler altın günleri, Kur’an okumaları, birbirlerine ev ziyaretleri ve özel gün buluşmalarıdır. Bu etkinliklerde seçilen temalar genelde birbirini tekrar eder ve kadınlık ile dindarlık üzerinden şekillenir. Neredeyse bütün buluşmalarda Kur’an’dan bir parça okunur ve birlikte dua edilir. Bunu takiben, genel olarak İslami ritüeller ve pratiklerin uygulama biçimleri tartışılır. Yerel

kadınların Iraklı kadınlarla gündelik ilişkileri oldukça kısıtlıdır. Bir mülteci kadın ile yerel kadın arasında kurulmuş iyi bir arkadaşlık ilişkisi örneğine mahallede rastlamak çok enderdir. Türkiye’de kalabalık gruplarla gerçekleştirilen pek çok çalışmada niceliksel olarak da ortaya konulduğu gibi (bkz. Erdoğan, 2014, 2017; Kaya ve Kıraç, 2016) Kadife Mahallesi’nde de mülteci komşular yerel halkın gözünde genel olarak olumsuz bir izlenime sahiptir ve varlıkları kendi çıkarlarına ve geleceklerine bir tehdit olarak algılanır.

“Bunlar savaştan kaçma gelme”

Cebire (Türkiyeli, 45) ile evinde yapılan görüşmeden alıntı :

- 7 Ben: hani ne biliyim misal Almanya’ya taşındın diyelim hani insan bi yerde de
8 umar yalnızım ya- hani kapımı
9 çalsınlar hoş geldin kimsin desinler bi kahvemi içsinler- ne biliyim belki umar
10 mı insan? =
11 Cebire: = ister- ama işte bunlar normal bi- öyle bi- hani eşyalı meşyalı şöyle böyle
12 normal bi yerden göçüp gelme değil bunlar şeyden kaçma gelme- savaştan
13 kaçma gelme

Cebire, Mülakat- Ekim 2017

Bu alıntıda da görüleceği gibi, Kadife Mahallesi’nin yerel kadınları, genel olarak, mülteci komşularını sıradan yabancılar olarak kategorize etmezler. Onların “savaştan kaçma gelme” olmalarını şüpheli ve hatta tehlike arz edebilecek gayrimeşru bir durum olarak algırlar. Aynı zamanda, bu örnekteki yerel kadın, mültecilerin eşyalarının genel olarak ikinci el oluşunu sorgulamakta, özel mülkiyete sahip olma ile toplumsal meşruiyet arasında da bir ilişki kurmaktadır. Araştırmada, yerel kadınlara, mülteci komşuları ile komşuluk ilişkilerine dair sorular sorulduğunda, Cebire’nin söylemine benzer yanıtlar alınmış ve mülakatlar yerel kadınların mültecilerle ilişki kurmak konusunda gösterdiği sakıncayı açığa çıkarmıştır. Bu örnekteki gibi, ilişki kurmak konusundaki bu sakınma halinin mültecilerin yalnızca “yabancı” kimliklerinden kaynaklanmadığı ve bunun mülteci olma halleri ile de yakından ilintili olduğu gözükmektedir.

Herkes kendi evine!

- “Sanki ev sahibiymiş gibi bağırıyor.” Sevdâ (Türkiyeli, 40)
“Sanki biz onların değil onlar bizim ülkemizdeymişiz gibi davranıyo.” Aynur (Türkiyeli, 60)
“Misafir çekingen davranır onlar rahat hiç eziklik yok ev sahibi gibi.” Zehra (Türkiyeli, 38)
“Kadınlar kendi memleketiymiş gibi doğuruyor.” Çiçek (Türkiyeli, 55)
“Çocuklar kendi memleketinde gibi serbest.” Demet (Türkiyeli, 42)

Çeşitli mülakatlardan- 2017 ve 2018 arası

Yerel kadınlarla mahallelerindeki mülteci kadınlar hakkında yapılan röportajlarda,

“-miş gibi” ve “sanki” gibi Türkçe yapılarla kurulu cümlelerin yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü gibi farklı şekillerde yeniden üretildiği gözlemlendi. Shoaps (2009) “-miş gibi” (-as if) kullanımını ahlaki ironi inşa eden bir tutum alma stratejisi olarak yorumlar. Benzer bir şekilde, bu örneklerde, sahiplik bildiren bir tutum belirtmek ve mülteci kadınların geçiciliklerine karşın kendi kalıcılıklarını ve meşruiyetlerini vurgulamak için alaylı bir dil kullanılmaktadır. İlk ifade sınıf temelli bir hiyerarşi inşa ederek özel mülkiyet sahipliğini bağırma hakkına sahip olmaya eş değer kılarken, diğer bütün ifadeler, milliyetçi bir tutum ile mültecilerin ne yaşadıkları ülkeye ait olduklarını ne de bu ülkeye aidiyetliklerinin bulunduğunu açıkça belirtmektedir. Sunulan bu örneklerde, bir mülteci kendi statüsüne uygun olmayan şekilde davrandığında yerel kadınlar onları kendi ülkelerindeymiş gibi davranmakla suçlamaktadırlar. Neticede, onların mülteci kimlikleri ve ülkedeki belirgin olmayan statüleri sebebiyle belli davranışları yerine getiremeyecekleri ima edilmektedir.

Genel olarak, Kadife Mahallesi’nde yürütülen bu etnografik çalışmaya dayanarak, mahallede nispeten düşük sosyal statü ve güç pozisyonunda yer alan yerel kadınların, gelen mülteci kadınlarla birlikte otomatik olarak mahalle hiyerarşisindeki yerlerini yükselttiği ve kendilerine yeni bir tahakküm alanı yarattığı iddia edilebilir. Bir diğer deyişle, mahalledeki mülteci kadınların varlığı yerel kadınlara hiyerarşik olarak daha üstte olma, diğer bir grup kadına üstünlük kurma ve onları eleştirme hakkını verdiği söylenebilir. Yerel kadınlar annelik, kadınlık gibi aile içi rolleri kendileri kadar iyi yerine getirmediğini düşündükleri mülteci kadınları eleştirirlerken, bunu çoğu zaman kendilerini ev sahibi, mültecileri ise buraya ait olmayan yabancılar olarak konumlandırarak yapmaktadırlar. Yerel kadınların ev sahibi, mülteci kadınların ise yerele ait olmayan yabancılar gibi mahallede konumlandırılmaları kaçınılmaz olarak yerleşik mahalleli ile mülteciler arasında bir hiyerarşinin ve asimetrik ilişkilerin kurulmasına, yerel kadınların toplumsal normları sahiplenici ve koruyucu roller üstlenmelerine sebep olmaktadır.

IV. Kadınlığın ve Mülteciğilin İnşası: Dolaşımdaki Öyküler

Kadınlar arası bakımlılık rekabeti

Zülviye’nin (Türkiyeli, 47) evinde, 6 yerel ve 2 Iraklı kadının katılımıyla gerçekleşen buluşmada, Zülviye tarafından aktarılan öykü:

- 14 geçen kimdi birisi dedi de Iraklı mıymış ney işte- koföre gitmiş saçlarını felan
- 15 boyatıyomuş çocuğun hâli de hiç hâl değişmiş (.) demiş ki biraz kendine bakma da
- 16 demiş çocuklara baksan demiş Türk kadının biri de (.) o da demiş ki siz demiş ihh
- 17 Türk kadınları anca iş yapın demiş biz kendimize bakarız kocalarımıza güzel
- 18 görünürüz siz öyle iş yapın demiş

Yerel kadınlarla olan mülakatlarda, yerel kadınların mülteci kadın karşıtı pozisyonlarını desteklemek için sıklıkla mülteci kadınlar hakkında dolaşımda olan öykülerden faydalandıkları gözlemlendi. Bunlar, mülakatlarda anlatılan mahallede kulaktan kulağa aktarılan ana karakterin Türk bir kadın ve rakip karakterin mülteci bir kadın olduğu öykülerdir. Farklı mahallelerde hatta farklı şehirlerde dahi sanki kendi muhitlerinde olmuşçasına anlatılan bu öyküler, mülteci kadınları genel olarak toplumsal ve aile bütünlüğüne bir tehdit olarak sunar. Mülteci kadınları özellikle cinsellikleriyle ön plana çıkaran bu öyküler benzer tema ve karakterlere sahip olmasının yanında yer, zaman ve kişi yönünden de çoğu zaman muallaktır. Anlatıcı, hikâyeyi sonradan duyduğu ve kendisi bizzat görmediği için dolaylı bir anlatım yoluyla duyulan geçmiş zamanda anlatır.

Blommaert ve Verschueren (1998), yabancılar hakkında yapılan kişisi ve zamanı belli olmayan muallak genellemeler ile inşa edilen bir “ebedi bir öteki” yaratma sürecinden bahseder. Nitekim yukarıda sunulan alıntıda, Zülviye “birisi” (satır 14) olarak adlandırdığı kişiden duyduğu kısa hikâyeyi yerel ve Iraklı kadınların bir buluşmasında ebedi bir öteki olarak, zaman ve şahıstan yoksun olarak anlatmaktadır. Bu hikâyede, Zülviye kadınları ulusal kimlikleri etrafında konumlamakta ve bu gerçekleşen olayı Iraklı bir kadın ile Türk bir kadının karşılaşmasına indirgemektedir. Hikâyedeki Türk kadın, Iraklı kadını kötü bir annelik yapmakla suçlarken (satır 12), Iraklı kadının bu eleştiriye yanıtı, Türk kadınlarını bakımsızlıkla ve kendilerini ev içi vazifelerine adamakla suçlamak olur (satır 17). Hikâyedeki Türk kadını; bakımsız ve ailesi için “saçını süpürge eden” fedakâr, vicdanlı ve erdemli olarak anlatıcı tarafından konumlandırılırken; kendine bakan ve makyaj yapan yabancı kadın, bencil ve sorumsuz sıfatlarıyla dinleyiciye yansıtılır. Blommaert ve Verschueren (1998), grup ilişkilerinin ve grup kimliklerinin inşasının baskın olarak zihinde inşa edildiğinden ve birincil tecrübelerimizden ziyade, hâlihazırda var olan kategorilerimize, beklenti, alışkanlık ve normlarımıza dayandığından bahseder. Bu hikâyenin de, benzer bir şekilde, yerel kültürde baskın olan, ataerkil düzende de kabul gören “saçını süpürge eden kadın” imgesi üzerinden inşa edildiği görülür.

Bu hikâye ile aynı zamanda, yerel kadınlar mülteci kadınların evlerinin ne kadar bakımsız ve kirli olduğuna işaret ederken, mahalledeki yerel halk arasında yaygın bir kabul olan “mülteci kadın” ve “kirli ev” eşdizimliliğinin pekişmesini de sağlar. Bu hikâyede Iraklı olarak aktarılan mülteci kadın bakımlılığıyla dikkat çekerken bu sefer evinin değil çocuğunun bakımsızlığı ve kirliliği konu edilir. Burada sorunsallaştırılan bakımsızlık ve kirlilik, mülteci kadının kuaföre bakımı ve makyajı için hizmet almaya gidebilen rahat ve varlıklı bir birey olarak resmedilmesiyle ekonomik temele dayanan bir sosyal sınıf meselesi olmaktan çıkarılır. Tam olarak bu tezat durumun, hikâyedeki kadının özünde bencil ve sorumsuz olduğu çıkarımının yapılmasına sebep olduğu söylenebilir. Hikâyedeki iyi karakter Türk kadınlarını temsil ederken kötü karakter mülteci kadınları

temsil ettiği için, bu hikâyenin anlatıcısı olan Türk kadın bu hikâyedeki mülteci olan kadın karakteri eleştirerek kendisini otomatik olarak iyi bir kadın ve anne olarak konumlayabilmektedir. Gerçekte yaşanıp yaşanmadığı bilinmeyen ve duyulan geçmiş zamanda dolaylı bir anlatım ile anlatılan bu hikâye sayesinde, yerel kadın mülteci kadını kınama hakkı edinir ve onu her yerisinde kendisini yüceltebilir. Schiffrin’in (1996) de belirttiği gibi, ötekini kınadıkça kendisinin yüceltiği bu tür hikâyeler, tam da bu sebeple, başkalarının değil aslında anlatıcının kendisinin bir otoportresini çizer.

Bu tür hikâyeler, anlatıcının dünyasındaki kendisinin ve ötekinin konumlanışlarına dair ipucu verirken, aynı zamanda “saçını süpürge eden” ideal kadın imgesinin de devamlılığına katkı sunar. Bu hikâyede, baskın ataerkil ideolojinin bir yansıması olarak, kadının kendi arzu ve ihtiyaçlarını bir kenara koyarak kendisini ailesi için feda etmesi durumu yüceltilmekte ve başka bir kadın bu sınır ölçüleriyle değerlendirilmektedir. Kadınların kendi çabaları ile bu baskın ideaları koruması ve yeniden üretmesi yerel toplumdaki cinsiyetçi normların kadınlar tarafından içselleştirildiğini ve bu durumun ilişkilerin normal akışı içerisinde görüldüğünü göstermektedir.

Makyajın milliyeti

Fatoş’un (Türkiyeli, 50) evinde gerçekleştirilen görüşmede aktarılan hikâye:

- 19 Fatoş: ne diyolar biliyonz mu? ayıp olmasın erkekleri lokum gibi kadınları bokum
20 gibi diyorlar
21 Ben: kendileri mi lokum gibiymiş?
22 Fatoş: he (.) erkek Türk erkekleri- bizleri beğenmiyolar boyalı pudralı değiliz ya-
23 kadınlar iyi değil ellağam {heralde} bunlar yatarken boyalı yatıyorlar Seher
24 diyom- böyle olmasa yüzlerine bakılmaz

Fatoş, Mülakat- Eylül 2018

Fatoş tarafından mülteci ile yerel bir kadının karşılaşmasına dair anlatılan bu hikâyede, yine benzer bir şekilde mülteci kadınların makyajlı ve bakımlı olmaları ön plana çıkarılmakta, mülteci kadınlar yine Türk kadınlarını kendileriyle kıyaslama yoluyla küçümsemektedir. Bu hikâyedeki dilsel anlatımda dikkat çeken ilk detay “ne diyorlar” (sattır 19) gibi belirsiz bir referans noktasından bilinmeyen kişilere atıfta bulunarak gerçekleştirilen dolaylı bir anlatımdır. Scheibman (2007) belirli bir kişiye, yere ya da zamana referans vermeyen söylemsel genellemelerin konuşmacının kendi iddiasını sağlamlaştırmak ve pozisyonunu güçlendirmek için kullanıldığından bahseder. Nitekim bu hikâyede belirsiz bir öznenin kullanılması ve olayın geniş zaman ile aktarılması, bu anlatının bütün zamanları kapsayan mülteci kadınlar arasında değişmeyen bir davranışsal duruma işaret ettiğini, bu sebeple de içlerindeki farklı şahıslara, farklı yer ve zamana genellenebileceğini gösterir. Yine bu örnek de, belirsiz kişi ve zaman kullanımıyla,

Blommaert ve Verschueren’in (1998) bahsettiği ebedi bir öteki yaratma süreciyle ilişkilendirilebilir.

Mülteci kadınların iddia edilen makyaja düşkünlükleri, bundaki ana motivasyonun erkekler tarafından beğenilmek olması ve kendi bakımlı görüntülerine karşın Türk kadınlarının bakımsız resmedilmesi gibi yönlerden sunulan bu hikâye, Zülviye’nin hik yesi ile tematik olarak büyük oranda benzerlikler taşır. İki hikâyede de ortak olan ve bu hik yelerin özneleri olarak gösterilen taraflar ise “erkekler” ve “kendilerini erkeklere beğendirmek için süslenen kadınlar”dır. Yerel kadınlar arasında Ekim 2017’de gerçekleşen bir buluşmada,  i ek (Türkiyeli, 55), “G r mcenin alttaki kadın diyomuş ki siz Türk kadınları diyomuş eşlerine hiç şey yapmıyo- biz diyomuş böyle paspal dolaşsak diyomuş eşlerimiz hep üstümüze evlenir diyomuş.” sözleriyle bu hik yelerde görülen dilsel ve içeriksel temaların neredeyse birebir benzerini başka bir hikâye aracılığıyla yeniden üretilir. Yerel kadınlar tarafından alıntılanan bu ve benzeri pek çok hikâyede, erkeklerin otorite olarak gösterilmesi ve kadınların erkekler üzerinden birbirleriyle g c yarışına girmesi toplumdaki var olan baskın ataerkil düzenin emareleri iken, cinsiyetlendirilmiş ilişkiler bu tarz anlatılar yoluyla yeniden üretilmektedir. Bu hik yelerde, mülteci kadınların makyaj gibi yerel kadınların algısında bir nevi gerçekliği örten araçlar yoluyla güzel gözükme ve yerel kadınların erkeklerini elde etme çabaları onların kadınlıklarını avantaj olarak kullanmaya çalışan fırsat lar olarak sunulmasına sebep olmaktadır. Bu anlatılarda dinleyiciye sunulan iki potansiyel suçlu vardır: kadınlığını kullanan c retk r ve ahlaksız mülteci kadın ve kadınlığını kullanamayan bakımsız ve özensiz yerel kadın. Mahallede dolaşımda olan bu tarz öykülerde, erkek karakter ya beğenin otoritesi ya da düzenbaz ve tehlikeli mülteci kadın tarafından tuzağa düşürülebilir muhtemel bir kurbandır. Bu sebeple, bu öyküler asli failler olan mülteci ve yerel kadının yüzleşmesi üzerine kuruludur ve erkek eyleme ikinci dereceden iştirak eder.

Mahallede yaygın bir şekilde kadınlar tarafından kulaktan kulağa anlatılan öznesi mülteci kadınlar olan bu öykülerin gerçek olup olmadıkları bilinmese de çok açık bir şekilde anlatıcıların dünyasında gerçek kabul edilmektedir. Gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmeyen olaylar üzerinden üretilen bu tür çatışma anlatıları mahallede var olan mülteci karşıtı tutumları körükleyici ve örgütleyici işlevler görmektedir. Bu hikâyeler, mültecilere karşı nefreti örgütlerken aynı zamanda bu nefretin haklı kılınmasına ve meşrulaştırılmasına da aracılık etmektedir. Bunun yanında, bu hikâyeler ortak bir tehdide karşı yerel kadınları birbirlerine yakınladıştırmakta ve birbirlerine duydukları aidiyet duygularını pekiştirmektedir. Bu hikâyeler her anlatılışlarında, yerel kadınlara mülteci kadınları eleştirme ve kendilerini yüceltme şansı vermektedir. Taylor (1994), kimliğimizi her zaman bir şeylerle ya da önemli ötekilerle iş birliği ya da rekabet içerisinde tarif ettiğimizden bahseder. Nitekim bu kısımda sunulan alıntılarda da, karşıtı olarak gördükleri mülteci kadınlarla rekabet halindeki yerel kadınlar, karşıtlarını ezdik e

kendilerini güçlendirmekte; “biz” ve “öteki” arasındaki hayali sınırı genişletirken, aynı zamanda kendi öznelliklerini de yeniden üretme şansı yakalamaktadırlar. Bütün bunların yanında, mülteci kadınları kadınlıkları üzerinden eleştiren ve onları bir tehdit olarak konumlayan bu öykülerin, Plummer’ın (1995) da bahsettiği kimliksel olduğu kadar muhafazakâr bir işlev ile var olan toplumsal cinsiyet hiyerarşisini ve ahlaki düzeni kadın bedeni üzerinden muhafaza ve kontrol etmeye de yaradığı söylenebilir.

“Ful makyajlı bir şeydi”

Melike’nin (Türkiyeli, 40) evinde 9 yerel kadının katılımıyla gerçekleşen buluşmadan alıntılanan diyalog:

- 25 Sevda (Türkiyeli, 40): bir gün Kent Park’a oturmaya gittik dört arkadaş üçünün
26 eşleri polis ben normal (.) arkadaşta dedik ki sen önceden git
27 tut (.) vardık bi kavga oluyo
28 Naciye (Türkiyeli, 58): onlar {mültecileri kastederek}
29 Sevda (Türkiyeli, 40): kadınlan kavga ediyö ama bizim bu niye kavga ediyö acaba
30 kadın kalkmadı da yerimizden ö yüzden mi- biz onun evi
31 Kent Park’a yakın olduğu için sen git bi kamelya tut biz
32 geliyök dedik
33 Naciye (Türkiyeli, 58): nasıl tutacağsan? yer mi var da tutacağın?
34 Sevda (Türkiyeli, 40): yok tutmuş- dedik ki aman niye kadınlan kavga ediyö
35 tutmayadı yerde otururduk felan diye- vardıydık- ÇİLDınyö
36 (.) noldu diyök? kadın diyömuş ki siz diyömuş Türk
37 kadınları diyömuş çamaşır yıka bulaşık yıka çocuk bak
38 kocalar ihmal kocalar bize geliyö {yabancı aksanını ve
39 dilbilgisini taklit ederek} diyömuş
40 İsmınur (Türkiyeli, 55): hadi canım
41 Gelin (Türkiyeli, 43): köpek vay
(...)
42 Hasret (Türkiyeli, 29): kadını gördün mü sen tipi nasıldı?
43 Sevda (Türkiyeli, 40): hee (.)
44 Hasret (Türkiyeli, 29): tipi nasıldı yani?
45 Nadire (Türkiyeli, 40): güzel bi şey miydi onu demek istiyo
46 Sevda (Türkiyeli, 40): ful makyajlı bi şeydi (.)

Kadınlar Buluşması- Aralık 2017

Yerel ve mülteci kadın karşılaşması üzerine kurulu bir başka çatışma anı, Sevda ile diğeri yerel kadınlar tarafından yukarıdaki gibi inşa edilmiştir. Satır 25 ve 26’da Sevda hikâyeyi kendisi oradaymış gibi aktarmaya başlasa da, hikâye ilerledikçe, Sevda’nın, arkadaşının tanıklık ettiği bir hikâyeyi aktardığı ortaya çıkar. Satır 34 ile 39 arasında

anlatılan hikâyede, mülteci ve yerel kadın karşılaşmasına dayalı diğer hik yelerdeki gibi, Sevda bire bir kavgaya şahitlik etmediği için, hikâye, Sevda tarafından duyulan geçmiş zaman ile anlatır. Sevda, kavgayı satır 27’de “vardık bi kavga oluyo” diye aktarırken, satır 35’de mek na vardıklarında iddia edilen kavganın bittiği ve bir başkası tarafından Sevda’ya aktarıldığı anlaşılmaktadır. Sevda’nın başlangıçta hikâyeyi kavgaya şahitlik eden kişilerden olduğunu iddia ederek anlatması, hikâyenin dinleyici üzerindeki etkisini artırmak için Sevda tarafından tercih edilmiş olabilir.

Sevda’nın parkta bir kavga olduğunu söyler söylemez Naciye’nin “onlar” deyip mültecilere işaret etmesi ise (satır 28), mültecilik kimliği ile sorun çıkarmak üzerine mahallelinin algısında kurulan güçlü ilişkiye işaret eder. Sevda’nın satır 26 ve 27’de naife bu kavganın iki kadın arasında “parktaki kamelyaya kim oturacak?” üzerine gerçekleştiğini düşünmesi ve hatta kavga çıkmasın düşüncesiyle yerde oturmayı dahi kabul etmesi hikâyede Sevda’yı barışçıl ve çözüm odaklı bir konumlanışa yerleştirir. Sevda’nın aksine, “ teki” konumlanışındaki mülteci kadın ise satır 36 ve 37’de sorun çıkarmaya odaklı ve kavgacı olarak dinleyiciye sunulur. Kavganın ıkma sebebi ise Sevda tarafından parkta yer bulma kavgası değil mülteci kadının yerel kadınların kocaları üzerinde hak iddia etmesi olarak gösterilir. Şehrin büyük ve merkezi bir parkı olan Kent Park’ta iki rastgele kadının sebepsiz yere erkekler üzerine kavga etmesi ve yabancı olan kadının park gibi kamuya açık bir alanda “kocalar bize geliyo” diye bağırması (satır 38) okuyucunun bu hikâyenin gerçekliği konusunda şüphe etmesine sebep olabilir. Basında, sosyal medyada ve halk arasında mülteciler hakkında yayılan pek çok söylenti ve yalan haber dolaşımdayken bu yazıda sunulan öykünün diğer hik yelerle tematik benzerlikler göstermesi bu hikâyenin de onlardan bir tanesi olabileceğini okuyucuya d ş nd rebilir. Ancak, bu hikâyede önemli olan bu hikâyenin gerçekliğinden ziyade anlatıcının dünyasında bu hikâye aracılığıyla inşa edilen öznel anlamlar ve dinleyicilerin bu hikâyeyi dinlediği andaki konumlanışlarıdır. Örneğin, hikâye başlar başlamaz bir kavga olduğunun söylenmesiyle, Naciye bunu mültecilerle ilişkilendirirken, satır 40 ve 41’de İsmınur ve Gelin hikâyedeki mülteci karaktere tepkilerini dile getirmiş ve Sevda ile benzer bir konumlanış sergilemişlerdir.

Bu hikâyedeki bir diğer önemli nokta ise Sevda’nın mülteci bir kadının söylediği iddia edilen sözleri satır 38’de yabancı bir aksan taklidi ile dinleyicilerine aktarmasıdır. Türkçe’yi ana dili olarak konuşanların “(sizler) kocalarınızı ihmal ediyorsunuz” olarak veya yerel aksana göre hem ismin hem fiilin çekimlenerek kullanılacağı bir ifadenin aksine “kocalar ihmal” olarak aktarılan cümle, yabancı birisinin Türkçe konuşmasının basmakalıp bir temsili olarak yorumlanabilir. Özellikle, Slav kadınların Türkçesini taklit etmek için kullanılan “ben var gitmek” gibi “Nataşa söylemelerinin” günümüz Türkiyesi’nde mülteci kadın aracılığıyla yeniden üretildiği görülebilir. Kısaca değinmek gerekirse, Sovyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte, artan işsizlik ve ekonomik kriz

Slav kadınları Türkiye’nin de dâhil olduğu ülkelerde seks ticareti endüstrisine dâhil etmişti (bkz. Borenstein, 2006; Gülcür ve İlkaracan, 2002). Yaygın kullanılan bir Rus kadın ismi olan “Nataşa”, Türkçe sokak diline yerleşmiş ve yabancı seks işçilerine işaret etmek üzere bu süreçle birlikte kullanılagelmiştir. 1990’larda, Türkiye’deki gazetelerde Rus kadınlarıyla ilişki yaşayan ve Türk eşlerinden boşanan erkek hikâyelerini sıklıkla görmek mümkündür. Yine o zamanlar, Rus kadınların yaygın yaşadığı bir liman şehri olan Trabzon’da kadınlar “Nataşa evine dön” gibi sloganlarla yürüyüşler düzenlemiş ve basında bu eylemler yer almıştı. Bu kısımda yerel kadınlar tarafından anlatılan hikâyelerden yola çıkarak, Rus kadınının basmakalıplaştırılması mülteci kadının basmakalıplaştırılmasına dönüşmüş olduğu ve Nataşa söyleminin yarattığı tehlikeli ve öngörülemez yabancı kadın imgesinin günümüz Türkiye’sinde mülteci kadınlara eklemlendiği söylenebilir. Yerel kadınlar tarafından anlatılan ve yaygın olarak mahallede dolaşımında bulunan bu hikâyelere baktığımız zaman, mülteci kadınlardan toplumsal bütünlüğe ve aile yaşamına bir tehdit olarak algılanan baştan çıkarıcı ve cinselleştirilmiş bir kadın imgesi yaratılmıştır. Neticede, Nataşa söyleminin mülteci kadın formunda yeniden üretilmesinin, tarihsel olarak var olan yabancı düşmanlığının kadın kimliğiyle birleşip özellikle mülteci kadınlara yönelik katmerli bir ayrımcılığın yaratılmasına sebep olduğu söylenebilir.

Sevda’ya parktaki kavgaya karıştığı iddia edilen mülteci kadını görüp görmediğini sorduğum ve fiziksel özelliklerini tarif etmesini istediğim diyalog ise satır 42 ile 46 arasında gerçekleşmiştir. Bu diyalogda, Sevda’ya parktaki mülteci kadını iki kez üst üste tarif etmesini istememe (satır 42 ve 44) ve Nadire’nin soruya destek için konuşmaya dâhil olmasına rağmen (satır 45), Sevda’dan ayrıntılı bir cevap gelmez. Bir önceki diyalogda Sevda’nın olayları duyulan geçmiş zaman ile anlatması ve bir sonraki diyalogda kadının fiziksel özelliklerine dair sorulan soruyu geçiştiren cevabından yola çıkarak okuyucu Sevda’nın bahsi geçen parktaki mülteci kadını görmüş olamayacağı sonucunu çıkarabilir. Bununla birlikte, Sevda’nın görüp görmediği fark etmeksizin mülteci bir kadını tarif etmesi istendiğinde direkt olarak makyajına atıfta bulunması diğer anlatılardaki mülteci kadın imgesi ile paralellik göstermektedir. Sevda’nın hikâyesinde ahlaksız bir kadın olarak konumlandırılan mülteci kadının fiziksel özelliği konusunda verilen ilk ve tek detayın kişinin makyajının olması ve Sevda’nın kadın tarifinde bu betimleme ile yetinmesi, “ful makyajlı” (satır 46) olmanın Sevda’nın algısında, bir kadını konumlandırmak için kendi başına yeterli bir tarif olduğunu göstermektedir.

Bu kısımda, yerel kadınların mülteci kadınlar hakkındaki anlatıları incelenmiş olup, bir sonraki kısımda, yerel ve mülteci kadınların bir araya geldiklerinde gerçekleşen diyaloglar incelenecek ve bir araya gelmenin yerel kadınların mülteci kadınlar için inşa ettikleri tutum ve konumlarında bir değişikliğe yol açıp açmadığı hususu veriler etrafında okuyucuya sunulacaktır.

V. Kadınlığın ve Mülteciliğin İnşası: Yüz Yüze Buluşmalardan Örnekler

Çorabın Dini

İsminur'un (Türkiyeli, 55) evinde, 10 yerel ve 3 Iraklı kadının katılımıyla gerçekleşen buluşmadan alıntılanan diyalog:

- 47 Melike (Türkiyeli, 42): işte bişi sorucam (.) sizin mezhep Şafî mezhebi mi?
- 48 Farah (Iraklı, 25): (.)
- 49 Melike (Türkiyeli, 42): mezhebınız ne? (.) Hanefî Sünnî Şafî Şîa hangisi?
- 50 Farah (Iraklı, 25): Sünnî
- 51 Melike (Türkiyeli, 42): Sünnisiniz
- 52 Farah (Iraklı, 25): evet (.)
- 53 Melike (Türkiyeli, 42): sizin mezhepte mesela bizim mezhepte de o yoktur ihh diğer mezheplerde de bilmiyorum (.) hani dikkat ediyorum ikinizin de ayağınız çıplak- dışarda ayak çıplak gezmek namahrem değil mi hocam?
- 54
- 55
- 56
- 57 Ele (Iraklı, 47): yok yok namahrem değil
- 58 Sincan (Türkiyeli, 58): /ama takvaya bakarsan/
- 59 Melike (Türkiyeli, 42): /namaz kılınmaz/ onu biliyorum
- 60 Ele (Iraklı, 47): yo yo hayır
- 61 Naciye (Türkiyeli, 58): el ayak yüz haram değil onu biliyorum AMA
- 62 Nadire (Türkiyeli, 40): topuğu kapatıyosun kılınıyo
{üst üste konuşmalar}
- 63 İsminur (Türkiyeli, 55): ama bunlar uzun giyiyorlar upuzun
- 64 Ele (Iraklı, 47): biz uzun giyiruk
- 65 Melike (Türkiyeli, 42): hayır Peygamber efendimiz bile çıplak ayakla namaz kılmazmış
- 66 Ele (Iraklı, 47): hayır hayır- ben çorap hiç giymem
- 67 Pamuk (Türkiyeli, 65): ayaklarım yanıyo napim çıkarıyom
- 68 Farah (Iraklı, 25): yani boydan üstü halal
- 69 Sincan (Türkiyeli, 58): giyersen güzel
- 70 Melike (Türkiyeli, 42): geçenkinde de dikkat ettim hani sizin mezhebi geçtim de biz çorapsız çıkmayız yani çıplak ayaklan dışarıya gezilmez- ama dikkat ediyorum sizin ayağınızda çorap yok
- 71
- 72

Kadınlar Buluşması- Eylül 2017

Yerel kadınlarla Iraklı kadınlar arasında gerçekleşen buluşmadan alıntılanan bu diyalogda, yerel kadınlardan Melike, Iraklı kadınlardan Ele ve Farah'ın çorapsız

ayaklarını eleştirir nesnesi haline getirmiş ve bunun üzerinden bir mezhep tartışması yürütmüştür. Melike satır 47’deki cesur sorusu sayesinde yeni bir konuşma konusu başlatıp gündemi belirleyebilmiş, dini bilgisini ve dindar kimliğini göz önüne serebilmiştir. Bütün bu diyalog boyunca, Melike kendisine dindar bir konumlanmış inşa edebilmiş ve mülteci kadınların dindarlıklarını sorgulamaya açık hale getirmiştir. Melike, “hoca” olarak adlandırılan ve yerel kadınlar arasında dini konularda en bilgili olarak konumlandırılan Nadire’den onay almak ve bu şekilde konumunu güçlendirmek için ayağa çorap giymemenin dinen uygunluğunu Nadire’ye sormuştur (satır 55). Nadire’nin topuklar kapatıldığı sürece ibadet edilebileceğini belirtmesi üzerine (satır 62), bu sefer Melike’nin savı sorgulamaya açık hale gelmiştir. Ele, Nadire’den aldığı ipucu ile elbiselerinin topuklarını kapatacak kadar uzun olduğunu söyleyerek kendisini savunmuştur (satır 64). Melike sunduğu dini referanslarla pozisyonunu korumaya çalışsa da, bu konuda diğer yerel kadınlar ile tam bir mutabakat sağlayamayınca, satır 71 ve 72’de, çorap giyme pratiğini toplumsal geleneklerle ilişkilendirme çabasına girmiştir. Kadınları dini kuralları bir kenara koyup bu meseleyi bir kez de genel ahlak kuralları açısından değerlendirmeye davet etmiştir. Yaklaşık on beş dakika süren ve diyalogların bir parçası olarak yukarıda sunulan çorap tartışması sırasında, yerel kadınlar Ele’den ayağa kalkmasını istemişler, elbise boyunun iddia ettiği gibi topuğunu örtüp örtmediğine kanaat getirmeye çalışmışlardır. Ele’den eğilmek oturmak gibi çeşitli fiziksel eylemler yapmasını isteyip bu koşullar altında topuğunun açılıp açılmadığını ölçmüşlerdir. İki taraf arasında süren bu uzun tartışmada Iraklı kadınlar geldikleri coğrafyanın iklimi itibarıyla çorap giymeye alışkın olmadıklarını söylediler de yerel ve mülteci kadınlar arasında gerçekleştirilen buluşmaların ardından Melike ile evinde yaptığım mülakatta, “bura Türkiye” diyerek başlangıçta dini normlara dayandırdığı bu pratiği milliyetçi bir söylem alanına taşımıştır:

73 diyo ki Arabistan’da diyo sıcak bölgede diyo çorap aranmaz diyo bura Arabistan değil
 74 ki bura Türkiye- buranın dört mevsimi de var- kışı da görüyon yazı da görüyon burda
 75 çorap istenir arkadaş- yok öyle bi şey YOK- peygamber efendimiz bile ayağı çıplak
 76 namaz kılmamış- sen ehli sünnetim diyo musun? sünnete uyuyo musun? bitti (.) yok
 77 öyle bir şey yok- ben bunu bire bir kitaptan okudum- ondan sonra annesi diyo ki e
 78 şurdan şöyle şey yapardık da diyo şey geçirirdik diyo işte şura gözükmessin- bacak
 79 gözükmessin topuk gözükmessin avret- topuk avretse ucu da avret çünkü o ayağın
 80 parçası ayrı bir şey değil

Melike, Mülakat- Eylül 2017

Melike’nin satır 73 ve 74’deki ifadelerinde ağırlıklı olarak milliyetçi bir tutum inşa edilmiştir. “Çorabın dini” kesitinde okuyucuya sunulan yüz yüze görüşmelerindeki dini vurgunun yanına, bu diyalogda eklenen milliyetçi söylemler ile Melike artık Türkiye’de yaşayan kadınlar olarak Iraklı kadınların da bu normlarına uymaları

gerektiğini ifade etmiştir. Yerel kadınlar, Suriyeli ve Arap olarak gördükleri mültecilerin geldikleri ülkeyi genel olarak Suriye olarak adlandırırken Suriye gibi Araplar’ın çoğunlukta yaşadığı ülkeleri eş anlamlı olduğunu düşündükleri “Arabistan” olarak da çağırabilmektedirler. O yüzden, “Bizim ülkede çorap giyme geleneği yok.” diyen bir Iraklı Türkmen kadının ülkesini mülakatta Melike Arabistan olarak adlandırmaktadır (satır 73). Mahalleli yerel bir kadın tarafından bir mülteciye “bura Türkiye” demek ise o kişinin bu ülkedeki normları olduğu gibi benimsemesi gerektiğine ve bu normları belirleyeceklerin sadece bu ülkenin meşru üyeleri olan vatandaşları olduğuna işaret etmektedir.

Çorap örneği aynı zamanda şunu göstermektedir ki kendi eleştirel konumunu korumak ve haklı çıkmak için Melike hem dini hem de milliyetçi söylemlerden faydalanmakta ve bu amaçla onları araçsallaştırmaktadır. Dini söylem alanında sunduğu eleştiriyeye tam karşılık bulamayınca ve çorap giymemenin iddia edilen haramlığı konusunda bir mutabakat sağlayamayınca, Melike’nin “bura Türkiye” söylemine geçmesi, var olan kültürel sermayelerini, haklı çıkmak ve konuşmada hâkimiyet kurmak gibi kendi bireysel motivasyonları adına harekete geçirdiğini göstermektedir. Buradaki durum, Melike’nin bir Müslüman ve bir Türk olarak bu geleneksel kimlik kategorilerini otomatik olarak yeniden üretmesinden ziyade, onun dini ve etnik kimliğini sembolik birer güç olarak kullanması ve kendi öznelliğini onun üzerinden inşa etmesi olarak okunabilir.

Sen bizden değilsin!

İsminur’un (Türkiyeli, 55) evinde, 9 yerel ve 2 Iraklı kadının katılımıyla gerçekleşen buluşmadan alıntılanan diyalog:

81 Sincan (Türkiyeli, 58): bizde kırk gün Şafilere atmış gün

82 İsmınur (Türkiyeli, 55): ha kırk gün sonra şey yapabilir namaz kılabılır

83 Sincan (Türkiyeli, 58): tabi kırktan sonra

84 Ele (Iraklı, 47): kırk gün kılınmaz

85 Sincan (Türkiyeli, 58): sizde atmış- atmış gün

Kadınlar Buluşması- Eylül 2017

Bir diğer karşılaşmada ise, yerel kadınlar, davete katılan Farah’ın (Iraklı, 25) ojeli tırnakları üzerinden benzer bir eleştirel tutum sergilemiş ve “Bizim dinde oje var mı?” diyerek genç kadının ojeli tırnaklarını eleştiri nesnesi haline getirmişlerdir. Farah yeni doğum yaptığı ve henüz ibadetlerine başlamadığı gibi çeşitli mazeretler üreterek kendisini kabul ettirmeye ve kadınların gözünde meşruiyet kazanmaya çalışmıştır. Bunun üzerine, yerel kadınlardan Sincan bu konudaki dini kuralı kadınlara hatırlatmıştır. Konuşmanın bu kısmı yukarıdaki diyalogda sunulmuştur.

Sincan’ın kendi mezheplerinde doğum yapan bir kadının kırk gün sonrasında tekrar

ibadetlerine başlayacağını söylemesi üzerine (satır 81), Iraklı kadın Ele, Sincan’ın belirttiği kırk gün kuralını tekrar ederek kendilerinin de aynı kurala tabi olduklarını, dolayısıyla da aynı mezhepsel gruptan olduklarının sinyalini vermiştir (satır 84). Ele’nin Sincan’ın kırk gün kuralını onaylaması ve tekrarlamasının ardındansa, Sincan Ele’nin ortaklaşma talebini fark etmiş ve Ele’nin bu talebini “sizde atmış gün” diyerek reddetmiştir (satır 85). Bu örnekte Şafii mezhebinin Sincan tarafından dışavurumu, kendi algısal dünyasında Iraklı kadınları yerleştirdiği mezhepsel konumu gösterir. Birinci elden tecrübe ettiği somut durumlardan ve eldeki verilerden bağımsız, diğer örneklerdeki gibi, bu örnekte de yerel kadınlar kendi ideolojik konumları üzerine bir gerçeklik inşa etmişlerdir.

Iraklı kadınların, yerel kadınlarla olan düzenli buluşmalarında giyim kuşamları ya da makyaj yapmaları gibi konularda aldıkları eleştiriler yalnızca katıldıkları bu davet ile sınırlı değildir. Farah ile Temmuz 2017’de yapılan bir mülakatta doğum yaparken hastanedeki hemşireden aldığı tepkiyi, “Şey ben ilh çocuk doguyodu hastahanedo dogruyodum şeyi üstüneyim doguruyom deyi sen deyi yüklüsün buraya niye boya yapaysın?” sözleriyle aktarmıştı. Farah’ın aktardığı, kendisi ve hemşire arasında hastanede geçen bu diyalog, bize toplumun farklı aktörleri tarafından benzer tutumların benzer nesnelere karşı sergilendiğini göstermektedir. Kişi, ister kısıtlı eğitim almış bir kadın isterse de resmi bir eğitimden geçmiş bir devlet memuru olsun benzer tutumlar inşa edilebilmekte ve baskın olan toplumsal cinsiyet normlarının yeniden inşasına katkı sunabilmektedirler. Bu olayların üzerine, Farah “Daha yapmıyom korkuyom” diyerek yenilgiyi kabul etmiş ve araştırmacının da süreç içinde gözlemlendiği gibi, tırnaklarına bir daha oje sürmemiştir. Bu örnekler, net bir şekilde, yerel kadınların söylemlerinin Farah üzerindeki edimsel etkisini göstermektedir. Bourdieu’nun (1991) belirttiği gibi, bu güç, inşa edilen cümlelerin dilsel gücünden değil cümleleri kuran öznelerin sosyal konumu ve otoritesinden gelmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, yerel kadınların mülteci kadınlar üzerinde kurdukları tahakküm ilişkisini dilbilimsel etnografik açıdan söylemlerin analizi yoluyla açığa çıkarırken, aynı zamanda hiyerarşik ilişkilerin baskın ataerkil bir ağ içerisinde ev kadınlarının gündelik hayatlarında nasıl inşa edildiğine dair de ipuçları sunmuştur. Ayrıca, bu çalışma yerel kadınlar arasında dolaşımda olan, mülteci kadınları toplumsal ve aile bütünlükleri için tehdit olarak sunan öykülerin, yerel kadınların kendi öznelliklerinin inşasında nasıl kullanıldığını, kadınlar arasında gerçekleşen diyaloglardan bire bir alıntılanan örnekler yoluyla göstermiştir. Bu yazıda iddia edildiği gibi, yerel kadınların söylemlerinde eril bir dilin benimsenmesindeki bireysel işlevin yanında, bu tür anlatıların kadınların toplumsal olarak var olanı muhafaza etme ve kültürel devamlılığı sağlama gibi rollerini de yerine

getirmelerini sağladığı tartışılmıştır. Örneğin, bu sayede eril dil olağanlaştırılmakta ve toplumdaki cinsiyetlendirilmiş ilişkiler bu tür söylemler ile pekiştirilmektedir. Bu anlatılar, metinde de tartışıldığı gibi, var olan cinsiyetlendirilmiş ilişkilerin grup içinde sürdürülmesine katkı sunmakta ve kendi içinde muhtemel olarak yeşeerebilecek karşıt sesleri de kısımaktadır. Blokland’ın (2003) da çalışmasında gösterdiği gibi, gerçek olup olmadığı bilinmeyen bu tür çatışma anlatıları, öteki tehdidi üzerinden örgütlenen mahalledeki yerel kadınlar arasındaki aidiyet bağlarını g clendirme işlevi görmektedir.

Yerel kadınlarla Iraklı kadınların bir araya geldiklerinde kayıt altına alınan doğal konuşma verileri ise, yerel kadınların mülakatlarında sunulan mülteci kadınların bedensel pratiklerine dair eleştirilerinin, onların Iraklı kadınlarla gerçekleşen yüz yüze görüşmelerinde de devam ettiğini göstermiştir. Bu  alışma, kadınlar tarafından kabul günleri gibi ev içinde sosyalleşmek amacıyla düzenlenen gündelik etkinliklerin bile birer meşruiyet çatışmasına dönüştürüldüğünü ve toplumsal kimliklerin kadınların birbirleriyle olan ilişkilenimlerinde sembolik birer g c olarak işlevselleştirildiğini açığa çıkarmıştır. Diyaloglardan alıntılanan bire bir kesitler yoluyla okuyucuya sunulduğu gibi, oldukça sıradan ve günlük nesnelere özellikle milliyetçilik ve dindarlık eksenlerinde farklı politik çağrışımlar kazanmıştır. Ojeden  oraba pek çok nesne ayırıtırma aracı olarak kullanılmış ve bu nesnelere varlıkları veya yoklukları belli bir toplumsal kimliğin varlığı veya yokluğu ile eşdeğer konumlandırılmıştır.

Bu  alışma özelinde, mülteci kadınların bedensel pratikleri üzerinde sınırlayıcı roller üstlenen, belli günlük nesnelere aracılığıyla onların bedenlerinde sınır arayan ve bu ayırıtırmanın failleri olanların ise mahalleli yerel kadınlar oldukları görülmüştür. Gerçek kadınlığın ne demek olduğunu maddeleştiren ve kadınlığı yerelde baskın olan belli normatif değerler etrafında idealize eden yerel kadınların başka bir grup kadının davranışlarını sınırlayıcı roller üstlenmeleri ve eril söylemler aracılığıyla ataerkil düzen ile işbirliği yapmaları onların kendi öznelliklerini inşa ederken eril paradigmayı olumladıklarını göstermektedir. Bu yönüyle bu çalışma “ataerkil pazarlık” (Kandiyoti, 1997) kavramının işaret ettiği cinsiyetlendirilmiş ilişki ve rollerin kadınlar tarafından kendilerine bir hegemonya alanı yaratmak için araçsallaştırıldığını ve olumlandığını da doğrulamaktadır.

Neticede, Iraklı kadınlara dindarlık, milliyetçilik ve mültecilik meselelerinin politik söylemsel ağı çerçevesinde yaklaşan yerel kadınlar, bir sene boyunca bir araya geldikleri Iraklı kadınları bireyselleştirmek ve mülteci olma halini meşru görmek konusunda direnç göstermişlerdir. Her ne kadar iki grup arasında ufak ölçekte de olsa anlamlı ilişkiler kurulmuş olsa da bu durum bireysel ölçekte ger ekleşiş değerlendirilmiş, yerel kadınların genel olarak yabancılık ve mültecilik algısında bir değişime yol açmamıştır. Süreç boyunca, adı Suriyeli ya da Iraklı olsun, mültecilik kimliğinin genel olarak işaret

ettiği konumun ve özel olarak kadının mülteci olma halinin prototipleştirilmesi ve olumsuzlanması sürdürülmüştür.

Veri Deşifresi

{ }	bağlamsal bilgi
XXXX	kayıtta anlaşılmayan kısım
(.)	bir saniyeden fazla süren duraksama
-	bir saniyeden az süren duraksama ya da tereddüt
BÜYÜK HARF	yüksek ses
=	ardı sıra gelen konuşma
//	üst üste binen konuşma
?	yükselen tonlama
.	düşen tonlama

Fuller’den (2007) uyarlanmıştır.

Kaynakça

- Alptekin, K., Akarcay-Ulutaş D., ve Ustabaşı-Gündüz, D. (2018) “Konya’da geçici koruma altında yaşayan Suriyeliler üzerine bir çalışma”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2): 87-114.
- Bakioğlu, A., Artar, F., ve İzmir, H. (2018) *Ankara’daki Suriyelerin Mültecilik Deneyimleri: Göç, Gündelik Yaşam, Geçim Deneyimleri ve Sosyal Dışlanma*, *Sosyoloji Derneği Yayını*, Ankara.
- Blommaert, J. ve Verschueren, J. (1998) *Debating Diversity: Analysing the Discourse of Tolerance*, Routledge, Londra.
- Borenstein, E. (2006) “Selling Russia: Prostitution, masculinity, and metaphors of nationalism after Perestroika” Goscilo H. ve Lanoux A. (der.), *Gender and National Identity in Twentieth Century Russian Culture* içinde, Northern Illinois University Press, DeKalb, IL, 263-297.
- Bourdieu, P. (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Routledge, Londra.

- Erdoğan, M. (2014) *Syrians in Turkey: Social Acceptance and Integration Research*, Hacettepe University Migration and Politics Research Center, Ankara.
- Erdoğan, M. (2017) *Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi: SB 2017*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Frantz, E. (2003). “Report on the situation of refugees in Turkey: Findings of a five-week exploratory study December 2002-January 2003”, <http://madde14.org/images/9/9e/ElizabethFrantz.pdf> adresinden 22 Ağustos 2019 tarihinde erişilmiştir.
- Fuller, J. M. (2007) “Language choice as a means of shaping identity”, *Journal of Linguistic Anthropology*, 17(1): 105-129.
- Goffman, E. (1956) *The Presentation of Self in Everyday Life*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Gülçür, L. ve İlkaracan, P. (2002) “The ‘Natasha’ experience: Migrant sex workers from the former Soviet Union and Eastern Europe in Turkey”, *Women’s Studies International Forum*, 25(4): 411-421.
- Kalaycıoğlu, E. (2007) “Politics of conservatism in Turkey”, *Turkish Studies*, 8(2): 233-252.
- Kandiyoti, D. (1997) *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kaya, A. ve Kırış, A. (2016) “Vulnerability assessment of Syrian Refugees in Istanbul”, *Support to Life*.
- Mahmood, S. (2005) *Politics of Piety: The Islamic Revival and the Feminist Subject*, Princeton University Press, Princeton.
- Maybin, J., ve Tusting, K. (2011) “Linguistic ethnography” Simpson J. (der.), *Routledge Handbook of Applied Linguistics* (Vol. 10) içinde, Routledge, Londra, 229-241.
- Plummer, K. (1995) *Telling Sexual Stories*, Routledge, Londra.
- Rampton, B. (2008) “Linguistic ethnography, interactional sociolinguistics and the study of identities”, King’s College London Centre for Language Discourse and Communication, Londra.
- Scheibman, J. (2007) “Subjective and intersubjective uses of generalizations in English conversations” Englebretson R. (der.), *Stancetaking in Discourse* içinde, John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia, 139-182.
- Schiffrin, D. (1996) “Narrative as self-portrait: Sociolinguistic construction of identity”, *Language in Society*, 25(2): 167–203.

Shoaps, R. (2009) "Moral irony and moral personhood in Sakapultek discourse and culture" Jaffe A. (der.), *Stance: Sociolinguistic Perspectives* içinde, Oxford University Press, Oxford, 92-119.

Taylor, C. (1992) "The politics of recognition" Gutmann A. (der.), *Multiculturalism and the Politics of Recognition* içinde, Princeton University Press, Princeton, 25-73.

Toplumsal Cinsiyet ve Göç Araştırmalarında Araştırmacının Konumsallığı: ‘Patriarkal Pazarlık’ Kıskaçında ‘Kız Başına’ Araştırma Yapmak

Selin Altunkaynak Vodina

Giriş

Türkiye’de politik, sosyal, hukuki, ekonomik ve akademik alanlar başta olmak üzere pek çok alanı hakimiyeti altına alan gündemlerden biri olarak göç olgusu, özellikle son 10 yıla bakıldığında çok sayıda akademik çalışmanın odağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’nin Ulusal Tez Merkezi’nde ‘göç’ terimi kullanılarak arama yapıldığında bulunan tezlerin sayısı Eylül 2019 itibarıyla 1619’u göstermekte ve bunların 961’i yalnızca 2011 yılından sonra yazılan tezleri içermektedir. Bu artan ilgi aynı zamanda çeşitli üniversitelerde yüksek lisans ve doktora programlarının hazırlanmasını sağlamış (GAR-Bülten no:3, 2019/02) ve farklı üniversitelerde göç araştırma merkezlerinin kuruluşuna ivme kazandırmıştır (ODTÜ Göç Araştırmaları Grubu, 2015: 198).

Türkiye’nin göç literatürüne bakıldığında, özellikle sosyal bilimler alanında olmak üzere, göç ile ilgili yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğunun nitel araştırma metodlarına dayandığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, bu araştırmalar araştırmacının sahada yer aldığı, katılımcılarla belli bir süre geçirecek, araştırmasının bir öznesi haline geldiği çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Zapata-Barrero ve Yalaz’ın da (2019: 3) ifade ettiği üzere, göç çalışmalarının içerik olarak, göçmenleri, ev sahibi toplumu, göçe ilişkin politikaları ve kamu kurumları gibi çok çeşitli konuları kapsaması ve özellikle göçmenler, göçmen cemaatleri, ev sahibi toplum, kamu, özel aktörler ve paydaşların etkileşimine odaklanması sebebiyle, nitel ve ampirik araştırmaların göç çalışmalarındaki önemi artmaktadır. Dolayısıyla, göç araştırmalarında araştırmacının sahadaki rolü, kimliği, iletişimi, etkileşimi ve dönüşümü göç çalışmalarının önemli bir unsuru haline gelmektedir.

Sahada geçirilen uzun saatlerin, kurulan iletişimin, etkileşimin ve kişisel deneyimlerin, yapılan araştırmaya hangi yönde yansıdığı veya yansımadağı tartışması da nitel araştırmaların doğal bir sonucu olarak ileri sürülebilir. Bu konuda, Iosifides (2019:

124) göç araştırmalarında araştırmacı ve katılımcıların etkileşimine dikkat çekerek, araştırmacının öz-düşünümselliğinin (*self-reflexivity*) ve konumsallığının (*positionality*) altını çizmektedir. Araştırmacının, deneyiminin ve kişiliğinin, araştırmayı kuramsal ve kavramsal olarak nasıl çerçevelediğinin, veri toplama ve üretme süreçlerinde kullandığı yöntemlerin ve son olarak bulgularını nasıl yorumladığının ve sunduğunun araştırmaya etkisinin önemi üzerinde durur (Denzin ve Lincoln 1994; Iosifides 2008’den aktaran Iosifides, 2019: 124) ve göç araştırmacılarını, toplumsal konumları, düşünce tarzları, inanışları, duyguları, bakış açıları ve kavramsal şemaları konusunda öz-düşünümsel olmaya davet eder (Iosifides, 2019: 124).

2016 yılında Türkiye’de alan araştırması yapan bir grup akademisyenin saha deneyimlerini kaleme aldığı *Etnografik Hikayeler* (Harmanşah ve Nahya, 2016) adlı kitapta alanda yaşanan öznel hikayelerin nesnel bilgiler olarak aktarılırken aslında öznel bir ruh ve zihin halinde oluşturulduğundan bahsedilir ve antropoloğun ne yazdığı kadar ne yaşadığının da önemli olduğu vurgulanır. Atay’a (2016: 12) göre, antropolog kendi katılımının niteliksel seyrini de etnografik bilgi üretiminin bir parçası olarak dikkate alır, yani topluluğun dünyasındaki yerini, kimlerle görüşüp kimlerle görüşemediğini, başarılarını ve başarısızlıklarını, hayal kırıklıklarını, şaşkınlıklarını, kaygılarını ve sorunlarını da tartışmaya açar. Dolayısıyla bir araştırmanın kurgusu yapılırken araştırmacının deneyimine ve konumsallığına da yer ayırmak, etnografik ve antropolojik araştırmayı besleyecek ve zenginleştirecek bir içerik üretilmesine yardımcı olur.

Her ne kadar öz-düşünümselliğin bilimsel araştırmalardaki önemi son yıllarda artsa da, bu tür tartışmalar, pozitivist bilimler açısından çok değerli bulunmadığı ve çalışmayı bilimsellik ve nesnellikten uzaklaştıracağı eleştirisine uğradığından dolayı hala çok az sayıda bilimsel çalışmada yer bulabilmektedir (Reinharz, 1992). Bu tür anlatılar, bilimsel çalışmaların bir parçası olmamakla birlikte, günümüzde sadece bu konuyu irdeleyen kitaplarda veya dergilerde birer makale olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla, bilimsel çalışmalarda bu tür öz-anlatılara yer verilmesinin antropolojinin zenginleşmesi bakımından önemi daha da artmaktadır. Bu tür anlatıların öneminin farkına varılması ile birlikte, özellikle son 10 yılda Türkiye’de de, araştırmacıların kendi araştırma süreçlerini ve yaşantılarını yazıya dökmeleri ve bunları etnografik metinlerin bir parçası haline getirmelerinin hızla arttığına tanıklık etmekteyiz (Deniz, 2017; Harmanşah ve Nahya, 2016; Körükmez ve Südaş, 2015; Oğuz, 2017; Orhon, 2014; Tuncer, 2015; Tüzel, 2009; Ünlü, 2019). Atay’ın (2016: 11) da belirttiği gibi artık araştırma deneyimleri ‘koridorlarda kalan’, arkadaş arası sohbetlerde bahsi geçen bir konu olmaktan çıkmaktadır.

ODTÜ Göç Çalışmaları Grubu (2015), araştırmacı deneyimlerine yer verdikleri çalışmalarında şu sorular üzerinden öz-düşünümsel olma halini tartışmaya döker: “Araştırmacı ile göçmenler arasındaki ilişki nasıl kurulur?”, “Araştırmacı katılımcıları

nasıl belirler?”, “Araştırmacı araştırma sırasında nasıl bir pozisyonda konumlanır?”, “İçeriden ya da dışarıdan olmak araştırmayı ne şekilde etkiler?”, “Araştırmacının kişisel deneyimleri, aidiyetleri ve görüşleri araştırmayı nasıl etkiler?”, “Saha deneyimleri araştırmada nasıl izler bırakır?” Bu soruların cevaplarını verecek olan araştırmaların, göç yazınına katkı sağlayacağını savunurlar.

Bu soruların önemi, özellikle, toplumsal cinsiyet ve göç araştırmaları söz konusu olduğunda sıklıkla tercih edilen feminist metotta daha da artar; çünkü feminist metod araştırmacının katılımını da bilimsel çalışmaya dahil eder ve böylelikle; hem araştıranın hem de katılımcının toplumsal cinsiyet açısından rollerine ve değişimine odaklanan sorular da bu soruların üzerine eklenir. Araştırmacının kendi kimliği, duygu ve düşüncelerinin feminist araştırmacının bir parçası olduğu söyleminden (Öztan, 2015: 285) hareketle, bu tür araştırmalarda araştırmacının deneyimlerinin ve toplumsal cinsiyet algısının araştırmaya etkisi olduğu iddiası ortaya atılabilir. Bu etki, sorulacak soruların hazırlanmasında, araştırmacının sahaya giriş yönteminde, bulguların yorumlanmasında, yazıya dökülmesinde ve ortaya atacağı politika önerilerinde kendini bulur. Dolayısıyla yürütülen araştırma, araştırmacının kendi kişisel deneyimleri ve görüşleri ile bütünleşir ve buna ek olarak, kadın araştırmacının bilinçli ya da bilinçsiz olarak benimsediği ve ona atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri de araştırma sürecinde her daim peşinden gelir.

Toplumsal cinsiyet odağıyla sahaya çıkmış, feminist perspektifle araştırma yürüten bir kadın araştırmacı olarak, kendi saha deneyimlerimi, pozisyonumun araştırmaya olan etkisini ve öz-düşünümsellikten doğan fikirlerimi kendi sorularım üzerinden tartışmaya açmanın önemli olduğunu düşünüyorum. Bu sebeple, bu makale çerçevesinde, özellikle patriarkal ‘pazarlıklar’ (Kandiyoti, 1988) olmak üzere pek çok dinamiği içinde barındıran, yerel-mülteci kadın ilişkilerinin gelişimini araştırdığım doktora tezimin saha deneyimlerine yer vereceğim. Halen devam eden doktora çalışmamın, 2014-2016 yılları arasında, Hatay ilinde Suriyeli ve Türkiyeli kadınlar ile birlikte gerçekleştirdiğim saha çalışması sürecinde özellikle toplumsal cinsiyet rolleri, araştırmacı kimliği ve konumsallığı odağında deneyimlerimi paylaşacağım. Kadın bir araştırmacı olarak, toplumda var olan toplumsal cinsiyet ve içeridekiler-dışarıdakiler (*insider-outsider*) algısının araştırmama nasıl yansıdığı, saha çalışmamı nasıl etkilediği, araştırma yöntemimi nasıl değiştirdiği gibi sorulara cevap arayacağım bu makalede ilk olarak, göç ve toplumsal cinsiyet araştırmalarının feminist perspektifle yapılması ve araştırmacının pozisyonu konusundaki argümanları tartışacağım. Sonrasında kendi saha çalışmamın yöntemi, araştırmacı olarak konumum ve kimliğim, geçmiş deneyimlerim ve toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkimden bahsederek, ‘patriarkal pazarlık’ ve ‘içeriden’, ‘dışarıdan’ kimlikleri eksenindeki saha deneyimlerimi aktaracağım.

I. Göç Çalışmalarında Feminist Perspektifle Sahaya Çıkmak: Kolektif bir Bilimsel Çalışma Üretimi

Göç çalışmalarında toplumsal cinsiyet konusu, göç çalışmalarının başlangıç tarihine kıyasla çok yeni tartışmaya açılmış bir alandır. *Engendering Forced Migration* (Zorunlu Göçü Cinsiyetleştirmek) adlı derleme kitapta da belirtildiği üzere, bundan yaklaşık 35 sene öncesine kadar zorunlu göçmenlerin konu olduğu çalışmalarda toplumsal cinsiyet çok nadir temsil ediliyordu (Indra, 1999). Indra’ya (1999) göre, genellikle geleneksel aile bağları ve rolleri, kadın sağlığı ve aile birleşimi üzerinden konuşulan kadın cinsiyetsiz, ikincil bir role sahiptir ve 1951 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nde dahi cinsiyet politik baskının bir nedeni olarak görülüyordu.

1970’ler sonrası bu durum değişerek, göç çalışmalarını toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alan, cinsiyeti statik bir kategori olarak gören araştırmaların sayısı artmaya başlasa da, bu akımın Türkiye’de yapılan araştırmalara etkisi ancak 1990’lardan sonra görülebilmektedir (Baklacioğlu ve Kıvılcım, 2015; Baklacioğlu, 2017; Dedeoğlu ve Gökmen, 2011; Indra, 1999; Palmay vd. 2010). Bu konuda yapılan araştırmaların hız kazanması ile birlikte, üniversitelerde kadın çalışmaları bölümleri göç konusuna ilgi duymaya başlamış ve kadın araştırmacılar, kendilerinin de özne olduğu çalışmalarda bizzat rol alıp, bilimsel üretim yapmaya başlamışlardır. Bu tür çalışmaların ivme kazanması kaçınılmaz olarak yöntem tartışmasını da beraberinde getirmektedir. Bu tartışmalar etrafında dönen soruların, genel olarak araştırmayı kimin yapacağı ile ilgili olduğu görülmektedir. Toplumsal cinsiyet araştırmalarının sadece kadınlar tarafından yürütülmesi gerektiği tartışmaları bir yanda, göç çalışmalarını sadece göçmenlerin - yani içeriden olanların- yürütmesi gerektiği tartışmaları diğer yanda, kim daha doğru bilgiyi elde edebilir sorusuna cevap aranmaktadır. Bir diğer tartışma, bilginin objektifliği üzerinde durur. Bu noktada da, içeriden olanın objektif bilgiye ulaşamayacağına dair iddialar bu tartışmalara eklenir. Bu sorular akademi dünyasında etnografik hikayelerin ve saha deneyimlerinin de artık bilimsel çalışmalarda önem kazandığını gösterirken, araştırmacının ve yöntemin araştırmaya etkisine dair bir tartışma alanı da yaratmaktadır.

Üretilen bu tartışma alanı benim için, araştırmaya başlamadan önce zihnimde kurguladığım soruları şekillendiriyordu. Kadın bir araştırmacı sıfatıyla, kültürünü bilmediğim bir coğrafyada, hem içerideki hem de dışarıdaki biri olarak nasıl bilgi üretecektim? Bilginin doğruluğunu ve geçerliliğini nasıl kontrol edecektim? Karşılıklı güven ortamını nasıl sağlayacaktım? Kendi toplumsal cinsiyet algımı, kimliğimi, bakış açımı bir kenara bırakıp objektif sonuçlara ulaşabilecek miydim? En önemlisi de, Suriyeli ve Türkiyeli kadınların kurdukları ilişkileri incelerken, Türkiye vatandaşı bir kadın olmam sebebiyle Suriyeli kadınlar tarafından nasıl konumlandırılacaktım? Bu sorular etrafında şekillenen her çalışmanın özgün olduğunu ve sahada yaşadıklarımın,

kurduğum ilişkilerin, kadınlarla aramızda gelişen bağın da araştırmanın önemli bir parçası olduğunu düşünmeye başladım.

Kadınlar arası kurulan ilişkilerde ilk olarak incelemek istediğim dinamik, ataerkil pazarlığın ve göç sonrası yeniden üretilen ve güçlenen patriarkal baskıların etkisiydi ve bu etkileri tamamen kadınlarla birlikte gözlemlemek istiyordum. Kadınların sorularından beslenmek, onların bu konudaki görüşlerini dinlemek ve onların yönlendirmesi ile araştırmaya devam etmek istiyordum. Bu istek, seçeceğim yöntemi feminist yönetime yaklaştırdı; çünkü Tüzel’in (2009) de ifadesiyle, feminist araştırma, “kadınlar için, kadınlarla ilgili, kadınlarla birlikte gerçekleştirilmesi niyetlenen bir bilimsel üretim süreci” olarak tanımlanmaktadır. Reinharz (1992), feminist araştırmanın, görülmeyeni görünür kılan, kenarları merkeze taşıyan, önemsizi önemli hale getiren, kadınlara yetkin aktörler gözüyle bakan, kadını ataerkil söylemler etrafında değil de kendi konumları ve hakları bağlamında anlamaya çalışan bir yöntem olduğundan bahseder. Feminist araştırmayı, dünyaya kadının gözünden bakmanın bir yöntemi olarak görür. Öztan (2015) ise, feminist araştırmaları diğer araştırmalardan farklı kılan dört temel özelliğe vurgu yapar. Ona göre, feminist bir araştırmada feminist bir bakış açısının kabulü ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine odaklanmak ilk koşuldur. İkinci olarak, kadınların gündelik hayat ve kişisel deneyimlerine yer verilmesinin öneminden bahsedilir. Üçüncü özellik, feminist araştırmayı yürütürken araştırmacı ve araştırılan arasındaki hiyerarşinin kaldırılması gerekliliği üzerinedir. Son olarak ise feminist araştırma kadınların özgürleşmesi ve eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik bir amaç taşımaktadır.

Feminist teori, araştırmacının duruşuna, kadınlara ilişkin bilginin üretilmesine ve diğer kadınları anlama çabasına odaklanır. Reinharz (1992), sadece kadınların içeriden bir bakış ile bu bilgiyi üretebileceğini savunur (aktaran Kümbetoğlu, 2005: 53). Böylelikle; feminist yöntemin de en önemli özelliği olan hiyerarşik, otoriter ve yönlendirici olmayan bir üslubun ilk adımı atılmış olur, dolayısıyla kadın araştırmacılar birincil veri kaynakları haline gelir (Kümbetoğlu, 2005: 53). Feminist perspektifli araştırma yöntemlerinde de üzerinde durulduğu gibi üretilen bilgi araştırmacının sahayla kurduğu ilişki üzerinden okunur.

Feminist yöntem, araştırmacının konumsallığının ve sorumluluk alanlarının önemine sürekli olarak atıf yapmaktadır. Dolayısıyla, feminist perspektifle bir araştırma yürütürken öncelikle araştırmacının pozisyonunun belirlenmesi önemlidir. Şentürk’ün (2016: 69) de ifade ettiği üzere, feminist yöntem içerisinde araştırmacılar bir bilgi avcısı-toplayıcısı konumunda değil, araştırılan ile etkileşim halinde olan ve bu etkileşimden bilgi üreten, araştırmada iki ayrı taraf olmak yerine tek taraf olarak tahakküm ilişkisini sıfırlayan bir konumda yer alır. Feminist araştırmacı sadece katılımcılardan elde ettiği bilgiye değil, aynı zamanda kendi deneyim ve yaşantılarına bakarak, bunları paylaşarak, etkileşim

içinde araştırmayı yürütebileceği teknikleri, yolları ve tarzları tercih eder (Kümbetoğlu, 2005: 56). Çünkü bu sürecin hem araştırmacı hem araştırılan için dönüştürücü bir deneyim olduğunu kabul eder. Reinharz (1992), empatiye, karşılıklı anlayışa, duygu deneyim paylaşımına, etkileşim ve ilişki kurmaya dayanan feminist yöntemin farklılığına vurgu yapar. Feminist perspektifle yapılan araştırmaların, etkileşimden bilgi üreten kolektif bir üretim (Kümbet, 2005: 67) olduğu ifade edilmektedir.

Göç alanında toplumsal cinsiyet odaklı bir araştırma yaparken, kadın öznelerle saha çalışması yürütürken, feminist yöntemin benimsenmesi araştıran-katılımcı hiyerarşisinin ortadan kaldırılması, birlikte çözümler üretme amacının benimsenmesi, kadınları göç çalışmalarında daha görünür, daha aktif, daha yetkin özneler haline getirmektedir. Özellikle, 1980 sonrası göç çalışmalarında feminist yöntemin temsillerine rastlanmaktadır (Nawyn, 2010). Feminist yöntem, göç araştırmalarında gelişirken, kadın araştırmacılar saha çalışmalarında daha görünür olmaya, katılımcılar ise saha çalışmalarını ve bilgiyi yönlendirici konuma geçmeye başlamıştır.

Doktora araştırmam için, katılımcı kadınların araştırmaya yön vermesini, araştırma sonunda belli bir sorunu görünür kılıp bununla ilgili aksiyonlar alınmasını ve kadını kendi gündelik, öznel deneyimlerinden anlamayı hedeflediğimden benim de ilk başvurduğum yol feminist yöntem olmuştur. Feminist yöntem fikriyle çıktığım alanda görüşmeler gerçekleştirdikçe kadınlar arası ilişkilerin kurulmasında ve gelişmesinde yerleşik ataerkil düzenin ve var olan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin önemli etkisi olduğunu görsem de kadınlar arası ilişkilerin belirlenmesinde, geçicilik olgusunun, refah paylaşımı sürecinin, sosyo-ekonomik durumun ve yabancılık algısının da etkilerine çokça rastladım. Her ne kadar toplumsal cinsiyet ilişkileri araştırmamın temel noktası olsa da diğer faktörleri gözden kaçırmamak gerekiyordu. Bu nedenle de, sahaya çıkarken sahip olduğum katı feminist yöntem tavrı, saha ilerledikçe kendisini feminist perspektifle sahaya çıkmak tanımlamasına bırakmıştı. Saha sürecinde benzer kaygıları yaşayan Ünlü de (2019), kendi deneyimlerini anlattığı çalışmasında feminist yöntem uygulamanın sahadaki zorluklarından bahsederek, feminist yöntem terminolojisine çekinceyle yaklaşır ve feminist perspektif terminolojisini kullanmaktadır.

Makalenin bundan sonraki bölümlerinde, araştırmamın yöntemi feminist perspektif olarak tanımlanacak ve bu perspektifle çıktığım saha çalışmasında kendi kimliğim, konumsallığım ve dönüşümüm üzerine öz-düşünsel olmaya yapılan daveti kabul etmiş bir kadın araştırmacı olarak kendi deneyimlerime yer vereceğim.

II. Araştırmacının Konumsallığının Araştırmaya Etkisi

2013 yılında doktora tezi önerisini jüriye sunmadan önce sosyal medya ağlarında, televizyonlarda ve internet haberlerinde karşılaştığım bir takım söylemler toplumsal

cinsiyet ve göç konusuna olan merakımı güçlendirdi. Bir tarafta ‘kocalarımızı çalan suçlu Suriyeli kadınlar’, diğer tarafta ‘mecbur kaldığı için Suriyeli kumayı kabul eden mağdur Türkiyeli kadınlar’ imgesi bir çok alanı işgal etmiş durumdaydı. Bu söylemleri üreten olgulara ve göç sonrası karşılaşan kadınların hangi dinamiklerle ilişki kurduğu konusuna olan merakım gittikçe artıyordu. Sonradan sayıları artmaya başlasa da, 2013’te kapsamlı bir literatür taraması yaptığımda, toplumsal cinsiyet, göç ve Suriyeliler ile ilgili olarak Türkiye’de yayımlanmış bilimsel çalışmaların yok denecek kadar az olduğunu gördüm. Hem konuya olan merakım, hem de akademik literatürde konuya dair okunacak metinlerin azlığı beni 2014 yılında Hatay’a saha çalışması için gitmeye teşvik etti. Hatay’ı seçmemin en büyük nedeni, iletişim ve uyumun birincil şartı olan ortak dil meselesini çalışmada inceleyeceğim dinamikler arasından çıkarma isteğimdi. Genellikle uyum çalışmaları ilk olarak bu meseleye odaklanıyor ve diğer durumları görmezden gelebiliyordu. Hatay’da -Arapçanın yoğunlukla konuşulduğu bir bölge olmasından dolayı- dil dışı dinamiklere daha çok eğilebilecektim.

Yaptığım onlarca görüşmede bana eşlik eden birçok kişi olsa da, saha çalışmalarımın önemli bir kısmını araştırma sonrasında yakın arkadaşlarım haline gelecek, anadili Arapça olan iki Hataylı kadın tercüman/aracı ile gerçekleştirdim. Kendileri, görüşme yapabileceğim kadınları bulmamda yardımcı olmanın yanı sıra, görüşmelerde tercümanlık rolünü de üstlendiler. Sadece görüşmelerde değil, güncel durumu kavramak için gündelik yaşamı gözlemlemeye çıktığım, sohbet ettiğim, misafirlik ettiğim durumlarda bile çoğunlukla benimle beraber diler. Bu nedenle, araştırma sürecinde, karşılaşan, değişen, dönüşen, etkileyen varlıklarıyla araştırmanın değerli bir parçası haline geldiler. İki seneyi kapsayan saha çalışması sonucunda, toplamda 55 kadın ile görüşmeler gerçekleştirdim. 25’inin Suriyeli olduğu kadınlarla görüşmelerin hepsinde Türkiyeli tercümanların varlığı bizzat yereldeki kadın karşılaşmalarına da örnek oluşturuyordu, böylelikle tercümanlar da araştıran-katılımcı etkileşimine dahil olan üçüncü bir ayak olarak araştırmaya entegre oldu.

Sahaya çıkmadan önce karşıma çıkan söylemler ‘daha iyi kadın kim?’, ‘daha iyi kadının özellikleri nelerdir?’, ‘hangi kadın kocayı hak eder?’ türünden soruların tartışıldığı, patriarkal sancuların ve pazarlıkların kısılcacında gerçekleşen bir yarış halini temsil ediyordu. Göç sonrası oluşan bu yarış, kadınların evine tek sefer gidip, soru listesiyle karşılarında oturmakla anlayabileceğimi düşünmüyordum. Öncelikli amacım, tek sefer karşılaştıkları bir araştırmacı olmaktan ziyade gündelik yaşamlarına giren, beraber öğrenen, sonucunda değişen, bölgeden olmayan bir misafir ama aynı zamanda ‘içeriden’ biri olarak kendimi araştırmaya dahil edebilmektir.

Holliday, niteliksel yöntemle yapılan birçok araştırmanın sorularının sahada oluştuğunu aktarmaktadır (Holliday, 2002’den aktaran Kümbetoğlu, 2005:37).

Araştırmacı alana girdikçe, ortamı tanıdıkça ne soracağının farkına varır ve konusu yeni boyutlar kazanabilir, gelişip, değişebilir (Kümbetoğlu, 2005: 37). Çünkü, genel olarak feminist yöntem tek bir metodu savunmaz, hatta zamana ya da duruma göre değişen esnek araştırma yöntemlerinin kullanılmasını gerektirdiğini savunur. Baştan keskin hatlarla planlanmış mülakatlara karşı bir duruş sergiler (Öztañ, 2015: 287). Güçlü (2012), feminist araştırmanın araştıran ve araştırılan ayrımını ortadan kaldıran bir yöntem olduğunu ve klasik mülakatlar yerine karşılıklı sohbet havasında yapılan interaktif mülakatlarla katılımcı metodların benimsenmesi gerektirdiğini savunur. Dolayısıyla, bu etkileşim içerisinde, araştırmacının pozisyonu bu yöntemi ve görüşmeleri etkileyen bir unsurdur.

Benim de, Hatay’da yaptığım saha araştırmasında, kullandığım yöntem niteliksel yöntemdi ama yapılan görüşmeler ne derinlemesine görüşmelerin kurallarına tam olarak uyabiliyor, ne de karşılaşmaları içeren grup görüşmeleri, literatürde tanımlanan odak grup görüşmelerini birebir temsil ediyordu. Bölgeye ilk defa geliyor olmam ve kadınların beni ilk kez görüyor olması sebebiyle, görüşmelerin daha çok sohbet ve karşılıklı etkileşim tarzında geçmesi gerekiyordu. Bu sonraki dönemler için güvenin tesis edilmesi ve kadınlarla yakın temasta bulunmak için uygulanabilecek tek yöntemdi. Dahil olacağım odak grup görüşmelerinin de spontane olması öncelikli tercihimdi. Çünkü yapılandırılmış görüşmelerle suni veriler elde etmek istemiyordum, kadınların doğal karşılaşmalarını gözlemlemek istiyordum. Sohbetlerimiz esnasında bize katılan komşular, yerel, göçmen ve mülteci kadınlar toplu görüşmelerin bir parçası haline geldi, ancak bu görüşmeler hiçbir zaman bir odak grup düzeninde gerçekleştirilemedi. Kimi zaman görüşmelerde tamamen pasif bir role bürünerek gözlemci oluyor, bazı zamanlarda ise araştırma yapmış olduğum gruba olan sorumluluğum sebebiyle çatışma alanlarında sohbetleri yönlendiren konumunda olabiliyordum. Ancak, aradaki samimiyeti kurabilmek adına, kadınlar anlattıkça, ben de anlatıyordum. Ortak yönleri ön plana çıkarıyor ve kendi hikayelerimden bahsediyordum. Dolayısıyla, kimliğimin, kişiliğimin, deneyimlerimin ve bakış açımın seçtiğim yöntemi ve yaptığım sohbeti etkilemesinin kaçınılmaz olduğu görülüyordu.

Saha sürecine, yöneme ve görüşmelere etki eden çok fazla dinamik bulunmaktaydı. Bu bölümde, bazı alt başlıklar halinde kendi konumumun hangi durumlarda görüşmelere yansdığı ve dönüştürücü bir etki yarattığından bahsedeceğim.

Araştırmacının ‘İçeriden’ ya da ‘Dışarıdan’ Olma Hali

Göç çalışmalarında araştırmacının içerideki/dışarıdaki (*insider/outsider*) kimliği sıklıkla tartışılan bir konudur. İçeridekinin bilginin elde edilmesi açısından daha zengin bir içerik üretebileceği görüşü yaygınken, diğer taraftan dışarıdakinin daha tarafsız

bilgi ve analiz üretebileceği üzerine tartışılır. Ancak, bu tartışmaların sonu genellikle, ‘içerideki’ ve ‘dışarıdaki’ sıfatlarının geçişken olduğu, ince bir çizgide yer aldığı ve zamana/bağlama göre değişkenlik gösterdiği tartışmalarıyla biter (Brown, 2012; Carling vd. 2014; Kerstetter, 2012; Kusow, 2003; Merton, 1972; Naples, 1996; Rabe, 2003;). Reinharz’dan (1992) da daha önce aktarmış olduğum gibi, kadın olma kimliği, özellikle toplumsal cinsiyet araştırmalarında daha içeriden bir bakışla daha doğru bilgiye ulaşmayı sağlar.

Türkiye vatandaşı, İstanbullu, yurtdışında doktora öğrencisi ve STK çalışanı bir kadın olarak çıktığım sahada, ilk bakışta, kadın bir araştırmacı olarak ‘içerideki’ kişi olduğumu düşünürken, konu vatandaşlık/göçmenlik meselesine geldiğinde Türkiyeli kadınlar için ‘içerideki’, Suriyeli kadınlar için ‘dışarıdaki’ olarak konumlandırılacağı düşünüyordum. Ancak ilk başta tahmin ettiğim bu statik konumlanışın saha sürecinde aynı şekilde devam ettiğini söylemem mümkün gözüküyor. Mesela, Türkiyeli kadınlar için pek çok görüşmede Suriyelilerle çalışan, onlara yardım eden ve Hataylı kadınların ne çektiğini anlamayan ‘tuzu kuru’ ve ‘dışarıdan’ biri olarak tanımlanmışım. Büyükşehirden hatta yurtdışından gelmişim, dolayısıyla sorunları anlayamayacağım konusunda sabit bir fikir içerisindeydiler. Görüşmelerde genellikle Türkiyeli kadınlar bana bir şeyleri öğretme arzusu içerisindeydi ya da “bak kızım halimize, Suriyeli kadınlar geldiğinden beri huzurumuz kalmadı, sen de görüyorsun” cümleleriyle kendilerini taraf hissettikleri bir durumda beni de kendi saflarına çekme eğilimindeydiler.

Suriyeli kadınlarla gerçekleştirdiğim görüşmelerde ise daha çok kendilerini anlatma ve dertleşme çabası içerisinde olduklarını gözlemlerim. Daha arkadaşça bir tavır takındıkları için zaman zaman kendimi Suriyeli kadınlarla yaptığım görüşmelerde daha ‘içeriden’ hissedebiliyordum. Dolayısıyla, sadece kadın olmam ve sahip olduğum milliyet beni katı bir şekilde ‘içeriden’ veya ‘dışarıdan’ yapmamıştı. Bu durum, bağlama, mekana ve kişiye göre her zaman değişkenlik gösteren bir olguydu.

Araştırmacının Sosyo-Ekonomik Görüntüsü

Kümbetoğlu (2005:57), araştırmacının içinde yaşadığı kültürün ve sosyo-ekonomik durumunun araştırmacı ve katılımcı ilişkisine yansıdığından bahseder. Bu araştırmada bunu destekleyecek şekilde, sosyo-ekonomik durumumun, görüntümün ve geçmiş deneyimlerimin yaptığım görüşmelerin seyrini tamamıyla değiştirdiğine dair deneyimler yaşadım. Öncelikle, doktora çalışmamı herhangi bir yerden burs ya da fon almadan, tam zamanlı ve yarı zamanlı işlerde çalışarak yürüttüm. Bu durum, Hatay’a olan gidişlerimi ve orada kalışlarımı kısıtlayan bir dinamikti. 2014-2016 yılları arasında birçok kez Hatay’a ziyaretlerde bulundum. Yıllık izinlerimde, bayram tatillerimde, ve yarı zamanlı işler yaparken çalışmadığım zamanlarda mutlaka Hatay’da bulunmaya çalıştım. Ancak bu gidiş-geliş halinin aralarda kopukluklara da sebep olduğunu söyleyebilirim. Bazen

3 ay boyunca gidemediğim durumlarda, araya mesafenin girdiğini görüyor ve en başa dönmek zorunda kalıyordum. Ek olarak, Suriyeli mültecilerin sıklıkla şehir ve adres değiştirmesinden kaynaklı daha önce görüşme yaptığım kadınları bulmakta zorluk yaşayabiliyordum. Bu durum çalışmamı olumsuz etkileyen faktörlerden biriydi.

Sosyo-ekonomik görüntünün görüşmeleri etkilediği bir başka durum ise özellikle Suriyeli kadınların evlerinde yapılan görüşmelerde ortaya çıkıyordu. Ekonomik açıdan çok kötü koşullarda yaşayan kadınların, tek odada, 7-8 kişi kaldıkları evlerde görüşmeler gerçekleştiriliyordu. Her ne kadar saha çalışması sırasında, Suriyeli mültecilere göre nispeten iyi olan ekonomik seviyemi, üstüm başımla, kullandığım dille, oturuşum-kalkışımla gizlemeye çalışsam da bir noktada bu farklılık karşıma çıkıyor ve sonuç olarak görüşmelerin ekonomik konular ve yardım talepleri ile sonlanmasına neden oluyordu. Bu tip durumlarda da, kendimi dışarıdan biri gibi hissediyor ve ‘onları anlayamayacağım’ fikri görüşmenin bütününe yayılıyordu. Bu görüşmeler esnasında, kadınlara maddi olarak yardımcı olamama hali kendimi suçlu hissetmeme sebep oluyordu. Bu da, araştıran-katılımcı arasına mesafe koyan ve aslında hiyerarşiyi güçlendiren bir durum olarak karşıma çıkıyordu.

Benzerlik ve Ortaklık Kurma Üzerinden Güven İlişkisi

Göç gibi hassasiyet içeren konularda, katılımcıları da dahil eden bir araştırma yapmak, katılımcıların araştırmacıya olan yakınlığı, ona karşı duydukları güven ve kurdukları dostluk duyguları ile mümkün olabilmektedir. Özellikle, yabancı bir kültürde yalnızlık, çaresizlik, güvensizlik hissedilen gruplarla çalışılıyorsa, güven ilişkisinin güçlü temellerle kurulması gerekmektedir (Forbes, 1992’den aktaran Kümbetoğlu, 2005: 67). Kurulan güven ilişkisi ile doğru orantılı olarak elde edilen bilginin kalitesi de artacaktır.

Saha çalışması süresince ilk kez karşılaştığım Suriyeli kadınlar devam eden savaşın etkisiyle, türlü güvensizlikler ve korkular yaşamaktaydı. Onları en çok tedirgin eden durum karşılaştıkları yabancıların Suriye’deki örgütlere haber taşıyan muhbirler (*muhaberat*) ya da ajanlar olmasıydı. Bu ihtimal üzerinde durarak, ilk tanışmada mesafeli davranırlarken, görüşmeler uzadıkça, beraber geçen vakitler arttıkça, kendilerini yanımda daha güvende hissetmeye başladılar. Bu görüşmelerde farkına vardığım şey, aslında bölgeye uzak bir araştırmacı olmamın beni daha fazla ‘içeriden biri’ yaptıyordu. Kendi milliyetinden insanlara, Suriye savaşı öncesi ve sırasında deneyimledikleri “muhbirlik” olayları sebebiyle daha fazla çekinceyle yaklaşıyorlardı. Benim bölgeye uzak Türkiyeli bir araştırmacı oluşum günlük hayatları ve deneyimleri konusunda daha rahat ve daha detaylı açılmalarını sağlıyordu. Görüşmeler sırasında, güven inşası ve samimiyet için zaman zaman ortaklıklar ve benzerlikler kurma hali görülebiliyordu. Bu ortaklık ve benzerlik kurma isteği pek çok Suriyeli kadın tarafından, ‘sen bizim oranın insanlarına benziyorsun’ söylemiyle örnekleniyordu. Gittiğim evlerin büyük bir çoğunluğunda

Suriyeli bir sanatçıya benzetilmiş olmamın, bir noktadan sonra sanatçıya benzerliğimden çok kendilerine benzerliğim ile ilgili olduğu zihnimde açıklama buluyordu. Ben de bu ortaklığı devam ettirebilmek amacıyla, kendi deneyimlerimi paylaşıyor ya da ortak yemek tariflerinden, benzerliklerden konu açıyordum. Türkiyeli kadınlar için de, İstanbullu olmam, bölgeyi tanımıyor olmam kendilerini daha güvende hissetmelerini sağlıyor, anlattıklarının şehir içerisinde dedikoduya dönüşmeyeceğine inanarak daha rahat davranıyorlardı. Bu deneyim de, aslında ‘dışarıdan’ olmanın bazı durumlarda daha fazla bilgi edinilmesine yardımcı olduğunu örnekleyen bir durumdu.

Araştırmacının Etik Kaygıları ve Yükümlülükleri

Görüşmeler esnasında beni en çok zorlayan durum, iki grup arasında objektif bakışı korumaya çalışmaktı. İlk görüşme deneyimlerinde, kendimi görüşme yaptığım kadınlarla sürekli empati yaparken buluyordum. Bu süreç hem duygusal olarak çok yıpratıcıydı, hem de edindiğim bilgilerin nesnel hale gelmesi ve bir bağlama oturtulması konusunda ciddi sorunlar teşkil edecek gibi görünüyordu. Bu durum aslında görüşmelerin seyrini de zaman zaman değiştirebiliyordu, bazen sırf karşı tarafı onaylamak, dolayısıyla karşı taraf tarafından onaylanmak amacıyla hiç düşünmediğim ya da hiç savunmadığım cümlelerin ağzımdan çıkmasını engelleyemiyordum. Türkiyeli kadınlar ile samimiyet kurabilmek için, Suriyeli kadınlar hakkında agresif ve negatif yorumlara karşı genellikle suskunlukla cevap vermeye çalışsam da, görüşmeye devam edebilmek için bazı durumlarda beden hareketlerimle onayladığımı göstermek zorunda kalıyordum. Suriyeli kadınlar karşısında da, anlattıkları olumsuz ve üzücü bir olay olduğunda sanki o durumu ben yaratmışım gibi suçluluk hissedebiliyordum. Türkiyeli kadınlarla olan olumsuz deneyimlerini paylaştıklarında, Türkiyeli bir kadın olarak kendimi suçlu ve rahatsız hissediyordum. Bu empati kurma, suçluluk hissetme, onaylamadığın bir düşünceyi onaylıyormuş gibi görünme hali, etik sorumluluklar sebebiyle baskı altında hissetmeme neden oluyordu. Bu durum da, görüşmelerin seyrini (rahat, samimi, gergin, uzun veya kısa olmasını) etkileyen faktörler arasındaydı.

Etik açıdan kendimi sorumlu hissettiğim bir başka konu kadınların karşılaşma hallerinde karşıma çıkıyordu. Kadınlarla yapılan görüşmeler genelde sohbet tarzında ilerliyordu, çoğu zaman not bile almıyordum. Görüşme sonlarında aklımda kalanları hemen kaydediyordum. Not almama hali kadınların daha samimi konuşmasını sağlıyor ve araştırmacı pozisyonumu saklıyordu. Bazı zamanlar görüşmelere, mahalleden Türkiyeli ya da Suriyeli komşular dahil oluyor, tek görüşmeye başladığımız bir görüşme üç-dört kişilik bir grupla sonlanabiliyordu. Bu toplu görüşmeler aslında benim için çok değerliydi, çünkü tam da gözümün önünde merak ettiğim karşılaşmalar yaşanıyor. Ancak, görüşmeye mahalleden başka bir komşu katıldığında beni en tedirgin eden durum, bir tartışma hali yaşandığında nasıl müdahale edeceğim ya da müdahale etmemin

gerekli olup olmadığı sorunsalıydı. Bu çalışmayı başka uyruktan bir araştırmacı yapsa daha farklı deneyimler yaşayabilirdi, ancak Türkiyeli olmam sebebiyle bir tarafı temsil ediyordum ve bu durum da üzerime sorumluluklar yükliyordu. Karşılaşmalar ve tartışmalar gerçekleştiğinde nasıl bir tutum izleyeceğime dair kaygılarım artıyordu. İki grup arasında tartışmalar yaşandığında çekimsiz bir tavır sergileyerek, genellikle yorum yapmamayı, konuyu sonlandırmayı tercih ediyordum. Dolayısıyla, görüşmelerin seyrini Türkiyeli olmaktan dolayı ortaya çıkan etik kaygılarım yönlendiriyordu.

Bir diğer kaygı görüşme mekanlarının seçilmesi konusunda karşıma çıkıyordu. Suriyeli kadınlar genellikle tek odalı evlerde, çok fazla kişiyle birlikte barınıyorlardı. Bu durumda genellikle evde yaşayan kadınlar bir arada görüşmelere giriyor, bazen ortamda çocuklar oluyor, evin erkekleri dışarıda görüşmenin bitmesini bekliyordu. Bu durum görüşmelerin kısalmasına ve bireysel samimiyetten uzak olmasına yol açmaktaydı. Mekan tercihlerinde özellikle dikkat ettiğim konu, Suriyeli kadınlara misafir olarak gitmekti. Çünkü, misafir söylemi sebebiyle pek çok olumsuzluğa ve ayrımcılığa uğrayan Suriyeli kadınları görüşmeler esnasında ev sahibi olarak konumlandırmak, aradaki ‘mülteci-ev sahibi hiyerarşisini’ ters yüz ediyor ve Suriyeli kadınları belki de ilk defa Türkiye’de ev sahibi konumuna getiriyordu. Bu nedenle kendilerini daha rahat hissettikleri bir ortamda, bir misafire daha kolay açılabilirlerdi.

Aracılarla Çalışmak ve Araştırmacının ‘Misafirliği’

Bryman’ın (2001’den aktaran Harmanşah ve Nahya, 2016:78) da belirttiği gibi, araçlarla sahaya çıkmak, araştırmacının alanı toplumsal durumun öznelinin gözünden görmektense, aracı kişinin kendi değerlendirmelerine fazlasıyla dayanmasına ve sahanın araçların tercihlerine ve bakış açısına göre belirlenmesine yol açar. Nitekim, Hatay’a ilk kez doktora çalışması sebebiyle gitmiş biri olarak görüşmeler için araçlara olan ihtiyacım kaçınılmazdı. STK çalışanı kimliğim dolayısıyla bölgede pek çok STK ile iletişime geçme imkanım olmasına rağmen daha bağımsız görüşmeler yapmak amacıyla STK’lar yerine yerel halktan insanların aracılık yapmasını tercih ettim. Ancak, araçlarla çalışırken de görüşmelerin seyrini tamamen değiştiren bazı durumlarla karşılaştım. STK çalışanı kimliğimi saklıyor olmama rağmen, Yayladağı bölgesindeki görüşmelerim öncesinde tanıştığım aracı kişinin, beni kadınlara maddi destekte bulunan bir sivil toplum çalışanı olarak tanıttığından dolayı bu bölgede o aracı vasıtasıyla yapılan görüşmelerin seyri genellikle ekonomik sorunlar çerçevesinde ilerlemişti. Sonradan fark ettiğim bu durum, o kadınlardan aldığım bilginin ekonomik bağlamda temellenmesine sebebiyet vermişti. Sahanın sınırlılıkları nedeniyle bir ya da iki aracı üzerinden şekillenmek zorunda kalan görüşmelerde problemler yaşamıştım ve farklı araçlarla çalışmak doğru bilgiye ulaşmak adına önemli hale gelmişti.

Bölgenin dışından biri olmanın getirdiği bazı güvenlik sorunları da bulunmaktaydı.

Sınır bölgesinde saha çalışması yapmak, sınır ilçelerine gidip gelmek gibi durumlarda genellikle birinin desteğine ihtiyaç duyuyordum. Çoğu bölgeye beni aracılar götürüyor ve görüşmeler esnasında onları bir yerlerde bekletiyor olmam üzerimde ciddi bir baskı yaratıyordu. Bu alanlarda görüşmeler uzaklık sebebiyle ve güvenlik sebebiyle tek seferlik oluyordu ve mümkün olduğunca kısa tutuyordum.

Hatay’da tanıştığım ve yardım aldığım kişilerin gözündeki ‘misafir’ konumunun araştırmamı etkilediği önemli bir nokta, misafir olmanın gerektirdiği bazı y k ml l klere ve geleneksel kurallara uymak zorunda kalmamdı. Misafirperverlik boyutu bana karşı çok yüksek seviyedeydi, çoğu zaman bir dediğim iki edilmiyordu, ancak karşılığında da yardımcı olan aracılara sadakatim bekleniyordu. Başka aracılarla çalışmak istediğim zaman bu sorun yaratabiliyordu. Dolayısıyla bağımsızlığım bir noktada aracılarımın ellerindeydi ve görüşmeler de o doğrultuda ilerliyordu.

Araştırmacının Araştırma Yaptığı Topluluğa Faydası

Kümbetoğlu’nun aktardığı üzere:

Araştırmaya katılım çoğu durumda kadının kendini, içinde yer aldığı ilişkilerini bir yeniden değerlendirme fırsatı yaratarak, değişimi veya çözümü hedeflenen gerçekliklerin üzerine gidici bir itici gücü de oluşturabilmektedir. Örnekleme gerekse, evliliği boşanma ile sonuçlanmış kadınlarla gerçekleştirilecek araştırmalarda, kadınlara araştırma süresince kazandırılacak bilgi ve diğer kadınların deneyimleri onların kendi sorunlarının çözümü için uygun yollar bulmalarında yardımcı olabilecektir (2005:68).

Buna göre, tahakküm ilişkisini, hiyerarşiyi ve otoriteyi yok eden, konuyu toplumsal cinsiyet bağlamında ele alan feminist yöntemde araştırmacının ana hedeflerinden bir tanesi de araştırmanın sonunda toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile mücadele ederken yararlanılacak toplumsal bilgiyi uretebilmektir. Bu yöntemle araştırmacının, sadece bilgi elde etmek değil, aynı zamanda araştırdığı grubun yaşam kalitesini yükseltmek, sorunlu alanlarda dönüştürücü bir rol oynamak ve konuyu kamuoyunun dikkatine sunmak gibi yükümlülükleri de vardır (Kümbetoğlu, 2005: 54). Feminist yaklaşım, bir konuyu incelerken, toplumu daha eşitlikçi hale getirmek nasıl mümkündür ve sosyal gerçekliğin dönüştürülmesi ve değiştirilmesinde araştırmacının rolü ne olmalıdır gibi sorulara cevap ararken antipozitivist ve antipatriarkal bir yol izler ve çözümleyici öneriler getirmekle sorumludur. “Kullanılabilir araştırma” kavramını ileri süren feminist araştırmacılar, araştırma sonunda politika  nerileri ortaya atarlar (Kümbetoğlu, 2005; Reinharz, 1992).

Benim de bu çalışmayı yürütürken öncelikli hedefim gerek görüşme yaptığım kadınlar arasındaki iletişimi sağlamak gerekse de konuya uzak olan kişilere güncel

durumu anlatabilmektir. Diğer taraftan, görüşme yaptığım kadınlara bireysel olarak da fayda sağlamak istiyordum. Araştırmayı yürüttüğüm sırada aynı zamanda tam zamanlı bir şekilde kadın ve mülteci çocuklara danışmanlık veren bir sivil toplum örgütünde çalışıyor olmam, mesleki olarak bilgi birikimim ve alandaki deneyimim sebebiyle görüşmelerim esnasında kadınların dertlerine çözüm bulmaya çalışıyor, bir taraftan da danışmanlığımı veriyor, yönlendirmelerimi yapıyor ve takiplerini gerçekleştiriyordum. İstanbul’da çalışıyor olmam sebebiyle bir taraftan İstanbul’daki durumu da gözlemleyebiliyor ve iki şehir arasında karşılaştırma yapabileme imkanı buluyordum.

Araştırma yaptığım topluluğa faydalı olabilme arzusu ve geçmiş sivil toplum deneyimlerim, kadınlarla kurduğum ilişkide etkileşimimizi artırarak, daha fazla bağ kurmamıza yol açıp, ilişkimizi güçlendirmişti. Böylelikle araştırmanın ötesinde gündelik problemlerinde de kendilerine ortak biri olarak feminist yöntemin amaçlarından birini elimden geldiğince gerçekleştirmeye çalışıyordum. Bu durum aramızdaki güveni sağlamlaştırarak, araştırmanın seyrini olumlu etkiliyordu.

III. “Patriarkal Pazarlık” Kısacasında Kadın Araştırmacı Olmak

Reinharz (1992:259) bilimsel araştırmalarda araştırma projesi ile araştırmacının kendisi arasındaki bağın ‘kişinin kendi deneyimi ile işe koyulması’ (*starting with one’s experience*) şeklinde başladığını belirtir. Özellikle gündelik deneyimleri gözlemleyen feminist araştırmacı da işe kendini anlamaktan başlayarak, aslında kadının gözünden başlamış olur (*starting from the standpoint of women*). Kendi deneyimlerimden de gözlemlediğim kadarıyla, kadının gözünden araştırmaya başlarken, kadın araştırmacı, araştırmanın bir parçası olarak gruba dahil olur ve toplumsal cinsiyet kuralları tarafından yönlendirilir, değiştirilir ve dönüştürülür. Bir önceki bölümde, kendi deneyimlerim üzerinden daha çok araştırmacının kimliği, sosyo-ekonomik durumu, etik kaygıların araştırma sürecine değiştirici ve dönüştürücü etkisinden bahsettim. Bu bölümde ise, toplumsal cinsiyet ve göç araştırması yaparken, özellikle toplumda benimsenmiş olan toplumsal cinsiyet rollerinin ve kadın bir araştırmacı olmanın araştırmaya etkisi üzerinde durmak istiyorum. Bir önceki başlıkta bahsetmiş olduğum dinamiklerden ayrı olarak, toplumda var olan toplumsal cinsiyet kurallarını zaman zaman yıkmış olmanın, zaman zaman da boyun eğmek zorunda kalmanın araştırmaya olan etkisinden bahsedeceğim.

Araştırma sürecime öz-düşünümsel olarak yaklaştığımda, özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında araştırmama etki eden faktörlerin dört ana kategori etrafında şekillendiğini fark ettim. Aşağıda, bu kategorileri alt başlıklar halinde değerlendireceğim.

Kadınlık Üzerinden Kadınlarla Yapılan Pazarlık

Uzun yıllardır geniş kabul gören ‘patriarkal pazarlık’ teorisi, kriz dönemlerinde olan klasik ataerkinin devam etmesinde kadınların rolünü vurgular (Kandiyoti, 1988: 282).

Bu teoriye göre, kadınlar klasik ataerkinin değişmesine karşı çıkabilir ve kendilerine biçilen ve hayatlarını zorlaştıran toplumsal cinsiyet rollerinden vazgeçmeye direnç gösterebilirler. Değişime karşı direnirler, çünkü kısa süreli ekonomik avantajlarının ve güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmasını kaybetmek istemezler. Özellikle göç gibi toplumsal değişim dönemlerinde ataerkinin sağladığı kısa süreli avantajlar daha da vazgeçilmez hale gelir. Dolayısıyla, kadınların bu tür patriarkal pazarlıklara başladığı gözlemlenebilir. Bu pazarlıklarda kadınlar, ataerkiyi güçlendirerek, onu muhafaza edecek bir takım tutumlar içerisine girebilirler. Mesela, özellikle Ortadoğu toplumlarında kocasına en iyi bakan, en iyi yemek yapan, en kapalı giyinen, en iyi anne olan en makbul kadındır pazarlığının hakim olduğu görülebilmektedir. Nitekim, makalenin de başında belirttiğim gibi, klasik ataerkilliğe hizmet eden ‘en iyi kadın kimdir?’, ‘hangi kadın kocayı elde eder?’ gibi soruların etrafında çatışan mülteci ve yerel kadınların da bu pazarlığa başlamış olduğu kaçınılmaz olarak gözlemlenmektedir. Bir kadın araştırmacı olarak, sahada kadınlarla beraber çalışmanın bana kazandırdığı en büyük deneyim, beni de hiç vakit kaybetmeden bu pazarlığa dahil etmiş olmalarıdır.

Görüşmelere başlar başlamaz ilk karşılaştığım sorular medeni durumum ve yaşım hakkında olmuştur. Görüşme yaptığım kadınların büyük bir çoğunluğunun benim yaşımda, en az 5 senelik evli ve 2-3 çocuklu olduğu düşünüldüğünde, verdiğim cevaplar karşısında tatmin olmamışlar ve kadınlığımda bir eksiklik arama yoluna gitmişlerdi. Kendilerinden olmayan kadınlar için biçtikleri ‘iyi olmayan kadın’ damgasına bir bakıma maruz bırakılmıştım. Hangi kadın daha iyi savaşında en baştan yenildiğim açıktı, bu nedenle çoğu durumda beni zararsız, kimliksiz, ya da büyümemiş bir çocuk olarak özneleştirmişlerdi.

Görüşmeler esnasında araştırmacı-araştırılan arasındaki kaçınılmaz, araştırmacının genel olarak üst bir konumda yer aldığı hiyerarşik düzen, kadınlık üzerinden tersine çevrilebiliyordu. Bu feminist yöntemde amaçlanan bir nokta olsa da, eşit konumlanmayı da engelleyen bir durumdu. Ancak, araştırmacının bu anlamda güçsüzlüğünün bazı noktalarda bilgi edinmeye dair bazı avantajlar sağladığını söyleyebilirim. Kendi kadınlığını üstün kılıp, daha iyi kadın nasıl olunur üzerinden bana ders vermeye çalışan kadın görüşmecilerim aynı zamanda gündelik hayat deneyimlerine dair daha fazla bilgi sunuyorlardı. Bu da benim açımdan daha zengin bir veri elde edebilmeyi sağlıyordu.

Elbette ki kadın kimliğini tek bir doğru üzerinden anlamlandırmaya çalışmak mümkün değildir. Bir başka görüşmede bu yaşadıklarımın aksine, görüşmecilerim benim toplumsal cinsiyet algıma ve yaşayış biçimime saygı göstererek ve kendilerinininkiyle kıyaslayarak yüceltme davranışına yönelmişlerdi. Dolayısıyla kimileri için ‘eksik bir kadın’ iken kimileri için ‘ayakları üzerinde duran bir bilim insanı’ kimliğine sahiptim. Böylelikle, araştırma sürecindeki konumsallık ve güç ilişkilerinin her zaman aynı

olmayacağını, bu eşitsizliğin zaman zaman özne değiştirebileceğini deneyimlemiş oldum. Her kadının gündelik deneyimi farklı ve öznel; dolayısıyla her görüşmedeki konumum, algım, dönüşümüm farklı ve özeldi.

Suriyeli ve Türkiyeli kadınların neredeyse tamamında ortak olan tek soru, ‘kız başına’ İstanbul’dan kalkıp, Hatay’a, savaş bölgesine nasıl geldiğim, orada uzun süre nasıl tek başıma kaldığım ve kimsenin buna nasıl bir şey demediği üzerineydi. Bu ‘kız başına’ olma hali, bahsedeceğim dört alt başlıkta da peşimi bırakmayan bir yakıştırmaydı.

Erkeklerle Yapılan Pazarlık

Toplumsal cinsiyet rolleri etrafında dönen pazarlık elbette ki sadece kadınlarla değil erkeklerle de yapılıyordu. İstanbul’dan gelmiş ‘bağımsız bir kadın’ figürü, erkekler için de klasik ataerkiye yönelmiş bir tehdit olarak algılanıyordu. Her ne kadar Hatay’ın modern yaşayış tarzı, kadınların şehirde daha aktif oluşu benim için rahatlatıcı olsa da, konu toplumsal cinsiyet rollerine geldiğinde geleneksel tutum her daim ön plandaydı.

Görüşme yaptığım ya da eşleriyle görüşme yapabilmek için izin almak zorunda kaldığım erkeklerin çoğu için yaşadıkları şehirde dolanan bir yabancıydım. Kadınlarla görüşüyordum ve dolayısıyla ilk olarak akıllarına gelen şey eşlerinin aklını çelebileceğim düşüncesi ve kendilerine bir tehdit yaratabileceğim ihtimaliydi. Zamanla bu tehdit algısı yerini korunması-kollanması gereken kadın algısına bırakmıştı. Misafirliğimin ve kadın olmamın iç içe geçtiği dönemlerde, yardımcı olmak ve koruma duygusu da iç içe geçmekteydi. Misafir bir erkek araştırmacı olsaydım benzer tavırlarla mı karşılaşacaktım sorusu her zaman aklımın bir köşesini meşgul etmekteydi.

Araştırma süresince sadece kadınlarla görüşmeler yapmadım, bunun yanında çeşitli kurumlar, esnaf ya da karşılaştığım erkeklerle de sohbet edebilme imkanı buldum. Bu sohbetler esnasında görüşmenin seyrini etkileyen çok önemli bir dinamiğin farkına vardım. O da konuşma biçimimi değiştirmek zorunda kalmamı. Konuşurken kullandığım ses tonu ne kadar sert ve yüksek olursa, karşıdan gelen cevabın o ölçüde ciddi olduğunu gözlemliyordum. Bu da bir kadın olarak daha ince bir ses tonuyla konuşmanın ciddiye alınmadığı, dildeki maskülenlik tonunu arttırmam gerektiğini gösteriyordu.

Aile ve Yakın Çevre ile Yapılan Pazarlık

2014 yılında sahaya çıkarken elbette ki, ailemin ve yakın çevrem de bazı kaygıları vardı. Bir çok ailenin çocuklarının bilmedikleri bir bölgeye gidişi, burasının sınır bölgesi oluşu ve savaşın devam ediyor olması ile ilgili bazı endişeleri olsa da; bu özellikle kız çocuklar söz konusu olduğunda daha kaygılı bir süreç haline gelmektedir. Orta sınıf bir aileden gelen ve yurtdışındaki yüksek lisans eğitimine kadar ailesi ile birlikte yaşamış bir kız çocuğu olarak, ailemin ve yakın çevrem de bana yönelttikleri ilk soru, ‘kız başına oralarda ne yapacağım ve kendimi nasıl koruyacağım’ üzerineydi. Bu sorular

karşısında verdiğim cevaplarla tatmin olmadıklarından, sahaya çıkmadan önce mutlaka bölgedeki tanidiklarına ulaşıyorlar, ‘bizim kız oralara geliyor, senin de haberin olsun’ türünden konuşmalar gerçekleştiriyorlardı. Bu durum, bölgedeki hareket kabiliyetimi bir miktar sınırlıyordu. alışmak istediğim bazı bölgeler kadınlar için ‘ulaşılmaz’ ve ‘tehlikeli’ olarak belirlenmişti. Dolayısıyla bu bölgelerde çalışmak istediğimde, sadece kadın olmamdan kaynaklı aşmak zorunda kaldığım bir sürü duvar bulunmaktaydı.

Kişisel Değer Yargıları ile Yapılan Pazarlık

Toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmiş ve öğrenilmiş kurallar bütünü olmasından hareketle her ne kadar bu konuya eleştirel bakan bir araştırmacı olsam da, sahaya çıkmadan önce ‘kız başına oralarda ne yapacaksın’ sorusu benim de kafamı kurcalıyordu. Bu sorular bölgeye gitmekten korkmam ile ilgili değil, karşılaşacağım toplumsal cinsiyet rolleriyle nasıl mücadele edeceğime yönelik bir kaygıydı. Çünkü kadın bir araştırmacı olarak ilk etapta kendimi görüşme yaptığım kişilere kabul ettirmem gerekiyordu. Araştırmacıyı bir özne olarak görmeleri, yaptığı işe saygı duyabilmeleri adına özellikle kadın araştırmacıların emek sarf etmesi gerekiyordu. Bu  nemsenmeme hali, araştırma sürecini etkileyen bir durumdu. Sorulan sorulara, görüşmenin süresi ve gidişatına yönelik bazı problemler yaratabiliyordu.

Diğer taraftan, kendi değerlerim ile olan mücadelem görüşmeler sırasında sürekli kendimi sorgulamama sebep olmuştu. Sonuç olarak ben de bir kadındım, kendi değer yargıları vardı ve  stelik T rkiyeliydim. Her ne kadar bir taraf olmaktan kaçınıyor olsam da, bir tarafa aitmiş gibi görünüyordum. Görüşmeler esnasında bana anlatılan hikayeler kendi kadınlığımı anlamlandırmam konusunda epey deneyim kazandırdı. Her kadının hikayesi farklıydı, görüşmeler esnasında her kadının hikayesinin içerisine giriyor, kendimi onların yerine koyuyor, ve ‘aynı koşullarda ben nasıl davranırım’ sorusunun cevabını arıyordum. Bu da kadınlık bilincimi geliştirmem ve kendi kadınlığımı anlamlandırmam konusunda oldukça yardımcı olmuştu.

Sonuç

Bu makale, araştırmacının konumsallığı, geçmiş deneyimleri ve kimliğinin araştırmaya etkisine örnek olarak, 2014-2016 yıllarında gerçekleşen, feminist perspektifi temel alarak çıktığım saha çalışmasındaki deneyimlerimi içermektedir. İlk olarak öz-anlatıların araştırmanın b t n l ğ  açısından ne kadar değerli olduğu ve bunun feminist perspektifli araştırmalarda çok daha fazla ön plana çıktığına yönelik tartışmalara yer verdim. Sonrasında ise saha çalışmasına etki eden dinamiklerin neler olduğuna ve hangi yönde araştırmaya etki ettiğine dair örnekler sundum. Bu  rnekleri, hem kendi konumsallığım ve kişiliğim, hem de toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden tartışarak, bir araştırmanın bütünüyle anlaşılması için o araştırmayı gerçekleştiren kişinin

deneyimlerini de anlamlandırmak gerektiğini göstermeye çalıştım. Araştırma süresince ve saha çalışması boyunca edindiğim tüm bilgiler ve deneyimler, izlediğim yöntem ve sonuçlar tamamen kendi kişiliğimin etkisiyle oluştu. Bu çalışmadan elde edilecek verilerin başka bir araştırmacı tarafından elde edilmesi ve yorumlanması özde ve biçimde tamamen farklı olabilir. Başka bir deyişle, bu makaleye konu olan deneyimler farklı şekillerde yaşanabilirdi. Bu farklılık, görüşme yapmak istenen örneklemin seçiminde, görüşme yapma yönteminde ve bunları yorumlama biçiminde kendini gösterebilir, dolayısıyla aynı sahadan çok farklı araştırma konuları çıkabilir. Nitel çalışmalarda elde edilen verilerin araştırmacının öznelliği ile birleşmiş durumda olduğunu kabul ederek, ortaya çıkan çalışmaların, bu tür ek okumalarla ve ek anlatılarla birlikte daha fazla anlam kazanabileceğini ve elde edilmiş verilerin daha zengin bir biçimde yorumlanabileceğini düşünüyorum.

Sahada kadınlarla birlikte geçirdiğim zaman diliminde deneyimlemiş olduğum en önemli olgu, yaşadıklarımın, deneyimlerimin, özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde, beni görüşme yaptığım kadınlardan farklı kılmadığıdır. Kendi deneyimlerim de doğal olarak kadınlar arası ilişkileri belirleyen dinamiklerle birlikte düşünüldüğünde bilimsel çalışmalarda kullanılabilir bir bilgiye dönüşmektedir. Kadınların bana bakış biçiminin, birbirlerine olan bakışı da yansıttığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle bu öz-anlatı aslında ortaya çıkacak olan çalışma için de bir ön anlatı, bir örnek oluşturmaktadır. Bu alanda gerçekleşecek ve artacak öz-düşünümsellik deneyimleri toplumsal cinsiyet ve göç literatürünün geliştirilmesine katkı sağlayacak bir araç olacaktır.

Kaynakça

- Atay, T. (2016) “Sunu yazısı” Harmanşah, R. ve Nahya, Z.N. (der) *Etnografik Hikayeler* içinde, Metis Yayınları, İstanbul, 9-15.
- Baklacioğlu, N.Ö ve Kıvılcım, Z. (2015) *Sürgünde Toplumsal Cinsiyet*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Baklacioğlu, N.Ö. (2017) *Uluslararası Sınırların Gölgesinde Mülteci Kadınlar*, Der Yayınları, İstanbul.
- Brown, N.E. (2012) “Negotiating the insider/outsider status: black feminist ethnography and legislative studies”, *Journal of Feminist Scholarship*, 3 (Fall):19-34.
- Bryman, A. (2001) *Social Research Methods*, Oxford University Press, New York.
- Carling, J., Erdal, M.B., Ezzati, R. (2014) “Beyond the insider-outsider divide in migration research”, *Migration Studies*, 2(1): 36-54.

- Dedeoğlu, S. ve Gökmen, Ç.E. (2011) *Göç ve Sosyal Dışlanma: Türkiye’de Yabancı Göçmen Kadınlar*, Efil Yayınları, Ankara.
- Deniz, A. (2017) “Kesişen kimlikler ekseninde bir konum tartışması: bir kadın araştırmacının Türkiye’de yaşayan Rus göçmen kadınlarla karşılaşmasından notlar”, *Fe Dergi*, 9(1): 12-26.
- Denzin, N.K. ve Lincoln, Y.S. (1994) *Handbook of Qualitative Research*, Sage Publications, Newbury Park.
- Forbes, S.M. (1992) *Refugee Women*, Zed Books, London.
- GAR- Bülten no.3 (2019/02) “Dosya: akademi ve göç” Demirkol, E. (haz.) Göç Araştırmaları Derneği- GAR, erişim adresi: <https://www.gocarastirmalariderneği.org/attachments/article/77/goc-arastirmalari-derneği-bulten-no-3-akademi-ve-goc.pdf> adresinden 15 Eylül 2019 tarihinde erişilmiştir
- Güçlü, S. (2012) “Feminist metodoloji tartışmaları”, *Mediterranean Journal of Humanities*, 2(1): 107-120.
- Harmanşah, R. ve Nahya, Z.N. der. (2016) *Etnografik Hikayeler*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Holliday, A. (2002) *Doing and Writing Qualitative Research*, Sage Publication, London.
- Indra, D. der. (1999) *Engendering Forced Migration: Theory and Practice*, Berghahn Books, New York.
- Iosifides, T. (2019) “Nitel göç araştırmalarında epistemolojik meseleler: özdüşünümsellik, nesnellik ve öznellik” Zapata-Barrero, R. ve Yalaz, E. (der.) *Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar* içinde, GarKitaplık, İstanbul, 112-132.
- Kandiyoti, D. (1988) “Bargaining with patriarchy”, *Gender and Society*, 2(3): 274-290.
- Kerstetter, K. (2012) “Insider, outsider, or somewhere in between: the impact of researchers’ identities on the community-based research process”, *Journal of Rural Sciences*, 27(2): 99-117.
- Körükmez, L. ve Südaş, İ. der. (2015) *Göçler Ülkesi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Kusow, A.M. (2003) “Beyond indigenous authenticity: reflections on the insider/outsider debate in immigration research”, *Symbolic Interaction*, 26(4): 591-599.
- Kümbetoğlu, B. (2005) *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Merton, R.K. (1972) “Insiders and outsiders: a chapter in the sociology of knowledge”, *American Journal of Sociology*, 78(1): 9-47.

- Naples, N.A. (1996) “A feminist revisiting of the insider/outsider debate: the ‘outsider phenomenon’ in rural Iowa”, *Qualitative Sociology*, 19(1): 83-106.
- Nawyn, S.J. “Gender and migration: integrating feminist theory into migration studies” *Sociology Compass*, 4(9): 749-765.
- ODTÜ Göç Araştırmaları Grubu, Yasemin Akis, Esra Demirkol, Meltem Hamit, Zeynep Karakılıç, Görkem Dağdelen, Nevin Şahin-Malkoç, Figen Uzar-Özdemir, Besim Can Zırh (2015) “Türkiye göç araştırmalarında araştırmacı deneyimleri: göç araştırmalarında araştırmacının konumu üzerine öz-düşünsel bir bakış” Körükmez, L. ve Südaş, İ. (der.) *Göçler Ülkesi içinde*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 197-227.
- Oğuz, H.Ş. (2012) “Alanda bir kadın”, *Fe Dergi*, 4(1): 64-78.
- Orhon, G. (2014) “Alan araştırması deneyimini tartışmaya açmak: içeriden ya da dışarıdan olmak, çoğul kimlikler ve toplumsal cinsiyet”, *Fe Dergi*, 6(1): 54-67.
- Öztan, E. (2015) “Feminist araştırmalar ve yöntem”, Saygılıgil, F. (der.) *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları içinde*, Dipnot Yayınları, İstanbul, 271-290.
- Palmay, I., Burman, E., Chantler, K., ve Kiguwe, P. (2010) *Gender and Migration: Feminist Interventions*, Zed Books, London.
- Rabe, M. (2003) “Revisiting ‘insiders’ and ‘outsiders’ as social researchers”, *African Sociological Review*, 7(2): 149-161.
- Reinharz, S. (1992) *Feminist Methods in Social Research*, Oxford University Press, Oxford.
- Şentürk, B. (2016) “Mahalle kahvesinde ‘abla’, kabul günlerinde ‘hanım’: sınıf ve toplumsal cinsiyet bağlamında gecekonduda kadın araştırmacı olmak”, Harmanşah, R. ve Nahya, Z.N. (der.) *Etnografik Hikayeler içinde*, Metis Yayınları, İstanbul, 68-85.
- Tuncer, S. (2015) “Dışarı çıkmak: özelden kamusala feminist bir saha hikayesi”, *Moment Dergi*, 2(2): 30-58.
- Tüzel, G. B. (2009) “Feminist bir doktora tezi yazmak”, Hattatoğlu, D. ve Ertuğrul, G. (der.) *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından içinde*, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 527-549.
- Ünlü, Ç.Y. (2019) “Feminist yöntemi alan deneyimleri(m) üzerinden tartışmak”, *Fe Dergi*, 11(1): 1-8.

Zapata-Barrero, R. ve Yalaz, E. (2019) “Göç çalışmalarında nitel araştırmalara giden yolu açmak”, Zapata-Barrero, R. ve Yalaz, E. (der.) *Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar* içinde, GarKitaplık, İstanbul, 1-9.

Mülteci Hakederliği ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Kırılganlık Arasındaki İlişkiyi Anlamak: Uluslararası Koruma Altındaki Mülteciler İçin Sosyal Yardımlar Örneği

Meriç Çağlar Chesley

Giriş

Türkiye’nin göç veren bir ülkeden gerek mülteciler gerekse göçmenler için geçiş hatta varış ülkesi haline gelmesi akademide 1990’lı yıllardan beri tartışılıyor olsa da yaklaşık 3,5 milyon Suriyeli mültecinin ülkemize gelişine kadar göç ve mültecilik meselesinin politika yapımcıların gündeminde olmadığını söylemek mümkün. Göç politikaları açısından bir yol ayrımına gelinmiş ve Türkiye’de ikamet eden mülteci nüfusunun büyük oranının savaştan sonra ülkelerine dön(e)meyeceği belli olmuşken, mültecilerin sosyo-ekonomik uyumunun önünde bulunan en büyük yasal engel Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesini coğrafi bir çekinceyle imzalamış olması. Bu çekinceye göre, yalnızca Avrupa’da gerçekleşen olaylar nedeniyle Türkiye’ye gelen sığınmacılar mülteci statüsü alabilirken, dünyanın diğer bölgelerinden gelen sığınmacılar sadece şartlı mülteci statüsü olarak üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar Türkiye’de geçici bir süre ikamet etme hakkına sahip olabiliyorlar. 2014 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Yasası ile, iç savaştan kaçan Suriyeli sığınmacılar gibi toplu göç olaylarına cevap vermek adına “geçici koruma” adı altında bir hukuki statü oluşturuldu. Suriye dışındaki, Irak, İran, Afganistan, Afrika ülkeleri gibi diğer ülkelerden bireysel olarak gelen sığınmacıların ise “uluslararası koruma” statüsü bulunuyor.

Türkiye’ye gelerek uluslararası koruma başvurusu yapan sığınmacıların hakederliği kayıttan başlayarak çeşitli aşamalarda sınanıyor. Aşağıda detaylı anlatılacağı gibi bazı ülkelerden gelen mültecilerin, sığınmacı değil ‘ekonomik göçmen’ olarak ön kabulü, bu kişilerin koruma statüsü almasını fiilen imkânsız hale getirerek, mülteci hakederliğinin sınındığı ilk süreç oluyor. Bu çalışmanın yapıldığı dönemdeki yasal çerçeveye göre¹

¹ Bu çalışmanın gerçekleştirildiği tarihlerde uluslararası koruma kayıt ve kabul işlemleri BMMYK ve Göç İdaresi tarafından iki başlı bir sistemle gerçekleştirilirken, Eylül 2018 tarihinde bu sorumluluk tamamıyla Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’ne devredilmiştir.

öncelikle Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)’ne başvuru yapan sığınmacılar, kurum tarafından kayıt işlemleri gerçekleştirildikten sonra uydu kent denilen şehirlere yönlendiriliyorlar. İki başlı bu sistemde, sığınmacılar uydu kentlerine gittikten sonra İl Göç İdaresine de kayıt yaptırmak zorunda. Bu iki kayıt sürecini başarıyla gerçekleştiren ve sonrasında BMMYK tarafından sığınma talebi onanan mültecilerin üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar bu uydu kentlerde ikamet etmeleri bekleniyor.

Bu şehirler Türkiye’nin görece daha az gelişmiş şehirleri olduğu için mültecilerin sosyo-ekonomik uyumu ve emek piyasasına erişimi açısından oldukça zorluk arz ediyor. Çalışmam sırasında gördüğüm birçok farklı ülkeden mülteci, özellikle İstanbul ve Ankara’da sahip oldukları etnik ağlar sayesinde kolaylıkla iş bulabilecekken, iş olanaklarının çok daha sınırlı olduğu uydu kentte kalmak zorunda oldukları için çalışmadıklarını belirtti. Ayrıca, uluslararası koruma statüsünün kişilere doğrudan yasal çalışma izni vermemesi ve çalışma izni almanın zorlukları nedeniyle birçok mülteci inşaat, ev içi emek ve hizmet sektörlerinde yasadışı çalışmak zorunda kalıyor. Yasadışılığın birçok alanı gibi, izinsiz çalışma da kadınları çok daha tehlikeli bir duruma düşürüyor. Çalışma izni olmaksızın mülteci kadınları işe alan işverenler, kadınların emeğinden faydalanıyor, onları daha az paraya daha çok saat çalıştırıyor, hatta birçok durumda sözlü ve fiziksel cinsel şiddete maruz bırakıyor. Yasal çalışmanın imkansızlığı ve izinsiz çalışma durumunda cinsel taciz ile şiddetin yaygınlığı nedeniyle çalışmayan mülteci kadınlar, özellikle başka geliri olmayan çocuklu mülteci kadınlar, devlet, BMMYK, mülteci alanında çalışan sivil toplum örgütleri ve hayırseverlerin yardımlarına bağımlı bir hayat sürdürmek zorunda kalıyorlar.

Bütün bu kurumlar, kısıtlı bütçeleri nedeniyle yardımların nasıl dağıtılacağıyla ilgili kriterler belirleyerek, öncelik grupları oluşturuyor. Bu çalışmaya konu olacak başlıca yardımlar özellikle toplumsal cinsiyet boyutuyla dikkat çeken; Avrupa Birliği tarafından fonlanan ve Aile, Çalışma Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Türk Kızılayı ve Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (WFP) tarafından dağıtılan Sosyal Uyum Yardımı (SUY), BMMYK’nın koruma programı altında hassas dosyalar için hayata geçirdiği Trans+ yardımı olarak bilinen yardım ve mültecilere hizmet veren sivil toplum kuruluşlarının nakdi yardımlarıdır. Mülteciler için olan bu yardımlara ek olarak, maddi durumu kötü mülteciler Türkiye vatandaşları gibi Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının ek maddi yardımlarına başvurabilmektedir.

Bütün bu maddi yardımlar mülteciler için oldukça hayati bir gelir görevi görse de toplumsal cinsiyet temelli, başka bir deyişle cinsiyetlendirilmiş, “gerçek mültecilik” ve “kırılganlık” kavramlarını yeniden üretirler. Mültecilerin ülkemize geldikten sonra deneyimledikleri kayıt, kabul ve sosyal haklardan yararlanma süreçlerine bakıldığında, “kırılgan grup” olarak nitelendirilen kişilerin önceliklendirildiği, bu kırılgan grupların

tanımlanması ve belirlenmesinde toplumsal cinsiyet temelli sosyal inşa ve beklentilerin önemli bir rol oynadığı ve böylece geleneksel toplumsal cinsiyet normlarının mülteci koruma sistemi üzerinden yeniden üretildiği görülmektedir. Bu sistemde, toplumun yerel ahlak ekonomisini belirlemede önemli bir yer tutan medyada ve insani yardım söyleminde mültecilerin, özellikle kadın ve çocukların, koruma ve kurtarılmaya muhtaç bir grup olarak tasvir edilmesi, onların mağdur ve yardıma muhtaç olarak algılanmasına neden olur. Özcü bir yaklaşımla mülteci kadınlar ideal mağdur olarak fetişize edilir, tam da bu mağduriyet onların yardım ve korumayı hak etmesinin nedeni olarak görülür.

İleride detaylı şekilde tartışılacağı gibi cinsiyetlendirilmiş mağduriyet anlayışı temel alınarak dağıtılan bu yardımlar ve kurulan ekonomik bağımlılık sistemi, mültecilerin kendilerini “ideal hak eden özne” olarak sunmalarını gerekli kılar. Toplumun ahlak ekonomisine göre şekillenen “hakeden özne” kavramı sadece sübjektif hatta keyfi değil aynı zamanda toplumsal cinsiyet, cinsellik ve ırk temelli beklentiler üzerine kurulur. Örneğin, seks işçiliği yapan mülteciler yasa ve ahlak dışı olarak görülen bir iş yaptıkları için yardıma uygun görülmezken, hayatta kalmak için seks (*survival sex*) yapan kişiler özel ihtiyaç grubu olarak nitelendirilir, mağdur sayılır ve bu nedenle yardımları hak eder olarak görülür. Yani ahlaki olmayan bir meslek kabul edilen seks işçiliğini “gönüllü” yapan kişilere karşın hayatta kalmak için seks yapan kişiler mağdur ve mazlum olarak görülür, bu kişilerin yardıma sadece ihtiyaçları değil hakları da olduğu düşünülür.

Bu yazı, Türkiye’deki uluslararası koruma altındaki mültecilerin² korunması ve üçüncü ülkeye yerleştirilmesi süreçlerinde kırılma ve hakederlik arasındaki ilişkiyi toplumsal cinsiyet sistemi üzerinden inceleyen doktora araştırmamın bir parçası olan maddi koruma, başka bir deyişle sosyal yardımlar üzerinedir. Çalışmanın bulguları Aralık 2017- Ekim 2018 tarihleri arasında Eskişehir’de gerçekleştirilmiş etnografik araştırmaya dayanmaktadır. Araştırma, mültecilere hizmet veren bir sivil toplum kuruluşunda 8 ay boyunca yürütülen katılımcı gözlem ve 60 mülteci, sosyal çalışmacı ve BMMYK çalışanı ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeden oluşmaktadır.³

² Bu çalışma yalnızca uluslararası koruma altındaki mülteciler, başka bir deyişle Suriyeli olmayan, Irak, İran, Afganistan ve Afrika ülkelerinden gelecek bireysel koruma başvurusunda bulunan mülteciler ile sınırlıdır. Suriyeli mülteciler yasal olarak farklı bir statüye sahip olduklarından ve ikamet serbestisine sahip olmaları nedeniyle bir uydu kent etnografisi olan bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

³ Doktora araştırması kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerden yapılacak alıntılar, görüşmecilerin kişi ve kurum isminin kullanılması konusunda rızaları göz önünde bulundurularak anonimleştirilmiştir. uydu kent etnografisi olan bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

I. Mülteci Hakederliği: Neyi, Nasıl, Neden Hak Ederiz?

Hakederliğe dair tartışmalar İngiltere’deki Victoria devrine, bilhassa 1834 tarihli hak eden ile etmeyen yoksulların tanımının yapıldığı Yoksulluk Yasası’na kadar geri gider. Hakeden yoksul, çalışmaya istekli fakat yaşlılık, engellilik veya hastalık gibi durumlardan ötürü çalışmayanları ifade eder. Buna karşılık hak etmeyen yoksullar içinse yoksulluk, çalışmaya isteksiz olmalarından kaynaklanan bir “tercihtir”. Modern refah devleti rejimleri de yalnızca kendi yurttaşları için değil, özellikle göçmenler ve mülteciler söz konusu olduğunda bu ayrımı benimsemeye devam etmiştir. Gönüllü ve zorunlu göç ile ekonomik göçmenler ve mülteciler arasındaki ayrımlar hakederliğin temel ahlaki ve yasal sınırlarını belirler. Mülteci, uluslararası anlaşmalarla korunan ve bunun bir sonucu olarak uluslararası toplumun fiziksel, ekonomik ve sosyal yardımına layık kişi olarak tespit edilmiştir (Holmes ve Castaneda, 2016). Ekonomik göçmen olarak nitelendirilenlerse sınırı geçmeye özgürce ve bağımsızca karar verdikleri için bu tür hak ve yardımlara layık görülmez.

Bunun bir sonucu olarak göçmen ve mültecilerin hakederliği, genellikle sosyal refah rejimleri ve göçmenlerin sosyal devletin imkânlarına erişimiyle ilişkili bir tartışma konusu olarak literatürde kendine yer edinmiş bulunuyor. Refah rejimleri geleneksel olarak “yabancılara” kapalıdır ama aslında uzun süredir bunun bir istisnası var: mülteciler. Nadia El-Enany’ye (2013:184) göre, mülteciler uluslararası mülteci hukukunun doğuşundan beri hakeden göçmen olarak kabul edilmiş ve bunun bir sonucu olarak da onlara çeşitli koruma ve haklar sunulmuştur. Ancak mültecilere uluslararası yasal çerçeveye göre bazı sosyal ve ekonomik haklar tanınması, konu refah devletinin imkânları söz konusu olduğunda mültecilerin hakederliğinin siyasi açıdan fazlasıyla tartışmalı olduğu gerçeğini değiştirmez. Rosemary Sales’in (2002) haklı olarak ileri sürdüğü gibi, sığınmacıların aslında kılık değiştirmiş ekonomik göçmen, başka bir deyişle “sahte mülteci” olduğu ve gelip bir ülkede kalmak ve buradaki sosyal devlet imkânlarından faydalanmak için sığınma sistemini kullandığı şeklinde temsil edilmesi hakeden mülteciyle hak etmeyen göçmen arasındaki farkı belirler. Dahası, sığınmacıların sosyoekonomik dışlanmışlıklarının bir sonucu olarak sosyal yardımlara olan bağımlılığı mültecilerin hakedenlerden olmadığı, aslında toplumun sırtında ekonomik bir yük olduğuna dair algıyı besler (Sales, 2002: 456-457).

Holmes ve Castaneda’nın (2016) Avrupa mülteci krizi üzerine çalışması hakederliğin sınıf, ırk ve uyruk ile ilişkisine dair güçlü bir etnografik bakış sunar. Mülteci hakederliğinin sınıf boyutuna dikkat çeken Holmes ve Castaneda, yalnızca yurttaşların değil, mülteci topluluğu içerisinde daha eğitilmiş ve vasıflı mültecilerin de kendilerini ev sahibi ülkelerin sunduğu destek ve fırsatları daha fazla hakeder olarak gördüğünü vurgular. Bu durumda, mülteciliğin yoksullukla ve ihtiyaç sahibi olmakla ilişkilendirilmesi,

daha az vasıflı mültecileri aslında ekonomik güdümlü ve hak etmeyen göçmenler gibi göstererek, mültecilerin kendisi tarafından dahi sorgulanır. Buna ek olarak, süregelen “mülteci krizi” söylemi üzerinden günümüzde Suriyeli mültecilerin istisnaileştirilmesi örneğinde gördüğümüz gibi, Afrikalılar, Afganlar veya Iraklılar gibi benzer siyasi ve ekonomik güvencesizlik geçmişine sahip başka mülteci grupları hakederlik hiyerarşisinin daha alt basamaklarında yer alır. İstisnaileştirilme ve hakederlik arasındaki ilişki aynı zamanda mağduriyet temsili temeline oturur. Örneğin, üç yaşındaki Alan Kurdi’nin Türkiye’deki bir plaja vurmuş cansız bedeninin fotoğrafları yalnızca empati değil, korku ve ötekileştirme duyguları da üreterek siyasi olduğu kadar duygusal tepki de uyandırmış, Avrupa Birliği’nin kısa bir süre için de olsa sınır politikalarını esnetmesine yol açmıştı (Holmes ve Castaneda, 2016: 17).

Benzer şekilde Sarah Willen (2014), gerek yasal çerçevede gerekse göç çalışmalarında görülen geleneksel göçmen/mülteci, düzenli/düzensiz göçmen ayrımlarının yerel ahlak ekonomisini ve bunun göçmenlerin hakederliği üzerindeki etkisini göz ardı etme eğiliminde olduğunu tartışır. Willen göçmenlerin hakederliğinin fazlasıyla duygusal ve ahlaki değerlendirmelerle dolu olduğunu, kültürel açıdan belirli bir bağlamda baş gösterdiğini ileri sürer. Yerel ahlak ekonomisi, tarihsel ve kültürel açılardan belirli değer, tesir, hafıza, beklenti ve hatta bir kişi ve bir toplum için “neyin önemli olduğuna” dair belirli gruplara işaret eder. Bu bakımdan tarihsel hafıza, siyasi duygular ve popülerleştirilmiş din, bazı göçmenleri kolektif şefkati tamamen hakedenler (veya etmeyenler) olarak kurgulamada önemli bir rol oynar (2014: 81-82). Dolayısıyla göçmen ve mültecilerin hakederliği, kültürel değer sistemlerinde yerleşik ahlak ekonomisini yansıtan “Bizim için aslında kim önemli?” sorusu kadar, vatandaşların refaha dair kaygılarını yansıtan “Bizim olanı paylaşmayı kim hak eder?” sorusuna da dayanır. Bu anlamda, yalnız anneler, cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurları, hayatta kalmak için seks yapan (*survival sex*) kişiler veya LGBTİ+ bireyler gibi kırılğan olarak görülen bazı mülteci gruplarının diğerlerine göre daha hakeder olarak tespit edilip seçilmesi, belki de önceden belirlenmiş uluslararası kategorilerinden daha çok, her bir sosyal bağlamın cinsiyetlendirilmiş ahlak ekonomisi tarafından belirlenir.

Tarihçi E. P. Thompson’ın 1971 yılında ortaya attığı ahlak ekonomisi kavramı tarihsel olarak “sosyal norm ve yükümlülüklerin geleneklere, toplumdaki bazı tarafların kendi ekonomik fonksiyonlarına geleneksel bakış” anlamına gelir (79). Hem Thompson hem de sonrasında James Scott (1976) bu kavrama kendi kullanım şekilleriyle belirli bir ekonomik anlam kazandırır. Kavramı tekrar ele alan Didier Fassin (2005) ise ahlak ekonomisine yalnızca ahlaki olan bir ekonomi değil, aynı zamanda belirli bir anda belirli bir grubun ahlaki değer ve normlarının ekonomisine işaret edecek şekilde daha geniş bir anlam önerir. Fassin, Fransa’nın göç rejimini tartıştığı çalışmasında ahlak ekonomisinin insanların yaşamlarıyla ilgilenen siyaset olarak görülen çağdaş biyopolitikayı

tanımladığını ileri sürer. Bu anlamda, tarihsel olarak “istenmeyebilecek” kategoriler arasında olan haketsmeyen yoksullar, şehirli sınıf-altı veya suçta eğilimli gençler gibi istenmeyen ötekilerin yaşamlarını yönetmek söz konusu olduğunda biyopolitika kritik bir önem kazanır. Bu tür öteki gruplarına karşı siyasi muamele ilgisizcedir; anlayış ve endişe duyguları ile acıma ve kontrol siyasetleri arasında gidip gelir (2005: 366).

II. Türkiye’de Mülteci Hakederliği

Türkiye’deki durumda, “mülteci krizi” söylemi mülteci hakederliğinin değerlendirildiği insani ahlak ekonomisinin de gidişatını belirler. Mevcut literatüre benzer şekilde, Türkiye’deki mülteci hakederliğinin ahlak ekonomisi dört temel üzerinde şekillenir: ikamet hakkı, refah devleti üzerindeki yük, ekonomiye etki ve son olarak ahlaki ve ulusal güvenlik. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi yalnızca bireysel olarak mültecilerin haklarının korunması ve devletlerin bu taleplere karşı yükümlülüğü konularında yasal bir çerçeve sunar. Mültecilerin kitlesel göçünün yönetimiye hâlâ her bir ülkenin siyasi ve ahlaki iradesine dayanır. 2011 yılında Suriye’de iç savaş başladığından beri Türkiye hükümeti açık sınır siyasetini benimsemektedir. 2019 yılına geldiğimizdeyse Suriye dışındaki ülkelerden gelen, uluslararası koruma altındaki yaklaşık yarım milyon mültecinin yanı sıra geçici koruma altında bulunan 3,6 milyon Suriyeli mülteci Türkiye’de yaşamaktadır.⁴

Suriye’deki iç savaşın başlangıcından beri AKP hükümeti “Müslüman kardeşlerimiz” ile dayanışmaya dair bir söylem benimsemiş, mültecileri “misafirlerimiz” olarak tanımlamıştır (Cantek ve Soykan, 2019: 9). Hükümete göre, sığınma ihtiyacındakilere sınırını açmak Türkiye’nin ahlaki bir sorumluluğudur. Ancak Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye kabul edilmesini ne hükümet yanlıları ne de muhalifler hükümet kadar desteklemiştir. Muhalif, orta sınıf cumhuriyetçilerin temel endişesinin “Arapların” sayısının çoğalmasının bir sonucu olarak ülkedeki İslam etkisinin artmasıyla ilintili olduğu söylenebilir. Hükümet yanlıları ve muhalif milliyetçilerse Türkiye ordusu Suriye’de savaşırken Suriyeli mültecilerin Türkiye’de yaşamasına şiddetle karşı çıkmaktadır. Mülteci kadın ve çocuklar savaşın esas mağdurları ve bunun bir sonucu olarak hakiki mülteciler olarak görülürken, Suriyeli erkekler vatanında kalıp ulusunu savunamamış “korkaklar” olarak itibarsızlaştırılmaktadırlar.⁵ Bu araştırmanın odağı uluslararası koruma altındaki Suriyeli olmayan mülteciler olsa da Suriyeli mültecilere

⁴ BMMYK Türkiye İstatistikleri, Erişim Tarihi: 1 Ocak 2020, <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>.

⁵ Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) İstanbul Milletvekili Yrd. Doç. Dr. Gülay Yedekci Türkiye’de yaşayan Suriye’li erkeklerin askerliğe alınmasına ilişkin Meclis’e soru önergesi verdi”, Sözcü Gazetesi, 14 Mart 2017. Erişim Tarihi: 1 Ocak 2020. <https://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/chpli-vekil-gulay-yedekci-ulkemizde-yasayan-suriye-li-erkekler-askere-alinsin-1734578/>

dair siyaset ve söylemler tüm mültecilere yönelik kamu algısına temel oluşturur. Görüşmelerim sırasında özellikle Irak, İran ve Afganistan’dan gelmiş ve uzun süredir Türkiye’de ikamet eden mülteciler, Suriyeli mültecilerin gelişinden sonra yerel hakla ilişkilerinin bozulduğunu, yükselen göçmen karşıtı söylemin günlük hayatlarında ayrımcı karşılaşmalara neden olduğunu, Suriyelilerin gelişyle “istenmeyen” ilan edildiklerini belirttiler.

Genel göçmen ve mülteci karşıtı duygular sıklıkla mültecilerin refah devleti üzerinde bir yük olması gibi ekonomik savlarla desteklenmektedir. Geleneksel göçmen karşıtı söylemlerle benzer şekilde, mülteciler refah rejimine yük olmakla, vergi mükelleflerinin parasıyla yaşamakla ve aynı zamanda Türkiyelilerin işlerini ellerinden almakla suçlanmaktadır. İleride detaylı tartışılacağı gibi, mülteciler için ana maddi destek programı olan Sosyal Uyum Yardımı (SUY) aslen Türkiye ve AB arasındaki mülteci anlaşmasının bir sonucu olarak Avrupa Birliği tarafından desteklense de Türkiye kamuoyu devletin mültecilere kendi yurttaşlarına hak tanımadığı bir yardım sunduğuna inanmaktadır. Görüştüğüm birçok Türkiye vatandaşı, hükümetin mülteci ailelere aylık 1.000 TL ödenek verdiği kanısında. Bu ekonomik sav, mültecilerin çoğunlukla işçi sınıfının işlerini çaldığı, yasadışı çalışarak ücretleri düşürdüğü ve kümelenedikleri mahallelerde kiralari artırdığı gibi söylemlerle desteklenmekte.

Medyada mülteciler Türkiye toplumu için yalnızca ekonomik ve kültürel (İslamlaştırma, Araplaştırma) tehdit olarak değil, aynı zamanda ahlaki ve ulusal güvenlik sorunu olarak da yansıtılmaktadır. Suriye toplumunda kültürel olarak daha kabul edilebilir olduğu düşünülen çocuk yaşta evliliğin ve çok eşliliğin artışı nedeniyle Suriyeli kadınlar ise özellikle kendi Batılı olmayan, “geri kalmış” kültürlerinin kurbanı ve Batılılaşmış Türkiye’nin aile değerlerine ahlaki bir tehdit olarak görülmektedirler. Mülteci erkekler ise olası bir güvenlik tehdidi olarak tasvir edilmektedir. İş bulamayan bu genç erkeklerin potansiyel hırsız, hatta tecavüzcü olduğuna dair genel bir düşünce vardır. Mültecilerin dahil olduğu suç vakalarındaki bireysel failler toplu olarak mültecilerle özdeşleştirilmekte ve suça dahil olan birkaç kişinin oluşturduğu olumsuz imaj tüm mülteci topluluğuna mal edilmektedir (Cantek ve Soykan, 2019: 13). Eskişehir’de bir hayır kurumu olan Keşkül-ü Fukara’nın yöneticisi durumu şöyle açıklıyor: “Bu adamları eğitemezsek köpek sürüleri gibi olacaklar. Hiçbir yere ait değililer. Kaybedecekleri hiçbir şey yok. Hiçbir şeyden korkmuyorlar. Bu adamlar evlerine bombalar düştüğünü görmüş, senden benden mi korkacaklar?” (Ayşe, Temmuz 2018, Eskişehir)

“Mağdur kadınlık” ve “tehlikeli erkeklik” gibi mülteciyle ilişkilendirilmiş bu cinsiyetlendirilmiş inşalar, mültecilere dair kültürel beklentilere de işaret etmektedir. Türkiye’de “mülteci gibi davranmıyorlar” ve buna benzer şikâyetler işitmek oldukça sıradan bir hal almıştır. Mültecilerin minnettar, yoksul ve kamusal alanda görünmez

olması beklenmektedir. Parklarda uyumak veya sokaklarda dilenmek gibi şehirlerde mülteci nüfusunun giderek artan görünürlüğü özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirlerde ahlaki panik yaratıp mülteci karşıtı duyguları ateşlemektedir. Daha yoksul mülteciler kamusal alanı ele geçirmekle eleştirilirken, orta ve üst sınıf mültecilerin belli mahallelerdeki Türkiyeli üst-orta sınıfın kültürel homojenliğini zorlayacak şekilde daha seçkin sitelerden ev aldıklarına inanılmaktadır. Mülteciliğe dair bu gibi sınıfsal varsayımlarda mültecilerin yoksul ve muhtaç ama aynı zamanda refah rejimine yük olmayan bir şekilde var olmaları beklenmektedir. Bu anlamda mülteci gibi davranmak yalnızca fiziksel olarak değil, aynı zamanda kültürel, siyasi ve ekonomik olarak da kamusal alanlarda görünmez olmayı ifade eder. Hükümet yanlıları da muhalefet de AKP hükümetinin açık sınır politikasını eleştirmekte ve hükümeti, mültecilerin kamplar yerine şehirlerde yaşamalarına izin vermekle veya mültecileri ülkeye kabul edip sonra “onlara bakmamakla” itham etmektedir. Ancak devletin SUY maddi yardımı gibi “mültecilere bakmaya” dair çabaları da aynı şekilde tenkit edilmekten kaçamamaktadır.

III. Toplumsal Cinsiyet Temelli Kırılganlık ve Kendi Kendini Gerçekleştiren Bir Kehanet Olarak Mülteci Kadınlık

Sosyal analiz kategorileri olarak reşit olmayanlar, yaşlılar, engelliler, fiziksel veya ruhsal hastalığı olanlar ve geçimlerini sağlayamayan veya refahlarına karşı tehditlere karşı tepki gösteremeyenler gibi belirli gruplar kırılgan olarak tanımlanmaktadır (Black, 1994: 361). Korumaya ihtiyaç duymalarına neden olan belli özelliklere sahip gruplar veya bireylere ek olarak kırılganlık dışı unsurlar sonucu da oluşabilir. Bu haliyle kırılganlık, yalnızca yaş, sağlık, fiziksel kısıtlamalar ve deneyimlerle değil, aynı zamanda sınıf, toplumsal cinsiyet, etnik köken gibi kişinin toplumdaki pozisyonunu belirleyen koşullarla da ilişkilendirilmelidir. Mültecilerin durumundaysa, bireysel koşul ve deneyimlerinin bir sonucu olarak tüm mülteciler kendi ülkelerinin korumasından uzakta ve başkalarının korumasına muhtaç olarak siyasal anlamda kırılgan addedilebilir. Kurumlara mahkûmluk ve toplumdan soyutlanma örneklerinde olduğu gibi, mülteci etiketinin kendisi bile bir ölçüde insanlara kırılganlık yükleyebilir. Richard Black “kırılganlığın insanların kendilerini içinde buldukları bağlam tarafından empoze edilen bir şey olarak kavramsallaştırılması ile yaşlı, hasta veya kendilerine yardımcı olamayan insanların başkalarına bağıllığı ve potansiyel zayıflığında olduğu gibi, bazı grupların ön koşul olarak kısmen daha katı bir şekilde kavramsallaştırılması arasında temel bir fark bulunur” şeklinde bu ayrımın altını çizmektedir (1994: 363). Bu anlamda, kırılganlığı temel yasal korumadan farklı ama kesişen bir şekilde, gruplar için gerekli sosyal, ekonomik ve fiziksel korumaya uzanan bir genel koruma ihtiyacı olarak görmek önemlidir.

Mülteciler özellikle insani yardım söyleminde sıklıkla kırılgan özneler olarak görülür

ve tasvir edilirken, bu kırılgnlık genellikle toplumsal cinsiyet temelli varsayımlar ve beklentilerle ilintilidir. Mültecilerin temsili söz konusu olduğunda erkekler, bilhassa genç erkekler, genel olarak hem fiziksel hem de kültürel anlamlarda ev sahibi ülke için potansiyel tehdit olarak temsil edilir. Kadınlar ise kırılgn ve korunmaya muhtaç şekilde resmedilir. Mültecilerin tehlikeli erkeklik ve kırılgn kadınlık özelliklerine dayanarak cinsiyetlendirilmiş inşası yalnızca göçe dair söylemlere temel oluşturmakla kalmaz, mültecilerin bireysel deneyimlerini de belirler. Göç sahiden de toplumsal cinsiyet ilişkilerini yeniden düzenleyen ve kadınları hareketliliklerinin farklı aşamalarında çeşitli güvensizliklere maruz bırakan, cinsiyetlendirilmiş bir olgudur.

Mülteci kadınların kırılgnlığı bir anlamda kendini gerçekleştiren kehanet gibidir. Eileen ve Emma Pittaway’e (2004) göre, bu toplumsal kimlik, yani ‘mülteci kadın’ etiketi, mülteci kadınları kesişimsel baskı ve şiddetin buluşma noktasında konumlandırır. İnsani yardım söyleminin dayattığı kimlik, mülteci kadınları son derece kırılgn ve bunun bir sonucu olarak da sömürülebilir bir grup olarak tanımlar. ‘Mülteci’ etiketi bu anlamda mülteci kadınlara karşı işlenen suçların sembolik bir kanunsuzluk alanında cezasız kalacağını işaret ederken, kadınların gerekli yasal ve siyasi korumadan yararlanamayacaklarını ifade eder. Yasal statü kadar bir kimlik olarak da mültecilik istikrarsız bir sosyal duruma işaret eder ve kırılgnlık etiketinin kendisi paradoksal olarak bu güvensiz koşullardan kaçınmanın bir yolu hâline gelebilir. Jane Freedman’a (2017) göre, mültecilik ve kırılgnlık arasındaki ilişki tek boyutlu değildir. Mülteci kadınların daha kırılgn ve dolayısıyla korumaya muhtaç olarak algılanması, kadınlar tarafından kendilerine koruma sağlama amacıyla stratejik olarak kullanılabilir. “Kırılgnlığın cinsiyetlendirilmiş hiyerarşisi” olarak tanımladığım bu durum içerisinde, mülteci kadınların kırılgnlıklarını yardım kurumları tarafından beklenen, algılanabilecek, şekillerde sergileyerek yardım sistemindeki pozisyonlarını ilerletmek için benzer stratejiler geliştirmelerine doktora çalışmam sırasında, aşağıda da örneklerle aktaracağım şekilde, tanık oldum.

Mülteci kadınların kırılgn olarak tasvir edilmesi sadece kadınların değil erkeklerin de karmaşık göç deneyimlerini hakkıyla yansıtmaz. Lewis Turner’a (2016) göre yalnızca kadınlar ve çocuklar insani yardım ve koruma için gerekli kırılgn durumda değerlendirilirken, mülteci erkekler nadiren bu girişimlerin bir parçası olabilirler. Bu durumda bile korumaya ihtiyaç duyan “mağdurlar” olarak değil, olası şiddet failleri olarak konumlandırılırlar. Kırılgnlığa dair cinsiyetlendirilmiş anlayış, savaşla gelen şiddet ve göç sırasında değişen sosyal roller nedeniyle bile erkeklerin kırılgn olmasına yer bırakmaz. İnsani yardım sistemi, tehdit, zorluk ve koşulları insanın karşılaşılabileceği kırılgnlıkların yaratıcısı olarak tanımlamak yerine, kırılgnlığı doğrudan kişilerle ilişkilendirme eğilimindedir. Bu anlamda “...kırılgnlık koşulları tarafından oluşturulan bir durum olarak anlaşıldığında erkekler, kadınlar ve çocukların hepsinin kırılgnlaşabilir

olduğu netlik kazanır, çünkü herkes kendisini kırılğan kılacak durumlara karşılaşılabılır” (Turner, 2016).

IV. Mülteci Hakederliğinin İlk Sınanışı: Kayıt

Türkiye’deki mülteci koruma sisteminde sığınmacıların ülkeye kabulü ve kaydı mültecilerin koruma hakederliğinin değerlendirildiği ilk sınırı oluşturur. Suriye dışından olan sığınmacılar hem BMMYK hem de Göç İdaresine kayıtlarını gerçekleştirdikten sonra devletin ve BMMYK’nın maddi yardım programlarından uygunluk kriterlerine göre yararlanabilirler. Bu kriterler mültecilerin ihtiyaç ve varsayılan kırılğanlıklarına göre ilave koşullar gerektirir. Başka bir deyişle, mültecilerin kırılğanlıklarının değerlendirilmesi ve cinsiyetlendirilmiş mülteci kırılğanlığının inşası aslında kayıt süreciyle, yani “Kim gerçek mülteci?” sorusuyla başlar.

Uzun süredir devam eden Avrupa Birliği’ne üyelik müzakereleri nedeniyle, Türkiye’nin göç ve sığınma rejimlerini Avrupa Birliği’nin yasal çerçevesiyle uyumlu hâle getirmesi beklenmektedir. Müzakereye tabi olan temel konular arasında 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesine konulan coğrafi sınırlamanın kaldırılması, Avrupa standartlarında yeni bir göç ve sığınma yasasının kabulü ve sivil bir göç yönetimi idaresinin kurulması bulunuyordu. Yıllar süren müzakereler ve Avrupa’nın Türkiye’yi bir tampon bölge, hatta istenmeyen göçmenler için bir merkez hâline getirmeye çalıştığını iddia eden Türkiye tarafının gönülsüzlüğünün ardından (Kirişçi, 2004), Nisan 2014’te Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yürürlüğe girdi. Bu yeni kanun aynı zamanda yeni göç yönetimi mercii olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün (GİGM) kurulmasına ön ayak oldu, ancak Cenevre Sözleşmesine getirilen ve (“sözleşmeye dahil olmayan” da denilen) Avrupalı olmayan sığınmacıların tam mülteci statüsünü kazanıp Türkiye’ye yerleşmesine izin vermeyen coğrafi sınırlama kasıtlı olarak kaldırılmadı. Bunun bir sonucu olarak kanun, Avrupalı olmayan sığınmacılar için iki yasal statü belirlemiş oldu: Suriyeli mültecilerin de mensup olduğu toplu göç olayları için geçici koruma statüsü ve bireysel başvurular için uluslararası koruma statüsü.

2014 tarihli Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu öncesinde, uluslararası koruma altındaki sığınmacılar resmi olarak BMMYK’nın yetkisi ve koruması altındaydı. Yeni kanun neticesindeyse, geçici koruma altındaki Suriyeli mültecilerin kayıt ve kabul işlemleri yalnızca Göç İdaresi tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, geçici koruma altında bulunan mültecilere, uluslararası koruma altındaki mültecilerin aksine, ikamet serbestisi tanınmış, diledikleri şehre kayıt yaptırma hakkı verilmiştir. Bu araştırmanın konusu olan uluslararası koruma altındaki mülteciler için ise BMMYK ve Göç İdaresi’ne çift kayıt sistemi getirilmiştir. Bu sistemde, İran, Irak, Afganistan, Somali, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve benzeri ülkelerden gelen mültecilerin ilk BMMYK

kayıtlarını yaptırmaları, BMMYK tarafından belirlenen uydu kentlere yönlendirilmeleri ve uydu kentlere varduktan sonra yerel İl Göç İdaresi Müdürlüğünde (İGİM) kayıt yaptırmaları beklenmektedir. Uluslararası koruma altındaki sığınmacıların belirli bir şehirde kalmaları, yoklama için düzenli olarak yerel İGİM ofisine gidip imza vermeleri ve resmi izin olmadan uydu kentlerden ayrılmamaları şart koşulmuştur. Ancak ilk kayıt, Afganistanlılar haricindeki sığınmacıların BMMYK’ya başvurduğu gibi gerçekleşirken, yerel İGİM ofisindeki kayıt şehre bağlı olarak birkaç yıla kadar sürebilmektedir. BMMYK’ya kayıtlı fakat İGİM’de henüz kaydı bulunmayan sığınmacılar sağlık, eğitim, maddi destek gibi mültecilerin almaya hak kazandığı sosyal haklardan faydalanamazlar. Ancak acil veya oldukça kırılgan olarak görülen vakalarda İGİM kaydını daha erken bir tarihe almak mümkün olabilmektedir.

Kayıt sonrasında BMMYK uluslararası koruma için başvuran sığınmacılara Mülteci Statüsü Belirlenmesi (MSB) için bir mülakat tarihi verir. Aşağıda belirtileceği üzere Afrikalı ve Afganlar gibi “gerçek mülteciliği” daha kayıt esnasında sorgulanmaya başlayan bazı gruplar için bu süreç birkaç yılı dahi bulabilmektedir. Uluslararası korumaya hak kazananlar Türkiye’deki yasal çerçeve kapsamında koşullu mülteci statüsü alarak, üçüncü bir ülkeye yerleştirilene dek Türkiye’de ikamet etme hakkını elde ederler. Uluslararası koruma altındaki sığınmacıların üçüncü bir ülkeye yerleştirilmesinden de sorumlu olan BMMYK Türkiye, bu yerleştirilmenin bir hak değil imtiyaz olduğunda ısrarcıdır; bu da böyle bir imkân oluştuğunda bile yeniden yerleştirilmenin yıllar sürebilecek bir süreç olduğu anlamına gelir. Eylül 2018 itibarıyla yukarıda tasvir edilen ‘çift kayıt’ sistemi sona ermiş, BMMYK, uluslararası koruma başvurularına dair tüm kayıt ve mülteci statüsü belirleme sorumluluklarını İGİM’ye devretmiştir.

Sığınmacıların hakederliğinin değerlendirmesi kayıt süreciyle başlar ve “gerçek mülteciliklerine” dayanır. BMMYK’nın bazı başvuru sahiplerinin, özellikle de Afgan sığınmacıların ilk kayıt konusunda çekimser olduğu bilinen bir durumdur. Yıllar içerisinde BMMYK’nın Ankara ofisinin önünde Afgan sığınmacılar tarafından dudak dikme protestoları da dahil olmak üzere pek çok gösteri düzenlendi (İkizoğlu Erensu, 2016). Nisan 2018’de İran’dan gelen son kitlesel Afgan göçü için de durum farklı olmadı.⁶ Türkiye hükümeti neredeyse 10.000 potansiyel sığınmacıyı sınır şehirlerden Afganistan’a geri gönderirken BMMYK’ya başvurmak üzere Ankara’ya varabilenlerin kaydı reddedildi. BMMYK’da kayıt oluşturulabilen istisnai hallerde de daha sonra yerel İGİM ofisleri tarafından kayıtlar gerçekleştirilmedi. Sonuç itibarıyla, şu an Türkiye’de BMMYK ve/veya İGİM kaydı olmadığı için eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerden

⁶ “Türkiye: Binlerce Afgan mülteciyi insafsızca sınır dışı ediyor”, Uluslararası Af Örgütü, 24 Nisan 2018. Erişim tarihi: 1 Ocak 2020. <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-binlerce-afgan-multeciyi-insafsizca-sinir-disi-ediliyor>.

mahrum olan on binlerce Afgan bulunmakta.

Uluslararası koruma sisteminde sığınmacıların ülkelerini terk ederek ulaştıkları ilk güvenli ülkede sığınma başvurusu yapmaları beklenir. Afganistan ve Afrika ülkeleri gibi Türkiye’ye sınır komşusu olmayan ülkelere gelen sığınmacıların kayıt ve kabul süreçlerinde sorun yaşamasının nedeni gördüğüm BMMYK Ankara çalışanları tarafından bu şekilde açıklanmaktadır. Ayrıca özellikle Afganistan örneğinde görüldüğü gibi, savaş hali bulunmayan fakat siyasi sorunların ekonomik zorluklarla birleştiği, “güvenli” kabul edilen ülkelere gelen sığınmacılar, “gerçek mülteci” değil “ekonomik göçmen” olarak görülmektedir. Dahası, BMMYK ve GİGM’de Afgan göçmenlerin, özellikle de Türkiye’ye gelen genç Afgan erkeklerin bir süre İran’da çalıştıktan sonra Türkiye’ye gelip devletin sağlık hizmetlerinden faydalanmak üzere burada sığınma başvurusu yaptıklarına dair inanış oldukça yaygındır. Bunun bir sonucu olarak da kayıt sonrasında dahi GİGM’in keyfi olarak aldığı kararlar nedeniyle pek çok Afgan sığınmacı kamusal sağlık hizmetlerinden faydalanamamaktadır.

Mayıs 2018’de medyada geniş yer bulan “İranlı çift” vakası bazı grupların “gerçek mülteciliğinin” diğerleriyle karşılaştırıldığında nasıl değerlendirilip kayıt veya sınır dışıyla sonuçlandığını gösteriyor. Polisler 15 Mayıs 2018 tarihinde Adana’da Türkiye-İran sınırını kaçak geçen 50 göçmeni taşıyan iki minibüsü durdurmuştu. Bu kişiler arasından 20 yaşındaki Meleki Hossein ve 21 yaşındaki Madhavi Morteza çifti İran’a geri gönderilirlerse cezalandırılacaklarını öne sürerek Türkiyeli yetkililerden duygusal bir şekilde yardım talebinde bulundu. Haber hızla yayıldı ve sosyal medyada büyük yankı uyandırdı. Sınır dışı etme işleminin durdurulmasından yana olanlar, çifti “Üniversiteden arkadaşımız olacak insanlara benziyorlar” diyerek betimliyor ve pembe saçlarıyla dövmeleri nedeniyle zulüm görmelerine dayanamıyorlardı. Kamunun bu denli baskısının sonucu olarak İranlı çifte uluslararası koruma hakkı sağlanırken geri kalan 48 Afgan ve Pakistanlı göçmen sessizce ülkelere geri gönderildi.

Bu örnek bize gösteriyor ki diğerlerine nazaran bazı yerlerdeki zulmün tanınması, hatta daha değerli görülmesi, öncelikle mültecilerin kayıt sürecini etkileyen ve ahlak ekonomisiyle derinden ilintili bir durumdur. Kayıt, gerçek veya hakiki mülteci ile ekonomik göçmenin ayrımının yapıldığı ilk değerlendirmedir ve hakederlik, mülteci koruma rejiminin iddia ettiği şekilde yalnızca bireysel deneyimlerle değil, göçmen gönderen ülkelere dair siyasi ve kültürel varsayımlar üzerine inşa edilir. Başka bir deyişle, dünyanın belli yerlerindeki genel olarak tanınmış zulüm türlerinden (örneğin Somali’deki cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ya da İran’daki LGBTİ+ vakalarından) farklı olarak, geleneksel anlamda potansiyel mülteci olarak görülmeyen

⁷ “Bizi İran’a göndermeyin” diyerek ağladılar”, Hürriyet, 4 Haziran 2018. Erişim Tarihi: 30 Eylül 2019. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bizi-irana-gondermeyin-diyerek-agladilar-40856896>

kişilere kayıt ve mülteci statüsüne sahip olma şansı tanınmamaktadır; oysa mülteci iddiasının geçerliliği tam da bu adımda incelenmelidir. BMMYK ve İGİM kayıtlarını başarıyla gerçekleştiren mültecilerin hakederliği mülteci başvurusunun kabulü, (maddi) koruma programlarından yararlanma ve üçüncü ülkeye gönderilme gibi ileriki süreçlerde yeniden farklı otoriteler tarafından sınanmaktadır. Kayıt, kabul ve üçüncü ülkeye yerleştirme süreçlerinde sığınmacıların kendi ülkelerinde deneyimledikleri mağduriyetler belirleyici olurken, Türkiye’de buldukları dönemde karşılaştıkları sorunlar ve sahip oldukları kategorik kırılmalıklar mültecilerin maddi yardımlar gibi koruma programlarından yararlanmalarına olanak sağlamaktadır.

V. Maddi Yardımın Toplumsal Cinsiyeti

Yabancılar Yönelik Sosyal Uyum Yardımı (SUY) Türkiye’de mülteciler için ülke çapında uygulanan en geniş kapsamlı yardımdır. Kızılaykart olarak da bilinen, Türkiye-AB anlaşmasının bir sonucu olarak Avrupa Birliği tarafından finanse edilen SUY, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Türk Kızılayı ve Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (WFP) tarafından hayata geçirilmektedir. 2019 yılı itibariyle uluslararası ve geçici koruma altında bulunan toplam 1,4 milyon mülteciye yardım sağlayan proje, 998 milyon Euro bütçesiyle Avrupa Birliği’nin şu ana kadar finanse ettiği en büyük insani yardım projesidir.⁸ Yardım Kızılaykart adı verilen banka kartına benzer kartlar kullanılarak, her aile üyesi için 120 TL olacak şekilde dağıtılmaktadır. Yardım, mültecilerin ihtiyaç duydukları ve uygun gördükleri şekilde harcayabilmeleri amacıyla aynı değil nakdi bir yardım olarak tasarlanmıştır. SUY için uygunluk kriterleri; yalnız kadın olmak, en az 1 çocuklu yalnız ebeveyn olmak, 60 yaş ve üzeri olmak, en az 3 çocuklu bir aile olmak, en az bir bireyi engelli aile olmak, çok sayıda bakmakla yükümlü bireyi olan (çocuk, yaşlı, engelli) aile olmaktır.

Yardım programı aileleri hedef almakta, böylelikle uygunluk kriterleri aile üzerinden aranmaktadır. Örneğin, iki ebeveyn ve üç çocuklu bir aile, beş kişi olarak yardım almaya hak kazanmaktadır. Türkiye-AB anlaşması üzerine hayata geçirilen SUY geçici koruma altındaki Suriyeli mülteciler için başlatılmış olsa da ölçeği uluslararası koruma altındaki mültecileri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Türkiye’deki mülteci ailelerin demografik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, Suriye ve Irak gibi savaş nedeniyle toplu zorunlu göçlerin yaşandığı ülkelerden geniş ve geleneksel aile yapısına uygun ailelerin göç etmesi daha muhtemelen Afganistan, İran gibi ülkelerden ve Sahra-altı ülkelerinden bireysel göçlerin daha yaygın olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumda, geniş aile yapısına sahip, en az üç çocuklu aileler SUY’dan yararlanabilirken,

⁸ Sosyal Uyum Yardımı hakkında daha kapsamlı bilgiye <http://kizilaykart-suy.org/TR/hakkinda.html> adresinden ulaşılabilir.

Türkiye’ye bireysel olarak veya  kten daha az  ocuk sahibi olan aile olarak gelen kişiler, yalnız kadınlar ve yaşlılar dışında, bu yardımdan yararlanamamaktadır. Eskişehir ESOGU-UNFPA Kadın Sağlığı Danışma Merkezi’nde sosyal çalışmacı olarak  alışan Songül bu durumun  ocuk yaşta evlilikleri ve en az  c  ocuk sahibi olma konusundaki isteği arttırdığını belirtmektedir. Songül’e göre, Kadın Sağlığı Merkezleri üzerinden aile planlaması ve üreme sağlığı konusunda adımlar atılsa da bu inisiyatifler en az  c çocuklu aile olma kriteri nedeniyle sekteye uğramakta, birçok kadın SUY yardımından yararlanabilmek için daha fazla  ocuk sahibi olmayı tercih etmektedir.

Bununla beraber, uygunluk kriterlerinde cinsiyet ayrımı olmaksızın bütün yalnız ebeveynlerin yardımdan yararlanabileceği belirtilmiş olsa da uygulamada sadece çocuklu yalnız kadınlar bu yardımdan yararlanabilmektedir. Eskişehir’in yanı sıra farklı şehirlerde görüştüğüm birçok sosyal çalışmacı ve koruma uzmanı bu yardımdan yalnız ebeveyn olan erkeklerin yararlanma oranının yok denecek kadar az olduğunu bildirmiştir. Bu ayrım Aile,  alışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın ihtiyaç sahibi ailelere verdiği yardımlar için de geçerlidir. Sosyal hizmetler, SUY’dan yararlanamayan mülteci ailelere çocuklarının iyi koşullarda yetişmesi için gereken maddi koşulları sağlayabilmeleri için ayda 550 TL destek vermektedir. Buna rağmen, yapılan ev ziyaretleri sonucunda yalnız annelere bu yardım kolayca bağlanırken, çocuklarının yetişmesi için gerekli maddi koşulları sağlamakla yükümlü görülen yalnız babalar bu yardımdan yararlanamamakta, hatta mültecilere hizmet veren bir sivil toplum kuruluşunda sosyal çalışmacı olarak  alışan Nihat’a göre, bazı durumlarda çocuklarının sosyal hizmetler tarafından alınması riskiyle bile karşı karşıya gelmektedir.

SUY’a ek olarak, BMMYK’nın da koruma misyonu altında kırılğan mülteci gruplar için maddi yardımları bulunmaktadır. Benzer uygunluk kriterleri olan bu yardımlardan aynı anda faydalanmak mümkün olmadığı için BMMYK’nın bu yardımından yararlanan mülteci sayısı süreç içerisinde oldukça azalmıştır. Buna ek olarak, BMMYK  zel bir kırılğan grup olarak nitelendirilen trans ve interseks bireylerin yararlanabildiği TRANS+ yardımı olarak bilinen daha tematik bir yardım başlatmıştır. TRANS+ yardımı, 2017 Kasım’da başlamış olup, mülteci statüsü başvurularında trans veya interseks olduğunu belirten bütün trans kadın, erkek ve interseks sığınmacılar bu yardımdan yararlanabilmektedir.

Nakit transferi şeklinde verilen maddi yardım ayda 750 TL’dir. SUY’da olduğu gibi bu yardımda da aynı değil nakdi bir yardım yapılmasının amacı mültecilerin kendi ihtiyaçlarını daha iyi bilmeleri ve nasıl uygun görüyorlarsa öyle harcamalarının desteklenmesidir. BMMYK saha sorumlusu Pınar, nakit transferi sisteminin tercih edilmesinin nedenini kurumların mültecilerin ihtiyaçlarını kendilerinden daha iyi bilemeyecekleri  n kabulüyle birlikte sadece temel ihtiyaç karşılama prensibinin ilerisine

geçmek olduğunu belirtmiştir. Pınar bu politikayı şöyle açıklamaktadır:

BMMYK olarak biz LGBTİ+ mültecilerin genelini kırılgan bir grup olarak kabul ediyoruz. Fakat bütçesel nedenlerden dolayı bir önceliklendirme yapmak zorundayız. Yapılan ihtiyaç analizi doğrultusunda trans mültecilerin ulaşım, medikal masraflar ve kira gibi giderleri göz önünde bulundurularak bu meblağ (750 TL) belirlendi. Ben gerçekten nakit transferi programına inanıyorum. Biz nasıl mültecilerin paralarını nasıl harcayacaklarına karar verebiliriz ki? (Pınar, Temmuz 2018, İstanbul)

Bu yardım özellikle trans mültecilerin natrans (*cis*) mültecilere göre çok daha fazla harcaması olduğu göz önünde bulundurularak başlatılmıştır. Transfobik davranışlar ve olası güvenlik sorunları nedeniyle gelir düzeyi daha yüksek mahallelerde oturmak durumunda kalan trans mültecilerin aynı zamanda, geçiş süreci -hastane masrafları, yol masrafları, hormon masrafları- ve geçinmeye (*passing*)⁹ bağlı masrafları da bulunmaktadır. Buna ek olarak, trans mülteciler natrans mültecilere göre çok daha zor emek piyasasına ulaşabilmekte ve düzenli gelir sahibi olabilmektedir. Bütün mültecilerin karşılaştığı çalışma izni almanın zorluğu, emek piyasasındaki dışlanma ve ayrımcılığa ek olarak, trans mülteciler aynı zamanda kimliklerinde yazan cinsiyetlerinin aynı olmaması nedeniyle iş ararken sorunlarla karşılaşır. Mülteci kayıtlarında önceki kimlik belgelerinden yararlandığı ve bu nedenle çoğunlukla doğumda belirlenen cinsiyet kimliklerde yer almaya devam ettiğinden yasal geçiş sürecini gerçekleştirmemiş trans bireyler için kimliklerindeki cinsiyet kimliğinin uyuşmaması iş bulmalarını imkânsız hale getirmektedir. Yine bu nedenden dolayı trans kadınlar yalnız kadınların yararlanabileceği SUY gibi yardımlardan yararlanamaz hale gelmektedirler.

Oldukça haklı nedenlerle hayata geçirilmiş olsa da belirli bir kırılganlık kriteri üzerinden dağıtılan bütün yardımlar gibi Trans yardımı da gerek LGBTİ+ camiasının diğer bireyleri gerekse natrans bireyler tarafından bir grubu diğerlerine göre haksız önceliklendirdiği gerekçesiyle eleştiriye maruz kalır. Eskişehir’de mültecilere yardım eden sivil toplum kuruluşlarından birinde çalışan ve kendisi de LGBTİ bir mülteci olan Tasha’ya göre bu ikili cinsiyet düzeni üzerinden yapılan ayrıştırma mültecilerin maddi kırılganlıklarının gerçekliklerini yansıtmadığı gibi ‘geçinme’ (*passing*) ile bağlantılı sorunları da göz ardı etmektedir. Tasha geçinme ile ilgili kaygılarını şöyle aktarmaktadır: “Diğer LGBTİ bireyler için hayatın daha kolay olduğunu kim söylemiş ki? Gey erkekler de aynı durumda, aynı şekilde feminenliklerinden dolayı iş bulamıyorlar fakat kimse onlara para vermiyor. Ama trans erkekler öyle mi? Kolayca ‘erkek gibi’ yaşıyor, iş bulabiliyorlar, onların hayatı çok daha kolay” (Tasha, Haziran 2018, Eskişehir)

⁹ Türkçeye geçinme olarak çevrilebilecek olan İngilizce ‘passing’ kelimesi bu bağlamda, trans bireylerin kabul ettikleri cinsiyet kimliği üzerinden algılanması anlamına gelmektedir.

Trans erkeklerin trans kadınlara göre daha kolay geçindiği, bu nedenle “bir erkek gibi” hayatlarını sürdürebildikleri için daha kolay iş buldukları ve maddi yardımlara ihtiyaç duymadıkları savunulmakta. Bu durumun iş bulmakta çok daha zorluk çeken, aynı zamanda bu tür yardımlardan da yararlanamayan gey erkekleri dezavantajlı duruma soktuğu düşünülmekte. Natrans kadınlar da özellikle trans kadınların aksine kendilerinin bakmak zorunda oldukları çocukları olması gerekçesiyle bu yardımı eleştirmektedir. Bu konuyu konuştuğum çocuklu, natrans kadınlar her ne kadar trans kadınların kırılğan ve desteklenmesi gereken bir grup olduğunu kabul etse de kendilerinin annelik görevleri nedeniyle bu yardımları daha çok hak ettiğini vurguladılar.

Yukarıda bahsi geçen kırılğanlık kategorileri üzerinden dağıtılan ulusal ölçekli yardımlarla beraber mültecilerle çalışan sivil toplum kurumları ve yardım kuruluşları da mültecilere bireysel nakdi yardımlarda bulunmaktadır. Bu durumda sadece yardım veren kurumların değil aynı zamanda kurumlarda çalışan sosyal çalışmacı, koruma görevlisi, danışman gibi kişilerin toplumun ahlak ekonomisi üzerinden kurulan kişisel değer yargıları da hangi mülteci grubunun kırılğan olarak nitelendirileceğini ve yardımların bunun üzerinden dağıtılacağını belirliyor.

Bu grupların başında genellikle yalnız kadınlar, özellikle çocuklu yalnız kadınlar geliyor. Paternalistik bir yaklaşımla, özellikle çocuklu yalnız mülteci kadınlar fiziksel ve maddi koruma eksikliklerinden dolayı en kırılğan gruplardan biri olarak görülmektedir. Çocuklu yalnız kadınları kırılğanlık hiyerarşisinin üst sıralarına konumlandıran başlıca etken, sadece kadın olmalarından ziyade yalnız olmaları, yani bir erkek korumasından mahrum olmalarıdır. Erkek korumasından mahrum olmanın, yani yalnızlığın, kadınları, özellikle genç ve güzel mülteci kadınları, taciz ve cinsel şiddetin öznesi haline getirdiği düşünülmektedir. Bir sosyal çalışmacı olan Ahmet’e göre gerek Türkiyeli gerekse mülteci erkekler yalnız kadınları özellikle hedef almaktadır. Güvencesiz yasal statüleri nedeniyle mülteci kadınların polise gitmekten çekinmesi, bu durumun da erkekler tarafından kötüye kullanılması nedeniyle cinsel taciz ve şiddet riski özellikle yalnız ve korumasız olarak görülen mülteci kadınların kırılğanlığını arttıran bir unsur olarak görülmektedir. Görüşme yaptığım mülteci kadınların çoğu cinsel taciz ve şiddeti yasadışı çalışmayla ilişkilendirmiş, özellikle ev işçiliği, bulaşıkçılık gibi yasal izinsiz çalışma durumunda işverenlerin kendilerini yasadışı çalışmanın hukuki sonuçlarıyla tehdit ederek taciz ettiğini belirtmiştir.

Ayrıca etnik kökeni, uyruğu veya “ırkı” üzerinden cinsel objeleştirilen kadınlar için cinsel taciz ve şiddet riskinin arttığı savunulmaktadır. Türkiye özelinde kolonyal ve oryantalist fantezilerin öznesi olan, özellikle Afrikalı ve İranlı kadınlar sistematik olarak tacize uğradıklarını belirtiyorlar. İranlı kadınlara karşı tacizler genellikle romantik ilişkiye ve evliliğe zorlama şeklinde olurken, Afrikalı kadınların cinsel

olarak “daha özgür” oldukları düşünülüyor ve tacizler genellikle seks için para teklifi şeklinde gerçekleşiyor. Sadece Türkiye’de karşılaşılan tehlikeler değil, kendi ülkelerinde yaşadıkları şiddet de bazı mülteci kadınların diğerlerinden daha kırılgan olduğu algısını oluşturuyor. Kadın Sağlığı Merkezinde Iraklı mülteci kadınlarla çalışan bir sosyal çalışmacı olan Şehnaz, Iraklı kadınların özellikle korunması gereken bir grup olduğunu böyle anlatıyor: “Savaşta kaçan tek grup (kadın) Iraklılar. Savaşta cinsel şiddetin ve tecavüzün silah olarak kullanıldığını unutmamak lazım. Savaşta canını kurtarmak için kaçmakla, mesela LGBTİ olduğun için kaçmak arasında fark var.” (Şehnaz, Eylül 2018, Eskişehir)

Iraklı kadınlar, özellikle geniş ailesiyle Türkiye’ye sığınan kadınlar, cinsel şiddeti bir silah olarak kullanan İŞİD’den kaçarak Türkiye’ye sığınmakta. Bununla beraber, Iraklı kadınların kendi geleneksel toplumları tarafından mağduriyete uğradıkları, çok eşlilik ve çocuk yaşta evliliklerin genç Iraklı kadınlar için ciddi bir tehdit oluşturduğu düşünülmekte. Türkiye’de bunun “Arap Kültüründe” süregelen ve kültürel olarak kabul gören uygulamalar olduğuna dair bir inanış mevcut. Bu genel kanı yanlış olmamakla beraber, Iraklı kadınlar bu uygulamaların yükselen fiziksel tehlikeler ve ekonomik yetersizliklerle arttığını anlatıyorlar. Bu ekonomik koşullar sadece kız çocuklarının çocuk yaşta evlendirilmesine değil, aynı zamanda sosyal yardımlardan yararlanabilmek için daha fazla çocuk sahibi olmak istemelerine neden olmakta.

Annelik ve kırılganlık arasındaki ilişkiyse biraz daha karmaşıktır. Araştırmam sırasında kadın sivil toplum çalışanları genellikle anneliği mülteci kadınların güçlenmesinin ve özgürleşmesinin önünde bir engel olarak görürken erkeklerin çoğu kez daha korumacı ve paternalistik bir bakış açısıyla çocuklu kadınlara sahip çıkma eğilimine sahip olduğunu gözlemlene fırsatı buldum. Genel bir görüş olarak annelik, kutsallık ve fedakârlık anlamına gelmekte ve kadınları sosyal yardımların gerçek hakedeni durumuna getirmektedir. Bu durumda yalnız ebeveynler için olan maddi yardımların sadece kadınlara verilmesi, belki de annelikle özdeşleştirilen bu özelliklerin babalıkla ilişkilendirilmemesi şeklinde yorumlanabilir. Başka bir deyişle, fedakâr bir şekilde hayatını çocuklarına bakmaya adanmış kadınların bu yardımların nihai öznesi olduğu düşünülürken erkeklerden çalışarak aile reisi görevlerini yerine getirmeleri beklenmektedir. Bütün kadınların konumlandırıldıkları kutsal anne kimliğinden memnun olduğunu düşünmek hata olur. Görüştüğüm birçok mülteci kadın, bu koruma ve yardım sisteminin iş bulup çalışmalarını kolaylaştırmaktansa kendilerini bu yardımlara bağımlı kıldığı kanısındaydı. Kendi ülkelerinde empoze edilen toplumsal cinsiyet rollerini göç sonrasında yeniden üretmeyi reddeden birçok kadın yine “çocuk bakıcılığına” indirgenmekten rahatsız olduklarını belirtilip, çocuk bakımı ve yasal çalışmanın kolaylaştırılması gerektiğini savunmaktadır.

Peki erkekler bu hikâyenin neresinde? Erkekler, özellikle genç ve ciddi sağlık sorunları olmayan erkekler, kendilerini kırılğanlık hiyerarşisinin en altında buluyorlar. Yaşlılık ve ciddi fiziksel engeller dışında erkekler, mülteciler için olan sosyal yardımlardan yararlanamıyor. Bunun nedeni erkeklerin iş bulup çalışabileceğine olan, aslında gerçeği hiç de yansıtmayan inançtır. Erkek mülteciler kırılğan olmayan grup olarak kategorileştirilir, böylece bağlamsal olarak ortaya çıkan kırılğanlık halleri görünmez kılınır. Bu kırılğanlıklar genellikle güvencesiz çalışma, emek sömürüsü ve bunun akabinde gelen fizyolojik ve psikolojik sorunlardır.

Mülteci erkekler genellikle Türkiyeliler tarafından tercih edilmeyen inşaat, ağır sanayi gibi işlerde çalışmaktadırlar. Çalışma izni olmadan, Türkiyelilere göre daha uzun ve daha az maaşla çalışan mültecilere aynı zamanda iş kazalarının daha çok görüldüğü ağır ve tehlikeli işler verilmektedir. İzinsiz çalışma yasadışı ve cezası olan bir eylem olduğundan maaşlarının ödenmemesi, haksız işten çıkarılma gibi durumlarla karşılaşmanın yanı sıra iş kazası durumlarında işverenlerinden şikayetçi bile olamamaktadırlar. Emek sömürüsü temelli sorunlara ek olarak, göç sonucunda erkeklikle ilişkilendirilen aile sahibi olma, aile reisi olma, aile bireylerine bakma gibi geleneksel toplumsal cinsiyet normlarına uygun bir hayata sahip olamayan erkekler, hayatlarının kontrolünü ellerine alamadıklarını düşünmekte, böylece “erkeklik krizi” olarak da adlandırılan sorunlar yaşadıklarını belirtmektedirler.

Sonuç

Suriye’de iç savaşın başlangıcıyla Türkiye’ye yönelen zorunlu göç dalgası ve bunu takip eden “mülteci krizi” söylemiyle politik gündem ve devlet politikaları Suriyeli mültecilerin Türkiye’de bulunması ve sosyal uyumu konusuna yönelmiş olsa da 1990’lı yıllardan beri Afganistan, Irak, İran ve Afrika ülkeleri gibi çeşitli yerlerden Türkiye’ye yönelen zorunlu göç artarak devam etmektedir. Geçici koruma altındaki Suriyeli mültecilerden farklı olarak, uluslararası koruma altında bulunan bu mülteciler için ikamet serbestisi öngörülmemiş, üçüncü bir ülkeye gönderilene kadar uydu kent olarak belirlenmiş şehirlerde ikamet etmeleri beklenmiştir. Bu uydu kentler Türkiye’nin görece ekonomik olarak daha az gelişmiş şehirleri olduğundan mülteciler için kısıtlı iş imkânları sunmaktadır. Çalışma izni almanın önündeki engeller, yasadışı çalışma durumunda iş yerlerinde yaşanan sistematik ayrımcılık ve taciz riskiyle birleşince özellikle mülteci kadınlar iş gücüne katılamamakta, devlet, BMMYK ve mültecilere yardım eden sivil toplum kuruluşlarının maddi yardımlarına bağımlı yaşamak zorunda kalmaktadır.

Mültecilere yönelik maddi yardımlar belirli öncelik grupları ve kırılğanlık kategorilerine göre belirlenmekte, bu kategorilerin başında (çocuklu) yalnız kadınlar gelmektedir. Mülteci kadınların içinde buldukları yasal güvencesizlik kendilerine yönelen taciz ve cinsel şiddeti arttırmakta, bu nedenle korunmayı hak eden kırılğan bir

grup olarak kategorileştirilmelerine neden olmaktadır. Başka bir deyişle, kırılma bölümünde tartışıldığı üzere kişilerin kırılma grup aidiyetlerinden ziyade Türkiye’deki mülteci statüsünün güvencesizliği ve izinsiz çalışmanın yarattığı yasadışı gibi göç sisteminin kendisinden doğan bağlamsal risklerle ilintilidir.

Göçmen ve mültecilerin hakederlik literatürüne bakıldığında, bir toplumun yerel ahlak ekonomisinin devletin ve toplumun hangi yabancıların ülkede bulunabileceğini ve aslında vatandaşlar için öngörülmuş sosyal devlet yardımlarından yararlanabileceğini belirlediği açıktır. Göçmen ve mülteci erkekler geldikleri toplumlar için ahlaki ve fiziksel tehdit olarak algılanırken, kadınlar mağdur ve yardıma muhtaç olarak görülmektedir. Gerçekten de mülteci kadın statüsü işaret ettiği hukuki güvencesizlik nedeniyle kadınları özellikle cinsel şiddete karşı tehlikeli bir konuma sokmakta fakat yine tam da bu nedenden dolayı onları koruma mekanizmalarının hakeden öznesi haline getirmektedir. Kırılma kategorileri üzerinden dağıtılan koruma amaçlı maddi yardımlarda yalnız mülteci kadınların önceliklendirilmesinin de asıl nedeni budur.

Böyle bir kategorik önceliklendirme yapılıyor olsa da her mülteci kadının kırılma bir durumda olduğu önermesi kadar, geri kalan kişilerin kırılma olmadığı veya olamayacağı önermesi de yanlıştır. Kırılma bir gruba atfedilen bir özellik olarak değil, bağlamsal olarak ortaya çıkan bir olgu olarak düşünüldüğünde her mültecinin kırılma olabileceği öngörülmelidir. Çoğunlukla kesişimsel kırılma kategorilerinin içinde kendine yer bulamayan grupların, mesela sağlıklı genç erkeklerin, yardım mekanizmalarından yararlanamayışı ve bununla beraber gelen emek piyasasında yaşadıkları güvencesizlik ve sömürü bunun en önemli örneklerindedir. Kırılma kategorileri gerçek kırılma anlamlardan uzak olduğu kadar, bir grubu haklı veya haksız olarak diğerlerinden ayırdığı için mülteciler arasındaki anlaşmazlıkları tetiklemekte, böylece karşılaştıkları ortak problemlere karşı beraber hareket etme olasılıklarını azaltmaktadır. Bu nedenle, uzun vadeli mülteci uyum politikaları oluşturulurken sosyal uyumun ancak beraber yaşama ve dayanışma pratikleri üzerinden şekillenebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

- Black, R. (1994) “Livelihoods under stress: A case study of refugee vulnerability in Greece”, *Journal of Refugee Studies*, 7(4), 360-377.
- BMMYK Türkiye İstatistikleri, <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri> adresinden erişilmiştir.
- Cantek, F. and Soykan, C. (2019) *Representation of Refugees in the Media in the AKP Era*. <https://harekact.bordermonitoring.eu/2019/01/25/representation-of-refugees-in-the-media-in-the-akp-era/> adresinden erişilmiştir.

- El-Enany, N. (2013) “The EU asylum, immigration and border control regimes: Including and excluding: The “deserving migrant”, *European Journal of Social Security*, 15(2), 171-186.
- Fassin, D. (2005) “Compassion and repression: The moral economy of immigration policies in France”, *Cultural Anthropology*, 20(3), 362-387.
- Freedman, J. (2017) “Women’s experience of forced migration: gender-based forms of insecurity and the uses of “vulnerability” Freedman, J., Kivilcim, Z., & Baklacioğlu, N. Ö. (der.) *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis* içinde, Routledge, New York, 125-141.
- Holmes, S. M., & Castañeda, H. (2016) “Representing the “European refugee crisis” in Germany and beyond: Deservingness and difference, life and death”, *American Ethnologist*, 43(1), 12-24.
- Hürriyet (4 Haziran 2018) “Bizi İran’a göndermeyin” diyerek ağladılar, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bizi-irana-gondermeyin-diyerek-agladilar-40856896> adresinden erişilmiştir.
- Ikizoglu Erensu, A. (2016) “Notes from a refugee protest: Ambivalences of resisting and desiring citizenship”, *Citizenship Studies*, 20(5), 664-677.
- Kirişçi, K. (2004) “Reconciling refugee protection with combating irregular migration: Turkey and the EU”, *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 9(2), 5-20.
- Pittaway, E., & Pittaway, E. (2004) ““Refugee Woman’: A dangerous label: Opening a discussion on the role of identity and intersectional oppression in the failure of the international refugee protection regime for refugee women”, *Australian Journal of Human Rights*, 10(1), 119-135.
- Sales, R. (2002) “The Deserving and the undeserving? Refugees, asylum seekers and welfare in Britain”, *Critical social policy*, 22(3), 456-478.
- Scott, J. (1976) *The Moral Economy of the Peasant. Rebellion and Subsistence in South East Asia*, Yale University Press, New Haven, CT.
- Sözcü (2017, 14 Mart) Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) İstanbul Milletvekili Yrd. Doç. Dr. Gülay Yedekci Türkiye’de yaşayan Suriye’li erkeklerin askerliğe alınmasına ilişkin Meclis’e soru önergesi verdi, <https://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/chpli-vekil-gulay-yedekci-ulkemizde-yasayan-suriyeli-erkekler-askere-alinsin-1734578/> adresinden erişilmiştir.
- Thompson, E. P. (1971) “The moral economy of the English crowd in the eighteenth century”, *Past & Present*, (50), 76-136.

- Turner, L. (2016) *Are Syrian Men Vulnerable Too? Gendering the Syria Refugee Response*, <https://www.mei.edu/publications/are-syrian-men-vulnerable-too-gendering-syria-refugee-response> adresinden erişilmiştir.
- Uluslararası Af Örgütü (2018, 24 Nisan) Türkiye: Binlerce Afgan mülteciyi insafsızca sınır dışı ediyor, <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-binlerce-afgan-multeciyi-insafsizca-sinir-disi-ediliyor> adresinden erişilmiştir.
- Willen, S. S. (2015) “Lightning rods in the local moral economy: Debating unauthorized migrants’ deservingness in Israel”, *International Migration*, 53(3), 70-86.

Türkiye’ye Göç Eden Kimlikler: Yerel ve Ulusaşırı Dinamiklerin Kesişiminde LGBT Mülteciliğin İnşası

Mert Koçak

Giriş

2000’lerin başında öncülüğünü Eithne Luibhéid ve Lionel Cantú’nun yaptığı bir grup akademisyen, göç çalışmalarına yer edinmiş heteronormatif kalıpları kırmak amacıyla ‘kuir göç’ kavramını ortaya koymuşlardır (Chavez, 2013; Luibhéid, 2008; Luibhéid ve Cantú, 2005). Bu kavram inşa edilmeden önce, kuir bireylerin¹ göç edebilecekleri ve mülteci olabilecekleri gerçekliği ‘cinsel azınlık hakları’ söylemi aracılığıyla 1990’lı yıllarda tartışılıyordu (Fullerton, 1993; Walker, 2000; Wilets, 1997). Cinsel azınlık söylemini kullanan akademik çalışmalar, göç yönetişiminin *cis-heteronormatif*² doğasını incelemek yerine sadece cinselliğin göç deneyimlerini nasıl farklı kıldığına odaklanmışlardır. Başka bir deyişle, bu çalışmalar sadece kuir bireylerin göç ederken daha da kırılğan olduklarını belgelendirmiş ama bu kırılğanlıklara sebep olan cis-heteronormatif yapısallığa ve sistemik ayrımcılığa dair bilgi üretmede yetersiz kalmışlardır. Bu deneyimleri belgelemek, daha önce kimsenin konuşmak istemediği kuir göç gerçekliğini seslendirmek için çok önemli bir adımdır. Göç alanında hüküm süren cis-heteronormatif yaklaşımın kırılma süreci, her göçmenin heteroseksüel olduğu varsayımı üzerine kurulan akademik çalışmaların, sosyal politikaların, hizmet sunumlarının ve aktivizmin eleştirilmesiyle başlamıştır. (2008: 169).

Kuir göç çalışmaları, Küresel Kuzey ülkelerinin göç yasalarının ve politikalarının kadın/erkek ve feminen/maskülen gibi ikilikler ekseninde kurgulandığını öne sürmüştür (Chavez, 2013; Connely, 2014; Lewis, 2013, 2014). Ayrıca, bu ikiliklerin istikrarını bozan cinsel yönelim ve cinsel kimlik (CYCK) deneyimlerinin devletler tarafından

---

¹ Bu makale sınırları içerisinde kuir kelimesi kişinin cinsel yönelim ve cinsel kimliğinin akışkan ve çok yönlü olabileceğini vurgulamak için kullanılmıştır. Bir kişinin hayatının akışı içerisinde kendine attığı cinsel yönelim ve cinsel kimlik tanımları zaman içerisinde değişiklik gösterebilir ve kişi hayatı boyunca birden fazla tanıma kendine uygun bulabilir.

² Heteroseksüel ve na-trans olmanın toplumsal norm olması.

yok sayıldığını ortaya koymuştur (Chavez, 2013; Connely, 2014; Lewis, 2013, 2014). Göç yasalarının ve politikalarının kuir bakış açısıyla incelenmesi, ulus-devlet sınırları içerisinde makbul vatandaşlığın ve aidiyetin, cis-heteronormatiflik üzerinden kurulduklarını da göstermiştir (Cantú vd. 2009; Lee ve Brotman, 2011). Ama ne yazık ki, otuz yıllık kuir göç literatüründe lezbiyen, gey, biseksüel ve trans (LGBT) mültecilik ve kuir mültecilik kavramları tam olarak tanımlanmadan ve birbirlerinin yerine geçebilecek şekilde kullanılmaktadır. Okumakta olduğunuz bu yazının birincil amacı, bu iki kavramı tanımlamak olacak. 2017-2019 yılları arasında yaptığım 16 aylık saha çalışmam boyunca dinlediğim ve gözlemediğim mültecilik deneyimleri bana LGBT ve kuir mülteciliğin analitik olarak birbirlerinden ayrılmaları gerektiğini düşündürdü. Bu kararı almamın sebebi, mültecilerin otoritelerle iletişim kurarken CYCK’larını, onların anlayabilecekleri şekilde dillendirip performe ediyor olmalarının yanı sıra, otoriteden görece mesafe alabildikleri zamanlarda CYCK’larını cis-hetero kalıplara sığmayan bir şekilde dile getirdiklerini, performe ettiklerini ve deneyimlediklerini gözlemlememdi.

Makale boyunca bürokratların, yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşları (STK) çalışanlarının, ulusaşırı kurumların çalışanlarının ve mültecilerin de dahil olarak kurguladığı statik ve homonormatif³ temsiller bütünü, *LGBT mültecilik* olarak adlandırıyor olacağım. Statik ve homonormatif temsiller yerine, kişinin sosyal, ekonomik, politik arka planına ve arzularına göre yeniden şekillenebilen temsiller bütününeyse kuir mültecilik diyeceğim. Ayrıca devletin indirgemeci dilini yeniden üretmemek ve görüşmecilerimin aktardıkları çok boyutlu CYCK deneyimlerini tek bir ‘L.G.B.T.’ harfiyle kısıtlamamak amacıyla, mültecilik deneyimleri olan görüşmecilerimden bahsederken kuir mülteci ibaresini kullanacağım. Yazının metodoloji kısmında detaylandıracağım üzere, görüşmecilerimle sözlü tarih metodu çerçevesinde görüşme yaptığım için, hayatlarının farklı evrelerinde CYCK deneyimlerini dinleme fırsatım oldu. Bu hikayeleri incelediğimizde, bireylerin lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel, aseksüel, kuir, akışkan cinsiyet (*gender-fluid*) gibi tanımlamaların birden fazlasını, farklı zaman ve mekanlarda öznelliklerini kurgulamak için kullandıklarını görüyoruz. Ben de göçle değişen zaman ve mekanlardaki cis-heteronormatif kalıplara uymayan CYCK deneyimlerini indirgemeci olmadan anlatabilmek için ‘kuir mültecilik’ ve ‘kuir mülteciler’ ibarelerini seçtim.

Bu yazının ikinci amacıysa, LGBT mülteciliğin Türkiye özelinde, ulusaşırı dinamiklerin de dahil olduğu bir süreç içerisinde nasıl inşa edildiğini göstermek olacak. Küresel Kuzey ülkelerinde yapılan araştırmalardan doğan kuir göç çalışmalarının bir diğer eksiği, Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği’nin (BMMYK) LGBT

³ Cis-heteronormatifliğin üzerine kurulduğu ikiliklerin (kadın/erkek, feminen/maskülen gibi) ve cis-heteronormatif yapıların yeniden üretilmesini sağlayan özcü CYCK temsilleri.

mülteciliğin inşasındaki ulusaşırı rolünü inceleyememeleridir. Bu eksiğin sebebi, kuir göç çalışmalarının ele aldığı ülkelerdeki –ABD, İngiltere, Avustralya, Kanada, Almanya– mülteci yönetişiminin ‘ulusal’ ve merkezi olmasıdır. Örneğin Birleşik Krallık’ta mültecilik başvurularını alan, bu başvuruları inceleyen ve karara bağlayan otorite İçişleri Bakanlığı’dır. BMMYK’nın bu ülkelerdeki rolü danışmanlık ve arabuluculuktur. Türkiye’deyse bu rolün daha direkt olduğunu görüyoruz; Türkiye’nin kendine özgü mülteci yasaları çerçevesinde, çok uzun süre BMMYK’nın kayıt ve başvuru almak, başvuruyu karara bağlamak ve mültecileri üçüncü ülkelere yerleştirmek gibi yetkileri olmuştur.⁴ LGBT mülteciliğin Türkiye’de inşa edilebilmesinde, BMMYK’nın bu yetkileri elzemdir çünkü Türkiye’nin göç yasalarının hiçbirinde CYCK’ya dayalı zulüm korkusunun sığınma hakkı için temel olabileceği yazmamaktadır. Aynı zamanda devlet organlarının hiçbir yönetmeliği ve sosyal politikası mültecilik, cinsel yönelim ve cinsel kimlik kesişimlerini göz önünde bulundurmaz. Ama buna rağmen kuir sığınmacılar, yasal çerçeveler içerisinde Türkiye’ye giriş yapabilmekte ve mültecilik statüsü alabilmektedirler. Bunun temel sebebiyse, BMMYK’nın uzun yıllar boyunca geliştirmiş olduğu LGBT mülteciliği, Türkiye’deki geniş yetkileri sayesinde, uygulayabilme şansı bulmasıdır. Ama BMMYK’nın kendi LGBT mültecilik anlayışını birebir Türkiye sınırlarında uyguladığı söylenemez. BMMYK’nın varlığı sayesinde Türkiye’ye göç eden bu kavram, Türkiye yerelindeki otoritelerle, özellikle gündelik hayatın akışında, sürekli bir etkileşim içerisine girerek, çok daha farklı uygulamalara ve öznelliklere sebebiyet vermektedir.

I. Türkiye’de LGBT Mülteciliği Araştırmak

Saha çalışmamın ilk ayağı bir sene sürdü. Eylül 2017-2018 tarihleri arasında, Ankara, İstanbul, Eskişehir ve Yalova olmak üzere 4 şehirde çok bölgeli etnografi (Marcus, 1995) yürüttüm. Bu çalışmanın amacı, kuir mülteciler ve onlarla çalışan STK’larla görüşmeler yapmaktır. Bu şehirlerin her birini seçmemin özel sebepleri

⁴ Türkiye 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü üzerindeki coğrafi çekincesini korumaktadır. 1951 yılında imzalan Cenevre Sözleşmesi zamanın ruhunu yansıtarak, mültecilik statüsünü sadece Avrupa’da yaşanan olaylardan kaçan kişilere vermeyi öngörmüştür. 1967’de imzalanan protokolde birçok ülke bu kısıtlamayı kaldırırken, Türkiye kaldırmamayı tercih etmiştir. Bunun sonucunda uluslararası anlaşmalar çerçevesinde hakları detaylandırılmış mültecilik statüsü sadece Avrupa’dan Türkiye’ye sığınan kişilere verilebilir. Diğer coğrafyalardan kaçarak Türkiye’ye sığınan bireylerse, BMMYK onları üçüncü ülkeye yerleştirene kadar Türkiye’de kalabilirler. Uluslararası koruma altında şartlı mülteci olarak tanımlanan bu mültecilerin kayıt ve mültecilik statüsü görüşmelerini, 10 Eylül 2018 tarihine kadar BMMYK yürütmekteydi. Şimdiyse BMMYK’nın bu yetkilerini İl Göç İdareleri üstlenmiştir. Son olarak, 2013 yılında Suriye’deki iç savaştan kaçan sığınmacıların yüksek sayılarla Türkiye’ye girmesiyle beraber, onların özelinde geçici koruma statüsü oluşturulmuştur.

vardı. Eskişehir ve Yalova, kuir mültecilerin gönderildiği uydu kentlerdir.⁵ İran, Irak, Mısır, Gana, Zimbabve, Pakistan gibi Kuzey Afrika, Sahra-Altı Afrika ve Orta Doğu coğrafyalarındaki ülkelerden gelen kuir mülteciler bu şehirlerde yaşamaktadır. İstanbul ve Ankara’ya ise, kuir mülteciler için proje yürüten STK’ların merkezlerinin buralarda olması sebebiyle seçtim. Araştırmam boyunca karışık metot kullanarak, katılımcı gözlem ve sözlü tarih tarzı mülakatlar yaptım. Bu metodu kullanma amacım LGBT mülteciliğin inşasını iki farklı perspektiften, gündelik etkileşimler çerçevesinde, inceleyebilmektir. Bu amaçlar doğrultusunda, kuir mültecilerin, mültecilik başvuru sürecine dahil olan ve daha sonrasında üçüncü ülkeye yerleştirilme süreçlerinde önemli görevleri olan STK çalışanlarıyla ve kuir mültecilerin kendileriyle sözlü tarih tarzı mülakatlar yaptım. STK çalışanlarıyla görüşmelerimin başında, insani yardım alanında çalışmaya nasıl karar verdiklerine odaklanarak hayat hikayelerini anlatmalarını istedim. Daha sonrasında mültecilerle STK çalışanı ve/veya aktivist sıfatlarıyla kurdukları ilişkilere dair sorular sordum. Kuir mültecilereyse CYCK’larına odaklanarak Türkiye’ye göç etmeden önceki ve sonraki hayat hikâyelerini anlatmalarını istedim. Sonrasında bu iki grubun birbiriyle gündelik hayatta nasıl etkileştiğini gözlemlemek amacıyla bürokratik işlemlere ve sosyal etkinliklere düzenli olarak katıldım.

Bunlara ek olarak, kuir mültecilerle proje yürüten Kırmızı Şemsiye Derneği’nde iki ay, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği’nde beş ay gönüllülük yaptım. STK’lardaki gönüllük sürecimin tek bir amacı vardı o da STK’ların mülteci odaklı projeleri nasıl kurguladıklarını ve nasıl yürütüldüklerini gözlemleyebilmektir. Bu iki STK’nın uydu kentlerde de ofislerinin olmasına rağmen, özellikle Ankara ofislerinde gönüllülük yapmayı tercih ettim. Bunun sebebi, uydu kentlerdeki mültecilerle STK’lar üzerinden görüşme yapmak istemememdi. Herhangi bir STK aracılığıyla mültecilerle görüşme yapmak onlarla farklı güç dinamikleri üzerinden ilişkilenecek anlamına gelecekti. Böyle bir ilişkilene, özellikle etik ve metot açısından sorun yaratabilir. Mülteciler günlük hayatlarında sosyal, psikolojik ve hukuksal yardımlara STK’lar aracılığıyla erişmekte. Bu STK’lardan herhangi biriyle bağlantılı bir kişinin onlar hakkında bilgi toplaması onları rahatsız edebilir ve kendilerini gözetim altında hissedebilirler. Bu yüzden görüşme esnasında anlatacakları hikayeler bu rahatsızlığı ve kaygıyı yansıtacaktır. Bir yandan da mülteciler kendilerini baskı altında hissederek, STK aracılığıyla kendileriyle iletişime geçen kişilerle istemeseler dahi görüşmek zorunda kalabilirler. Bu sebeplerden, STK gönüllüsü sıfatıyla hiçbir kuir mülteciyle görüşme yapmadım ve gönüllülük esnasında etkileşimde bulunduğum mültecilerle görüşme yapmadım. Bu süreçte toplamda 94

⁵ Mültecilerin kayıtları büyük şehirlerde yoğunluk olmaması amacıyla nüfusu daha az olan şehirlere yapılır. Bu şehirlere kayıt olan mülteciler, İl Göç İdareleri’nden izin almadan başka bir şehre taşınamazlar ya da başka şehirleri ziyaret edemezler.

kişiyle görüştüm. 45 görüşmecim kuir m lteciyken, 49 g rüşmecimse uluslararası kurum ve/veya yerel STK alışanıydı.

Sahamın ikinci ayağını Mayıs 2019 ve Eylül 2019 arasında yürüttüm. Bu ayağın amacı takip görüşmeleri ve gözlemleri yapmaktı. Sahamın ilk ayağında görüşmecim olan 13 kişiyle takip görüşmeleri yaptıktan sonra, 6 kuir mülteci, 10 STK alışanı olmak üzere 16 yeni görüşme yaptım. Tablo 1 kuir mülteci görüşmecilerin vatandaşi oldukları ülkelere ve kendi beyanlarına dayalı olan CYCK’larına göre dağılımlarını göstermektedir. Burada önemli olan nokta, kuir mültecilerin görüşme esnasında beyan ettikleri CYCK kategorilerinin statik olduğunu var saymamaktır. Tablodaki kategoriler, bu araştırma çerçevesinde yapılan görüşmelerin zamansal ve mekânsal kısıtlılığını yansıtılmaktadır. Sözlü tarihçilerin uzun yıllardır belirttiği üzere, tüm hatırlama süreçleri dinamiktir ve görüşmenin yapıldığı sosyal bağlama göre değişkenlik gösterir (Davies ve Harre, 1990; Abrams, 2010). Aynı zamanda, bir kişinin hayatının akışı içerisinde kendine atfettiği CYCK tanımlarının da zamanla değişiklik gösterdiğini Lisa Diamond’un sözlü tarih çalışmalarında görebiliriz (2006). Aşağıda  rneklendireceğim üzere, görüşmecilerim hayatları boyunca birden fazla CYCK tanımını kendilerine uygun bulmuşlardır. Bu y zdeendir ki, CYCK’ların akışkanlığı ve değişkenliğini, görüşme yaptığım bir veya birkaç ana indirgememek amacıyla g rüşmecilerime makale boyunca ‘kuir mülteciler’ demeyi tercih ettim. Tablo 2’de kurum çalışanı görüşmecilerimin sayısını ve çalıştıkları kurumların isimlerini görebilirsiniz. Birden fazla kurumda çalışmış görüşmecilerim o kurumlara dair bilgi verdiğinden tablonun sonunda ‘görüşmeci sayısı’ ve ‘alışan sayısı’ olmak üzere iki ayrı toplam vardır.

Tablo 1:

	Trans Kadın	Gey Erkek	Lezbiyen Kadın	Trans Erkek	Biseksüel Kadın	Gender Fluid	Toplam
İran	13	14	2	2	1	1	33
Suriye	6	9					15
Zimbabve	1						1
Afganistan	1						1
Pakistan	1						1
Toplam	22	23	2	2	1	1	51

Tablo 2:

Kuruluş Adı	Görüşmeci Sayısı
Sığınmacılarla ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD)	11
İnsan Kaynaklarını Geliştirme Vakfı	7
Mülteci Desteği Derneği	8
BMMYK Türkiye	3
BM Ankara	1
International Medical Corps	1
Türk Kızılayı	3
Mülteci Hakları Merkezi	1
Kırmızı Şemsiye Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği	5
Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği (SPOD)	7
İstanbul LGBTİ	1
Trans Misafirhanesi	4
Tea and Talk	1
Pembe Hayat	1
Sabancı Vakfı	1
Toplum Gönüllüleri Vakfı	3
Sağlıkta Genç Yaklaşımlar	3
Boysan'ın Evi	1
Göçmenlerle Dayanışma Ağı Ankara	1
KAOS GL	3
Hevi LGBTİ Derneği	1
Keçiören Belediyesi	2
Görüşme yapılan toplam çalışan sayısı	69
Toplam görüşmeci sayısı	59

II. Devlet Diline Direnmek: LGBT Mültecilik ve Kuir Mültecilik Ayrımı

Bürokratların, yerel ve uluslararası STK çalışanlarının, ulusaşırı kurumların çalışanlarının ve mültecilerin de dahil olarak kurguladığı statik ve homonormatif temsiller bütünü, *LGBT mültecilik* olarak adlandırıyorum. ‘L.G.B.T.’ harflerini seçmemin sebebi, Küresel Kuzey ülkelerinin ve BMMYK’nın sadece bu harflerin temsil ettikleri CYCK’ların ‘belirli sosyal grup’ oluşturabileceğini varsayarak mültecilik statüsü vermeleridir. LGBT harflerinin temsil ettiği CYCK’ların homonormatif çerçeveden yeniden üretilmesinin yanı sıra, bu harflerin sınırlarına sığamayan ve sığmak istemeyen her türlü var oluş biçimleri, özellikle göç politikaları çerçevesinde, göz ardı edilip, yasal olarak yok sayılıyor. İkinci sebepse, Küresel Kuzey merkezli ‘gey özgürleşme’ siyasal hareketinin küreselleşmesi (Massad, 2002) sonrası LGBT harflerinin Küresel Güney’de deneyimlenen CYCK’ları temsil etmede hegemonikleşmesidir (Blackwood, 2008). Hegemonikleşme, LGBT harflerinin yerelerde CYCK temsillerini tamamen baskılaması veya CYCK ‘farkındalığı’ olmayan yerelere bu farkındalığın götürülmesi şeklinde ele alınmamalıdır. Bu sadece Küresel Kuzey-Küresel Güney eksenindeki asimetric güç ilişkilerinin yeniden üretilmesine sebep olur. Benim Küresel Kuzey merkezli LGBT temsilleri dediğimde vurgulamak istediğim nokta, LGBT harflerinin Küresel Güney’de yerele göç ettiğinde, kendini hegemonik bilgi üretim merkezi haline getirmesi ve yerelde hali hazırda bulunan CYCK temsillerini ve CYCK bazlı siyaseti ve aktivizmi dönüştürmesidir. Örneğin, LGBT harflerine direnen varoluşlar – Evelyn Blackwood’un Endonezya’da yaptığı araştırmada belirttiği üzere – “gelenekçi ve modern olmayan” CYCK tanımlarını yeniden üretmeyle suçlanıyor (2008: 500) ve küreselleşen gey özgürleşme hareketi içerisinde siyasi aktör olarak ciddiye alınmıyorlar. LGBT harflerinin hegemonikleşmesi dediğimiz süreç eş zamanlı olarak bu harflere uyum sağlayan/sağlayabilen/sağlamak isteyen ve uyum sağlamayan/sağlayamayan/sağlamak istemeyen öznellikler yaratmaktadır (Massad, 2013). LGBT harflerinin, göç yönetiminde de hegemonikleşmesinin kuir bireylerin mültecilik başvuru süreçlerinde benzer etkisi olduğunu aşağıda tartışacağım.

Kuir mültecilik tanımıysa bu göz ardı edilen varoluş biçimleri, göç politikalarının parçası haline nasıl getirilebilir kaygısından hareketle ortaya çıkmıştır (Seitz, 2017). Statik ve homonormatif temsiller yerine, kişinin sosyal, ekonomik, politik arka planına ve arzularına göre yeniden şekillenebilen temsillere *kuir mültecilik* adı veriyorum. Kuir kavramını, en basit haliyle, bireylerin homonormatif olmayan CYCK deneyimlerinin göç yönetişimi içinde muğlak, ölçülemez, uyumsuz ve özümsemeyecek olması anlamında kullanıyorum (De Genova, 2010: 109). Başka bir deyişle, göç yönetişiminin ‘LGBT’ olarak kabul ettiği homonormatif temsiller bütünü dışında kalan varoluş biçimlerini

anlatabilmek için kuir kelimesini tercih ettim. Kuir kavramının derdi kapsayıcılık yaratmak değildir. Onun yerine kapsayıcılığın her zaman bir sınırı olduğunu, mutlaka birilerinin dışarıda bırakıldığını göstermektir; cis-heteronormatif olmayan CYCK’ların içinde homonormatif temsiller üretilir ve sadece bu temsillere uyanlara mültecilik hakkı verilir ki o temsillere uymayanlar bir kere daha dışlanabilsin. Kuir, iktidarın yapısal ve sistematik olarak dışladıklarını neden ve hangi koşullar altında kapsamaya karar verdiğini sorgular. Bu sebeplerden dolayı, kuir mültecilik olarak adlandırabileceğimiz temsillerin, devlet(ler)in direkt dahil olduğu güç ilişkilerinden göreceli mesafe aldığımızda ortaya çıkan hikayelerle kurulabileceğini düşünüyorum. Bu mesafeyi alabilmek için, mültecilerle yaptığım görüşmeleri Türkiye’nin ve BMMYK’nın dahil olduğu mülteci statü belirleme (MSB) sürecine kısıtlamadan, geldikleri ülkedeki hayat hikayeleriyle başlattık. Bu sayede görüşmecilerim kendi ülkelerinde yaşadıkları şiddet ve ayrımcılıkları ‘zulüm’ kavramının tekdüzeliğinden çıkarıp, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel elementlerin hepsini dahil ederek anlatma şansı buldular. Çok katmanlı hikayeleri dinledikten sonra, kuir mülteciliği sadece toplumsal cinsiyete dayalı temsillere indirgemek yerine, kesişimsel olarak etnik kökene/vatandaşlığa/sınıfa dayalı temsilleri ve ayrımcılıkları kapsayacak şekilde tanımlamak gerektiğini fark ettim.

Bu ayırımın detaylarına girmeden önce, ayırımı yapmamın iki sebebinden bahsetmek istiyorum. Saha çalışmam boyunca konuştuğum her görüşmecim, o vakte kadar okuduğum, mülteciliğe toplumsal cinsiyet bakış açısıyla yaklaşan yazıları kökten sorgulamama sebep oldu. Buna bazen paylaştıkları hayat hikayeleriyle, bazen yıllardır Türkiye mültecilik sistemini günlük hayatlarının her alanında deneyimlemelerinden gelen bilgileriyle neden oldular. LGBT mülteciliği ve kuir mülteciliği analitik olarak ayırma kararı almamın birinci sebebi bu hikayeler ve bilgiler oldu. Hikayelerden özellikle bir tanesi, CYCK’yı mültecilik statüsü kapsamında yeniden üretirken, homonormatif temsillerden uzak durmanın gerekliliğini en iyi şekilde örneklemektedir. 17 yaşındayken ailesinin zorlamasıyla kendisinden 7 yaş büyük bir kadınla evlenen Mahdi, 14 sene boyunca evliliğini sürdürmüş ve bir çocuğu olmuş.⁶ Bu süre zarfında, heteronormatif aile yapısında yaşayan Mahdi, Türkiye’ye gelip, mültecilik başvurusu yapana kadar, kendisini gey olarak tanımlama ihtiyacı duymamış. Bir kadınla evli, çocuğu olan ve ‘gizli şekilde’ erkeklerle cinsel ilişki kuran bir erkek olarak, İran’daki hayatının 14 senelik akışında, oradan kaçmasına sebep olacak bir deneyimi olmamış, ta ki 3 sene öncesine kadar. Ailesinin erkeklerle yaşadığı cinsel ilişkileri öğrenmesi ve babasının defalarca ölümle tehdit etmesi üzerine, Mahdi oğlunun evden pasaportunu ve birikmiş parasını getirmesi sayesinde kaçmayı başarıp Türkiye’ye giriş yapmış.

⁶ Yazar görüşmesi, Eskişehir, 15.09.2018.

Görüşme boyunca İran’dan kaçmasının tek sebebinin ailesi ve özellikle babası olduğunu belirterek, oğlunu özlediğinden bahsetti. Homonormatif temsiller üzerine kurulu LGBT mülteciliğin, Mahdi’nin yaşadıklarını mültecilik sebebi olarak algılayabilmesi neredeyse imkansızdır; çünkü Mahdi ‘underground (*yeraltı*) gey kültürün’ parçası olmamıştır, ‘efemine’ davranışları yoktur, cinselliği yüzünden yaşadığı sorunlar kamusal alanda ve kamusal aktörlerle değildir. Bu yüzden Mahdi’nin İran’da yaşadıklarının yasal düzlemde anlaşılabilir olmasının yolunu açan ilk şey, MSB görüşmesinde kendini gey olarak temsil etmesidir. Yine aynı şekilde, LGBT mültecilik sisteminde özne olabilmek için, kendini akışkan cinsiyetli olarak tanımlayan Farhad’ın otoritelere kendini trans erkek olarak temsil etmeye devam etmesi⁷ ve de biseksüel bir kadın olarak kendini tanımlayan Shermin’in, kendini otoritelere lezbiyen olarak temsil etmesi⁸ mültecilerin homonormatif temsiller yüzünden yasal statülerini alamama ihtimaliyle başa çıkma metotlarıdır. Bu hikayeleri dinlediğimde aklıma şu soru geldi; neden CYCK’larını kayıta, MSB görüşmelerinde ve üçüncü ülkeye yerleşme sürecinde belli kelimeleri (LGBT) tercih ederek temsil ederken, benimle yaptıkları görüşmelerde ve katılımda bulunduğum gündelik hayat akışı içinde kendilerini başka şekillerde ifade etmeyi seçtiler? Bu iki ifade şeklinin farklılığını kavrayabilmek için LGBT mültecilik ve kuir mültecilik kavramlarını analitik olarak ayırmaya karar verdim.

Saha araştırmamın ilk ayağını bitirip, teori okumalarına dönünce saha gözlemlerim ve hali hazırda üretilmiş bilgilerin arasında uyumsuzluk olduğunu fark etmem de bu iki kavramı birbirinden ayırmak istemememin ikinci sebebi oldu. Bu da ‘LGBT mültecilik’ ve ‘kuir mültecilik’ kavramlarının kuir göç literatüründe aynı anlama gelecek şekilde kullanılmasıdır. Bu kullanıma birincil olarak kuir göç çalışmaları içerisindeki metodolojik milliyetçilik (Wimmer ve Glick-Schiller, 2002) sebep olmaktadır. Kuir göç literatürünün büyük çoğunluğu Küresel Kuzey ülkelerinin ulusal sınırları içerisinde yürüttükleri merkezi MSB süreçlerinin incelenmesini içerir. Bu otoritelerin ürettikleri homonormatif temsiller, literatür tarafından metodolojik milliyetçilik yapılarak, sadece ulus sınırları içerisindeki dinamikler içerisinde incelenmiştir. Bu sebepten ötürü, üretilen homonormatif temsiller ve onların uygulanmasında, yasal düzlemde belli bir tutarlılık⁹ seviyesi vardır. Türkiye’deyse BMMYK’nın 2018 yılına kadar yürüttüğü ve farklı kapasitelerde hala dahil olduğu uluslararası koruma altında olan şartlı mülteci kayıt ve MSB süreci ikili sisteme sebebiyet vermiştir. İkili sistem içerisinde, BMMYK’nın göç yönetimindeki rolü aracılıktan daha fazlaydı. Mülteciliğin yasal statü olarak kimlere

⁷ Yazar görüşmesi, Yalova, 15.08.2018.

⁸ Yazar görüşmesi, Eskişehir, 14.09.2018.

⁹ Başka alanlara bakıldığında bu tutarlılık tabii yıkılır. Özellikle kuir göç çalışmalarında antropolojik olarak yasa ve uygulama arasındaki tutarsızlığı ele alan çalışma sayısı azdır (Murray, 2014, 2016, 2017; Seitz, 2017).

verileceğini doğrudan kontrol eden otorite konumundaydı. Bu süreç özellikle kuir mülteciler için çelişkilerle doludur çünkü iki farklı otoritenin LGBT haklarını anlayışı içerisinde mültecilik başvurusu yapmaktadırlar. Bir yandan kuir bireylerin haklarını sistematik olarak kabul etmeyen ve hatta ihlal eden bir devlet kültürüyle ve toplumla uğraşırken, diğer yandan 1995 yılından beri kuir bireylerin sığınma hakkını tanıyan BMMYK’nın kayıt sürecinden geçip, koruma mekanizmalarının desteğiyle Türkiye sınırları içerisindeki varlıklarını ‘yasallaştırıyorlar’. Tam da bu çelişkilerin detaylarını gördükçe LGBT mültecilik ve kuir mültecilik arasında ayırım yapmanın gerekliliğini fark ettim.

Kuir göç literatürüne bağlı olan ikinci sebepse üçüncü ülkeye yerleştirme pratiğinde, Küresel Kuzey ülkelerinin ‘son varış’ noktaları olmasıdır. BMMYK’nın aracılık yaptığı üçüncü ülkeye yerleştirme işleminde, ara ülkeler ‘düzensiz’ göçü omuzlarken, Küresel Kuzey ülkeleri, BMMYK’ya kota vermek suretiyle süreci kendi kuralları içerisinde yürütmektedir. BMMYK’nın üçüncü ülke yerleştirmesi için uygun gördüğü kişilerin dosyaları, son varış ülkelerinin ara ülkelerde bulunan konsolosluklarına gönderilmektedir ve dosyalar buralarda değerlendirildikten sonra üçüncü ülkeye yerleştirme işlemi başlar. Yine sadece Küresel Kuzey ülkeleri çapında araştırma yapan ve kuir göç literatürüne katkıda bulunan kişiler, BMMYK’nın dolaylı yollardan, genellikle aracı rolüyle, yarattığı etkilerini gözlemleyebilmişlerdir. Ara ülke statüsünde olan Türkiye’deyse BMMYK üçüncü ülkeye yerleştirme sürecinde hala etkin otoritedir. Üçüncü ülkeler tarafından verilen kotaların kime atanacağına karar vermeye ek olarak, kendisi ve uygulama partnerleri olan yerel STK’larla, kırılganlık değerlendirmesi görüşmeleri yürüterek, bu sürecin hızlanıp hızlanmaması gerektiğine de BMMYK karar vermektedir. Kırılganlık tanımının içine – Türkiye’nin aksine – kuir mültecileri dahil eden BMMYK sayesinde, Türkiye’de çok katmanlı ayrımcılığa uğrayan kuir mültecilerin üçüncü ülkeye gitmeleri kısıtlı olsa da sağlanmaktadır. Dikkat edilmesi gereken nokta BMMYK’nın Türkiye’deki göç yönetimindeki doğrudan rolü ve yerel STK’larla kurduğu partnerlikler sonucu onları da bu yönetişimin içine dahil etmesidir. Bu sebeple, kuir mültecilerin Türkiye’de yaşadıklarını dinlediğimizde, bir yandan Küresel Kuzey odaklı kavramların ve siyasi kararların hayatlarını doğrudan etkilediklerini, diğer yandan da Türkiye’nin spesifik yasal, siyasi ve sosyal gerçeklikleri içerisinde var olmaya çalıştıklarını gözlemleyebiliyoruz. Bu makalenin sınırları içerisinde, kayıt, MSB ve üçüncü ülkeye yerleştirme görüşmelerine ve onların gündelik hayatı etkilediği noktalara değinerek, kuir mültecilerin kendi ülkelerinde yaşadıkları ayrımcılıkları ve şiddetleri, Türkiye sınırları içerisinde, ulusaşırı aktörlerin de içine dahil olduğu göç yönetişimi sisteminde, ‘zulüm’ kavramının içine nasıl sıkıştırmaya çalıştıklarını anlatacağım. Aşağıda da görüleceği gibi, bireylerin CYCK’ları üzerinden yaşadıkları ayrımcılık ve şiddet ‘zulüm’ kavramı çerçevesinde ancak belli temsiller içine sokulduğunda mültecilik için yasal zemin haline

gelmektedir.

III. LGBT Mülteciliğin Tarihselliği

LGBT mültecilik kavramının Türkiye yereline göç edişini anlamlandırmak için, ilk olarak bu kavramın tarihsel ve hukuksal olarak ortaya çıkışına bakmak gerekir. Kuir mülteciler, 1951 Cenevre Sözleşmesi çerçevesinde, ‘belirli sosyal gruba mensubiyet’ üzerinden haklı ‘zulüm’ korkularının olduğunu kanıtlamalıdır. Kuir bireylerin mültecilik statüsü, CYCK temelinde maruz bırakıldıkları sistematik ayrımcılığa ve şiddete dayalıdır.¹⁰ CYCK temelli mültecilik statüsünün Küresel Kuzey ülkelerindeki tarihsel gelişimine baktığımızda, mültecilik statüsünü hak etmeyi bürokratik düzlemde kanıtama sürecinin, CYCK kanıtama ve haklı zulüm korkusu kanıtama olmak üzere ikiye ayrıldığını görüyoruz (Goldberg, 1993; Walker, 1996; Vogler, 2016). Tutarlı zulüm hikayelerinin belgelerle kanıtlanmasına dayalı bürokratik süreç olan MSB görüşmelerinde, kuir mülteciler CYCK’larını kanıtlamak için nasıl tutarlı hikayeler anlatabilirler ve ne tür belgeler sunabilirler? Devletlerin hikâye anlatımında tutarlılık (McKinnon, 2009; Sandvik, 2008) ve belgelendirilebilirlik (Murray, 2016, 2017) arayışı içerisinde, kuir mültecileri maruz bıraktıkları bürokratik süreçlerin detaylarını incelediğimizde, bu sorunun cevabının toplumda hali hazırda var olan homonormatif temsillerin mültecilik çerçevesinde yeniden üretilmesi olduğunu görüyoruz. CYCK’ların bedensel ve davranışsal yansımalarının tutarlılığı fikri – geylerin efemine olması, lezbiyenlerin maskülen olması gibi – özcü düşüncelerde kendini gösterdiği gibi kültürel farklılıklara göre daha birçok homonormatif temsiller bütünü bir araya getirerek ‘LGBT mültecilik’ kavramını inşa etmiştir.

Homonormatif temsiller, yerelde farklı anlatılarla hayat bulsa da hepsinin paylaştığı ana temalar vardır. İlk olarak, kuir mültecilerin hayat deneyimlerini sadece cinselliklerine indirgeyip, MSB görüşmeleri sırasında cinsel içerikli sorular¹¹ sorup, bu cinselliği de kişinin özel hayatının gizliliğini ihlal edecek şekilde sorgulayan ülkeler olmuştur; örneğin Avusturya, Birleşik Krallık, Belçika, İrlanda, Hollanda (Jansen ve Spijkerboer, 2011: 55) ve Türkiye (Kara ve & Çalık, 2016; Kıvılcım, 2017; Grungras, vd. 2009; Shakhari, 2014). ‘LGBT’ olmanın yasal kanıtları olarak kullanılan diğer homonormatif temalar şöyle örneklendirilebilir: ABD’de gey mültecilerin efemine davranışlarda bulunması (Epstein ve Carrillo, 2014: 266); yine ABD’de özellikle iki uluslu çiftlerin

¹⁰ BMMYK 2012 yılında CYCK temelli zulüm korkusunu tanımlama amacıyla “Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No.9” belgesini yayımlamıştır.

¹¹ “Partnerinle kaç kere sevişiyorsun?”, “seksiniz sevgi dolu mu yoksa sert mi?” veya “seks oyuncakları kullanırsınız mı?” (Lewis, 2014: 965). Uç örneklerde kuir mültecilerin “kendi cinsleriyle” seks yaptığı videolar ve fotoğraflar istemiştir (Lewis, 2014: 959).

partnerlerinin yeşil kart başvuruları çerçevesinde orta sınıf, ‘mutlu’, tek eşli, çekirdek aile imajına olabildiğince yaklaşabilme yetisi (Chaves, 2013: 3); Birleşik Krallık’ta kuir mültecilerin Oscar Wilde hakkında bilgi sahibi olmaları beklentisi (Connely, 2014: 9; Lewis, 2014: 965); Hollanda’da kuir mültecilerin “homoseksüellerin haklarını koruyan kurumlar” hakkında bilgi sahibi olmaları beklentisi (Avrupa Birliği Adalet Divanı, 2014); Kanada’da kuir mültecilerin onur yürüyüşlerine katılması ve gey barlara gitmesi gerekliliği (Lewis, 2013: 179).

LGBT mültecilik, 1980’lerin sonundan itibaren, Küresel Kuzey ülkelerinin ulusal sınırları içerisinde tartışılmaya başlandı. 1986 yılında Almanya’da, İran’dan gelen bir gey bireyin mültecilik başvurusu üzerine başlayan yasal tartışma şu soru üzerinden ilerledi: “Gay olmak belirli bir sosyal gruba mensup olmak anlamına gelir mi?” (Hathaway ve Foster, 2014: 442). Sonuçta Hesse Yüksek İdare Mahkemesi, cinsel yönelimin mültecilik statüsü talebi için temel oluşturabileceğini, Nazi toplama kamplarında homoseksüel bireylerin uğradıkları zulümlere referans vererek, kabul etmiştir (Hathaway ve Foster, 2014: 442). Daha sonrasında başka ülkelerde de benzeri kararlar alınmıştır.¹² Bu hukuki tartışmaların sonucunda, farklı CYCK’ları olan bireylerin belirli bir toplumsal gruba mensup olabilecekleri fikri şu an farklı teamül hukuk ve medeni hukuk yargı mercileri tarafından kabul edilmektedir (Hathaway ve Foster, 2014: 443). Bu yasal çerçevede, CYCK, bireyin içkin veya değiştirilemez bir vasfıdır ya da bireyin kimliğinin veya onurunun o kadar temel bir parçasıdır ki, tam da bu nedenle değiştirilmesi önerilemez. Benzeri kararlar 1989 yılında Hollanda (Vagelos, 1993: 230), 1990’da Kanada (Vagelos, 1993: 241), 1993’de ABD (Vagelos, 1993: 261), 1994’de Avustralya (Millbank, 1995: 262) ve 1995’te Yeni Zelanda’da da (McGhee, 2003: 197) kabul edilmiştir.

Bu tanımlamanın en büyük sorunu, uygulamaya geçirildiğinde ortaya çıkmaktadır. CYCK’lar, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal bağlamlarda değişiklik gösterip, farklı arzu dinamikleri içerisinde akışkan bir şekilde günlük hayatın içinde yeniden var edilirken, mülteciler nasıl olur da bürokratik bir süreç içerisinde cinselliklerinin ve cinsel kimliklerinin içkin veya değiştirilemez bir vasıf olduğunu, iltica ettikleri ülkelerin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal bağlamlarında kanıtlayabilirler? Bir başka deyişle, mülteciler CYCK’larını nasıl olur da iltica ettikleri ülkedeki bürokratların kendi bağlamlarında anlamlandırabilecekleri bir şekilde temsil edebilirler? Tam bu noktada akışkan olan CYCK’lar belirli zamanda, mekânda ve toplumsal yapılarda var olan homonormatif temsillere indirgenmekte ve bu temsiller evrenselleştirilerek, kuir bireylerin hayat hikayelerini mültecilik statüsü alabilmek için bu temsillere göre anlatmaları beklenmektedir. Yani girişte tanıdığım LGBT mültecilik bu süreçte

¹² 1992’de Kanada Göçmen ve Mülteci Kurulu, 1993’te ABD Adalet Bakanlığı, 1999’da İngiltere Göçmenlik Temyiz Mahkemesi.

inşa edilmektedir.

Evrensel mültecilik temsilleri, sadece kuir göç yönetişimine mahsus değildir. Liisa Malkki’ye göre mülteciliğin İkinci Dünya Savaşı sonrası standartlaştırılmasının ve küreselleşmesinin (1995a: 497) en büyük etkilerinden birisi “modern mültecinin bilinebilir, isimlendirilebilir figüre ve sosyal-bilimsel bilginin objesi haline” dönüşmesidir (1995a: 498). Ayrıca Malkki, bu süreçte üretilen bilgilerin evrenselleştirildiğinden, yani bütün mültecilerin aynı mültecilik şartlarını ve deneyimini paylaştığı düşüncesinin oluşumundan ve böylece yerinden edilmiş kişilerin hayatlarını uluslararası düzlemde standardize edilmiş bir dille tartışılabilir hale geldiğinden bahseder (1995b: 8-9). Son olarak da Malkki’ye göre evrenselleştirilmiş mülteciliğin merkezinde “suskun ve salt mağdur” temsili yatmaktadır (1996: 378). Kısacası mültecilik kavramı, yerinden edilmiş kişilerin yaşadıklarını tarihselliğinden ve bağlamından kopararak evrenselleştirir ve onları “mağdur” olarak gösterir. Bu sebepten mültecilik kavramı yerinden edilen kişilerin kendi durumlarını ve deneyimlerini – onların hayatlarını etkileyecek siyasal ve kurumsal forumlarda – sözlü kanıt olarak kullanma otoritesini ellerinden alır ve kendi hayatlarının “şahitliğini” yapmalarını engeller (Malkki, 1996: 378). Homonormatif temsillere uyması beklenen kuir bireylerin mültecilik statüsü süresince yaşadıkları tam olarak budur. Homonormatif temsilleri performe edebildikleri sürece mülteci olmayı yasal düzlemde hak ederler, yani mültecilik hakkı iddiasında bulunabilirler. Performe edemeyenlerinse kendi CYCK’ları hakkında verdikleri bilgiler, devlet otoriteleri tarafından tutarsız olarak kabul edilir ve hem mülteci hem de ‘LGBT’ olmadıkları iddia edilir.

Homonormatif temsiller, diğer mültecilik statülerinde ve temsillerinde olduğu gibi, iki basamaklı MSB prosedürüyle üretilmektedir. Bir mülteci, belli toplumsal gruba mensup olduğunu ‘kanıtladıktan’ sonra, bu mensubiyet yüzünden zulme uğrayacağına dair haklı sebepleri olduğunu ‘kanıtlamalıdır’. Kuir mülteciler için bu prosedür şu anlama gelmektedir; CYCK’larını ‘kanıtladıktan’ sonra, CYCK üzerinden zulüm korkusunu da ‘kanıtlamaları’ gereklidir. İki basamağın birbirleriyle etkileşimi sonucu ‘LGBT’ mülteciliğin üretildiği kadar, basamaklar birbirinden ayrı olarak da çalışabilir. Avrupa Birliği’nin (AB) birçok ülkesinin uyguladığı veya uygulamakta olduğu ihtiyat prensibi, basamakların ayrı işleyebileceğinin en iyi örneklerindedir. Bu prensibe göre, CYCK’larını gizleyerek geldikleri ülkelerde yaşayabilecekleri varsayılan mültecilerin başvuruları, haklı nedenlere dayanan zulüm korkuları olmadığı gerekçesiyle reddediliyordu. Bu prensip, CYCK’ları kamu alanındaki görünürlüğe indirgeyip, kişinin bu alanlarda ‘ihtiyatlı’ davranarak, ‘heteroseksüel hayatı’ sürdürebileceği fikri üzerine kuruludur. Prensip farklı başvurulara uygulandıkça da CYCK’ların kamu alanındaki görünürlüğünün ve ihtiyatlı davranmanın tam olarak hangi homonormatif temsillere referansla kurgulandığını ve yeniden üretildiğini de gözlemlemiş oluyoruz.

Örneğin, Avusturya’da ihtiyat prensibinin en çok biseksüel olarak tanımlanan kişilere uygulandığı not edilmiştir. 2009 yılında Avusturya İltica Mahkemesi (*Asylgerichtshof*), biseksüel bir erkeğin İran’a dönüp, heteroseksüel ilişki içinde yaşayabileceğini söyleyerek mültecilik başvurusunu reddetmiştir (Jansen ve Spijkerboer, 2011: 34). Burada mahkeme, biseksüelliği basit heteroseksüellik-homoseksüellik ikiliği üzerinden inşa etmiştir ve aynı zamanda biseksüel bireylerin arzularının ‘kolayca’ şekillenebileceğini var saymaktadır. Ayrıca, ‘ihtiyatlı’ şekilde yaşamının kişi üzerinde kuracağı psikolojik baskı göz ardı edilmiştir. Ve de kişinin ‘ihtiyatlı’ yaşamayı seçmesi durumunda dahi, kişinin CYCK’sına dair bilgilerin, kontrolü dışında yaygınlaşabileceği gerçeği yok sayılmıştır, tıpkı yukarıda hikayesini paylaştığım Mahdi örneğinde olduğu gibi. Daha da kötüsü, CYCK’sı yüzünden şiddete uğrayan bireyleri, ‘ihtiyatlı’ yaşamamakla suçlayabilecek ve şiddeti, şiddete maruz bırakılan kişinin suçu olarak gösterebilecek bir mantık, yasal düzlemde kabul edilmiştir.

İhtiyat prensibine ek olarak, Küresel Kuzey ülkelerinde mültecilik statüsü kararlarının birçoğu farklı indirgemeci temsillerin kesişiminde kuir mültecilerin bürokratik süreçlerde takip etmelerinin zorunlu kılındığı homonormatif davranış kalıplarına dayanarak verilmektedir. Kanada ve ABD’de gey olmayı efemineliğe, lezbiyen olmayı ise maskülenliğe indirgeyen kararların yanı sıra, Birleşik Krallık’ta ‘LGBT’ olmayı kültürel kalıplar ve tüketim örüntüleri içinde tanımlayan hukuki süreçler vardır. MSB görüşmeleri esnasında, başvuranlara; “hangi (LGBT) televizyon programlarını izliyorsun?”, “Onur yürüyüşlerine katılıyor musun?” veya “gey bara gidiyor musun?” benzeri sorular yöneltilmiştir. (Bennett ve Thomas, 2013: 26). Bu soruların içeriğine baktığımızda, İngiltere’de göç otoritelerinin ‘LGBT mülteciliği’, Küresel Kuzey odaklı edebiyat, eğlence ve özellikle kamusal alanda tüketim üzerinden değerlendirdiğini görüyoruz. Böylece bu tür tüketim pratikleri olmayan kuir bireylerin yanı sıra, ekonomik statüsü bu pratiklere müsait olmayacak bireyler, LGBT mülteciliğin dışında bırakılıyor (O’Leary, 2008: 90).

Homonormatif temsillerin kuir mültecilerin hayat anlatılarının geneline, göçmenlik yönetişimi içerisinde empoze edilmesinin en keskin örneği Avusturya’nın MSB sürecinde *Spartacus Uluslararası Gey Rehberi*’ni referans verebilecekleri ‘güvenilir’ kaynak olarak 1994-2000 yılları arasında kullanmasıdır (Millbank, 2003: 84). *Spartacus* özellikle gey erkekler için hazırlanan bir seyahat rehberidir.¹³ Rehberin içinde, dünyadaki birçok şehirdeki turistik mekanların listesi ve reklamlar vardır. Mekanları tanımlayan anahtar kelimeler şöyledir: Kahvaltı servisi vardır, kredi kartı kabul edilir, masaj servisi vardır, kıyafet kodu: Deri ve kot, polis baskını tehlikesi ve benzeri (Dauvergne

¹³ Rehber günümüzde online platformda devamlılık göstermektedir: <https://spartacus.gayguide.travel/>

ve Millbank, 2003: 318). Kendini lezbiyen olarak tanımlayan bireylere yönelik bilgilerse kısıtlıdır. Turistik tüketim üzerine kurulu dergi, toplamda 204 kuir mültecinin başvurusunda, geldikleri ülkelerdeki ‘LGBT’lerin hak durumlarını değerlendirme amacıyla kaynak olarak kullanılmıştır (Dauvergne ve Millbank, 2003: 309). Başvuran kişinin geldiği ülkede gey barların ve underground kültürün varlığı, kuir bireylere karşı ‘tolerans’ olduğuna dair kanıt olarak kabul edilmiş ve kişinin ‘haklı sebeplerle zulme uğramaktan korkmasına’ sebep olmadığı öne sürülmüştür. Rehberin kaynak olarak kullanıldığı LGBT mültecilik başvurularının %90’ı başarısız olmuştur (Dauvergne ve Millbank, 2003: 318).

Bu örneğe bakıldığında, LGBT mülteciliğin tüketim merkezli olmasının yanı sıra, kamusal alan ve özel alan ikiliğini toplumsal cinsiyet çerçevesinde yeniden ürettiğini de görebiliriz. Bir ülkede gey barların varlığı üzerinden tanımlanan ‘tolerans’ kavramı, CYCK bazlı zulüm korkusunu kamusal alanda yaşanan şiddet ve ayrımcılıklarla kısıtlamaktadır. Aile bireylerinin sistematik psikolojik, ekonomik ve fiziksel şiddetine maruz kalmış bireylerin yaşadıklarını yasal düzlemde tanımlayacak mekanizmaların gelişmesini engelleyen bu yaklaşım, kuir mültecilerin başvuru süreçlerinde büyük zorluklarla karşılaşmasına sebep olduğu gibi sistematik şiddetin faillerini sadece kamusal alan aktörleri olarak kısıtlamaktadır. Kamusal alan varsayılan alanların dışında yaşanan şiddetin ve ayrımcılığın ‘zulüm’ olarak tanımlanmasının zorluğu LGBT mülteciliğe mahsus değildir. (Na-trans) Kadınların ülkelerinde maruz bırakıldığı sistematik ayrımcılığın ve şiddetin ‘özel alan’ merkezli olmasından dolayı mültecilik statüsü sebebi olarak alınmasının zorlukları Carol Bohmer ve Amy Shuman tarafından tartışılmıştır. Bohmer ve Shuman’a göre, paradigmatik sığınma iddiasının merkezinde kamusal alanda yürüttüğü siyasi aktiviteleri yüzünden zulme uğrayan “siyasi aktivist erkek” imajı vardır (2008: 240). Erkek tayin edilmiş beden odaklı mültecilik kavramının LGBT mültecilikte kendini tezahür edişi de şu şekilde olmuştur: Onur yürüyüşleri ve gey barlar gibi kamusal alanlarda var olan erkeğin, yine kamusal alanda polis tarafından şiddete maruz bırakılması. Rachel Lewis (2013) bu imajın özellikle lezbiyen kadınların mültecilik başvurularını nasıl negatif etkilediğini detaylı bir şekilde anlatmıştır.

LGBT mülteciliğin içinde barındırdığı homonormatif temsillerin kesişiminde yeniden üretilen ikiliklerden bir diğeri ‘daimî kurtarıcı ve ilerici Küresel Kuzey ülkeleri’ ve ‘daimî homofobik ve gerici Küresel Güney ülkeleri’dir (Petzen, 2004). Jasbir Puar’ın (2007) homomilliyetçilik kavramını kuir mültecilerin Kanada’daki MSB sürecine uygulayan David Murray (2014) ile Jen Rinaldi ve Shanti Fernando (2019), Kanada’ya ‘güvenli cennet’, ‘kurtarıcı ülke’, ‘LGBT hakları alanında ileri ülke’ olarak gösteren söylemlerin kuir mülteciler tarafından nasıl üretildiğini ve mültecilik statüsü almak için üretilmesi gerektiğini göstermişlerdir. Bu söylemlerin yasal ve kültürel düzlemde hegemonikleşmesi, Kanada’da kuir mültecilerin deneyimledikleri ırkçılığı, homofobiyi

ve transfobiye sessizleştirmektedir. Diğer yandan Küresel Güney ülkelerinde devlet düzeyinde var olan ayrımcılığı özcü şekilde toplumun tamamına yayan bu söylem, bir yandan da bu ülkelerde var olan homofobik ve transfobik yasaların ve uygulamaların sömürgecilik zamanına dayanan köklerini görünmez hale getirir. Örneğin, homoseksüel cinsel ilişkilerin yasalar (sodomi olarak da geçer) çerçevesinde suç olduğu 80 ülkenin yarısından fazlasının yasaları İngiliz sömürgesi oldukları zamandan kalmaz (Gupta, 2008; Sanders, 2009). Ek olarak, Busangokwakhe Dlamini’nin (2006) birçok Afrika ülkesi üzerine yapılmış araştırmalardan yola çıkarak iddia ettiği üzere, erkek olarak addedilen bedenlerin birbirleriyle, ya da kadın olarak addedilen bedenlerin birbirleriyle olan cinsel/mahrem ilişkilerinin yasaklanmasını sömürgecilik zamanına götürebiliriz.¹⁴

Homonormatif temsiller ve farklı ikilikler üzerine inşa edilen LGBT mülteciliğinin önemli fonksiyonuysa “ayrımsal kapsayıcılıktır” (*differential inclusion*) (De Genova vd. 2014: 79-80). CYCK’ları ve zulmü bu temsiller ve ikilikler üzerinden tanımlayarak mültecilik statüsüne ve o statüyle gelen haklara – ulusal sınırlar içinde ‘yasal’ olarak var olma bunlardan biridir – ulaşabilecek kişilerin sayısı kısıtlı tutulur ve sınır kontrolü sağlanır. Homonormatif temsilleri performe eden/edebilen/etmek isteyen kuir bireyler ‘gerçek mülteci’ olma ihtimalini elde ederken, bu temsilleri performe etmeyen/edemeyen/etmek istemeyenlerse ‘sahte mülteci’ (*bogus refugee*) olarak damgalanma tehlikesine düşerler. Ayrımsal kapsayıcılık bir grubu “sınır dışı edilebilir” (De Genova, 2002) sahte mülteciler olarak inşa etmekle yetinmez. Kapsandığı iddia edilen gruba da sürekli “sınır dışı edilebilir” olduklarını hatırlatarak, CYCK’larını özellikle bürokratik karşılaşmalarda LGBT sınırlarında tutmaları gerektiği hatırlatılır. Diğer bir deyişle, “sahte mülteci” damgasıyla gelen “sınır dışı edilebilirlik”, normun dışında CYCK performansları ve temsilleri olan kuir bireyleri disiplin ve kontrol etmenin yolu olarak algılanabilir. Homonormatif temsillere uymama üzerinden mültecilik statüsünü alamama ve sınır dışı edilme ihtimali, bu temsillerin kuir mülteciler tarafından yeniden üretilmesini garantiler.

IV. LGBT ve Kuir Mülteciliklerin Türkiye’de Eş Zamanlı Kurgulanmaları

Kuir mültecilerin Türkiye’deki yasal statülerini alabilmek için maruz bırakıldıkları bürokratik süreçte, bir önceki bölümde detaylandığı homonormatif temsillerin benzerleri yeniden üretilmektedir. Ama LGBT mültecilik, bir kavram ve yasal statü olarak Türkiye’nin çok katmanlı mülteci hukuk yapısına göç ettiğinde, dikkate alınması gereken önemli farklılıklara uğramıştır. “Mülteci”, “uluslararası koruma altında şartlı mülteci”, “geçici koruma altında şartlı mülteci” gibi birçok farklı mültecilik statüsünün

¹⁴Dlamini yine aynı araştırmalar üzerinden, günümüzde tüm bu baskılara rağmen yaşamaya devam eden bu tür cinsel/mahrem ilişkilenmelerin varlığından da bahseder (2006: 131).

varlığı, Türkiye’de LGBT mülteciliğin inşasının uluslararası dinamikler tarafından şekillenmesinin en önemli sebeplerinden biridir. Türkiye’nin mültecilik hukukunu oluşturan yasalar bütününe hiçbir yerinde, CYCK temelli zulüm korkusu mültecilik sebebi olarak kabul edilmez.¹⁵ Türkiye sınırları içerisinde, CYCK üzerinden mültecilik statüsü dağıtmaya başlayan kurum BMMYK’dır. Uzun yıllardır Türkiye’de uluslararası koruma altında olan şartlı mültecilerin kayıtlarını alan BMMYK’nın kendi mültecilik kriterlerini (BMMYK, 2012) hayata geçirebileceği ortamı sağlayan bu yasal çerçeve sayesinde, LGBT mültecilik Türkiye sınırları içerisine göç edebilmiştir. Buna ek olarak üçüncü ülkeye yerleştirme süreci, Küresel Kuzey ülkelerinin BMMYK’ya verdikleri kota üzerinden yürütülmektedir. Üçüncü ülkeye gitmekten başka seçenekleri olmayan kuir mülteciler, Türkiye ve BMMYK’nın bürokratik prosedürlerini ‘başarılı’ şekilde tamamladıktan sonra atandıkları üçüncü ülkenin LGBT mültecilik anlayışına uygun olduklarını kanıtlamak zorundadırlar. Kısacası, Türkiye sınırları içerisinde bulunan kuir mülteciler, Türkiye’ye giriş yapıp, üçüncü ülkeye gitmeye uzanan süreçte, CYCK’larını ulusal, uluslararası ve uluslararası kurumlara kanıtlamak zorunda bırakılmaktadırlar. Bu süreci bürokratik basamakların kısıtlılığı içinde anlatmanın, devlet dilini yeniden üretmek anlamına geleceğinin farkındayım. Bu tehlikeden kaçabilmek ve kuir mültecilerin öznelliklerini çok katmanlı şekilde ele alabilmek için, devletin kontrolünün görece dışında var olan, homonormatif temsillere direnen bir kuir mülteciliğin var olduğundan bahsedeceğim.

Dört senedir Eskişehir’de, uluslararası koruma altında şartlı mülteci statüsünde yaşayan ve üçüncü ülkeye yerleştirilmeyi bekleyen görüşmecim Mahsa, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Donald Trump’ın seyahat yasağı¹⁶ getirmesiyle üçüncü ülkeye yerleştirilme konusundaki umutlarını kaybetmeye başlamıştı. İranlı lezbiyen bir kadın olarak Mahsa’nın dosyasının ABD’ye atanmasına ve hatta International Catholic Migration Commission (ICMC)¹⁷ ile iki görüşme yapmasına rağmen, Trump’ın yasağıyla Mahsa’nın üçüncü ülke süreci sekteye uğradı. BMMYK’nın Türkiye’deki uygulama ortaklarından olan İnsan Kaynaklarını Geliştirme Vakfı’na (İKGV) gittiğindeyse dosyasının başka ülkeye aktarılamayacağını ve beklemesi gerektiğini söylediler. Mahsa Türkiye’de geçici olarak kalmadığı gerçeğiyle yüzleşmeye çalışırken, BMMYK’nın Türkiye’de uzun yıllardır yürüttüğü sığınma başvurusu kayıt alma işlevini

¹⁵ 22127 Sayılı Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (1994), 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013).

¹⁶ İran, Libya, Somali, Suriye ve Yemen uyruklu kişilerin ABD’ye girişini kısıtlayan karar. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44614717>

¹⁷ 1960’lardan itibaren ABD’nin üçüncü ülkeye yerleştirme süreçlerini yürüten bir uluslararası kurumdur.

10 Eylül 2018 tarihinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’ne (GİGM) devretmesiyle, bu sefer de şartlı mülteci statüsünü kaybetme korkusuna kapıldı. Bu korkunun sebebiyse GİGM’nin, uluslararası koruma altında olan mültecilerin verilerini güncelleme kararı vermesiydi. Eskişehir’deki kuir mülteci topluluğunda aktif olan Mahsa’nın kulağına, ‘veri güncellenmenin’ aslında şartlı mültecilik statüsünün yeniden değerlendirme olduğu çalındı. Diğer görüşmecilerimin de belirttiği üzere, veri güncellemesi için gelenlere, “Niye Türkiye’ye geldin?” gibi, mülteci statüsü belirleme görüşmelerinde sorulan sorular yöneltildi. Ayrıca iki senedir Eskişehir’de yaşamakta olan İranlı trans kadına yabancı kimliğinin yenilenmeyeceği söylendi.¹⁸ Gerekçe olarak “cinsiyet değiştirdikten sonra İran’da üç sene daha yaşadığı için haklı zulüm korkusunun olmaması” gösterildi. Ayrıca Masha “veri güncelleme” için Eskişehir İl Göç İdaresi’ne gittiğinde, görüştüğü çalışan niye Türkiye’ye geldiğini sordu.¹⁹ Lezbiyen olduğu için İran’dan kaçtığını söylemesi üzerine, çalışan “ben lezbiyenlerin İran’daki durumlarını bilmiyorum, git haftaya gel ben bu arada araştırayım” dedi. Çalışanın bilgisizliğine şahit olması üzerine iyice korkan Masha, son görüşmemizde tekrar görüşme randevusu almaya çekiniyordu.

Masha’nın ve kuir mültecilerin deneyimlemek zorunda kaldıkları bu olaylar örgüsünün aktörlerine daha yakından bakınca, Türkiye’de kuir mültecilerin yasal statülerinin ve gündelik hayatlarının nasıl yerel ve ulusaşırı dinamiklerin kesişiminde kontrol edildiğini gözlemleyebiliriz. BMMYK ve onun uygulama partneri olan yerel bir STK, Türkiye’nin göç alanındaki otoriteleri ve ABD’nin değişen göç politikalarının kişilerin mültecilik statüleri ve gündelik hayatlarının akışı üzerinde büyük etkileri olabiliyor. Küresel Kuzey ülkelerinin aksine, BMMYK’nın önemli bürokratik aktör olduğu Türkiye’de LGBT mülteciliğin inşası Türkiye, BMMYK ve üçüncü ülke otoritelerinin kuir mültecilerle etkileşiminin sonucudur. Birden fazla bürokratik aktörün etkin olduğu bu sürece baktığımızda, Küresel Kuzey ülkeleri sınırlarında ve hatta BMMYK’nın yapısı içerisinde tutarlı şekilde inşa edilmiş gibi duran LGBT mülteciliğin tutarsızlıkları daha belirgin hale gelmektedir. Homonormatif temsillerle iç içe geçmiş diğer ikiliklerin mültecilik statüsü verme konusunda yetersiz kaldığı kadar sistematik şiddete sebep olduğunu kuir mültecilerin hayat hikayelerini ‘zulmü kanıtlama’ takıntısı olmadan dinlediğimizde fark edebiliyoruz. Tabii bu yukarıda detaylandırdığım homonormatif temsillerin Türkiye’de yeniden üretilmediği anlamına gelmiyor. Türkiye’de LGBT mülteciliği farklı kılan ve kuir mültecilik pratiklerini tüm keskinliğiyle ortaya koyan durum, üç farklı otoritenin üretilmesini beklediği homonormatif temsillerin belli noktalarda bariz ‘tutarsızlıklara’ yol açmasıdır. Burada tutarsızlıktan kastım, kuir

¹⁸ Yazar görüşmesi, Eskişehir, 17.09.2019.

¹⁹ Yazar görüşmesi, Eskişehir, 17.09.2019.

mültecilerin hayat hikayelerini bütünüyle ele almayı, bölümlere ayırma suretiyle, üç farklı otoritenin beklediği farklı homonormatif temsillere indirme çabası esnasında hayat hikayelerindeki çok katmanlılığın kaybolması ve stratejik olarak bir otoriteye belli bir katmanın detayları anlatılıp diğer katmanların detaylarının sessizleştirilmesidir. Bu süreci daha iyi anlatabilmek için hikayesinden bir kesit okuduğumuz Mahsa’nın, bu sefer de Türkiye’ye gelişini, kayıt olma ve MSB süreçlerini detaylandırmak isterim. Bu şekilde Mahsa’nın üç farklı otoriteyle yaşadıklarını derinlemesine inceleyebilir, sonrasında hayat hikayesinin detayları içerisinde LGBT mülteciliğe nasıl direndiğini göstererek kuir mülteciliği kurgulamasını izleyebiliriz.

Mahsa’yla ilk görüşmemizi 2018’in Şubat ayında, onun evinde yapmıştık.²⁰ Bu görüşme sırasında Türkiye’ye neden geldiğini, BMMYK’yla yaptığı MSB görüşmesini, ICMC’yle yaptığı üçüncü ülke görüşmesini ve Eskişehir İl Göç İdaresi ile yaşadıklarını anlattı. Bir buçuk sene içerisinde Eskişehir’e ziyaretlerim sırasında düzenli olarak görüşme fırsatımız oldu ve hayatının detaylarını bu üç otoriteye anlattıklarının ötesinde var olan çok katmanlı haliyle dinleyebildim. Mahsa görüşmelerimiz sırasında zengin bir aileden geldiğinden, İran’daki hayatının özellikle parası olduğu için kolay olduğundan bahsetti. Bir seferinde ailesinin bağ evinde “kadınlı erkekli ve içkinin olduğu” bir parti verirken polisin gelmesi üzerine, onlara yüklü miktarda rüşvet vererek tutuklanmaktan kurtulduğunu anlattı.²¹ Sonrasında, lezbiyen olduğunu anlayan ailesi, ilk önce dış görünüşünü değiştirmesi (elbise giyme, saç uzatma vb.) ve sonra da bir erkekle evlenmesi için baskı yapmış. En sonunda ailesinin psikolojik ve fiziksel baskılarından kaçmak için Türkiye’ye gelme kararı almış. Pasaportuyla Türkiye’ye giriş yapıp Ankara’ya gitmiş, BMMYK’nın uygulama partneri olan SGDD’de ilk kaydını yaptırmış. 2018 Eylül öncesi BMMYK’yla kayıt süreçlerini ilerleten tüm görüşmecilerimin belirttiği üzere, SGDD’de yapılan ilk kayıt esnasında, sadece Türkiye’ye neden geldiklerini anlatmaları beklenmekteydi. Anlatılanlar not alınmıyor, onun ötesinde ‘sorgulama’ yapılmıyordu. Mahsa, BMMYK’yla MSB görüşmesini yaptığında, yine diğer kuir mülteci görüşmecilerimin de belirttiği gibi, sadece Türkiye’ye neden geldiğini ‘kanıtlaması’ beklenmiş. Bir önceki bölümde detaylandığı MSB prosedürü aksine, BMMYK mültecilerin ‘LGBT’ olduklarını kanıtlamalarını beklememektedir. BMMYK CYCK’ların kanıtlanabilirliğine bakmaktansa, bireylerin CYCK’ları yüzünden haklı zulüm korkularının olup olmadığına odaklanmak gerektiğini belirtir (BMMYK, 2012). BMMYK, Türkiye’de bu önerisini hayata geçirecek fırsatı bulmuş ve Türkiye sınırları içerisinde LGBT mülteciliğin inşasının parçası haline gelmiştir.

²⁰ Yazar görüşmesi, Eskişehir, 26.02.2018.

²¹ Yazar görüşmesi, Eskişehir, 11.06.2018.

Mahsa, MSB görüşmesi sırasında ailesinin onun üzerinde uyguladığı psikolojik ve fiziksel şiddeti detaylandırmış ve çocukluğu boyunca lezbiyenliği yüzünden yaşadığı sistematik toplumsal ayrımcılıktan bahsetmiş.²² Bu görüşme sonrası uluslararası koruma statüsünü almıştır. Üçüncü ülkesi ABD olarak belirlenince, ICMC’yle üçüncü ülke görüşmesine çağırılmış. Daha önce de belirttiğim üzere, bu görüşmenin özelliği, kuir mültecilerin bu sefer de üçüncü ülkenin LGBT mültecilik kurgulamasına uyup uymadığını anlamaktır. ICMC’yla görüşmesi sırasında, yukarıda bahsettiğim Bohmer ve Shuman’ın bahsettiği “siyasi aktivist erkek” (2008:240) modeli ağır basmış ve Mahsa’nın yaşadığı aile içi şiddet, zulüm korkusu için yeterli sayılmamıştır. Görüşme başlar başlamaz Mahsa’ya İran’a geri dönüp yaşayıp yaşayamayacağı sorulmuş; ailesinden uzakta bir şehirde hayatını devam ettirebileceği ima edilmiştir. Bunun üzerine Mahsa, İran’a dönemeyeceğini, İran’da LGBT bireyleri öldürdüklerini, polis onları tutuklayacağını söylemiştir.²³ Böylece Mahsa – daha önce BMMYK ile olan görüşmesinde böyle bir şey yapmamasına rağmen – gerici Küresel Güney ülke/kurtarıcı Küresel Kuzey ülke ikiliğini stratejik olarak yeniden üretmiş, zulüm korkusunu aile içi şiddetten çıkartıp, İran devletine ve toplumuna yansıtmıştır.

Aldığı aile desteği Mahsa’nın geri dönerse otoriteler tarafından şiddete maruz kalmayacağı anlamına gelmiyor; lezbiyen olduğu için İran’ın yasaları çerçevesinde tutuklanabilir, işkenceye maruz bırakılabilir, özellikle de ailesinden kaçarak parçası olduğu ekonomik statüsünü kaybettiği için. Yukarıda belirttiğim üzere, Mahsa İran’daki hayatı süresince ekonomik statüsünün yardımıyla devlet zulmünden kaçabilmeyi başarmış ailesinin şiddetine ve baskılarına maruz kalana kadar da bulunduğu şehrin kuir çevresinin parçası olmuştur. İran’daki hayatın çok katmanlılığı, sınıfsal farklılıkların zulüm konusunda ne gibi farklar yaratacağı, aile içi şiddetin devlet şiddetine yol açabileceği gibi önemli konular Mahsa’nın LGBT mültecilik başvurusu sürecinde basit ikiliklere indirgenmiştir. Mahsa’nın bu pazarlığı yapma amacıyla stratejik kararlar alabilmesinin iki önemli anlamı vardır. Birinci olarak, Mahsa homonormatif temsilleri stratejik olarak kullanmayı başararak, mültecilerin kendi hayat hikayelerine şahitlik yapamayacak “suskun ve salt mağdurlar” (Malkki, 1996: 378) olduğu fikrine direnerek, failliğini ortaya koymuştur. İkinci olarak da bu failliğin kazanılması sürecinde, “ayrımsal kapsayıcılığa” (De Genova vd. 2014: 79-80) sebebiyet verecek homonormatif temsiller yeniden üretilmiştir. Bu temsilleri yeniden üretme kararı vermeyen/veremeyen/vermek istemeyenlerin üçüncü ülkeye gönderilme süreçleri sekteye uğramış, yeterince acil durumları olmadığı gibi bir gerekçeyle beş senedir Türkiye’de liminal hayatlar

²² BMMYK “hayatı istila eden ayrımcılık” görüşü üzerinden, ayrımcılığın hayatın her alanına yayılıp birikerek zulme dönüşebileceğini belirtir (BMMYK, 2008). BMMYK Türkiye’de bu fikri hayata geçirme şansı bulmuş ve kişilerin sistematik olarak CYCK bazlı ayrımcılığa uğramalarını zulüm olarak kabul etmiştir.

²³ Yazar görüşmesi, 09.04.2018.

sürdürmeye mahkûm edilmişlerdir.

‘Gerici Küresel Güney ülkeleri’ özcü temsilinin pratik açıdan kuir mülteciler için sorun olduğu ikinci durum, otoritelerin bu temsili stratejik olarak görmezden gelerek kuir mültecilerin aleyhine kullanmasıdır. Bu sorun özellikle son dönemde, BMMYK’nın MSB’den çekilmesiyle ve hali hazırda mültecilik statüsü olanların veri güncellemesine tabi tutulmasıyla ortaya çıkmıştır. İl Göç İdarelerinin tekelinde olan veri güncellemesi görüşmeleri sonrası, BMMYK’dan uluslararası koruma statüsü alan ve şu an Yalova ve Eskişehir’de yaşamakta olan bazı İranlı trans kadınların kimlikleri iptal edilmiştir. İptal sebebiyse, İran’da cinsiyet geçiş ameliyatı olduktan sonra bir süre daha ‘yaşayabildikleri’ için zulüm korkularının yersiz olduğudur.²⁴ Burada İl Göç İdareleri, ‘gerici Küresel Güney ülkeleri’ temsilinin İran için uygulanamayacağını iddia etmek amacıyla İran’da cinsiyet geçiş ameliyatı olabilmeyi ve olduktan sonra da orada yaşayabilmeyi kanıt olarak sunmuşlardır. Kuir mültecilerin hayatlarının çok katmanlılığını yansıtmayan bu tür özcü temsiller stratejik kazançlar getirebileceği gibi, otoritelerin elinde hızlıca kuir mültecilere karşı kullanılacak bir mekanizmaya dönüşür ve mültecilere sürekli ‘sınır dışı edilebilir’ oldukları hatırlatılır. Özellikle Türkiye’de birçok otoritenin dahil olduğu bu süreçte, kuir mültecilerin aleyhine kullanılacak ikilikler üzerine kurulu LGBT mültecilikten uzaklaşp, kuir mültecilik anlayışını inşa etmek büyük önem taşımaktadır.

Mahsa’nın hayat hikayesini bölümlere ayırmadan, belli ikiliklere uymasını beklemeden dinlediğimizde, kuir bireylerin ülkelerinden kaçma ihtiyaçlarının sadece cinsel pratiklerinden veya performe etmeyi seçtikleri kimliklerinden doğmadığını görüyoruz. Bu noktada kuir mültecilik bakış açısıyla, bir kişinin hayatının farklı dinamiklerinin nasıl kesişerek etkileşime girdiğini ve kişiyi ülkesini terk etmeye ittiğini anlamak, o kişinin mültecilik statüsü almasını ve üçüncü ülkeye gitme sürecini kolaylaştıracağı gibi Türkiye’de yaşadığı süre içerisindeki ihtiyaçlarının doğru belirlenmesini de sağlar. Aynı zamanda da Küresel Kuzey-Küresel Güney ekseninde üreteceğimiz özcü temsillerin önüne geçmemizi sağlar. Bunun en iyi örneklerinden bir tanesi görüşmecim Shouleh’nin hayat hikayesidir.²⁵ Üç sene önce İran’dan gelerek, mültecilik başvurusu yapan Shouleh görüştüğümüzde Yalova’da yaşamaktaydı. Trans kadın olan Shouleh’le 2018 Ağustos’unda görüşme şansım oldu. BMMYK’yla yaptığı MSB görüşmesinde ona ne gibi sorular yöneltildiğini sorduğumda, askerlikten muaf olduktan sonra yaşadıklarını anlatması üzerine görüşmenin kolay geçtiğini belirtti. İran’da 4 ay 23 gün askerlik yaptıktan sonra, ‘efemineligi’ yüzünden askerlik yapmayacağı söylenmiş ve askerlikten muaf tutulmuş. Cinsel kimliği ‘resmileşince’, sistematik ayrımcılığa

²⁴ Yazar görüşmeleri, Eskişehir, 16.08.2019 ve İstanbul, 15.09.2019.

²⁵ Yazar görüşmesi, Yalova, 14.08.2018.

maruz kalmış; doktoraya kabul etmemişler, fabrikalarda iş vermemişler, ehliyetini yenilememişler. Shouleh, MSB görüşmesinde, devlet otoriteleriyle yaşadığı sorunlara odaklanarak uluslararası koruma statüsü almış. Shouleh’den İran’daki hayat hikayesini benle paylaşmasını istediğimdeyse, konuşmaya şöyle başladı; “Benim aslında İran’da aile açısından çok rahat bir yaşam tarzım vardı. Ailem beni biliyordu...” Görüşmenin devamında ailesinin onun trans arkadaşlarıyla ve erkek partnerleriyle tanıştıklarını hatta onları eve davet ettiklerinden bahsetti. Ayrıca, yaşadığı mahallenin onu kabul ettiğinden, orada ayrımcılığa uğramadığından bahsetti. Mahsa’nın durumundan farklı olarak, ailesinin ve yakın çevresinin desteğine sahip olan Shouleh, sosyal çevresinden aldığı destekleri MSB görüşmesinde sessizleştirerek, ‘gerici Küresel Güney ülkeleri’ indirgemeci söylemini stratejik olarak sistemle pazarlık yapabilmek için kullanıyor. Devlet otoriteleri tarafından yaşadığı ayrımcılığın etkilerini hafifleten ve İran’da iki sene daha yaşamasını sağlayan destek ağı varken, yine devletin ayrımcılığını tüm toplumun ayrımcılığıymış gibi göstermesi gereken bir MSB görüşmesinin içine itiliyor.

Son olarak, homonormatif temsillerin BMMYK’nın uygulama partnerleri olan yerel STK’lar tarafından nasıl yeniden üretildiğini tartışmak isterim. BMMYK uygulama partneri olmak, diğer STK’lardan farklı olarak kuir mültecilerin üçüncü ülkeye yerleştirme ve ekonomik yardım alma bürokratik süreçleri üzerinde doğrudan etkiye sahip olmak anlamına geliyor. Uydu kentlere yerleşen kuir mülteciler, BMMYK’nın uygulama partneriyle kırılabilirlik görüşmesi yaparlar. Bu görüşmenin amacı, kuir mültecilerin Türkiye’deki hayatlarında yaşadıkları veya yaşayabilecekleri sorunları anlamaktır. Bu görüşme kuir mülteciler geldikten sonra bir defa yüz yüze yapılsa da STK çalışanları aracılığıyla, kuir mülteciler düzenli olarak yaşadıkları sorunları BMMYK’ya iletebilirler. Tam da bu noktada, STK çalışanlarının aracılığı, onların sahip oldukları homonormatif temsilleri, LGBT mülteciliğin parçası haline getirir. Saha çalışmam süresince, STK çalışanlarının sahip olduğu homonormatif temsillere uymadığı için mültecilik statüsü alamayan kimseyi duymadım. Ama gene de bu temsillere uymamanın, mültecilik statüsü alma ve üçüncü ülkeye yerleştirilme süreçlerinin uzamasına veya yardımlara erişimin kısıtlanmasına sebep olduğunu gözlemledim. BMMYK’nın CYCK sorgulamama politikasına zıt bir şekilde, uygulama partneri olan STK’ların özellikle trans mültecilerin cinsel kimliklerini sorguladığı olmuştur. BMMYK 2018 yılında trans mültecilerin kırılabilirliklerini göz önünde bulundurarak, onlara yönelik mali yardım başlatmıştır. Hali hazırda BMMYK’da trans kimliğiyle kayıtları olanların, uygulama partneri olan STK’lar aracılığıyla bu yardımı alacağını duydum. İlk düşüncem, BMMYK’yla görüşme sırasında kendini trans olarak temsil eden herkesin bu parayı alacak olduğuydu. Ama sahamın İstanbul ayağında, kuir mültecilere hukuksal destek veren dernek çalışanı görüşmecim, STK çalışanlarının, kişilerin ‘translığını’ sorguladığı için ekonomik yardım vermediklerine dair başvurular aldığını belirtti. Cisnormatif olmadıkları için, yani hormon

tedavisi almadıkları için ve dış görünüşleri ‘kadına’ benzemediği iddia edildiği için, trans kadınların mali yardıma erişimleri engellenmişti. Kuir mültecilerle proje yürüten SPOD’dan bir görüşmecimse, bir Suriyeli trans kadınının partner STK tarafından telefonla arandığını ve başvuru dosyasındaki fotoğrafında ‘erkeğe’ benzediği için mali yardım alamayabileceğini söylediklerini belirtti.²⁶ BMMYK’nın uygulamalarıyla çelişen buna benzer sorgulamalara, uygulama partneri olan STK’lar tarafından maruz bırakılan kuir mülteciler, farklı otoritelerin homonormatif temsillerine, hayatlarının farklı alanlarında uyum sağlamaya zorlanıyorlar.

Sonuç

Türkiye’nin çok başlı MSB sürecinde, kuir mülteciler BMMYK’nın, onun uygulama partnerlerinin ve üçüncü ülkelerin homonormatif temsillerini performe etme baskısı altında yaşarken, çok başlılığın giderilmesi için atılan adımlar şu an için MSB sürecini daha da karmaşıktırılmış görünüyor. Merkezileşme çabalarından sonra kuir mülteciler, bir de İl Göç İdarelerinin çalışanlarının yeniden ürettikleri homonormatif temsillere uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Kuir mültecilerin her an yasal statülerinin sorgulanabileceği, her adımlarında sınır dışı edilmekle tehdit edildikleri mültecilik sürecini hayal ettikleri gibi üçüncü ülkeye yerleşerek tamamlayabilmeleri şu an için imkansızca yakın görünüyor.

BMMYK 2018 yılında, Dünya’daki mülteci nüfusunun %1’inden azını üçüncü ülkelere yerleştirebildi. Türkiye özelindeyse 2018 yılında yaklaşık 4 milyon mültecinin sadece 8,979’u üçüncü ülkeye yerleştirildi (BMMYK, 2019). Üçüncü ülkeye yerleştirilme şansları bu kadar düşükken, kuir mültecilerin bir de homonormatif temsiller üzerinden yaratılan ayrımsal kapsayıcılıkla başa çıkmaya çalışmaları, Türkiye’deki hayatlarını fazlasıyla zorlaştırmaktadır. Her otorite, kuir mültecilerin farklı ve bazen de diğer otoritelerin istekleriyle çelişen homonormatif temsilleri yeniden üretmelerini beklerken, kaçınılmaz olarak bir basamakta yapılan LGBT mültecilikle uyumsuz bir temsil, kuir mültecilerin çok değerli olan haklara ve yardımlara erişimini kısıtlayabiliyor. LGBT mültecilik temsiline uyum sağla(ya)mamaları kuir mülteciler için, çifte ayrımcılığa uğradıkları, CYCK’ları yüzünden formal ve enformel iş piyasasına entegre olamadıkları, trans mültecilerin hormon tedavisine erişimlerinin olmadığı Türkiye’de uzun süreli kalacakları anlamına gelir. Oysa, kuir mültecilerin homonormatif temsillerin ötesinde var olan hayatlarını çok katmanlı olarak ele alabileceğimiz kuir mültecilik anlayışı sayesinde, bu tür sorunların azalma ihtimali olabilir.

Bu yazının kısıtlılığı içerisinde yapamamış olsam da Türkiye’deki kuir mülteciler

²⁶ Yazar görüşmesi, İstanbul, 25.05.2018.

hakkında yapılacak gelecek çalışmalarda kuir mülteciliğin bürokratik süreçlerin dışında, gündelik hayatın içerisinde, kuir mültecilerin birbirleriyle, ‘yerel halkla’ ve STK’larla nasıl dayanışma ağları kurabileceğini ve kurduğunu incelemek gereklidir. Bu ağlar hem kuir mültecileri hem de Türkiye’deki kuir hareketini değiştirme ve dönüştürme gücüne sahiptir. Yasal statünün homonormatif temsillere bağlı olmadan kurgulanabileceği ortam devlet bürokrasisi değildir. Bu değişim kurulan dayanışma ağlarından doğacak siyasal güç üzerinden dönüşecek mültecilik anlayışıyla sağlanabilir. Böyle bir dayanışma ağının ayrımsal kapsayıcılığa sebep olacak devlet dilini yani LGBT mültecilik söylemlerini yeniden üretmekten kaçınabilmesi için, kuir mültecilerin öz örgütlenebileceği, kendi hayatlarını, problemlerini ve ihtiyaçlarını kendi öznellikleri doğrultusunda açıkça belirtebilecekleri kuir mültecilik söylemlerine ihtiyaç var.

Kaynakça

Abrams, L. (2010). *Oral History Theory*, Routledge, Londra.

Avrupa Birliği Adalet Divanı (2014) “A,B,c v. Staatssecretaris van Veiligheid en Justice”, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.4&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=100798> adresinden erişilmiştir.

Bennett, C. ve Thomas, F. (2013) “Seeking asylum in the UK: Lesbian perspectives”, *Forced Migration Review*, 42: 25-28.

Blackwood, E. (2008) “Transnational discourses and circuits of queer knowledge in Indonesia”, *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 14(4): 481-507.

BMMYK (2019) “Resettlement Data”, <https://www.unhcr.org/resettlement-data.html> adresinden erişilmiştir.

BMMYK (2012) “Guidelines on International Protection No. 9: Claims to Refugee Status based on Sexual Orientation and/or Gender Identity within the context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol relating to the Status of Refugees”.

BMMYK (2008) “UNHCR Guidance Note on Refugee Claims Relating to Sexual Orientation and Gender Identity”.

Bohmer, C. ve Shuman, A. (2008) *Rejecting Refugee: Political Asylum in the 21st Century*, Routledge, Londra ve New York.

Cantú, L., Naples, N. A. ve Vidal-Ortiz, S. (2009) *The Sexuality of Migration: Border Crossings and Mexican Immigrant Men*, NYU Press.

- Chavez, K. R. (2013). *Queer Migration Politics: Activist Rhetoric and Coalitional Possibilities*, Urbana, University of Illinois Press, Urbana, Chicago, ve Springfield.
- Connely, E. (2014) “Queer, beyond a reasonable doubt: Refugee experiences of ‘passing’ into ‘membership of a particular social group’”, *UCL Migration Research Unit Working Papers*, 3: 1-59.
- Dauvergne, C. ve Millbank, J. (2003) “Burdened by proof: How the Australian refugee review tribunal has failed lesbian and gay asylum seekers”, *Federal Law Review*, 31: 299-342.
- Davies, B. ve Harre, C. (1990) “Positioning: The discursive production of selves”, *Journal for the Theory of Social Behavior*, 20(1):43–63.
- De Genova, N. (2010) “The queer politics of migration: Reflections on “illegality” and incorrigibility”, *Studies in Social Justice*, 4(2): 101-126.
- De Genova, N. (2002) “Migrant “illegality” and deportability in everyday life”, *Annual Review of Anthropology*, 31: 419-447.
- De Genova, N., Mezzadra, S. ve Pickles, J. (2014) “New keywords: Migration and borders”, *Cultural Studies*, 29(1): 55-87.
- Diamond, L. M. (2006), “Careful what you ask for: Reconsidering feminist epistemology and autobiographical narrative in research on sexual identity development”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 31(2): 471-490.
- Dlamini, B. (2006) “Homosexuality in the African context”, *Agenda*, 27(67): 128-136.
- Epstein, S. ve Carrillo, H. (2014) “Immigrant sexual citizenship: Intersectional templates among Mexican gay immigrants to the USA”, *Citizenship Studies*, 18(3–4), pp. 259–276.
- Fullerton, M. (1993) “A comparative look at refugee status based on persecution due to membership in a particular social group”, *Cornell International Law Journal*, 26(3): 505-563.
- Goldberg, S.B. (1993) “Give me liberty or give me death: Political asylum and the global persecution of lesbians and gay men”, *Cornell International Law Journal*, 26(3): 605-623.
- Gupta, A. (2008) “This alien legacy: The origins of “sodomy” laws in British colonialism”, *Human Rights Watch*, <https://www.hrw.org/report/2008/12/17/alien-legacy/origins-sodomy-laws-british-colonialism> adresinden erişilmiştir.
- Grungras, N., Levitan, R., ve Slotek, A. (2009) “Unsafe haven: Security challenges facing LGBT asylum seekers and refugees in Turkey”, *Praxis*, 24: 41–61.

- Hathaway, J. C. ve Foster, M. (2014) *The Law of Refugee Status*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Jansen, S. ve Spijkerboer, T. (2011). *Fleeing Homophobia: Asylum Claims Related to Sexual Orientation and Gender Identity in Europe*. COC Nederland and Vrije Universiteit Amsterdam.
- Kara, H. ve Çalık, D. (2016). *Tekin Olmayı Beklerken: LGBTİ Mültecilerin Ara Durağı Türkiye*. KAOS GL.
- Kıvılcım, Z. (2017) “Lesbian, gay, bisexual and transsexual (LGBT) Syrian Refugees in Turkey”, Freedman, J., Kıvılcım, Z. ve Baklacioğlu, N.Ö. (der.) *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis* içinde, Routledge, Londra ve New York.
- Lee, E. O. J. ve Brotman, S. (2011) “Identity, refugeeness, belonging: Experiences of sexual minority refugees in Canada”, *Canadian Review of Sociology*, 48(3): 241–274.
- Lewis, R.A. (2014) “Gay? prove it”: The politics of queer anti-deportation activism”, *Sexualities*, 17(8): 958–975.
- Lewis, R.A. (2013) “Deportable subjects: Lesbians and political asylum” *Feminist Formations*, 25(2): 174-194.
- Luibhéid, E. ve Cantú L (2005). *Queer Migrations: Sexuality, U.S. Citizenship, and Border Crossings*, University of Minnesota Press, Minneapolis ve Londra.
- Luibhéid, E. (2008) “Queer/migration: An unruly body of scholarship”, *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 14(2-3): 169-190.
- Malkki, L.H. (1996) “Speechless emissaries: Refugees, humanitarianism, and dehistoricization”, *Cultural Anthropology*, 11(3): 377-404.
- Malkki, L.H. (1995a) “Refugees and exile: From ‘refugee studies’ to the national order of things”, *Annual Review of Anthropology*, 24(1): 495-523.
- Malkki, L. H. (1995b) *Purity and Exile: Violence, Memory, and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania*, The University of Chicago Press, Chicago ve London.
- Marcus, G.G. (1995) “Ethnography in/of the World system: The emergence of multi-sited ethnography”, *Annual Review of Anthropology*, 24: 95-117.
- Massad, J. (2013) “The empire of sexuality: An interview with Joseph Massad”, *Jadaliyya*, <https://www.jadaliyya.com/Details/28167> adresinden erişilmiştir.
- Massad, J. (2002) “Re-orienting desire: The gay international and the Arab World”, *Public Culture*, 14(2): 361-385.

- McGhee, D. (2003) “Queer strangers: Lesbian and gay refugees”, *Feminist Review*, 73: 145-147.
- McKinnon, S.L. (2009) “Citizenship and the performance of credibility: Audiencing gender-based asylum seekers in U.S. Immigration Courts”, *Text and Performance Quarterly*, 29(3): 205-221
- Millbank, J. (2003) “Gender, sex and visibility in refugee claims on the basis of sexual orientation”, *Georgetown Immigration Law Journal*, 18(1): 71-110.
- Millbank, J. (1995) “Fear of persecution or just a queer feeling?”, *Alternative Law Journal*, 20(06): 261-299.
- Murray, A.B. (2017) “The homonational archive: Sexual orientation and gendered identity refugee documentation in Canada and the USA”, *Ethnos*, 82(3): 520-544
- Murray, A.B. (2016) “Queer forms: Producing documentation in sexual orientation refugee cases”, *Anthropological Quarterly*, 89(2): 465-484.
- Murray, A.B. (2014) “Real queer: “Authentic” LGBT refugee claimants and homonationalism in the canadian refugee system”, *Anthropologica*, 56 (1): 21-32.
- O’leary, B. (2008) “We cannot claim any particular knowledge of the ways of homosexuals, still less of Iranian homosexuals...: The particular problems facing those who seek asylum on the basis of their sexual identity”, *Feminist Legal Studies*, 16: 87-95.
- Petzen, J. (2004) “Kim üstte? Alman ve Türk erkeklikleri Almanya’da işbaşında”, *Toplum ve Bilim*, 101: 192-205.
- Puar, J. K. (2007) *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*, Duke University Press, Durham.
- Rinaldi, J. ve Fernando, S. (2019) “Queer Credibility in the Homonation-State: Interrogating the Affective Impacts of Credibility Assessments on Racialized Sexual Minority Refugee Claimants”, *Refuge: Canada’s Journal on Refugees*, 35(1): 32-42.
- Sanders, D.E. (2009), “377 and the unnatural afterlife of British colonialism in Asia”, *Asian Journal of Comparative Law*, 4(1): 1-49.
- Sandvik, K.B. (2008) “The physicality of legal consciousness: Suffering and the production of credibility in refugee resettlement” Wilson, R.A. ve Brown, R.D. (der.) *Refugee Resettlement Humanitarianism and Suffering the Mobilization of Empathy* içinde, Cambridge University Press.
- Seitz, D.K. (2017) “Limbo life in Canada’s waiting room: Asylum-seeker as queer subject”, *Environment and Planning D: Society and Space*, 35(3): 438-456.

- Shakhsari, S. (2014) “The queer time of death: Temporality, geopolitics, and refugee rights”, *Sexualities*, 17(8): 998-1015.
- Vogler, S. (2016) “Legally queer: The construction of sexuality in LGBQ asylum claims”, *Law & Society Review*, 50(4): 856-889.
- Vagelos, E. (1993) “The social group that dare not speak its name: Should homosexuals constitute a particular social group for purposes of obtaining refugee status? comment on Re: Inaudi”, *Fordham International Law Journal*, 17(1): 229-276.
- Walker, K. (2000) “Sexuality and refugee status in Australia”, *International Journal of Refugee Law*, 12(2): 175-211.
- Walker, K. (1996) “The importance of being out – sexuality and refugee status”, *Sydney Law Review*, 12: 568-597.
- Wilets, J.D. (1997) “Conceptualizing private violence against sexual minorities as gendered violence: An international and comparative law perspective.” *Albany Law Review*, 60(3): 989-1050.
- Wimmer, A. ve Glick-Schiller, N. (2002) “Methodological nationalism and beyond: Nation-state building, migration and the social sciences”, *Global Networks*, 2(4): 301-334.

Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları

Derleyenler:

Kristen Biehl ve Didem Danış

Katkıda Bulunanlar:

Selin Altunkaynak Vodina • Meriç Çağlar Chesley

Saniye Dedeoğlu • Çisel Ekiz Gökmen

Seda Gönül • Mert Koçak • Hilal Sevlü

Hasret Saygı • Canan Uçar

ISBN 1: 978-605-80592-1-4

ISBN 2: 978-605-2095-56-0

İstanbul, Mart 2020

SU | GENDER SABANCI ÜNİVERSİTESİ
TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN ÇALIŞMALARI
MÜKEMMELİYET MERKEZİ

 gar
GÖÇ
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ